

РУДОЛФ ЩАЙНЕР

Върху философията,
историята и литературата

Презентации в Училището за
работническо образование и
Свободния университет в Берлин

*Авторски презентации и доклади
от тридесет и четири лекции,
Проведено между 1901 и 1905 г.
С доклади за работата на Рудолф Щайнер
в „Лигата на Джордано Бруно“ през 1902 г.*

1983 г.

ИЗДАТЕЛСТВО РУДОЛФ
ЩАЙНЕР,

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ПЪЛНО ИЗДАНИЕ
ПРЕЗЕНТАЦИИ

ПУБЛИЧНИ ЛЕКЦИИ

ДОРНАХ/ШВЕЙЦАРИЯ

Въз основа на преписи и бележки, непрегледани от лектора, публикувани
от Администрацията на наследството на Рудолф Щайнер

Публикацията е ръководена от Х. Кнобел и Б. Глуор.

1-во издание в тази компилация,
пълно издание, Дорнах 1983

отделни броеве и публикации в списания вижте
началото на бележките.

Библиография № 51

Всички права запазени от Администрацията на имението „Рудолф
Щайнер“, Дорнах/Швейцария

© 1983 от Администрацията на имението „Рудолф Щайнер“,
Дорнах/Швейцария

Отпечатано в Германия от Konkordia GmbH, Bühl /Baden

ISBN 3-7274-0510-4

*Публикации от лекционните
трудове на Рудолф Щайнер*

Основата на антропософски ориентираната духовна наука се формира от трудовете, написани и публикувани от Рудолф Щайнер (1861-1925) . Освен това, той е изнесъл множество лекции и курсове между 1900 и 1924 г., както публично, така и за членове на Теософското, по-късно Антропософско общество. Първоначално самият той е искал лекциите му, които винаги са били изнасяни импровизирано, да не се записват писмено, тъй като са били предназначени като „устни съобщения, не за публикуване“. След като обаче от неговите ученици са били правени и разпространявани все по-непълни и неточни преписи, той се е почувствал длъжен да регулира процеса на преписване. Той е поверил тази задача на Мари Щайнер-фон Сиверс. Тя е била отговорна за назначаването на стенографите, управлението на преписите и прегледа на текстовете за публикуване. Тъй като Рудолф Щайнер е можел сам да коригира преписите само в много малко случаи поради липса на време, неговата резерва трябва да се вземе предвид по отношение на всички публикувани лекции: „Просто ще трябва да се приеме, че в ръкописите, които не съм прегледал, могат да бъдат открити грешки.“

След смъртта на Мари Щайнер (1867-1948) започва издаването на пълно издание на произведенията на Рудолф Щайнер в съответствие с нейните насоки. Този том е част от това пълно издание. Където е необходимо, допълнителни подробности относно изходните текстове могат да бъдат намерени в началото на бележките.

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕЗЕНТАЦИИ В РАБОТНИЧЕСКОТО УЧИЛИЩЕ В БЕРЛИН

Светогледи и философии на живота от най-ранни времена до наши дни

РЕЗЮМЕ НА АВТОРА. Обобщение на десет лекции, изнесени в Берлин на 7, 14, 21, 28 януари, 4, 11, 18, 25 февруари, 4 и 11 март 1901 г.	17
1. Гръцки светоглед	17
2. Светогледи от Средновековието и Новото време. 46	
3. Новите светогледи	57

Уилям Шекспир

ЛЕКЦИЯ, Берлин, 6 май 1902 г. (Бележки)	66
Въпросът за авторството на произведенията на Шекспир. Драмите на Шекспир като изследване на характерите. Произведенията от Средновековието, включително тези на Данте, като израз на християнски идеи. Развитието на индивидуалната личност през Ренесанса. Биографията на Шекспир. Въздействието на драмите на Шекспир и техните ненадминати образи в по-ранни времена и днес.	

За римската история

ЛЕКЦИЯ, Берлин, 19 юли 1904 г.	73
Предпоследна лекция от поредица от 10 лекции по темата „История на коренното население и древността до падението на Римско управление“.	
Развитието на римската държава. Длъжността на понтифика. Тифекс Максимус и Папата. Контраст на Римската империя	
Върховенството на закона и провинциално-имперската власт. Появата на	

Бюрократията и римското право като абстрактно догматично право. Новото, светско религиозно чувство на зараждащото се християнство при Константин и проникването на Църквата с римското догматично право. Nikeйският събор. Арианското и атанасийското християнство. Падането на Римската империя от ръцете на германските племена. Римският принцип на власт в Църквата. Император и Папа. Монашеството като реакция на църковния принцип на власт. Същността на християнството като пазител на човешката свобода и достойнство.

История от Средновековието до великите изобретения и открития

Предговор от Мари Щайнер. Издание от 1936 г.

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ, Берлин, 18 октомври 1904 г.

Средновековието като важен период в историята, от периода на Преселението на народите до изобретяването на книгопечатането. Тацитово изобразяване на германските племена. Гръцкото изкуство, римското право и германският опит на личността. Общият германски характер. Силата прави право и борбата за индивидуална свобода. Произходът на градската култура. Палацки и германското чувство за трагедия. Уиклиф, Свети Хенри, Моравската църква. Постигането на съзнание за свобода.

ВТОРА ЛЕКЦИЯ, 25 октомври 1904 г.

Промените в германските племена в Централна Европа от 1 до 600 г. сл. Хр. Родството на индоевропейските племена. Туисто и Манус. Култово място на Рейн, посветено на Одисей. Споделени митични вярвания. Асири и асури. Южните и северните германски течения. Германски народи и гърци. Периодът на миграцията на народите. Готите. Арианско и атанасийско християнство. Уседнал живот от VI век нататък. Преход от племенни към селски общности. Появата на частната собственост.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ, 1 ноември 1904 г. , 114

Преселванията на народите през V век. Поглед назад към първите три века. Настъплението на германските племена срещу Римската империя чрез хунското нашествие от 375 г. сл. Хр. Остготи и вестготи. Вандалите. Възникването и консолидирането на Франкското кралство от големи поземлени владения. Проникването му от ирландско-шотландското християнство. Независимост от Рим. Аристотел, Платон, Скот Еригена. Епосът „Валтари“ . Краят на хунското управление след смъртта на Атила през 453 г. Постепенното несъответствие между истинското християнство и неговото политическо използване от франкските крале. Появата на свободните градове.

ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ, 8 ноември 1904 г. , 124

Бързо развитие през Средновековието чрез основаването на градове, изобретения и открития. Силата на франкия народ и християнството като два определящи фактора за това развитие. Меровингското кралство. Собствеността върху земята като принцип на властта, като архитект на кралството, свързана с юрисдикцията и др. Получената бюрократична аристокрация като съперник на краля. Контраст между Църквата като земевладелец и свободното християнство на британските мисионери Колумбан, Гал и Бонифаций. Светската църква и съюзяването на Франкското кралство с Папата. Притокът на външни научни знания в европейската култура чрез арабите. Градска култура. Валтер фон дер Фогелвайде.

ПЕТА ЛЕКЦИЯ, 15 ноември 1904 г. , стр. 135

Германските племена след периода на Преселението на народите. Селската общност. Обща и частна собственост. Възникването на кралската власт от големи земевладелски владения. Преходът от Меровингите към Каролингите. Завоеванията на Карл Велики. Ролята на Църквата като едър земевладелец. Подчинението на Бавария и Лангобардите. Пфалцовите графове като светски съдии. Контрастът между благородство и селячество (свободни селяни).

и крепостни селяни). Манастирите като единствени културни центрове. Схоластика и мистицизъм. Контраст между манастирите и секуларизираната църква. Скот Еригена. Основаването на градовете като реакция на потисничеството от страна на благородниците и светската църква.

ШЕСТА ЛЕКЦИЯ, 6 декември 1904 г.....

Германските народи след периода на Преселението на народите. Големите поземлени владения като оформител на империята на Карл Велики. Войните и враждите като частни правни спорове. Необразованите маси и религиозно-етичната позиция на духовенството. Трите понисши науки на Средновековието: граматика, логика и диалектика. Четирите висши науки: геометрия, аритметика, астрономия и музика. Контрастът между западното (Франция) и източното (Централна Европа) управление. Хунското нашествие и Арнулф Каринтийски. Развитието на контраста между светската и църковната власт в Централна Европа. Свободните градове.

СЕДМА ЛЕКЦИЯ, 13 декември 1904 г.....

Разлики между Западната и Източната Римска империя: Абсолютна монархия и войни между крале и бунтовни херцози. Унгарското нашествие. Нарастващата зависимост на императора от все по-политизираната Църква. Елиминирането на свободното селячество. Началото на занаятите и търговията. Поражението на маджарите, тяхното заселване и християнизирването им. Връзката на народа с Църквата. Влиянието на арабите. Култът към Мария. Апокалиптично настроение около 1000 г. Клунийското реформаторско движение. Силата прави правото. Папа и император като слънце и луна. Разширяването на властта на Църквата. Каноса. Предзнаменование на кръстоносните походи и тяхното въздействие.

ОСМА ЛЕКЦИЯ, 20 декември 1904 г.....

Възходът на „империята“. Изчезването на свободното селячество. Рицарската класа. Светското духовенство и

образованото монашеско духовенство. Крахът на
просперитета. Дълбоко религиозните.

Ходът на времето. Кръстоносните походи и техните последици. Появата на мавританската наука. Средновековна наука, реализъм и номинализъм. Академична свобода. Алберт Велики. Инквизицията. Конрад фон Марбург. Контрастът между града и селото. Градска култура. Първите университети в Германия. Мистицизмът на Екхарт, Таулер и Сузо. Преводи на Библията до Лутер. Основаването на по-големи държави със загубата на академичната свобода. Изказването на Хегел за историята.

ДЕВЕТА ЛЕКЦИЯ, 28 декември 1904 г.

Демократизация на градовете. Гилдии. Градска политика спрямо принцове и рицари-разбойници. Основата на материалната градска култура. Градските лиги. Винета. Ханзейската лига. Изобретяването на барута. Братята на общия живот. Катарите и валденсите. Мистицизъм. Готическа архитектура и градско планиране. Танцът на смъртта. Бани и болници. Скитници. Положението на евреите. Ереста като причина за кръстоносните походи. Годфрид Бульонски. Възникването на партията на гибелините. Фридрих Барбароса и легендата за Кифхойзер. Монашеските ордени. Рицарите тамплиери. Тевтонските рицари. Възходът на Хабсбургската империя.

ДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 29 декември 1904 г.

Упадъкът на имперската власт. Формиране на съвременната държава в късното Средновековие. Династична власт на Хабсбургите. Швейцарската конфедерация. Папата и Франция срещу германската княжеска власт. Потискане на селяните. Еретически движения. Ян Хус и Констанцкият събор. Братята на общия живот. Писменствените институции като предшественик на печатарството. Селски съюзи. Пренасянето на култура в градовете. Турското нашествие в Гърция. Ренесансът и хуманизмът. Ройхлин и Еразъм. Завладяването на морските пътища до Индия от Диас и Васко да Гама. Откриването на Америка. Светогледът на Коперник. Необходимостта от науката за световната история.

II

ЛЕКЦИИ В БЕРЛИНСКИЯ „СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ“

Платонов мистицизъм и *Docta ignorantia*

Кратко резюме на три лекции от курс от седем лекции на тема
„Немски мистицизъм и неговите предпоставки“.

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ, 29 октомври 1904 г. 199

„Матезис“, мистичното познание за света на гностиците.
Развитието на мистичните идеи от Дионисий Ареопагит до
Майстер Екхарт. Начинът на мислене на мистика.

ВТОРА ЛЕКЦИЯ, 5 ноември 1904 г. 204

Влиянието на платонизма върху средновековния
мистицизъм. Преживяването на духа от мистика;
потопянето в душата - катарзисът на мистика;
възраждането на Христовия принцип.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ, 12 ноември 1904 г.,
210 г.

Животът и личността на Николай Кузански. Неговото
произведение „*Docta ignorantia*“. Три етапа на познанието
според Николай Кузански: знание, блаженство или
свръхзнание и обожествяване. Съответните етапи при
питагорейците и във философията на Веданта.
Предшественици на Кузански.

Шилер и нашата епоха

Предговорът на Рудолф Щайнер към първото издание 1905 г.

.....217

21 януари 1905 г.,

218 г.

Животът и характерът на Шилер

ВТОРА ЛЕКЦИЯ, 28 януари 1905 г.,
226

Творчеството на Шилер и неговите трансформации

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ, 4 февруари 1905 г.,
234

Шилер и Гьоте

ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ, 11 февруари 1905 г. 240

Светогледът на Шилер и неговият Валенщайн

ПЕТА ЛЕКЦИЯ, 18 февруари 1905 г.,
247

Шилер, гръцката драма и Ницше

ШЕСТА ЛЕКЦИЯ, 25 февруари 1905 г. 254

По-късните драми на Шилер

СЕДМА ЛЕКЦИЯ, 4 март 1905 г.,
262

Влиянието на Шилер през 19 век

ОСМА ЛЕКЦИЯ, 5 МАРТ 905 269

Какво може да научи настоящето от Шилер?

ДЕВЕТА ЛЕКЦИЯ, 25 март 1905 г.,
276

Шилер и идеализъм (естетика и морал)

ПРИКАЧЕНО ПРИЛОЖЕНИЕ

Дискусии и лекции на Рудолф Щайнер в „Лигата
на Джордано Бруно за единен мироглед“
в Берлин през 1902 г.

Единството на света

Берлин, март 1902 г. 287

Дискусия в „Лигата на Джордано Бруно за единен
мироглед“ с изказването на Рудолф Щайнер по въпроса
„Какво означава единен мироглед от гледна точка на
неговите понятия и ценности?“

Публикувано в «Der Freidenker», 10-та година, бр. 8 и 9, 15
април и 1 май 1902 г.

Истина и наука

Берлин, 7 май 1902 г. 298

Дискусионно събитие на Асоциация „Джордано Бруно“ с
уводна лекция на Рудолф Щайнер, озаглавена „Пред кой
форум може да се реши единен мироглед? - Опит за отговор
на въпроса за <истината и науката>“.

Публикувано в «Der Freidenker», 10-та година, бр. 15 и 16, 1 и
15 август 1902 г.

Монизъм и теософия

Берлин, 8 октомври 1902 г. 311

Дискусионна вечер Берлин, 15 октомври 1902 г. ...316

Докладвано от Otto Lehmann- Rußbüldt в «Der Freidenker» 10-та
година, № 21, 1 ноември 1902 г.

Забележка 321

Тематичен и именен индекс 343

Преглед на пълните съчинения на Рудолф Щайнер 359

ЛЕКЦИИ В РАБОТНИЧЕСКОТО
ОБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ В
БЕРЛИН

СВЕТОГЛЕДИ И ЖИВОТНИ ВЪЗГЛЕДИ ОТ НАЙ -РАННИ ВРЕМЕНА ДО НАСТОЯЩЕТО

Доклад на автора
Резюме на десет лекции ,
Проведено в Берлин от януари до март 1901 г.

Гръцките светогледи

За това, че човек не може да остане доволен с това, което сетивата му казват за природата и за самия него, *Аристотел*, когото великият средновековен поет *Данте* нарича учител на онези, които знаят, е казал следните красиви думи: „Всички хора по природа желаят знание; знак за това е любовта им към сетивните възприятия, които те обичат заради самите тях, дори отделно от тяхната полезност; особено зрението. Не само заради действието, но и без такова намерение, зрението е предпочитано, така да се каже, пред всичко останало, защото това чувство ни носи повече знания от всяко друго и разкрива много свойства на нещата. Всички животни живеят в своите ментални образи и имат малко опит; човешкият род, от друга страна, също живее в изкуството и в рационалната мисъл.“ А *Хегел* подчертава привидно очевидното, но изключително важно твърдение: „Мисленето е това, което превръща душата, с която са надарени дори животните, в дух.“ Човекът не може да не мисли за света и за себе си по многобройни начини.

Да задава въпроси. Отговорите, които той сам си дава, чрез мисленето си, на тези въпроси, съставляват неговите „светогледи и философии на живота“. *Ангела Силезиус*, немски мислител от 17-ти век, уместно казва, че розата просто цъфти, защото цъфти; тя не пита защо цъфти. Човешките същества не могат просто да се носят по течението така. Те трябва да се запитат каква е основата на света и на самите тях. Естествено, хората поставят мисленето си предимно в служба на практическия живот. Те създават инструменти, машини и устройства с помощта на мисълта, чрез които могат да задоволят нуждите си попълно, отколкото животните могат със своите собствени. Но второ, те искат да постигнат нещо чрез мисленето си, което няма нищо общо с практическата полезност; те искат да се просветлят за нещата, искат да разберат как са свързани фактите, с които се сблъскват в живота. Първите идеи, които хората формират за взаимосвързаността на нещата, са религиозни. Той си представя, че природните събития са причинени от същества, подобни на него. Той просто си представя тези същества като по-могъщи от него. Човешките същества създават богове по свой образ и подобие. Точно както вършат собствената си работа, те си представят света като дело на богове. Научните възгледи обаче постепенно се появяват от тези религиозни. Човешките същества се учат да наблюдават природата и нейните сили. Те вече не могат да се задоволят просто да си представят тези сили като подобни на човешките сили. Те вече не създават бог по свой образ, а по-скоро развиват идеи за взаимосвързаността на световните явления, основани на картината, предоставена от наблюдението и науката.

Така в западната култура се е появил рефлексивен мироглед през периода, когато естествените науки са достигнали определено ниво на развитие. Първите хора от гръцкия свят, от които имаме мироглед, който вече не се състои от религиозни идеи, са били естествени учени. *Таус*, първият велик мислител, за когото ни разказва Аристотел, е бил значим естествен учен за своето време. Той успял да предскаже слънчевото затъмнение, което се е случило на 28 май 585 г. пр.н.е., докато мидийската и лидийската армии са се изправяли една срещу друга на река Халис. А неговият съвременник *Анаксимандър* също е бил велик астроном.

Ако в наше време култивирането на „мироглед и философия“, както се преподава в нашите университети, не се радва на особен престиж и вместо това се разглежда като едностранчиво и излишно академично занимание, това произтича от факта, че съвременните философи до голяма степен са загубили от поглед правилната връзка с отделните науки. Всеки, който иска да развие „мироглед и философия“, не може да остане ограничен до еднoединствена наука. Той трябва да интегрира всички знания на своето време, всичко, което знаем за развитието на природата и културата. Всички останали науки са просто инструменти за философа. Предвид огромното количество знания, които постепенно са се натрупали, днес обаче е трудно да се развие всеобхватен „мироглед и философия“. По този начин се случва преподавателите по мироглед и философия често да се занимават с въпроси, които не произтичат от истинска човешка нужда, а по-скоро ги представят със своето едностранчиво мислене, придържайки се към определени традиции.

Истинският „светоглед и философия на живота“ трябва да се бори с въпроси, на които не може да отговори никоя отделна наука. Всяка наука се занимава със специфична област от природата или човешкия живот. „Светогледът и философията на живота“ трябва да търси съгласувано разбиране в рамките на прозренията, предлагани от всички отделни науки. Никоя отделна наука не може да бъде за всеки. За разлика от това, „светогледът и философията на живота“ са от интерес за всички хора. Не всеки може да ги развие, защото не всеки може да изследва всички науки. Но точно както са необходими безброй умения, за да се създаде таблица, умения, които не всеки, който има нужда от такава, може да придобие, така и разработването на „светоглед“ изисква цялостен набор от инструменти, които не са достъпни за всеки. Всеки може да използва таблица, но само някой, който се е научил как, може да я направи. Светогледът и философията на живота са от интерес за всеки; само тези, които могат да придобият необходимите инструменти от всички отделни науки, могат и трябва да ги развиват и преподават. Науките са просто инструменти на светогледите и философиите на живота.

Кант поставя фундаменталните въпроси, които създават човешката нужда от мироглед, по следния начин: „Какво мога да знам? Какво трябва да направя? На какво мога да се надявам?“ *Гьоте* изразява въпроса по-кратко и многозначително, когато казва: „Ако познавам отношението си към себе си и към външния свят, тогава го наричам истина.“ Всъщност, чрез мироглед и философия на живота, човешките същества не търсят нищо друго освен разбиране на смисъла на собственото си съществуване и как се отнасят към природата, която съществува извън тях.

Най -ранните гръцки мислители, както ни казва Аристотел, са смятали материалния произход за единствен произход на всички неща. Това, от което са направени всички неща, от което всичко възниква и в което всичко в крайна сметка се завръща: това е, върху което са размишлявали те. Във влажната земя се развиват семената на живите същества. Таис е бил островитянин. Той е видял как безкрайният живот се развива в морето. Идеята е била очевидна, че водата е първичната субстанция, от която са се развили всички неща. Така първият гръцки мислител обявява водата за основа на всички неща. От водата, казва той, възниква всичко, и във вода всичко се трансформира. Анаксимандър отива още по-далеч. Той вече не се доверява на сетивата толкова, колкото Таис. Водата може да се види. Но всичко, което може да се види, се трансформира в нещо друго. Това е било разсъждението на Анаксимандър. Водата може да стане твърда чрез замръзване; може да стане парообразна чрез изпаряване. Древните са схващали парата и въздуха по същия начин. По същия начин те са наричали всичко твърда земя. Твърдата вода, земята, може да се трансформира в течност, а тя във въздух, разсъждава Анаксимандър. Следователно, никое конкретно вещество не е постоянно. По този начин той търсел първичната основа не в специфична субстанция, а в неопределеното. *Анаксимен* отново постулира специфична първична субстанция, а именно въздуха. Той казва: „Точно както нашата душа, която е въздух, ни държи заедно, така и диханието и въздухът обхващат целия свят.“

много по-високо ниво на мироглед . Той бил особено поразен от вечната промяна на всички неща. Нищо не остава, всичко се трансформира. Само сетивата ни ни заблуждават, когато ни казват, че нещо е трайно. Не мога да стъпя в една и съща река два пъти. Защото само привидно е същата река, в която стъпвам втори път. Водата, от която извира реката...

Това, което стои днес, се е превърнало в нещо съвсем различно. И така е с всички неща. Днешното дърво не е това от вчера. В него е влязъл различен сок; много от това, което е било в него вчера, оттогава е изхвърлено. Хераклит обобщава убеждението си в поговорката: „Всичко тече“. Следователно, най-неспокойният елемент, огънят, се превръща за него в образ на всичко, което възниква и отминава. *Емпедокъл* от Агригент е изхождал от съвсем различни гледни точки. Неговите предшественици са търсили една-единствена първична субстанция. Той е смятал четири първични субстанции за синоними и съществуващи една до друга. Земята, водата, въздухът и огънят са съществували една до друга от самото начало. Нито една от тези субстанции не може да се превърне в друга. Те могат само да се смесват по най-разнообразни начини. И чрез тяхното смесване възникват всички различни неща в природата. Следователно *Емпедокъл* вече не вярва, че нещо наистина възниква и отминава. Той вярва, че нещо сякаш възниква, когато например водата и огънят се смесят; и вярва, че същото нещо сякаш отново загива, когато водата и огънят се разделят. Аристотел ни разказва за *Емпедокъл*: „Според него, четирите му начала трябва винаги да съществуват, без да възникват, и да се комбинират в различни пропорции, за да образуват обект или да се отделят от него.“ *Емпедокъл* постулира сили, които управляват между неговите четири субстанции. Две или повече субстанции се комбинират, когато между тях съществува сила на привличане; те се разделят, когато между тях действа сила на отблъскване. Тези сили на привличане и отблъскване, според убеждението на *Емпедокъл*, могат не само да изградят неживата природа от четирите субстанции, но и цялото царство на живото. Той си представя, че естествено, чрез тези сили, животинските и растителните тела...

възникват. И тъй като няма постоянен интелект, който да ръководи това възникване, функционалните и нефункционалните живи форми се появяват в пъстра смесица. Само функционалните могат да се запазят; нефункционалните трябва да изчезнат сами. Тази идея на Емпедокъл е вече подобна на концепцията на *Дарвин* за „борбата за съществуване“. Дарвин също си представя, че функционални и нефункционални неща възникват в природата и че светът изглежда функционален само защото в „борбата за съществуване“ нефункционалното е постоянно побеждавано и следователно трябва да изчезне.

Анаксагор, съвременник на Емпедокъл, не вярвал, както Емпедокъл, че целенасоченият ред на света може да се обясни само с действието на механичните природни сили. Той приемал, че духовно същество, универсално светоразбиране, дава на нещата тяхното съществуване и техния ред. Той си представял, че всичко се състои от малки части, така наречените хомоерии, всяка от които притежава различни свойства. Универсалното светоразбиране комбинира тези първични части, за да образува целенасочени неща и като цяло хармонично подредена световна структура. Тъй като заменил старите народни богове с универсално светоразбиране, Анаксагор бил обвинен в атеизъм в Атина и принуден да избяга в Лампсак. В Атина, където отишъл от Клазомени, той общувал с *Перикъл*, *Еврипид* и *Темистокъл*.

Най-малките части, хомоериите, или семената на всички неща, които Анаксагор постулира, той си представяше като напълно различни една от друга. *Демокрит* замени тези най-малки части с такива, които се различаваха само по размер, форма, положение и подредба в пространството. По всички останали свойства те трябваше да бъдат-

Най-малките компоненти на нещата, атомите, са еднакви. Според това атомистично убеждение, това, което наистина се случва в природата, не може да бъде нищо друго освен променящото се положение и разположение на най-малките частици. Когато едно тяло променя цвета си, разположението на неговите атоми всъщност се е променило. Освен празното пространство и атомите, които го изпълват, няма нищо в света. Няма сила, която да дава на атомите техния ред. Те са в постоянно движение. Някои се движат по-бавно, други по-бързо. По-бързите трябва да влязат в контакт с по-бавните. Ето как телата се струват. По този начин нищо в света не възниква чрез интелект или универсален разум, а чрез сляпа природна необходимост, която може да се нарече и случайност. От тези убеждения е разбираемо, че последователите на Демокрит са водили ожесточена битка срещу старите народни богове. Те са били убедени атеисти или отричащи Бога. Те трябва да се разглеждат като предшественици на материалистическите мирогледи от по-късните векове.

Парменид и неговите последователи се стремяха да разберат световните явления от съвсем различна гледна точка от споменатите дотук мислители . Те приемаха, че сетивата ни не могат да ни предоставят вярна, истинска картина на света. Хераклит, от факта, че всичко се променя вечно, стига до заключението, че нищо не е постоянно, а по-скоро, че вечният поток на всички неща съответства на истинското битие. Парменид казваше точно обратното: тъй като всичко във външния свят се трансформира, тъй като всичко вечно възниква и изчезва тук, не можем да постигнем истинското, постоянното, като наблюдаваме външния свят. Трябва да разберем какво представлява този външен свят...

Ние възприемаме външния свят като обикновена илюзия и можем да схванем вечното, трайното само чрез самата мисъл. Външният свят е сетивна измама, сън, който е напълно различен от това, което ни представят сетивата ни. Какво всъщност е този сън, това, което остава вечно същото, не можем да получим чрез наблюдение на външния свят; то ни се разкрива чрез мисълта. Във външния свят има разнообразие и многообразие; в мисълта ни се разкрива вечното Едно, което не се променя, което винаги остава същото. Така се изразява Парменид в своята дидактична поема „За природата“. Следователно, ние си имаме работа със светоглед, който не се стреми да извлече истината от самите неща, а по-скоро се стреми да извлече фундаменталната основа на света от мисълта. Ако човек иска да разбере основното чувство, от което произлиза такъв светоглед, трябва да има предвид, че мисълта често трябва да тълкува и обяснява правилно сетивните възприятия, за да стигне до задоволително заключение. Когато държим пръчка във вода, тя изглежда счупена с просто око. Умът ни трябва да търси причините, поради които пръчката изглежда счупена. Ние получаваме задоволително разбиране за това явление само чрез мисленето си, обясняващо възприятието. Ако наблюдаваме звездното небе единствено със сетивата си, не можем да си изградим друга представа, освен че Земята е в центъра на Вселената и че слънцето, луната и всички звезди се въртят около нея. Само чрез мислене получаваме различно разбиране. В този случай мисленето дори ни дава съвсем различна картина от сетивното възприятие. Следователно може да се каже, че сетивата ни мамат в известно отношение. Но

Светогледът на Парменид и неговите последователи е едностранчиво преувеличение на този факт. Защото, както възприятието ни предоставя определени привидности, които ни заблуждават, то ни предоставя и други факти, чрез които можем да коригираме заблудата. Коперник не е стигнал до своя възглед за движението на небесните тела, като просто го е изплел от чиста мисъл, а като е съгласувал едно възприятие с други.

В контраст с възгледа на Парменид, съществува друг, по-стар мироглед. Той не се стреми да разглежда връзките във външния свят като илюзия, а по-скоро се стреми, чрез по-задълбочено наблюдение на този външен свят, да стигне до осъзнаването, че всичко в света се основава на велика хармония, че мярката и числото присъстват във всички неща. Този възглед е на питагорейците. *Питагор* е живял през VI век пр.н.е. Аристотел разказва, че питагорейците се обръщат към математиката едновременно с, и дори преди, споменатите по-горе мислители. „Те са първите, които я развиват по-нататък, и, погълнати изцяло от нея, те смятат нейните начала за начала на всички неща.“ Тъй като числата по природа са първичният елемент в математиката и тъй като са вярвали, че виждат в числата много, което прилича на нещата и ставането – повече в числата, отколкото в огъня, земята и водата – те са смятали *едно* свойство на числата за справедливост, друго – за душа и дух, още едно – за време и така нататък за всичко останало. Освен това, те откривали в числата свойствата и взаимовръзките на хармонията и по този начин всичко останало изглеждало, в цялата си природа, отражение на числата.

Числата са първото нещо в природата. Всеки, който наистина оценява значението на мярката и числото в природата, няма да се изненада, че може да възникне мироглед като питагорейския. Когато се дръпне струна с определена дължина, се получава определен тон. Ако струната се скъси в специфични числови съотношения, винаги се получават различни тонове. Височината на тона може да се изрази чрез числови съотношения. Физиката също изразява цветовете в числови съотношения. Когато две тела се комбинират, за да образуват вещество, това винаги се случва по такъв начин, че числово изразими количества тегло от едното тяло се комбинират с тези на другото. Могат да се цитират безброй примери за ролята, която числото и мярката играят в природата. Питагорейският мироглед изразява този факт едностранчиво, като заявява: Мярката и числото са фундаменталната основа на всички неща.

Във всички обсъждани досега светогледи дреме един въпрос. Той никога не намира ясен израз в нито един от тях, защото мислителите очевидно са вярвали, че той сам си отговаря, заедно с другите въпроси, които са задавали. Това е въпросът за връзката на човечеството със света. Ако Таис е вярвал, че всички неща произлизат от водата, *тогава* той също е представял, че хората са произлезли от един и същ източник. Хераклит е вярвал, че хората плуват заедно с всички останали във вечния поток на нещата; а Анаксагор е схващал хората като конструирани от своите първични частици чрез своето универсално разбиране за света, точно както атомистите са си представяли, че случайността е сглобила хората от атоми. При Емпедокъл за първи път се появява част от въпроса: В какво

връзката между човека и останалата част от природата? Как може той да познава нещата? Как е възможно той да формира понятия за това, което е извън него? Емпедокъл дава отговора: Подобното може да се познава само чрез подобно. Тъй като човекът е съставен от същите вещества и сили като останалата част от природата, той следователно може да я познае.

неразбрани , са се заели с този въпрос по съвсем различен начин . Това са софистите, най-важният от които е *Протагор от Абдера* . Те обикновено са изобразявани като хора, които са третирали мисленето като повърхностна игра, суетна склонност към спорове и на които уж е липсвала всякаква сериозност в преследването на истината. Много е допринесло за преобладаващото мнение за софистите от начина, по който реакционният драматург *Аристофан* ги е осмивал в своите драми. Възможно е някои софисти да са преувеличавали изкуството на спора, а може би и някои от тях са се занимавали само с цепене на коси и фукашко поведение; това обаче не важи за най-важните от тях, защото сред тях е имало мъже, които са се отличавали с всеобхватни знания в най-различни области. Това трябва да се подчертае особено в случая с Протагор, но знаем също, че *Горгий* е бил изключителен политик, а самият ученик на *Продик*, *Сократ*, го хвали като отличен учен, който е бил особено загрижен за усъвършенстването на езика на своите ученици .

Протагор изразява основното си виждане в изречението: „Човекът е мярка на всички неща, на тези, които са, че са, и на тези, които не са, че не са.“ Какво може

Какво означава това изречение? Може да се каже, подобно на Парменид: сетивата ни ни мамят. И може да се стигне още по-далеч и да се каже: може би и мисленето ни ни мамят. Протагор би отговорил: каква работа на човека дали светът извън него е различен от това, как го възприема и мисли? Дали си представя света за някой друг, а не за себе си? Нека бъде за друго същество, както и да е: той няма за какво да се тревожи. Неговите идеи са предназначени само да му служат; той е предназначен да се ориентира в света с тяхна помощ. Човек не може да иска други идеи за света, освен тези, които му служат. Каквото и друго да има в света: ако човек не го възприема, то не може да го засяга. За него това, което възприема, съществува; а това, което не възприема, не съществува за него. Това означава точно: човекът измерва нещата с мярката, която му осигуряват сетивата и разумът му. Чрез своята интуиция Протагор дава на човека твърда позиция и сигурност в света. Тя го освобождава от безброй тревожни въпроси, които той повдига само защото не смее да съди нещата от собствената си гледна точка.

Може да се каже, че софистиката поставя човека в центъра на миросгледа. Фактът, че това се е случило по времето на Протагор, е свързан с развитието на обществения живот в Гърция. Социалната структура на гръцката държава се е разхлабила. Това е намерило най-значимия си израз в Пелопонеските войни, 431-404 г. пр.н.е. Преди това индивидът е бил здраво вкоренен в социалния контекст; общността и традицията са осигурявали стандарта за всички негови действия и мисли. Индивидуалната личност е имала стойност и значение само като член на едно цяло. При такива обстоятелства индивидът вече не е бил в състояние да се изрази пълноценно.

При тези обстоятелства би било невъзможно да се зададе въпросът: Каква е ценността на отделния човек? Софизмът представлява огромна крачка напред след гръцкото Просвещение. Човешките същества вече можеха да обмислят организирането на живота си според разума. Софистите пътували из страната като учители по добродетел. Ако някой иска да преподава добродетел, трябва да бъде убеден, че традиционните морални възгледи не са определящи, а че човешките същества могат да разпознаят добродетелта чрез собственото си размишление.

Сократ също е живял в рамките на подобни представи за добродетел. Той със сигурност трябва да се счита за ученик на софистите. Малко се знае за него. Разказите за това, което е преподавал, са съмнителни. Ясно е обаче, че той е бил преди всичко учител на добродетелта, подобно на софистите. И също така е сигурно, че методите му на преподаване са имали завладяващ ефект. Неговото учение се е състояло в това, чрез разговор да се извлече от слушателя това, което той разпознава като истина. Изразът „духовно акушерство“ е добре познат във връзка с неговите учения. Той не е искал да внесе нищо отвън в ума на ученика. Вярвал е, че истината се намира във всеки човек и че е необходимо само да се предложи помощ, за да може тази истина да се появи. Като се има предвид това, става ясно, че Сократ е помагал на разума да постигне най-висшата си цел във всеки индивид. Той винаги е довеждал учениците си до точката, в която те са могли да формират правилно разбиране за даден въпрос. Той е основавал работата си на опита от ежедневието. Може да се помисли например за това какво е добродетелта в занаятчията, какво е добродетелта в търговеца, какво е добродетелта в учения. Човек ще открие, че всички тези различни начини на добродетелен живот имат нещо общо.

Те имат общи черти. Тази обща черта е именно понятието за добродетел. Ако човек продължи с мисленето си по този начин, той следва така наречения индуктивен метод. Човек събира индивидуален опит, за да стигне до понятие за нещо. След като човек има това понятие, може да дефинира нещото. Човек има определението за нещо. Бозайникът е живо същество с гръбнак, което ражда живи малки. Това е определението за бозайник. То уточнява характеристиката – раждане на живи малки – която е обща за всички бозайници. По този начин Сократ е действал като учител на остро, ясно мислене. Това е неговата голяма заслуга. Римският оратор *Цицерон* е казал за Сократ, че е спуснал философията от небето на земята. Това означава, че той е съсредоточил размислите си предимно върху самото човечество. Как хората трябва да живеят е било от първостепенно значение за него. Затова сега виждаме в Гърция, че тези, които се стремят към мироглед, винаги се питат и какви морални цели човек трябва да си постави.

Това веднага личи у следващите наследници на Сократ. Циниците, чиято главна фигура е *Диоген* Синопски, се борят с въпроса за естествения живот. Как трябва да живее човек, така че животът му да не противоречи на предразположенията и способностите, с които природата го е надарила? Циниците искат да премахнат всичко изкуствено и неестествено от живота. Разбираемо е, че са смятали най-голямата простота за най-добра. Естественото е това, което е обща потребност за всички хора. Пролетарият е намерил своето място в тази философия на живота. Следователно човек може да си представи, че т.нар.

висшите класи. Това, което циниците са искали, не е било в съответствие с изкуствено създадените нужди. Макар че името „киник“ първоначално е произлизло само от образователната институция – Киносарг – където са преподавали циниците, по-късно то е придобило презрителен оттенък. Наред с циниците, киренаците и мегарците също са били активни. Те също са се занимавали предимно с практическия живот. Киренаиците са се стремели да отдадат на удоволствието дължимото. Удоволствието съответства на човешката природа. Добродетелта не може да се състои в изкореняване на удоволствието в себе си, а по-скоро в това да не се превърнеш в негов роб. Който се стреми към удоволствие, но винаги по такъв начин, че да остане господар на своите желания, е добродетелен. Само тези, които стават роби на своите страсти, са неморални.

Мегарийците се придържали към твърдението на Сократ, че добродетелта може да се преподава и че следователно усъвършенстването на мисълта трябва да направи човека по-добродетелен. Най-важният представител на мегарийската доктрина е *Евклид*. За него доброто е еманация на най-висшата мъдрост. Следователно, основната му грижа е била постигането на мъдрост. И от това оценяване на мъдростта вероятно е възникнала идеята, че самата мъдрост е първоизточникът на света. Ако - така е смятал той - човекът се издига до понятия чрез мисленето си, той едновременно се издига до произхода на нещата. При Евклид светогледът придобива решително идеалистичен характер. Човек трябва да си представи линията на разсъждение на Евклид приблизително така: Има много лъвове. Веществата, от които са съставени, не остават заедно. Отделният лъв възниква и умира. Той приема вещества от външния свят и ги освобождава обратно в него. Това, което възприемам със сетивата си, е материалният свят.

Това, което е възприемаемо от сетивата в нещата, по този начин възниква и изчезва. Въпреки това , лъв, живял преди сто години, има нещо общо с лъв, който живее днес . Това не може да бъде физическата материя. Това може да бъде само понятието, идеята за лъва, която аз схващам чрез мисленето си. Днешният лъв и лъвът отпреди сто години са изградени върху една и съща идея. Сетивният аспект изчезва; идеята остава. Идеите постоянно се възплъщават наново в света на сетивата.

Платон е бил ученик на Евклид . Той е възприел концепцията на своя учител за вечността на идеите като свое основно убеждение. Сетивният свят е имал само второстепенна стойност за него. Истинската реалност се крие в идеите. Който само гледа нещата от сетивния свят, има само привидност, илюзия за истинския свят. Убеждението на Платон е рязко изразено в следните думи: Нещата от този свят, които възприемаме със сетивата си, нямат истинско битие; те не са трайни. Човек би могъл да нарече цялото им битие небитие. Следователно, който се стреми към истинското, не може да се задоволи с нещата от сетивния свят. Защото истинското може да дойде само оттам, където пребивава това, което е трайно. Ако човек се ограничи единствено до сетивното възприятие, той е като човек, който седи окован в тъмна пещера, неспособен дори да обърне глава и който не вижда нищо друго освен, на светлината на лампа, горяща зад него, сенките на нещата зад него, а също и собствената си сянка. Идеите са сравними с реалните, истински неща, а сенките - с нещата от сетивния свят. Дори от себе си, онзи, който се ограничава изцяло до сетивата, възприема само сянка. Дървото, което виждам, ароматът на цветовете, който вдишвам: те са просто сенки. Само,

Когато чрез мисленето си се издигна до идеята за дървото, аз имам това, което е наистина трайно, а не преходна илюзия за дървото.

Възниква въпросът : как Платон разбира връзката между своя свят от идеи и гръцките представи за Бог? Тази връзка не може да се определи с пълна яснота от писанията на Платон. Той многократно говори за отвъдни богове. Може обаче да се предположи, че с подобни изказвания той просто е имал намерение да намекне за гръцката народна религия; и не би се сбъркало, ако се тълкуват имената му на богове просто като фигуративни илюстрации. Това, което самият Платон разбира като божественост, е първична движеща сила на света. Трябва да си представим, в смисъла на Платон, че светът се състои от идеи и първична материя. Идеите непрекъснато се въплъщават в първичната материя. И Бог, като крайна основа на всяко движение, дава тласък за това въплъщаване. За Платон Бог е едновременно Доброто. Чрез това светът придобива велика, единна цел. Доброто движи цялото битие и събития. По този начин най-висшите закони на света съставляват морален световен ред.

Платон записал своя мироглед под формата на диалог. Неговият стил на представяне останал обект на възхищение през цялото развитие на западната култура. Платон произхождал от старо аристократично семейство в Атина. Сведенията ни разказват, че е бил склонен към ентусиазъм. Той станал най-преданият и разбиращ ученик на Сократ, а самият Сократ бил предан на своя учител с безусловно благоговение. След екзекуцията на Сократ той отишъл в Мегара, за да учи при Евклид. По-късно предприел обширни пътешествия до Кирена, Египет и Магна Греция.

от Южна Италия и Сицилия. През 389 г. пр.н.е. той се завръща в Атина. Въпреки това, той предприема второ и трето пътуване до Сицилия. След завръщането си от първото си сицилианско пътуване, той основава своето училище в Атина, от което произлизат много от важните мъже от онова време. В трудовете на Платон може да се наблюдава постепенна трансформация на неговите възгледи. Той възприема идеи, които е открил у други. В ранните си трудове той се придържа изцяло към позицията, която е развил като ученик на Сократ. По-късно Евклид оказва силно влияние върху него и по време на престоя си в Сицилия се запознава с питагорейците. В Египет той попива различни източни идеи. По този начин неговият мироглед не се появява като единно цяло в трудовете му. По-късно той включва идеи, с които се е сблъскал, в първоначалните си възгледи. Сред тях можем да включим и неговото учение за преселването на душите. Душата съществува преди тялото. Да, нейното въплъщение, тоест нейното съединение с материята, се разглежда като вид наказание, което тя трябва да понесе за прегрешение, извършено в предземното ѝ съществуване. Но душата не се преражда само веднъж, а многократно. Платон свързва този възглед с универсалната справедливост на света. Ако всичко завършваше с един-единствен живот, добрите биха били в неизгодно положение в сравнение с лошите. По-скоро злото, което душата е извършила в *един* живот, трябва да бъде изкупено в друг. Едва когато всяка вина е намерила своето изкупление в различните животи, душата се завръща в царството на Идеите, от което е произлязла.

Във връзката си с тялото, човешката душа не образува единство. Тя е разделена на три частични души.

Най-нисшата душа е тази на чувствения живот; тя е отговорна за стремежите за хранене и размножаване. Платон описва средната душа като волята в човека. Личната смелост и храброст се основават на нея. А най-висшата душа е чисто духовната. Тя е отговорна за най-висшето познание. Тя се намира в царството на идеите. Тя е истински безсмъртната част от човешката душа. Платон свързва идеите си за безсмъртието с идеята на Сократ, че учението се състои само от вид акушерство. Ако това е така, тогава всички мисли, които се събуждат в човек, вече трябва да са в него. Те са в него, защото той вече ги е притежавал преди раждането си, когато душата вече е била налице. Така, в живота, той помни само онези мисли, които вече са били негови преди раждането му.

Платоновото учение за душата от своя страна е свързано с неговия възглед за държавата. Държавата също е възплъщение на една идея. И тя е такова възплъщение, по образ и подобие на човешката природа, когато е свършена. Индивидуалните душевни сили са представени в държавата от различните съсловия. Най-висшата душа е представена от владетелите, средната душа от стражите, които са там за защита, а най-нисшата душа от занаятчиите. Платоновата държава е комунистическа държава, но със строго аристократична йерархия. За двете висши съсловия Платон препоръчва безбрачие и липса на притежания. Монашеската общност и комунизмът, основан на богатата, трябва да преобладават. Цялото образование на младите хора, с изключение на първите физически грижи за децата, които трябва да се осигуряват от семейството, трябва да бъде отговорност на държавата.

ученик на Платон е *Аристотел* от Стагира.

Тракия. На осемнадесетгодишна възраст той става ученик на Платон . Но той е ученик, който скоро поема по свой собствен път. През 343 г. пр.н.е. Аристотел става учител на Александър, син на крал Филип Македонски. Когато Александър предприема своите азиатски завоевания, Аристотел се завръща в Атина и открива там училище.

Връзката между мирогледа на Аристотел и Платон може да се илюстрира чрез следното сравнение. Идеите на Платон са напълно чужди на материята, в която са въплътени. Те са като идеята за произведение на изкуството, което живее в съзнанието на художника и което той проектира в своя материал. Този материал, мраморът на статуята, е нещо напълно чуждо на идеята на художника. Аристотел обаче не разбира връзката между идеите и материята по този начин. За него идеята се крие в самата материя. Сякаш произведението на изкуството не е получило идеята си от художника, а по-скоро сякаш спонтанно си е дало формата чрез сила, присъща на материала. Аристотел нарича идеите, присъщи на материала, форми на нещата. Така, в смисъла на Аристотел, няма идея за лъва например, отделна от материала. Тази идея се крие в самия материал. Според Аристотел няма материя без форма и няма форма без материя. Живо същество се развива от ембриона в утробата до напълно оформената си форма, защото формата е активна в живата материя и действа като вродена сила. В най-първия етап на едно живото същество тази сила или форма вече е налице; тя просто все още не е видима външно; тя е, така да се каже, все още спяща. Но тя си проправя път навън, така че материята приема формата, която като спяща сила вече се намира в нея от самото начало. В началото на нещата е имало само външна, безформена материя. Силата или материята е била все още напълно спяща в нея.

Имаше хаос, в който дремеше неизмерима сила. За да се събуди тази сила, за да може хаосът да се оформи в многообразния свят на нещата, беше необходим първичен импулс. Следователно, Аристотел постулира първодвижител на света, божествена причина.

Ако идеята, или както Аристотел го нарича , формата, се крие във всяко нещо само по себе си, тогава човек не може, както предлага Платон, да разглежда нещата просто като илюзии и сенки и да издига мисленето си до един съвсем различен свят, ако иска да постигне истината. По-скоро човек трябва да се обърне директно към самите сетивни неща и да извади наяве тяхната присъща същност. Самото обмислено наблюдение по този начин осигурява просветление за света. Тъй като Аристотел е бил убеден в това, той е посветил вниманието си предимно на наблюдението. По този начин той става пионер на науките. Той култивира отделните природни науки по възможно най-всеобхватния начин за своето време. Той е признатият „баща на естествената история“. Например, той е провел фини и проникателни изследвания върху развитието на живите същества от ембрионалния стадий нататък. Такива изследвания са били най-естествено свързани с неговия мироглед. Той сигурно е вярвал, че например цялото живо същество вече присъства в яйцето, просто все още не по външно видим начин. Той е разсъждавал, че ако живо същество се развива от яйцето, тогава самото това живо същество трябва да си проправи път към съществуване в яйцето. Когато погледнем едно яйце, то по същество има двойна природа. Първо, то е такова, каквото ни изглежда. Но то има и невидима природа, която едва по-късно става очевидна.

Ще изглежда, че идва, когато е дресирана птица.

този възглед към цялата природа, с изключение на човечеството. Цялото човешко същество, дори душата, вече присъства в човешкото яйце, доколкото то изпълнява по-нисшите функции, на които са способни и животните. Човешкият ум обаче, който извършва по-висшите дейности на мисълта, е различен. Този ум все още не присъства в човешкия ембрион. Ако ембрионът беше оставен на самия себе си, той би могъл да се развие само в животинско същество. Мислещ ум не би възникнал. За да се развие такъв ум, висша творческа сила трябва да влезе в тялото в момента, когато чисто животинското развитие на човешкото същество е напреднало достатъчно и да внесе ума в тялото. В човешкото развитие всичко се случва естествено до определен момент, а именно, докато тялото е достатъчно развито, за да приюти ума. След това, когато това се случи, когато чрез естествено развитие тялото е напреднало до точката, в която притежава всички необходими органи, от които умът се нуждае за своите цели, тогава умът се създава в своето физическо обиталище. Ето как Аристотел разбира, че човешката душа е възникнала във времето; но той не приписва създаването му на същите сили, от които възниква тялото, а по-скоро на по-висше влияние. Трябва да се подчертае обаче, че органите, използвани от ума, са възникнали чрез развитието на тялото. Следователно, когато умът използва окото, за да разсъждава върху това, което вижда, той може да го прави само в рамките на тялото, което първо е развило окото за него. Поради тази причина Аристотел не може да говори за не-

Да се говори за смъртност означава да се каже, че след смъртта духът продължава да съществува в същия смисъл, както е съществувал преди смъртта. Защото чрез смъртта органите му загиват. Той вече не може да възприема. Вече не е свързан със света. Следователно не бива да се твърди, че Аристотел е разбирал безсмъртието така, сякаш духът напуска тялото си като земен затвор и продължава да съществува с познатите му качества. По-скоро той е лишен от всички качества, които е притежавал в земното си съществуване. Тогава той всъщност води един вид сенчесто съществуване, подобно на гръцките герои в подземния свят. И именно от този живот в подземния свят *Ахил* изказва известната поговорка: „По-добре надничар на слънчева светлина, отколкото цар над сенките.“

Предвид този възглед за ума, Аристотел е трябвало да разглежда моралното действие като нещо, което умът извършва с помощта на животинската душа. Животинската част на душата, в края на краищата, е възникнала естествено. Ако тази част действа самостоятелно, ако човек следва само своите животински импулси и страсти, тогава той не може да бъде добродетелен. Той става добродетелен само когато умът поеме контрол над тези животински импулси и страсти и им даде подходящо ограничение. Животинската природа на човек във всичко би прекалила или би се поддала. Човек, който следва само своите страсти, е или безразсъден, или страхлив. Само умът намира правилната среда между безразсъдството и страхливостта, а именно умерената смелост.

По отношение на държавата Аристотел утвърждава гледната точка, че общността трябва да се съобразява с нуждите на всички свои членове. Част от човешката природа е да живее в общност.

Една от поговорките на Аристотел е: „Който би живеел само за себе си, трябва да бъде или бог, или животно... Но човекът е политическо животно.“ Аристотел не постулира една-единствена форма на управление, която е правилна за всички хора, а по-скоро намира най-добрата форма на управление във всеки отделен случай, тази, която най-добре отговаря на нуждите на въпросния народ. Във всеки случай обаче той налага на държавата задължението да се грижи за следващото поколение. Следователно образованието е държавен въпрос за него; и целта на образованието му се явява като култивиране на добродетел.

Всеки, който иска напълно да разбере уникалния характер на гръцката култура, не трябва да забравя, че тази култура е изградена върху основата на робството. Образованите членове на гръцкия свят са могли да постигнат своята форма на учене само защото огромната армия от роби им е предоставяла тази възможност. Дори най-напредналият грък не е могъл да си представи култура без робство. Следователно, дори Аристотел разглежда *робството* като естествена необходимост. Той просто го приема за даденост, вярвайки, че много хора са по своята същност неподходящи за пълна свобода. Не бива обаче да се пренебрегва фактът, че гърците са се грижили за благополучието на своите роби; и Аристотел също говори за задължението на господаря съвестно да се грижи за своите роби и да уважава човешкото им достойнство.

В продължение на повече от хилядолетие Аристотел доминираше западното образование. В продължение на много векове учените не се интересуваха от самите природни явления, а по-скоро от мненията на Аристотел за тях. Неговите писания бяха признати за абсолютен авторитет. Цялата научна работа се състоеше от...

да обясни писанията на древния мъдрец . Освен това, дълго време тези писания са съществували само в много несъвършена и ненадеждна форма. Следователно, голямо разнообразие от мнения са били считани за произхождащи от Аристотел. Едва чрез християнския философ *Тома Аквински* писанията на „майстора на тези, които знаят“ са били представени по такъв начин, че човек може да каже, че си има работа с разумно надежден текст. До 12-ти век учените са се занимавали почти изключително с един аспект на аристотеловата мисъл: неговите логически изследвания. Трябва да се каже обаче, че Аристотел е бил особено новатор в тази област. Той е установил изкуството на правилното мислене, тоест логиката, по такъв начин, че дори *Кант*, в края на 18-ти век, е могъл да твърди, че логиката не е напреднала значително от времето на Аристотел. Аристотел майсторски систематизира изкуството на правилното извеждане на една истина от друга чрез подходящи разсъждения. И тъй като средновековната наука се е интересувала по-малко от разширяването на човешкия ум чрез наблюдение на природата, а по-скоро от подкрепянето на разкритите истини чрез логически доказателства, тя се е занимавала особено с прилагането на принципите на разсъждението.

Това, което Аристотел наистина е проповядвал, скоро след смъртта му е било замъглено от тълкуванията, които неговите наследници са дали на неговите възгледи, както и от други мнения, които са се съгласували с неговите собствени. През вековете след Аристотел виждаме появата на три мирогледа: стоицизъм, епикурейство и скептицизъм.

Стоическата школа е основана *от Зенон* от Китион в Кипър, живял от 342 до 270 г. пр.н.е. Училището носи името си от цветната колонада (стоа) в Атина, където преподават неговите учители. Общественият живот в Гърция става още по-либерален от времето на софистите. Индивидът все повече се фокусира върху самостоятелността. Личната добродетел все повече измества обществената добродетел като централен фокус на мисълта. Стоиците смятали съвършеното спокойствие в живота за най-висше постижение, което човек може да постигне. Тези, които могат да бъдат хвърлени в емоционален смут от своите желания и страсти, не могат да постигнат такова спокойствие. Те са водени насам-натам от похотта и желанието, без никога да се чувстват удовлетворени. Затова човек трябва да се стреми да стане независим от похотта и желанието и да води живот, управляван единствено от мъдро прозрение. Стоиците са схващали света като произлязъл от един вид първичен огън. Те вярвали, че всичко произлиза от огъня и че всичко се връща в огъня. След това от огъня се обновява същият свят, който вече е съществувал. Следователно светът не съществува веднъж, а безброй пъти по абсолютно същия начин. Всяко отделно събитие вече се е случило безкрайно много пъти и ще се повтаря безкрайно много пъти. Това е доктрината за вечното повтаряне на всички неща и събития, която *Фридрих Ницше* възражда по абсолютно същия начин в наше време. Такова обяснение на света е в пълна хармония с моралната философия на стоиците. Защото, ако всичко вече е съществувало, тогава човечеството не може да създаде нищо ново. Следователно е естествено те да виждат най-висшата морална мъдрост в безразличието към всичко, което неизбежно трябва да се случи.

Епикурейците виждали целта на живота в удовлетворението, което съществуването дава, когато човек преследва удоволствието и щастието по рационален начин. Неразумно е да се гони дребнави удоволствия, защото те в повечето случаи водят до разочарование, дори нещастие; но е също толкова неразумно да се презират благородните, висши удоволствия, защото те водят до трайно удовлетворение, което представлява човешкото щастие. Целият възглед на *Епикур за природата* носи отличителния белег на неговата загриженост за трайно удовлетворение в живота. Преди всичко той набляга на правилното разбиране на преценката, така че човек да може да намери пътя си в живота чрез разума. Защото сетивата не ни мамят; само нашето мислене може. Ако окото вижда пръчка, потопена във вода, като счупена, окото не ни заблуждава. Действителните факти са такива, че пръчката трябва да ни изглежда счупена. Илюзията възниква само когато нашето мислене формира погрешна преценка за това как изглежда, че жезълът се е счупил. Възгледът на Епикур намира многобройни последователи в края на античността; по-специално римляните, стремящи се към знание, търсят удовлетворение в него. Римският поет *Т. Лукреций Кар* му е дал съвършено оформен израз в блестящата си дидактична поема „За природата“.

Скептицизмът е мироглед, основан на съмнение и недоверие . Неговият първи и най-важен поддръжник е *Пирон*, съвременник на Аристотел, който по това време не е направил голямо впечатление. Само неговите наследници намират последователи за своя възглед, че човешките когнитивни способности са недостатъчни, за да се постигне разбиране на истинската реалност. Те вярват, че човек може да схване само човешките мнения за...

нещата ; дали нещата наистина са такива, каквито ни казва нашето мислене, нищо не може да се реши по този въпрос.

Многобройните опити да се стигне до мироглед чрез мисъл довели до толкова разнообразни, понякога противоречиви идеи, че до края на античността се развило недоверие към всяко сетивно възприятие и всяка мисъл. Към това се добавили идеи като тези на Платон, че сетивният свят е просто сън и илюзия. Такива идеи след това се слели с някои източни концепции, които проповядвали безсмислието и безполезността на живота. От тези елементи неоплатонизмът се развил в Александрия през вековете на залязващата античност. Най-важните поддръжници на това учение били *Филон*, живял по времето на Христос, и *Плотин* . Филон извел последствията за моралния живот от ученията на Платон. Ако реалността е илюзия, тогава добродетелта може да се състои само в това да се отвърнем от тази реалност и да насочим всички мисли и чувства към единствената истинска реалност, която той търсил в Бога. Това, което Платон е търсил в света на идеите, Филон вярвал, че е намерил в Бога на юдаизма. Плотин обаче не се стремял да достигне до този Бог чрез рационално разбиране, защото това може да се отнася само до крайното и преходното; Вместо това, той се е стремял да постигне вечното първично същество чрез вътрешно просветление, чрез екстатично потапяне в дълбините на душата. Чрез такова потапяне човечеството стига до първичното същество, което се е изляло в света. Този свят е просто несъвършен отлив, отпадък от първичното същество.

2. Светогледите на Средновековието и модерната епоха

на западните миогледи . Рационалната мисъл е засенчена от съвсем различен авторитет: откровението. Истината не произлиза от разума, а идва от висша сила, която я е разкрила на човечеството: това сега се превръща в убеждение. Вярата във факти с трансцендентно значение и неверието в разума съставляват същността на християнството. Тези, които изповядват християнското учение, не искат да вярват в собствените си разсъждения, а в осезаеми събития, чрез които истината е била разкрита. „Това, което е било от началото, което сме чули, което сме видели с очите си, което самите ние сме съзерцавали, което са докосвали ръцете ни относно Словото на живота... което сме видели и чули, ви го казваме, за да имате общение с нас.“ Така се казва в Първото послание на Йоан. А *Августин* казва: „Не бих повярвал на Евангелието, ако авторитетът на Католическата църква не ме подтикваше да го направя.“ Това, което съвременниците на Христос са видели и чули, и това, което Църквата е запазила като такова, чуто и видяно, чрез преданието, сега се превръща в истина; вече не се счита за такова това, което човек постига чрез мисленето си.

В християнството срещаме, от една страна, религиозната мисъл на юдаизма, а от друга страна, концепциите на гръцкия миоглед. Религията на юдаизма първоначално е била националистическа и егоистична. Бог е избрал своя народ за земна власт и слава. Но този народ е претърпял най-горчивите разочарования –

Те трябваше да издържат трудности. Бяха попаднали в плен и подчинение на други народи. Техните месиански надежди произтичаха от очакването им за изкупление от срама и унижението им от техния Бог. Това унижение се приписваше на собствената им греховност . Тук нахлуха идеи за отвърщане от живота, който ги е довел до греховност. Човек не трябва да се вкопчва в този живот, който води до грях; по-скоро човек трябва да се обърне към Бога, който скоро ще донесе царството си на тази земя и ще освободи хората от срам. Исус беше изцяло изпълнен с такива идеи. Той искаше да говори на бедните и потиснатите, а не на онези, които се вкопчват в съкровищата на този живот. Небесното царство, което идва скоро, ще принадлежи на онези, които преди това са живели в мизерия. И Исус си представяше небесното царство като неизбежно. Той не говореше за духовен задгробен живот, а за факта, че *след* време, и наистина скоро, Господ ще дойде и ще донесе слава *на човечеството* . Още чрез *Павел*, а още повече чрез теолозите от първите християнски векове, наивната вяра беше заменена от сливане на Христовите учения с идеите на по-късните гръцки философи. Така предстоящото Небесно Царство се превърна в отвъдния живот. Християнската вяра беше преосмислена с помощта на гръцките мироследи. От това преосмисляне, от това сътрудничество на първоначално наивни идеи с традиционни възгледи, с течение на времето се разви догматичното съдържание на християнската доктрина. Разумът беше изцяло поставен в служба на вярата; той стана слуга на откровението. Цялото Средновековие работеше в подкрепа на откровението чрез разума. Както в първото

В продължение на векове мисълта и откровението са били преплетени, както свидетелства църковният отец Августин; както е правил и *Тома Аквински* в по-късни времена . Августин си казва: Дори и да се съмняваме, един факт остава: че мисълта, самото мислещо човешко същество, трябва да съществува; в противен случай съмнението не би могло да възникне. Ако се съмнявам, мисля; следователно, аз съществувам, моят разум присъства. И в разума ми се разкриват определени истини. Но моят разум никога не разпознава цялата истина, а само отделни истини. Тези отделни истини могат да произлизат само от съществото, в което се крие цялата истина, от Бога. Следователно трябва да има божествено същество. Моят разум ми доказва това. Но моят разум ми дава само части *от* истината; в откровението се крие най-висшата истина. Тома Аквински е всеобхватен мислител, който е обработил цялото знание на своето време по удивително проникателен начин. В никакъв случай не бива да се мисли, че този християнски философ е бил враждебен към познанието за природата и към разума. За него природата е била единственият източник на истината; Откровението обаче е друг. Според него всичко в света произлиза от Бога. Дори природните явления са еманация на божествената същност. Когато изследваме природата, ние изследваме Божиите дела с ума си. Но не можем да проникнем до най-висшите Божии дела със слабото си човешко разбиране. Според Тома Аквински, със сигурност можем да докажем с разума си, че Бог съществува; но не можем да научим нищо от разума за същността на Бог, неговата Троица, изкуплението на човечеството чрез Христос, силата на тайнствата и т.н.

Ние научаваме за това; откровението, чрез авторитета на Църквата, ни учи за това. Тома Аквински твърди, че хората не могат да схванат тези неща чрез мисленето си не защото те нямат нищо общо с разума, а просто защото човешкият разум е твърде слаб. Следователно по-силен разум би могъл да разбере дори разкритите истини. Този възглед е отразен в средновековната схоластика.

Немският мистицизъм е следвал различен път към истината от схолистиката. Най-важните мистици са: *Майстер Екхарт, Йоханес Таулер, Хайнрих Сузо, Парацелз, Якоб Бьоме* и *Ангелус Силезиус*. Те представляват предшествениците на съвременните светогледи, доколкото не са изхождали от външен авторитет, а са търсили истината в човешката душа и в природните явления. Според тях не външен Христос може да покаже на човечеството пътя към неговата цел, а само духовните сили в човешкото същество могат да го водят по този път. „Лекарят трябва да се подложи на изследване на *природата*“, казва Парацелз, посочвайки, че източникът на истината се крие в самата природа. А Ангелус Силезиус подчертава, че няма божествено същество извън природните неща, а по-скоро, че Бог е в природата. Той изразява как самата природа е божествена и твори като божествена в красиви изречения, като например: „Знам, че без мен Бог не може да живее нито миг; „Няма да стана нищо, той трябва да се откаже от духа си от страдание.“ Бог няма живот *извън* нещата, а само *в* нещата. Светогледът на Якоб Бьоме е изцяло доминиран от подобна концепция.

Схолистиката ясно демонстрира постоянния си стремеж към постигане на хармония между разума и откритостта.

За да се установи разбиране, човек не можеше да го направи без изкуствена логика, без най-фините дедукции. Мистиците искаха да се освободят от подобни дедукции. Най-висшето, което човек може да познае, вярваха те, не може да бъде изградено върху логически тънкости; то трябва да се разкрие ясно и директно в природата и в човешката душа.

Лутер е бил воден от подобни чувства . Неговата загриженост е била по-малко за това, което мистикът се е стремял да постигне; преди всичко той е искал да защити божественото откровение от противоречията на разума. За разлика от схоластиците, той се е стремял да постигне това, като е заявил: Разумът няма право да решава въпроси на вярата. Разумът трябва да се занимава с обяснение на светските явления; той няма нищо общо с истините на вярата. Откровеното слово е източникът на вярата. Разумът няма нищо общо с тази вяра; това не е негова работа. Той не може да я опровергае, нито може да я докаже. Той стои твърдо сам за себе си. Когато разумът се опитва да се доближи до религиозните истини, това води само до празни спорове и празно бърборене. Затова Лутер е похулил Аристотел, върху чиито учения схоластиците са основали опитите си да основат вярата на разума. Той казва: „Този проклет от бога Аристотел е истински дявол, отвратителен клеветник, зъл подмазвач, княз на тъмнината, звяр, грозен измамник на човечеството, почти лишен от всякаква философия, открит и признат лъжец, похотлива коза.“ Можете да разберете за какво говори. Аристотел е искал да постигне най-висшите истини чрез човешката мисъл; Лутер е искал да запази тези най-висши истини, преди да бъдат обработени от

разума веднъж завинаги. Ето защо той нарича разума и „блудницата на дявола, която не може да прави нищо друго, освен да богохулства и осквернява това, което Бог говори и прави“. Все още виждаме идеите на Лутер да продължават да имат ефект и днес в същата форма, дори ако съвременната теология ги обгръща в прогресивна мантия. В многократно възхваляваната „Същност на християнството“ на *Адолф Харнак* четем: „Науката не може да даде смисъл на живота... Религията, а именно любовта към Бога и ближния, е това, което дава смисъл на живота... Истинското величие на Исус е, че той е водил хората към Бога... Християнската религия е вечен живот сред времето.“

Малко след появата на Лутер, разумът, който той толкова очерняше, постигна една победа след друга. *Коперник* формулира новия си възглед за движението на небесните тела. *Кеплер* установи законите, управляващи орбитите на планетите около слънцето; *Галилей* насочи телескопа си към необятните небесни простори, като по този начин даде възможност на природата да разкрие изобилие от факти. Такива постижения неизбежно доведоха до по-голямо доверие в естествените науки и в самия разум. Галилей отразява настроенията, преобладаващи сред мислителите от онази епоха. Вече не се смяташе, че човек действа в духа на Аристотел, като се придържа към това, което той е твърдял с ограничените си знания. Това беше подходът, възприет през Средновековието. Сега се смяташе, че човек работи в духа на Аристотел, като насочва погледа си, както той, към природата. Думите на Галилей в това отношение са наистина златни. „Винаги го имате“, казва той, „с вашия Аристотел, който не може да говори. Но ви казвам, че ако Аристотел беше тук, той би...“

нито ни убеди , нито опроверга нашите аргументи и ни научи на друго... Философията е написана в тази най-велика книга, която лежи постоянно отворена пред очите ни – имам предвид вселената – която човек не може да разбере, освен ако първо не е разбрал езика и не е научил знаците, с които е написана.“ *Джордано Бруно* е един от онези умове на това разцъфтяващо интелектуално движение, които, макар и способни да изградят обяснение на света, основано на естествената философия, въпреки това се придържаха изцяло към традиционните догми, без да обмислят как двете могат да бъдат съгласувани.

Ако човешката мисъл не искаше да се отрече от себе си, ако не искаше да бъде принудена да бъде поставена в напълно подчинено положение, тогава тя можеше само да поеме наново по пътя, вече търсен от гръцките мирогледи. Тя трябваше да се стреми да проникне до най-висшите истини от себе си.

Рене Декарт (Картезий) е един от първите, които се опитват да направят това. Неговият подход много прилича на този на Августин. Декарт също започва със съмнение относно всяка истина. И той също си казва: Дори да мога да се съмнявам във всичко, не мога да се съмнявам, че съществувам. Мисля, когато се съмнявам; ако не мислех, не бих могъл да се съмнявам. Но ако мисля, тогава съществувам. „Мисля, следователно съществувам“ (cogito, ergo sum), това е известният принцип на Декарт. И от тази фундаментална истина Декарт се стреми да се издигне до по-висше знание. Той си казва: Това, което възприемам толкова ясно и отчетливо, като например, че самият аз съществувам, също трябва да е еднакво вярно. – И сега в него се случва едно странно явление. Християнските представи за Бог, душата и безсмъртието, които са били оформени от векове на образование,

Декарт, който внушава тази вяра на западното човечество, вярва, че може да намери в разума си истини, толкова сигурни, колкото е знанието за собственото му съществуване. Тези съществени компоненти на древната теология се появяват отново тук като предполагаеми истини на разума. Дори откриваме отново старата концепция за душата у Декарт. Той схваща тази душа като независимо духовно същество, което просто използва *тялото* . Срегнахме такава идея у Аристотел. Според Декарт животните нямат душа. Те са автомати. Хората имат душа, която се намира в мозъка и взаимодейства с бездушното тяло чрез епифизната жлеза. У Декарт виждаме стремеж, който присъства и у схоластиците, а именно, да се докажат „висшите истини“, предадени от древната традиция, чрез разума. Схоластиците обаче открито признават, че искат това, докато Декарт вярва, че извлича всички доказателства единствено от самия разум. По този начин Декарт привидно доказва чрез разум това, което произлиза единствено от религията. Тази прикрита схоластика продължава да преобладава дълго време; а в Германия откриваме главните *му представители в Лайбниц* и Волф . Лайбниц спасява старата концепция за душата, като изобразява всичко като вид независимо, одушевено същество. Те нито възникват, нито престават да съществуват. И той спасява концепцията за Бог, като ѝ приписва силата да привежда всички същества в хармонично взаимодействие. Старите религиозни идеи многократно се появяват като предполагаеми истини на разума. Това е и случаят с Волф. Той разграничава сетивните истини, получени чрез наблюдение, и висшето знание, което разумът извлича от себе си. Тези висши истини...

Тези истини обаче, при по-внимателно разглеждане, не са нищо друго освен старите разкрити истини, получени чрез осакатяване и пресяване. Нищо чудно, че разумът, доказвайки такива истини, се е осланял на силно съмнителни понятия, които не биха могли да издържат на по-внимателно критично разглеждане.

Такова критично изследване на процеса на доказване на човешкия разум е предприето от английските мислители *Лок* и *Дейвид Хюм*, както и от немския философ *Имануел Кант*. Лок изследва човешките когнитивни способности и вярва, че е открил, че можем да стигнем до знание само чрез наблюдение на самите природни процеси. Тогава Хюм попита какъв вид знание може да бъде това. Той разсъждава: Ако днес наблюдавам, че слънчевата топлина е причината за нагриването на камъка, имам ли право да кажа, че това винаги ще бъде така? Ако възприема причина и след това следствие, мога ли да кажа, че тази причина винаги и задължително ще има този ефект? Не, не мога. Виждам как камъкът пада на земята и възприемам, че прави вдлъбнатина в земята. Не мога да твърдя, че това *трябва да е така*, че не може да бъде другояче. Наблюдавам определени процеси и *свиквам* да ги виждам в определен контекст. Но дали такъв контекст наистина съществува, дали има природни закони, които могат да ми кажат нещо реално за връзката между нещата, не знам нищо за това. Кант, който е живял в рамките на миросглед на Волф до зряла възраст, е разклатен във всичките си убеждения, когато се запознава с трудовете на Хюм. Той никога преди не се е съмнявал, че разумът може да докаже вечни истини; Хюм е показал, че дори най-простите...

твърдял, че не може да има доказателство за определени истини , а по-скоро, че приемаме всичко, в което вярваме, просто по навик. Трябва ли наистина да няма вечни истини, чудил се Кант. Трябва да има. Той не се съмнявал, че истините на математиката, например, винаги и задължително трябва да са истина. Нито пък се съмнявал, че нещо като „всеки ефект има причина“ трябва да е вечно валидно. Но Хюм го убедил, че тези прозрения не могат да бъдат вечно истина, ако сме ги получили от външно наблюдение. Защото наблюдението може да ни каже само какво винаги е било; не дали това винаги трябва да е така. Кант намерил изход. Той казал: как нещата ни изглеждат, изобщо не зависи от нещата в природата. Зависи единствено от нас самите. Аз съм така устроен, че за мен „две по две е равно на четири“; аз съм така устроен, че за мен всеки ефект трябва да има причина. Така че, каквото и да е истина отвън, в „нещото само по себе си“, каквото и да е истина, каквото и да е истина, каквото и да е истина: понякога „две по две е равно на три“, друг път „две по две е равно на пет“; нищо от това не може да ме достигне. Мога да възприема само, че „две по две е равно на четири“, следователно всичко ми се струва като „две по две е равно на четири“. Мога да свържа само един ефект с една причина; следователно всичко ми се струва така, сякаш ефектите винаги са свързани с причини. Дали причините също са свързани с ефектите в „нещото само по себе си“, не знам. Сякаш нося сини очила. Каквито и цветове да имат нещата отвън, предварително знам, че всичко ще ми се струва в син оттенък. Така че не знам какви са „нещата сами по себе си“; знам само как ми се струват. Тъй като Бог, безсмъртието и свободата...

връзка с човешката воля , човешката мисъл и разум не могат да съдят за тях. Те не засягат разума. Но означава ли това, че те изобщо не засягат човешките същества? Кант си задава този въпрос. Те засягат много човешките същества, отговаря той. Човек просто не може да разбере тяхното съществуване; човек трябва да вярва в тях. Знам, че трябва да изпълня дълга си. Категоричен императив говори в мен: Трябва. Следователно, аз също трябва да мога да го направя. Най-малкото, трябва да вярвам, че мога. И за тази вяра ми е необходима друга. Аз самият не мога да наблегна необходимото на изпълнението на дълга си. Не мога да подреда света по такъв начин, че той да съответства на това, което трябва да считам за морален ред на света. Следователно, трябва да има Бог, който определя този морален ред на света. Той също така дарява на душата ми безсмъртие, за да може във вечния живот тя да се наслаждава на плодовете на своите задължения, които никога не могат да ѝ бъдат дадени в този преходен, несъвършен живот. Както виждаме, у Кант всичко, което знанието никога не може да постигне, се появява отново като вяра. Кант постигна нещо подобно, макар и с различни средства, на това, към което се беше стремил Лутер. Лутер искаше да изключи знанието от обектите на вярата. Кант искаше същото. Неговата вяра вече не е библейска вяра; той говори за „религия в рамките на чистия разум“. Но знанието трябва да се ограничи до привидности; то не трябва да има думата върху обектите на вярата. Кант с право е наричан философ на протестантството. Самият той най-добре описа това, което вярваше, че е постигнал, с думите: „Следователно трябваше да премахна *знанието* , за да направя място за *вярата* .“

получено. „Знанието, следователно, в смисъла на Кант, трябва да се занимава само с подчинения свят, който не дава смисъл на живота; това, което дава смисъл на живота, са обекти на вярата, до които никое знание не може да се доближи. Който иска да спаси вярата, може да го направи с оръжията на светогледа на Кант; защото знанието няма силата – в смисъла на този възглед – да решава каквото и да било за най-висшите истини. Много течения във философията на 19-ти век са повлияни от идеите на Кант. С тях човек може толкова удобно да подрязва крилете на знанието; може да откаже на мисълта правото да има думата за най-висшите въпроси. Човек може да каже например: Какво иска естествената наука? Тя може да предложи само подчинена мъдрост. Чрез Кант, когото хората толкова лесно наричат великия реформатор на философията, веднъж завинаги е доказано, че знанието е ограничено, подчинено, че не може да даде смисъл на живота.“ Съвременните светогледи, които призовават за подобно самоосакатяване на знанието, дори не са достигнали нивото на схоластиката, която поне се е чувствала задължена да постигне хармония между знанието и вярата. *Дю Боа-Реймон* дори прикрива тази гледна точка с научен блясък в известната си лекция „За границите на нашето познание за природата“.

3. Новите светогледи

Друго философско течение, което се простира и до наши дни, черпи своята отправна точка от *Спиноза*. Той е мислител, който има безусловно доверие в човешкия разум. Какво може да се разпознае по този начин

Разумът приема математическите истини като свое знание. А нещата на света са свързани в също толкова необходима връзка, колкото термините на изчислението или математическите фигури. Всичко духовно, както и всичко физическо, се управлява от такива необходими природни закони. Детинска идея е да се вярва, че човекоподобно, всемъдро провидение урежда нещата. Дейностите на живите същества, действията на човешкия ум, са подчинени на природни закони, точно както камъкът, който пада на земята, според законите на гравитацията. Грешка е да се вярва, че творческа сила е създала каквито и да е същества според специфични цели. Човек греша например, ако вярва, че създател е дал на бика рога, за да може да бодне. Не, бикът е получил рогата си според закони, също толкова необходими, колкото тези, които управляват търкалящото се движение на билиардна топка, когато бъде ударена. Той има рога по естествена необходимост и затова бодне. Може да се каже също: бикът няма рога, за да може да бодне, а бодне, *защото* има рога. В смисъла на Спиноза, Бог не е нищо друго освен естествената необходимост, присъща на всички физически и духовни явления. Когато човек гледа навън в света, той вижда Бог; когато размишлява върху нещата и процесите, пред него се появява божественият световен ред, който не е нищо друго освен естественият ред на нещата. В смисъла на Спиноза не може да се говори за конфликт между вярата и знанието. Защото няма нищо извън природата. Самият човек принадлежи на тази природа. Следователно, когато той разглежда себе си и природата, всичко, за което може да се говори, му се разкрива.

Гьоте също е бил пропит с този мироглед . Той също е търсил в самата природа това, което по-ранните възгледи са търсили в отвъдното. Природата е станала негов бог. Той не е искал да има нищо общо с никое друго божествено същество.

Какъв би бил един бог, който тласка само отвън, който оставя вселената да се върти в кръг на върха на пръстите му! Той е привлечен да движи света вътре в себе си, да подхранва природата в себе си, да се грижи за себе си в природата, така че това, което живее, движи се и е вътре в него, никога да не му липсва силата, никога да не му липсва духът.

Така казва *Гьоте*. Природата е Бог за него и природата също разкрива Бог. Няма друго откровение. И освен същностите на природата, не може да има други същества, които могат да бъдат постигнати единствено чрез вяра. Ето защо *Гьоте* никога не е искал да има нищо общо с разграничението на Кант между вяра и знание.

И убеждението, че всичко, което човек би могъл да желае от гледна точка на истината, може да бъде постигнато чрез съзерцание на природата и на самото човечество, се споделя и от мислителите, които в началото на 19 век се стремят да развият мироглед. Това е и убеждението на мислителите, които през втората половина на 19 век се стремят да изградят мироглед, основан на откритията на естествената наука. Тези последни мислители, като *Хекел*, вярват, че природните закони, които изследват, не са просто второстепенни въпроси, а че те наистина представляват това, което придава смисъл на живота.

Йохан Готлиб Фихте поставя индивидуалното „аз“ в центъра на своите наблюдения. Какво имат те?

по-ранните светогледи с това „аз“? Те го извлякоха от човечеството и го превърнаха в Бог. Това доведе до появата на човекоподобния създател на света. Фихте оставя всички подобни представи за Бог на мира. Той търси съзнание там, където то единствено може да бъде намерено истински: в човечеството. Нещо, което преди е било почитано като Бог, такова духовно същество, Фихте намира само в човечеството. По този начин, когато човечеството търси връзката между духа и света, то не се занимава с връзка между „Бог и свят“, а само с взаимодействие на духа вътре с природата. Това е същността на светогледа на Фихте; и всичко, което се приписва на Фихте – сякаш например е твърдял, че отделният човек създава природата от себе си – се основава единствено на много късогледо тълкуване на неговите мисли. След това *Шелинг* надгражда идеите на Фихте. Фихте не искаше нищо повече от това да подслушва човешкия ум, докато той формира своите представи за природата. Защото никой бог не му дава тези идеи; той сам ги формира. За Фихте въпросът не е бил как Бог го прави, а как човекът го прави, когато се ориентира в света. Шелинг надгражда върху това с възгледа, че можем да разглеждаме света от две страни: външната, когато разглеждаме физическите процеси, и вътрешната, когато разглеждаме духа, който не е нищо друго освен природа. *Хегел* отива още по-далеч. Той се пита: Какво всъщност ни разкрива нашето мислене за природата? Ако изследвам законите на небесните тела чрез мисленето си, не се ли разкрива в тези закони вечната необходимост, присъща на природата?

Какво управлява? Какво тогава ми дават всички мои понятия и идеи? Нищо друго освен това, което е отвън, в самата природа. В мен същите същности съществуват като понятия, като идеи, които управляват цялото съществуване в света като вечни, неизменни закони. Когато гледам навътре, възприемам понятия и идеи; когато гледам извън себе си, тези понятия и идеи са закони на природата. В отделния човек това, което управлява целия свят като закон, се отразява като мисъл. Човек погрешно разбира Хегел, ако твърди, че е искал да изплете целия свят от идеята, от човешкия ум. Един ден ще трябва да се счита за вечен позор на немската философия, че тя е разбрала погрешно Хегел по този начин. Всеки, който разбира Хегел, никога не би си помислил да иска да изплете нещо от идеята. *Маркс наистина е разбрал* Хегел, в плодотворния смисъл на думата. Ето защо Маркс е търсил законите на икономическото развитие там, където те единствено могат да бъдат намерени. Къде могат да бъдат намерени законите? На този въпрос Хегел отговаря: Където са фактите, там са и законите. Няма друго място за една идея, освен там, където са фактите, които човек се стреми да разбере чрез тази идея. Който изследва фактите от реалния живот, мисли хегелиански. Защото Хегел е вярвал, че не абстрактните мисли, а самите неща водят до тяхната същност.

Съвременното естественознание продължава в духа на Хегел по същия начин. Тази нова естествена наука, чийто велик основател е *Чарлз Дарвин чрез труда си „За произхода на видовете“ (1859), търси законите на природата в царството на живите същества, точно както се търси в неживата природа. Ернст Хекел обобщава кредото на тази естествена наука с думите: „Магнитът, който привлича железни стружки, прахът, който изпарява...“*

Парата, която задвижва локомотива, експлодира... те действат чрез жива сила, точно както и мислещото човешко същество. Тази естествена наука е убедена, че със законите, които разумът извлича от нещата, той едновременно разкрива същността на тези неща. Нищо не остава за вярата, която би трябвало да придаде смисъл на живота. През 50-те години на миналия век смели умове като *Карл Фогт*, *Якоб Молешот* и *Лудвиг Бюхнер* се опитват да възродят възгледа, че същността на нещата в този свят също се разкрива напълно и изцяло чрез знанието. Днес е станало модерно да се атакуват тези хора като най-тесногръди и да се казва, че не са видели истинските мистерии на света. Само хора, които самите нямат представа какви въпроси могат да бъдат зададени, правят това. Какво друго са искали тези хора, освен да изследват природата, за да получат смисъла на живота от самата природа чрез познание? По-дълбоките умове със сигурност ще могат да извлекат още по-дълбоки истини от природата, отколкото Фогт и Бюхнер. Но и тези по-дълбоки умове ще трябва да го направят по същите пътища на познанието, както са го направили те. Защото винаги се казва: Трябва да търсиш духа, а не суровата материя! Е, тогава отговорът може да се даде само с Гьоте: Духът е в природата.

Лудвиг Фойербах отговорил на въпроса какво е всеки бог извън природата, като показал как подобна представа за Бога се създава от човечеството, по негов собствен образ. „Бог е разкритото вътрешно „аз“, изразеното „аз“ на човека; религията е тържественото разкриване на скритите съкровища на човека, признаването на най-съкровенията му мисли, публичното изповядване на тайните му на любовта.“ Какво човек...

Това, което човечеството притежава в себе си, то го проектира в света и го почита като Бог. Човечеството прави същото и с моралния световен ред. Той може да бъде дефиниран само от самото човечество, във връзка с неговите събратя. И все пак, то си въобразява, че този ред му е наложен от друго, висше същество. *Макс Щирнер* радикално атакува подобни същества, които човечеството създава за себе си и след това поставя над себе си като висши сили, като призраци или духове. Щирнер призовава за освобождение на човечеството от такива призраци.

Пътят, който ни освободи от тези ограничения, беше поет единствено от миросгледите, основани на естествените науки през втората половина на 19 век. Други миросгледи, като тези на *Артур Шопенхауер* и *Едуард фон Хартман*, са просто рецидиви към остарели идеи. Шопенхауер, вместо цялото човешко „аз“, издигна само част, волята, до статута на божествено същество; а Хартман направи същото с „аз-а“, след като първо премахна съзнанието от него. По този начин той стигна до „несъзнаваното“ като фундаментална основа на света. Разбираемо е, че тези двама мислители, започвайки от подобни предпоставки, трябваше да заключат, че светът е най-лошото, което можем да си представим. Защото те направиха „аз-а“ фундаментална основа на света, след като премахнаха разума от него, изцяло или частично. По-ранните мислители от този тип първо идеализираха „аз-а“, тоест, те го надариха с дори повече разум, отколкото човешките същества притежават. Това превърна света в институция на безкрайна мъдрост.

Един истински модерен миросглед вече не може да включва нищо от стари религиозни идеи.

Основата на този възглед е изразена още *от Шилер*, когато той характеризира възгледа на Гьоте за природата в писмото си до него: „От най-простата организация се изкачваш стъпка по стъпка към по-сложната, за да изградиш накрая най-сложното от всички – човека, естествено от материалите на цялата структура на природата.“ Ако човек желае съществуването му да произлезе от нещо, той може да го направи само от самата природа. Човекът е формиран от природата според вечни, неизменни закони; но той по никакъв начин все още не е, нито като Бог, нито като друго духовно същество, вече присъщ на природата. Всички концепции, които си представят природата като одушевена или одухотворена (напр. тази на Паулсен, между другото), са рецидиви към стари богословски идеи. Духът е възникнал, а не се е развил от природата. Това първо трябва да се схване, преди мисълта да може да си изгради представа за този дух, възникнал в рамките на естествения ред. Само такъв миоглед може да говори за истинска свобода. Демонстрирах това подробно в моята „Философия на свободата“ и в книгата си „Мирогледи и философии на живота през 19 век“. Дух, който се е развил от друг дух, би трябвало да получи своите морални цели и предназначения от последния, от духа на Бог или от световния дух; дух, възникнал от природата, си поставя собствена цел и предназначение за своето съществуване, сам си дава собствена съдба. Истинската философия на свободата вече не може да говори с Адолф Харнак за факта, че знанието не може да даде смисъл на живота; по-скоро тя показва, че човечеството е възникнало чрез естествена необходимост, че не му е дадено предварително определено значение, а че от него зависи да си даде смисъл. Старият свят...

Тези виждания са свързани със старите икономически порядки, но те също ще паднат заедно с тях. Икономически освободеният човек ще бъде свободен и като знаещ и морален човек; и когато икономическият ред донесе на всички хора достойно съществуване , тогава те също ще възприемат мироглед, който напълно освобождава ума.

УИЛЯМ ШЕКСПИР

Берлин, 6 май 1902 г.

изказването на известния писател *Георг Брандес*, *Шекспир* трябва да бъде причислен към немските класици. И когато човек вземе предвид изключителното влияние, което Шекспир, след като отново става известен в Германия в средата на 18 век, особено чрез Лесинг, е оказал върху Гьоте, Шилер и върху цялото развитие на немската литература – особено след отличните преводи на неговите произведения от *Шлегел* и *Тик* – човек трябва да се съгласи с това твърдение.

се е изградила около Шекспир; цели библиотеки са написани за всяко негово произведение. Учените са чели и интерпретирали всякакви неща в неговите писания. Накрая, редица писатели, смятайки необразования актьор за неспособен да генерира всички идеи, които са открили в произведенията на Шекспир, са предположили, че произведенията, носещи неговото име, не са написани от актьора от театър „Глоуб“ Уилям Шекспир, а от някой изтъкнат, високообразован човек, като лорд *Франсис Бейкън* от Верулам, който – предвид ниското уважение към литературната дейност по това време – е заимствал името на актьора. Тези предположения се основават на факта, че не са открити ръкописи, написани от Шекспир; след това върху тетрадка, открита в лондонска библиотека, в която

Целта беше да се намерят отделни пасажи, които съответстват на определени пасажи в произведенията на Шекспир и т.н.

Но самите произведения на Шекспир са свидетелство за неговото авторство. Неговите пиеси говорят за това, че са написани от човек, който е познавал театъра отблизо и е имал най-доброто разбиране за театралния ефект.

По онова време е било просто обичайна практика самият Шекспир да не публикува произведенията си. Нито една от пиесите му не е била отпечатана приживе. Пиесите са били внимателно пазени от публикуване; хората е трябвало да ходят на театър, за да гледат пиесите, а не да ги четат у дома. Всичко, което е било възможно да бъде произведено по това време, са били пиратски издания, преписвани по време на представления с помощта на тогавашната система за стенографиране, и по този начин не съдържали автентичния текст, а по-скоро множество осакатения и грешки.

Тези частични пропуски и грешки накараха някои изследователи да твърдят, че произведенията на Шекспир, такива каквито съществуват, не са особено забележителни произведения на изкуството, а по-скоро, че първоначално са били съставени по съвсем различен начин. Един от поддръжниците на тази гледна точка е *Ойген Райхет*, който вярва, че може да види в автора на драмите на Шекспир представител на определен мироглед. Вярно е обаче, че тези драми, такива каквито са, правят такова изключително впечатление. Дори в произведения, за които със сигурност знаем, че са съкратени, като например „Макбет“, виждаме този завладяващ ефект. Доказателство за това беше представлението на „Хенри V“ при откриването на театър „Лесинг“ под ръководството на...

Нойман-Хофер, който въпреки ужасно лошия превод и слабото изпълнение, направи огромно впечатление.

Пиесите на Шекспир са предимно характерни драми. Огромният интерес към тези произведения се крие не толкова в сюжета, колкото във великолепното развитие на отделните персонажи. Именно във факта, че поетът ни представя човешки характер, позволява му да изживее живота си пред нас и го изобразява във всичките му мисли и чувства, в изобразяването на една единствена личност.

Това художествено развитие, достигнало своята кулминация в Шекспир, е станало възможно единствено благодарение на предходното културно развитие на Ренесанса. Само чрез по-високото оценяване на индивидуалната личност, произтичащо от тази ренесансова култура, е била възможна характерната драма на Шекспир. В ранното Средновековие, дори у *Данте*, въпреки цялата му силна личност, виждаме по същество израз на християнските идеи, както са били представени тогава. Християнският архетип на неговото време е имал предимство пред индивида. Това е било просто преобладаващото мнение. Християнският принцип не се е интересувал от индивидуалната личност. Едва постепенно, под новата перспектива, се е появил интерес към отделния човек.

Фактът, че славата на Шекспир се разпространява толкова бързо, доказва, че той е намерил публика с голям интерес към театъра и следователно богат капацитет за разбиране и оценяване на изобразяването на личността, което Шекспир предлага. Шекспир е бил загрижен именно за това изобразяване на характера; той нямал намерение да представи на публиката си етичен или морален урок.

Не виждам начин да развия идеята. Идеята за трагична вина, например, която Шилер е смятал, че трябва да обременява героя си, за да оправдае падението му, е била напълно чужда на Шекспир. Той оставя събитията да се развиват като естествени процеси, едното логично произтичащо от другото, но не повлияно от концепцията за вина и изкупление. Би било трудно да се намери концепция за вина в този смисъл в която и да е от пиесите на Шекспир.

Шекспир не се е интересувал от изобразяването на идея, нито от ревността в „Отело“, нито от амбицията в „Макбет“ – не, той е искал да изобрази специфичния характер на Отело, Хамлет и Макбет. Именно този подход му е позволил да създаде толкова велики герои, защото не е обременявал фигурите си с теория. Той е познавал сцената отблизо; е знаел как един процес се разгръща ефективно и като практик е можел да развие процеса по такъв начин, че да завладее публиката. Няма други драми в цялата световна литература, които да са замислени по този начин от гледна точка на актьора. Това е, което осигурява на Шекспир славата на автор на тези пиеси.

Шекспир е роден в Стратфорд през 1564 г. Баща му е бил богат гражданин и е посещавал гимназия в родния си град. Много легенди са се появили около младостта му; твърди се, че е бил браконьер и е водил приключенски живот. Всичко това е използвано и срещу авторството на Шекспир, но всъщност е било от полза за писането му. Самият факт, че макар и добре образован, е бил пощаден от официално обучение, му е позволил да подхожда към нещата много по-свободно и безпристрастно.

противопоставиш на него, да го видиш необременен от хаоса на книжното учене. И именно от авантюристичната природа на поета могат да се обяснят някои от най-големите достойнства на неговите произведения. Смелият полет на въображението, внезапните промени на събитията, страстта и дързостта – всичко това говори за човек, който също е бил подхвърлян много в живота, който самият той сигурно е водил богат на събития живот.

След като финансовото положение на баща му се влошава, Шекспир идва в Лондон през 1585 г. Той започва кариерата си в театъра с най-долнопробната роля, която можем да си представим: да държи конете на театралите, докато те посещават представления. По-късно той се издига до ръководител на няколко такива коняри, докато най-накрая се озовава на сцената и му е позволено да изиграе първата си голяма роля през 1592 г.

Славата му скоро се разпространява: като актьор и драматург; заедно с това нараства и богатството му, така че до 1597 г. той успява да си купи къща в Стратфорд. Той става много богат човек, особено след като става съсобственик на театър „Глоуб“.

Пиесите от ранния период на Шекспир, като „Напразен труд на любовта“, „Както ви харесва“ и някои от кралските пиеси, все още не се различават толкова коренно от други пиеси от същия период, като тези, създадени от *Марлоу* и други; нито пък силата на израза, чистотата и естествеността са били все още намалени от известна изкуственост на езика, съобразена с модата на времето. Едва постепенно са последвали великите характерни пиеси: „Отело“, „Хамлет“, „Макбет“, „Крал Лир“, „Юлий Цезар“ и „Кориолан“, които се считат за съществени за всички

времената, за които се предполага, че ще утвърдят славата на Шекспир . Някои от неговите биографи и тълкуватели са направили заключения от редица негови по-късни произведения за мрачни преживявания и събития, които поетът е имал през този период, които уж са го довели до горчив поглед върху живота. Подобно заключение обаче е особено трудно за обосноваване в случая с Шекспир, тъй като той, както никой друг поет, се отдръпва зад своите герои. Той не изразява собствените си мисли по даден въпрос чрез устата на своите герои, а по-скоро позволява на всеки един да мисли и действа според собствения си характер.

Безсмислено да се пита каква е била позицията на самият Шекспир по тези различни въпроси. Не Шекспир... Хамлет размишлява върху битието или небитието; той е ужасен от призрака на баща си, както Макбет от вещниците в пустошта. Дали Шекспир е вярвал във вещици или духове, дали е бил вярващ или свободомислещ, е без значение тук. Той задава въпроса: Как трябва един призрак или вещица да се представи на сцената, за да упражни желания ефект върху публиката? И фактът, че въздействието на героите на Шекспир е останало също толкова силно и до днес, доказва точно как той е отговорил на този въпрос.

Не бива да се забравя, че условията на нашата съвременна сцена не са особено благоприятни за ефективността на шекспировите драми. Акцентът, който днес се поставя върху сценографията и всякакви странични детайли, честите смени на сцените – всичко това намалява въздействието на изобразяването на героите, което остава основният фокус. По времето на Шекспир смяната на сцената е била обозначена просто с плакат, когато стол и маса са били използвани за реквизит.

на кралски дворец да са били достатъчни, ефектът в това отношение би трябвало да е бил значително по-голям.

Докато при един съвременен поет толкова много зависи от всички странични детайли в представлението – точно както днешните поети обикновено предписват обзавеждането на стаите и така нататък до последния детайл, така че при лошо представление ефектът напълно се проваля – драмите на Шекспир имат мощен ефект дори при най-непълноценното изпълнение.

И когато дойде време, когато ще се съсредоточим повече върху същественото, отколкото правим днес, въздействието на изкуството на Шекспир ще стане още по-огромно: чрез силата на изобразяването на героите, в която то е останало живо и ненадминато през вековете.

ЗА РИМСКИЯ ИСТОРИЯ Берлин, 19

юли 1904 г.

Видяхме, че около осемстотин години преди началото на нашата ера, от Рим се е разпространила империя, първоначално произлизаща от един вид жреческо-царствена власт; как тази жреческо-царствена власт след това е преминала в република в продължение на около два века и половина. След това виждаме как римската държава се е разпространила в продължение на пет века по целия познат тогава свят. Така, около седемстотин години преди Христа, виждаме цар, царуващ в Рим, който едновременно е заемал и най-висшето жреческо достойнство за времето си. Тази длъжност е запазена. Носителят на тази длъжност, който в по-ранни времена, преди да има светски царе в Рим, се е наричал Pontifex Maximus. Следователно виждаме Pontifex Maximus начело на римската държава, в зората на тази държава. След това виждаме как достойнството на Pontifex Maximus постепенно намалява, така че остават само жреческите форми. Виждаме, че Rex, царят, все още съществува, но той всъщност е само сянка на първоначалната личност. Сега виждаме как Републиката се разширява все повече и повече и по времето, когато християнството се утвърждава на Изток, в Рим отново виждаме една-единствена фигура, притежаваща цялата власт и авторитет: император *Август*. Той сметнал за уместно, дори необходимо, по това време да му бъдат предоставени, наред с други длъжности, и

Република, достойнството на Pontifex Maximus. Така, в началото на нашата ера в Рим, отново имаме Pontifex Maximus с върховна власт. Но това е Pontifex Maximus, върховен жрец, чиято власт не се основава на свещеничеството, а чиято власт се основава единствено и изключително на светската му власт.

И виждаме, няколко века по-късно, около петстотин години, тази светска власт на римския владетел напълно унищожена. Но на нейно място виждаме отново един Pontifex Maximus, върховен жрец, римски епископ, по-късният папа, който отново е носил достойнството на Pontifex Maximus. И около 800 г. сл. Хр., принцът, който е най-често споменаван, който е управлявал над онези, които са свалили светския Pontifex Maximus в Рим, е получил светската корона от този Pontifex Maximus. Той е подчинил напълно светската власт на жреческата власт, на жреческата власт. И сега започва Римската империя, Свещената Римска империя.

Така сме свидетели на трансформация, която се случва в историята. Виждаме, че единственото нещо, което е останало, което е било предадено, е достойнството на първосвещеника в Рим. Навсякъде са се случили трансформации от световноисторическо значение, които човек трябва да разгледа и от по-висша перспектива, за да ги разбере напълно.

Преди всичко трябва да се запитаме : как се е случила тази трансформация в момента, в който се намираме сега, в началото на християнството, тоест в началото на нашата ера? Как се е случило, от една страна, светският владетел да има пълно господство над света по това време и как тази огромна сила е била напълно унищожена?

Само за кратко време ли хората, върху които почиваше тази власт, престанаха да играят роля, да бъдат сила? Как така петстотин години след началото на нашата ера Римската империя беше разрушена и в Рим римският жрец седеше като принц, със същата власт над душите, каквато някога е имал римският император Цезар по светски въпроси?

Две големи течения доведоха до това, две течения с важност и значение, каквито малцина в историята притежават. От една страна, разпространението на християнството от Изток, а от друга, мигриращите военни кампании на германските племена. Римската империя беше заплашена от две страни: духовно от Изток и светски от Север. Всичко, което преди това е определяло величието на Римската империя, в известен смисъл вече не беше там. Но нещо друго остана. Външните форми на тази Римска империя бяха оцелели. Това, което беше оцеляло, беше това, което представляваше истинския смисъл на тази Римска империя, това, което първоначално беше определило величието на Римската световна империя. Римската мисъл, римският мироглед, бяха оцелели във външните си институции. Ще видим до каква степен те бяха запазени. Вярно е, че цялото предишно съдържание беше изгонено от тази империя. Но самата форма, външният вид, остана. И в тази форма беше влято нещо друго, а именно християнството, което сега се появява в същите форми като Римската империя. Това, върху което се основаваше управлението на римляните, беше унищожено от скандинавските народи. Това е особена история, защото е поне толкова част от Римската империя, колкото и от самата Римска империя.

Много е останало, много повече е загинало. И това, което е останало, се разказва от историята на Католическата църква; това, което е станало по-малко значимо, се разказва от това, което можем да преживеем ежедневно. Влезте в съдебна зала и вижте как се повдигат обвинения, как се предлагат защиты и как се раздава правосъдие. Това е римското право. Това право е създадено в Рим и съществува и до днес. Живеем в институции, които са изцяло пропити от идеите на тази Римска империя. Всичко, за което все още мислим по отношение на правните, имуществените и собственостните отношения, всичко, което мислим за семейните отношения и т.н., проследява своя произход, ако проследим историята на неговото развитие, обратно към древната Римска империя, въпреки че хората, от които всичко това произлиза, са загубили външната си сила и значение в световната история петстотин години след раждането на Христос.

Описахме разпространението на Рим по целия свят; видяхме как от тази тогавашна централна точка на света Рим разшири владенията си във всички известни страни, които са били от значение по това време. Но видяхме и какво всъщност е позволило на Рим да стане толкова могъщ. Разгледахме постепенно римския народ в цялостното му развитие и видяхме, че с известна необходимост начинът, по който този народ установи своето световно господство, се е развил от цялостния му нрав и характер. В същото време видяхме как именно от тази природа в крайна сметка е трябвало да произтича упадъкът на римското световно господство и този упадък е толкова тясно свързан с неговия произход, че трябва да използваме същите идеи, които използвахме, когато обсъждахме неговия произход. Имаме

Видя се, че римската собственост върху земя, придобита с неизмерима алчност, е трябвало да увеличи богатството неизмеримо и, от друга страна, да произведе бедност, която също се е увеличила неизмеримо, така че виждаме лукс и богатство от една страна и недоволство от друга.

Видяхме и основите, върху които Рим е израснал велик. Видяхме какво е означавало да си римски гражданин. Трябва да разберем този начин на мислене. Видяхме как цивите, римските граждани, са имали личен интерес в държавата, как всеки римски гражданин се е чувствал призван да има думата, да предложи съвета си, как е бил ценен гласът на отделния човек. Това се изразява в начина, по който е бил управляван Рим, как всички длъжности са били замислени по такъв начин, че правителствената власт е била в ръцете на цялото гражданство. Тези, които са управлявали империята по време на Римската република, не са били нищо друго освен администратори на гражданската власт. На тях е било поверено, за период от една година, но и за други срокове, това, което е представлявало значението на тяхната длъжност. Никой римски гражданин никога не е мислил другояче, освен че това, което преторът прави, всъщност му е от полза и че преторът действа само от *негово* име. Римлянинът е виждал консула, квестора и претора като представители. И на какво се е основавало това? То се е основавало на въвеждането на възможно най-кратките мандати, така че по същество никой никога не е заемал длъжност много дълго. Нямаше нищо друго освен доверие между избраните и гласуващите. Недоверие между управляваща фигура и народа беше невъзможно. Инциденти можеха да възникнат по време на краткия мандат на даден...

Трибуни, но като цяло това управление се основаваше изцяло на доверие. То беше делегирана власт и римлянинът разбираше това. Той разбираше какво означава, че той е господарят, а другият, на когото е била делегирана правителствена власт, я упражнява само като негов представител. Това е видно от това как римлянинът е бил член на народ, управляван от закона. Едва по-късно нещата се промениха донякъде. Опитайте се да попитате образован човек днес – дори много образован – каква е правната разлика между термините „собственост“ и „владение“. Това са два термина, които произхождат от римското право. Убеден съм, че бихте могли да стигнете много нашироко, дори до хора, които са научили много, и те едва ли биха могли да ви кажат разликата. Ако бяхте попитали римски селянин, той със сигурност щеше да знае разликата между владение и собственост. Точно както Десетте заповеди са били изучавани през Средновековието, всяко римско момче е учило Дванадесетте скрижали на закона в училище. Римляните са били народ, който е ценил закона, а законът е бил в самото им същество.

Римското владичество се простираше върху огромни територии и множество провинции. Можете да си представите, че подобна държавна структура е могла да остане непокътната във вида, в който я познаваме, само докато не е надвишила определен размер. Но в момента, в който многобройните провинции били завладени, това вече не било възможно. Появила се разликата между първоначалната римска държава и провинциите. На провинциите било отказано римско гражданство. Провинциите нямали никакви права; те били подчинени. Това вървело ръка за ръка с другите етапи на развитие, с разширяването на големите земевладения.

и свързаните с това проблеми на наследството. Това върви ръка за ръка с възхода на огромен пролетариат. Възходът на пролетариата е свързан с факта, че старата гражданска армия постепенно се трансформира в наемническа армия, вербувана от водещи фигури като *Марий* и други. По този начин виждаме, че наред със старото римско гражданство се е развил вид военна сила, подчинена на всеки, който може да спечели нейната благосклонност. Виждаме също, че хора като *Гракх* се опитват да спрат упадъка на Римската империя, като създават един вид средна партия. Вече ви описах движението на Гракхите. Сега е важно също, че Гракх Младши е искал да създаде средна партия. Тази партия е трябвало да се състои от хора, които са били сенатори и са подали оставка. Следователно това е било един вид рицарство. На това рицарство са се противопоставяли пролетариите.

Нещо съвсем необикновено се случило в Рим по време на възхода на властта на Цезар. Това рицарство имало за цел да сформира сила срещу едрите земевладелци, така наречените оптимати. Старите аграрни закони трябвало да бъдат възстановени. Никой не трябвало да притежава повече от 500 акра земя, с максимум 250 акра за пълнолетни синове, но във всеки случай не повече от 1000 акра. Останалата земя трябвало да бъде разпределена като по-малки владения на тази средна класа. Смятало се, че това ще създаде средна класа между едрите земевладелци и пролетариата. Това обаче се провалило, защото пролетариатът станал недоверчив и не желаел да толерира партия между себе си и действителните земевладелци.

Центристката партия в крайна сметка се присъедини към оптиматите. Така сега имаме пролетариата от едната страна и един вид партия на реда от другата. Това се разви в последно време. Републиканската власт постепенно, почти незабележимо, премина в Цезарова власт. *Октавий*, римският император, самият той беше един вид републикански владетел и постепенно се издигна до - не може да се каже точно - позиция на власт, защото тази особена концентрация на власт на Октавий-Август произтичаше съвсем необходимо от римската система. Той просто продължи старата римска система, като постепенно всички длъжности бяха прехвърлени на него. А фактът, че той успя да заеме тези длъжности като един вид автократ, произтичаше от факта, че разликата между римските условия и тези в провинциите беше станала толкова голяма. В провинциите те отдавна се управляваха по един вид аристократичен начин. Това изобщо не беше неприемливо за римските граждани. Те се смятаха за римски граждани и за тях изобщо не беше важно тези в провинциите да имат същите права като тях. По този начин те се задоволили с развитието на един вид абсолютна правителствена власт, произтичаща от Рим над провинциите. По-конкретно, римските автократи прехвърлили всички така наречени проконсулски правомощия в провинциите. Така се стигнало дотам, че първите консули били владетели от много уникален вид и власт. В Рим те знаели как да запазят предоставената им власт, точно както в по-ранни времена, а в чужбина гарантирали лоялността на провинциите към държавата. Така римската власт се развивала, може да се каже, със съгласието на римските граждани.

И тогава, по време на ерата на Цезар, се случи следното. Наистина, чрез абсолютната си власт в провинциите, цезарите си присвоиха цялата данъчна система и цялата военна власт. Това им позволи да извличат огромни приходи от провинциите. Така, наред с римската държавна хазна, се разви един вид имперска хазна. А с управлението на Октавиан, римско-цезаровото самодържавие се разви по следния начин: Римските граждани се съгласиха, че вече няма да плащат за нищо, което трябва да се направи в провинциите, от римската държавна хазна. Това често бяха неща, които станаха необходими. Но дори и те вече не можеха да се плащат от държавната хазна. Приходите не постъпваха в държавната хазна, а в хазната на Цезарите. И така се случи, че цезарите успяха да се представят като един вид благодетел. Това доведе до развитието на властта и мощта на Цезар и всички други длъжности бяха принудени да се свият до един вид сянка. Отвътре властта на римския Цезар завладя държавата. И така разбираме, че по същество само първите императори са били истински римляни. Разбираме, че по-късно на трона на цезарите вече не са седели истински римляни, а по-скоро хора, избрани в провинциите, които, подобно на *Адриан* и *Каракала*, са успели да завземат властта. От периферията Рим е бил воден към абсолютизъм. Така, чрез един вид присъща необходимост от развитие, това, което е било разпределено между римските граждани, е преминало в ръцете на един-единствен владетел. Сега става съвсем естествено цялата римска правна и концептуална система да бъде прехвърлена в този един вътрешен център.

Това, за което преди са се грижили римските граждани, сега се полага от отделни чиновници, и то не само в провинциите, но и в самия Рим.

Тук се случва нещо, което човек трябва да разбере, ако иска наистина да разбере епохата. Ако се върнем за момент назад към Гърция и Рим по времето на древните монархии, ще видим, че навсякъде е имало скрита, пряка връзка между владетелите и управляваните. Независимо дали тази връзка на доверие е била формирана по един или друг начин, тя е била, *от по-ранните времена*, които разглеждахме в последния ни исторически анализ, естествена връзка, защото владетелите са били признавани от управляваните по един или друг начин, така че са били вярвани в тях. По принцип е било така: който и да е управлявал, е трябвало да придобие определени качества, особено в по-ранните жречески държави. Никой там не е вярвал в божествени сили, витаещи отвъд света. Но са вярвали в един вид обожествяване на човечеството, защото са търсели принципа на развитие в човечеството. В Рим жрецът-цар е бил признаван само ако е придобил духовните и морални качества на боговете, ако се е развил вътрешно в тази посока. Човек е можел да придобие този статус, да постигне един вид обожествена персона, заслужаваща почит. Това не е била връзка на подчинение; това е била връзка на доверие. Всеки, който разбира тези въпроси, трябва да признае това. То се основаваше на нещо, което винаги е присъствало в сърцето и е продължило да се увековечава в цялата република.

Но начинът, по който се е развивало римското право, е бил склонен да премахне напълно тази лична, жизнена връзка между владетелите и управляваните. То е било склонно да замени личната връзка с

абстрактна, концептуална връзка . Ако можехме да се върнем към онези времена в Рим, щяхме да видим, че преторът, който е съдил в Рим, въпреки че е имал дванадесетте скрижали със Закона пред себе си, все пак е можел да прави нещо, основано на доверие, ръководено от лично прозрение. Нещо все още е зависело от индивида. Това се е променило напълно по-късно. По-късно цялата правна система постепенно се е превърнала в чисто абстрактна система на мислене. Въпросът е бил единствено в тълкуване на закона според неговите параграфи с логическа строгост. Юристът е трябвало да бъде просто мислител, човек, обучен единствено в логиката. Само мисленето е имало значение. Нищо от непосредствения живот не е трябвало да му влияе, нищо от емоции и нищо от лично влияние. Човек е трябвало да се придържа само към буквата на закона. И законът се е тълкувал все повече и повече според буквата. Само длъжностните лица в провинциите, а по-късно и в самия Рим, са били отговорни за прилагането на буквата на закона. Въпросът е бил в изучаване на правните кодекси и, откъснато от всеки непосредствен живот, вземане на решения единствено чрез мисъл - и това се е простирало дори до софистичната мисъл. Целият начин на мислене, изразен в администрацията и управлението, е приел форма на третиране на всички институции като математическа задача. Трябва да схванете това и тогава ще разберете какво означава, когато хората казват, че целият римски живот е бил превърнат в система от догми. Римската държава, която е създала правото от свободната воля, от душата на своите граждани, постепенно го е превърнала в догма.

По времето на появата на християнството, личното управление вече не е било опция; само писаното право е било приемливо. То е било истинска система от догматично право.

Цезари могли да бъдат избирани оттук и оттам; единственото, което имало значение за тях, било да ограничат цялата държава в рамките на правна система, която да може да бъде строго контролирана от централна точка. Цялата римска държава постепенно се догматизирала. Виждаме я разделена на по-малки територии, всяка от които оглавявана от правен администратор. След това тези територии били групирани, за да образуват епархии. Така виждаме как римската държава постепенно придобива форма, която по-късно виждаме отново в разделението, възприето от Католическата църква. Християнството не е създавало тези форми; това се е случило изцяло по образец на римско-догматизираната държава.

В това състояние, с целия този вид, който сега познавате, християнството е било трансплантирано от Изтока . Разбира се, трябва да разгледаме конкретни личности. Но не можем да се задълбочаваме в отделни римски императори. Всъщност тази история е доста скучна. Може би е достатъчно да споменем *каул-гула* - армейски ботуши. Но едно нещо е важно. Трябва да разберем какво се е случило с римската култура. Тази римска култура е притежавала нещо, което ще ви напомни за културата на друго време. Бих искал да опиша една фигура, която е типична, представителна и която може да се използва за сравнение: *Лукиан*. Той идва от Азия и е представен като много специална фигура. Той ни разказва за себе си в едно забележително произведение „Сънят“. Споменавам това не защото е значимо литературно произведение, а защото може да се счита за характерен знак за начина на мислене на Римската империя по това време. Две женски фигури му се явили в сън; едната била Арт, другата била...

Образование. Изкуството изискваше от него да се стреми към упорит труд. Образованието не изискваше нищо от това. Трябваше само да усвои няколко трика на занаята, как да убеждава хората възможно най-ефективно. А в древен Рим говоренето е означавало почти същото, както писането на вестник днес. Затова той се е запитал: защо да следвам Фидий, защо Омир? Просто ще си остана нещастник. Той последвал втората женска фигура и се превърнал в пътуващ оратор, оратор от много особен вид, оратор без никакво формално образование. Образованието по онова време е означавало: да говори с хора, без да знае нищо, без да е учил сериозно, точно както се пише във вестник днес.

И така, той излезе в света. И сега виждаме как говори за религия и политика, как се явява като фигура, за която историята не записва нищо, но която, в разговор, както в редакционна статия, е успявала да издигне дискурса до небесата. Той е бил активен навсякъде по този начин. Той дори е отишъл във Франция, фигура без същност, без вътрешна дълбочина или съдържание. Такова е било общото състояние на образованието в онази велика Римска империя по онова време. Това са били образованите. Всеки, който е имал ядро, като *Аполоний*, съвременник на Лукиан, не е можел да постигне някакво значително значение. Това е било напълно невъзможно тогава. Но цялата огромна империя е въздишала. Недоволството и безнравствеността са ги измъчвали. Не мога да ви опиша какви ужасни и безнравствени забавления. Една трета от годината е била прекарвана в гладиаторски игри, корида или най-пищни представления. И това се е разпространявало все повече и повече. От една страна, имаме изключителен лукс, а до него - бедност и мизерия, които са напълно неописуеми.

Сега виждате как се е случило това, как в цялата Римска империя един елемент е придобивал все повече и повече позиции, елемент, който се е различавал от всички останали по това, че е бил по-сериозен, че е притежавал по-дълбок смисъл. Това е бил юдаизмът. По това време евреи са могли да се намерят навсякъде в Римската империя. Би било съвсем неисторично да се вярва, че по това време евреите са били ограничени до Палестина. В цяла Северна Африка, в Рим и във Франция, евреите вече са били широко разпространени. Тяхната религия е била далеч по-съществена от това, което е предлагала културата на римското време. Тя е съществувала редом с течения на по-нисши интелектуални занимания. Пътувайки по света, римляните са разпространявали и култовите практики, жертвените обреди и свещените ритуали на различните провинции. В Рим е можело да се наблюдават персийски, арабски и египетски религиозни служби. Това е довело до огромно екстернализиране.

В римската епоха на Цезар религията достига такава степен на външно проявление, че не може да се сравни с нищо преди нея. Жрецът от по-ранни времена е бил вид посветен, след като първо е преодолял всичко ниско. Тогава той е бил наричан и обожествена фигура. Това е било постигнато в различните училища на различните страни. Доколкото това достойнство е било възвишено – едно от най-святите в древността – сега е било понижено. Римските цезари са били почитани като така наречени посветени, всъщност те дори са били почитани като богове. *Лукреция* дори е постигнала божествено почитане, защото, подготвена чрез външни действия и обучение, е преминала през посвещение.

Но това беше чисто повърхностно. Когато Август прие
титлата

Когато Понтифекс Максимус приел това, той външно приел всичко, което преди това е било вътрешен знак на жреците. Тъй като то било загубило всякаква връзка с произхода си, то било загубило и всякакво значение и правилния си контекст.

Ето как изглеждале Рим по времето, когато получи пълно обновление на религиозната мисъл от Изтока. Това обновление на религиозната мисъл, което не е нужно да описваме от гледна точка на вътрешното ѝ съдържание (тъй като представяме обща история, а не религиозна история), а трябва да опишем от гледна точка на външните ѝ форми, беше особено значимо. Преди всичко беше присадена религия на мъдростта. Първите разпространители на тази християнска религия наистина бяха най-учените, най-задълбочените и най-важните мъже на онова време. Те се бяха възхищавали на основателя на християнството, още от самото начало на неговата ученост. Прочетете за тях: *Климент Александрийски, Ориген* и т.н., и ще видите какъв е бил техният принос по отношение на мъдростта в контекста на науката на своето време. Те поставиха всичко това в служба на тази нова идея. Всичко, което търсеха, беше не по-малко от пълно обновление на религиозното чувство, което едновременно беше свързано с дълбоко разбиране на цялостното човешко съществуване.

А сега си представете, че докато в Рим всичко е станало повърхностно, цялата религиозност е била обвита около Цезар като наметало и всичко е било обсъждано със смесица от подигравки, както е направил Лукиан, тогава, като се е отказал от всичко светско, единствено от най-съкровената същност на човечеството, от човешката душа, религиозното е трябвало да се обнови. И религиозното е било обновено по такъв начин, че дълбоко настроените, най-учените мъже в

Те бяха поставени в служба на тази идея. Беше така – и това не бива да се пренебрегва – че хората от ранното християнство не бяха обикновени хора като обикновените членове на масите, а по-скоро най-интелигентните на своето време. Това се разпространи със светкавична скорост, защото цялата религия нямаше нищо от аскетизъм или откъснатост. Хората в непосредствения си, ежедневен живот го възприемаха. Всичко, което се възприемаше като римско, всичко, което водеше до лукс и комфортен живот в Рим, беше фундаментално чуждо на същността на тази религия. Това, което беше схванато и обхванато от целия човек, от обикновения човек, от това изповедание, което се разпространи с голяма скорост, можете да видите, ако прочетете описанието на християнския принцип от *Тертулиан* , където той казва: Ние, християните, не знаем нищо, което е чуждо на човешкия живот. Ние не се оттегляме от ежедневието; искаме да предложим нещо на хората в ежедневието им, искаме да представляваме света, искаме да се наслаждаваме на това, което светът може да предложи. Ние просто не искаме да имаме нищо общо с крайностите на Рим.

И за да покажа как тези християни са живели заедно, където Римската империя все още не е унищожила пазарджилите, е нужно само да цитирам думите от Деянията на апостолите, не като проповед и не като увещание: „А множеството вярващи бяха *от една душа и едно сърце* . Нито едно от имота им не твърдяше, че е тяхно, а всичко имаше общо ... И нямаше нито един от тях, който да е в нужда, защото всички, които *притежаваха* ниви или къщи, ги продаваха и донасяха парите от продажбата и ги слагаха в краката на апостолите; и се даваше на всеки според нуждата му.“ Йосия обаче...

с фамилията Варнава, наречен от апостолите, от Пол а Левит извън Кипър, на имаше а „ Акер го продаде, донесе парите и ги сложи в краката на апостолите .“ Това не е проповед; това е описание на това, което е било замислено и често прилагано на практика. Това е било противопоставено на римския държавен живот. Това е била една от причините християнството да се представи с такава бързина. Следователно, християнството толкова бързо навлезе в сърцата на онези, които нямаха на какво да се надяват. Те чуха не само, че няма догма, но и живото слово, живото действие, беше това, което преживяха.

Този, който говореше, говореше това, което знаеше и разпознаваше като истина. Той можеше да го каже по един начин днес *и* по друг утре . Нямаше фиксирана християнска догма. Именно нравът, вътрешният живот държеше тази християнска общност заедно. И това проповядваха и първите християни. Ето защо в ранните години на християнството хората свободно обсъждаха истината. Няма по-свободна дискусия, по-свободен дебат от този, който съществуваше в ранните дни на християнството. Идеята за насилие се появяваше само постепенно. Важното нещо, което трябва да се вземе предвид, какво по-късно доведе до нарушаване на вярата, какво в крайна сметка доведе до появата на християнския догматизъм, е фактът, че Римската империя беше догматизирана. Цялата Римска империя беше превърната в система от догми. Човек не можеше да разбира нищо друго освен интелектуални въпроси, нищо друго освен твърда, абстрактна догма. Така първите християни бяха преследвани, но влиянието им непрекъснато нарастваше и така се случи, че...

Цезарите , следвайки примера на *Константин* , и самите константинци, най-накрая били принудени да признаят християните. Но как ги признали? Те им позволили да се превърнат в римската държава, в онази, която била пропита с догмата и светската власт, основани на римската държава. В замяна те трябвало да предоставят цялото си влияние на разположение на римските власти; и първоначалното разделение на епископства и епархии било премахнато.

Едва ли е изненадващо, че Никейският събор през 325 г. се разиграва по този начин. По това време двете течения на християнството все още стоят в противоположност, представени от презвитер *Арий* и *Атанасий*, който е възпитан изцяло в римския дух. Арий вярва в постепенното развитие на човечеството. Той го вижда като неограничено; нарича го обожествяване. Човешките същества могат да станат подобни на Бога; това е истинското арианство. Противопоставя му се римският догматик Атанасий, който казва: Божествеността на Христос трябва да бъде издигната над всичко, свързано с човечеството, до абстрактното, трансцендентното царство на догматизма, който постепенно се развива в Римската империя. Така арианското християнство се трансформира в атанасийско християнство и последното триумфира. Какво е важно за римския Цезар? По-късно самият той приема християнството, но не атанасийско, а по-скоро арианско. Той обаче знае, че Атанасий може поне привидно да поддържа старата Римска империя. Християнството е трябвало да се превърне в стълб на Римската империя; това беше *решаващият* въпрос, решен в началото на IV век. Но това беше и епохата в световната история, когато германските племена станаха все по-могъщи и то

Нищо не можеше да спаси старата Римска империя чрез трансформация и преустройство; тя беше пометена от германските племена. Ще обсъдим следващия път как германските племена свалиха старата Римска империя.

След това искаме да покажем как Римската империя, дори в последните си предсмъртни агонии, е останала сила. Задачата е била да се трансформира доктрината на християнството по такъв начин, че тя да приеме политическа форма и да е способна да служи като основа на политическа система. Тази идея, която по това време успява да извлече доминиращата форма на християнството от първоначалната му форма, наистина е била мощна. Именно силата я е съчетавала с римската концепция за Цезар и трансформираното християнство. Тя е била сила. Политическата система е била толкова мощна, че когато Германия разрушава тази Римска империя, когато германските територии се разширяват все повече, така нареченият важен владетел на ранното Средновековие, Карл Велики, получава императорската корона от ръцете на папата, Понтифекс Максимус. Такива са били последиците, когато толкова малко е останало от старата Римска империя. Виждате как странно се преплитат съдбите на света; виждате, че преди всичко трябва да разберем, че през цялото Средновековие си имаме работа с политическа сила, защото римската идея за държавата се е вливала в първоначалното християнство. Истинското християнство не е било вмъкнато в римската идея за държавата; и винаги е било така, че християнството, в своята монашеска форма, се е бунтувало срещу политическата форма на християнството.

една идея . Това е идея, която е трудно да се схване, защото изобщо не е оригинална -

Християнството е основано на този принцип. В християнството няма да намерите нищо от монашеството, защото този вид изолация, това отдръпване от света, му е било напълно чуждо. За всеки, който е приемал християнството сериозно, политическата форма е била чужда. Затова, за да практикуват религията на християнството, те са се оттегляли в манастира. Всичко, което се е проявявало като такива асоциации, като монашество, през вековете – дори и да е деградирало, защото Католическата църква е искала да потуши всеки подобен опит – е било жив вик на християнството срещу политическата власт. Така имаме развитието на властта.

Сега все още трябва да признаем значението на германския елемент в тази епоха, да признаем ролята, която християнството е играло в рамките на германския елемент. Трябва също да признаем какво се е развило от старата Римска империя и да видим как тази стара римска руина се е сринала, но как от нея се е появило нещо, под което народите дълго ще страдат. Започва с призива за свобода и завършва с потискането на свободата. Това е призивът всички да се уважават като равни и завършва с потискането на всички. Забележително е, че в наше време има историци, които защитават Каракала, защото той е дал на цялата Римска империя така нареченото равенство. Като един от най-незначителните и вредни цезари, той прави тези в провинциите равни с римляните. Но след това ги потиска всички! Това е формата, която е приела първоначалната римска свобода.

Ако видим, че съдбата на свободата може да бъде такава, тогава наистина получаваме от историята това, което бихме могли да наречем вид образование чрез история. Тогава научаваме, че има истинска скала, като тази, която е имал Петър, скала, основана върху първоначалния основател, върху която наистина може да се изгради човешкото развитие. Тази скала е и трябва да бъде: човешката свобода и човешкото достойнство. Те могат да бъдат потискани понякога, потискани толкова жестоко, колкото се е случило в древната Римска империя при условия, които са несравними . Обаче, образованието на човечеството към свобода е дадено в историята . Важен факт е, че когато насилието царува в древен Рим, в самия му разцвет, основата е едновременно подкопана и цялата структура се е срутила, така че трябва да се каже за свободата, че колкото и дълбоко да е потисната, следната истинска дума се отнася за нея и от нея:

Старият ред пада, времето се
променя и от руините разцъфтява нов
живот.

ИСТОРИЯ НА СРЕДНОВЕКОВИЕТО ДО ВЕЛИКИТЕ ИЗОБРЕТЕНИЯ И ОТКРИТИЯ

ПРЕДГОВОР ОТ МАРИ ЩАЙНЕР
КЪМ ПЪРВОТО ИЗДАНИЕ , 1936

Г.

Преписът на тези лекции по средновековна история, изнесени от Рудолф Щайнер в Работническата образователна школа в Берлин, отразява вярно и точно тяхното съдържание, макар и донякъде сбито. Лекциите показват как д-р Щайнер е възнамерявал да се третира историята и по този начин формират прелюдия към това, което от неговите съчинения може да послужи като пътеводна светлина за нова наука за историята. Нейният интелектуален обхват, който извлича основите на земните събития от по-дълбоки бездни, отколкото сме свикнали, вече е очевиден в този сбит преглед на широко разделени исторически събития. Тези свободно изнесени лекции са разположени в контекста на преобладаващия духовен пейзаж сред работническата класа; те са разглеждали това, което слушателите, с добре обучен и буден интелект, са могли да проследят с разбиране. Те обаче не са служили на никаква партийна програма, а по-скоро, в най-видния смисъл, са се противопоставяли на догмата на материалистичната концепция за историята. По този начин те са били заклеямени като еретици от водещите фигури там, които са искали не свобода, а, както са се изразили, „разумна принуда“! Това е довело до...

Това доведе и до освобождаването на Рудолф Щайнер от преподавателските му задължения в Работническото училище, въпреки общата подкрепа на публиката за продължаването му . Много писма от работници, които е познавал, са интересни, описвайки как Рудолф Щайнер е искал да им служи: те изразяват благодарността си, че най-накрая се е появил някой, който вярва, че имат интереси отвъд борбата за хляб, който им е говорил от духовна гледна точка, предполагайки такъв стремеж в тях и по този начин апелирайки към най-добрите им способности.

Задължени сме на г-ца Йохана Мюке за транскрипцията на тези лекции .

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ, 18 октомври 1904 г.

Гьоте е казал, че най-хубавото в историята е ентусиазмът, който тя поражда и който насърчава другите да правят същото. В един по-дълбок смисъл всяко знание и разбиране могат да придобият истинската си стойност само когато бъдат приложени на практика. Необходимо е да се задълбочим дълбоко в историята, за да открием причините за по-късните развития. Точно както, за да разберем отделните клонове на външното развитие на човешката култура, например строителството на мостове и пътища, трябва да се придържаме здраво към факта, че това са плодовете на постиженията в отделните науки, физиката и математиката, така и навсякъде в самата история виждаме плодовете на по-ранни събития. Това, което се изразява в живота ни, се простира назад в далечни времена.

Проследихме началото на културата, нейното развитие в гръцкия и римския период. В това историческо изследване се обръщаме към настоящето. Сега се обръщаме към период, за който мнозина предпочитат да не поглеждат назад, период, който биха предпочели да изтрият от историята като Тъмните векове. И все пак, ние сме пред важна глава от историята: на сцената се появяват варварски народи, лишени от цивилизация и изкуство. Тези племена са прогонени от домовете си в днешна Русия от монголските народи и напредват далеч на запад. Ще проследим борбите и съдбите на тези народи; след това нашето пътуване ще ни отведе по-нататък до откриването на Америка, до вечно...

От момента, в който Средновековието и Модерната епоха се сляха , до времето на велики изобретения и открития, когато се случи изобретяването на печатарството, това беше може би най-дълбоко значимото; времето, когато Коперник ни даде нов мироглед. Това развитие на човечеството е довело от периода на Великото преселение на народите до откритията на Модерната епоха.

В историята е много по-трудно да се докаже връзката между причина и следствие, отколкото в химията и физиката, защото често причината и следствието са далеч едно от друго.

Едва днес взаимната толерантност към различните вероизповедания се счита за необходимо изискване, условие за култура. И все пак, още през 3 век пр.н.е., подобно взаимно уважение и толерантност към най-разнообразните вероизповедания е съществувало в Индия, както е видно от паметен камък на цар *Азока* . Християнското чувство, появило се в по-късната Римска империя, е упражнявало влияние през цялото Средновековие; корените му обаче не са нито в Римската империя, нито в Германия, а в изгубена секта на малкия еврейски народ в Палестина: есеите. Предвид относително големия обхват на тази програма, не е възможно да се обсъди всеки период подробно. Първо трябва да се създаде един вид скица, чиито очертания могат да бъдат доразвити. Първо трябва да схванем какво ни донася това Средновековие, ако искаме да разберем какво въздействие трябва да окаже този период върху нас. Един изключителен римски писател, *Тацит*, е запазил за нас в своята „Германия“ картина на онези племена, които са се заселили в днешна Германия. Той описва-

Той ги разграничил като отделни племена , сходни по езика си; и макар че се смятали за различни народи, те му се стрували много сходни. Той открил какво е общото между тях и им дал общото наименование германски народи.

Когато изследваме националния характер на тези германски народи, разликата между тях и гърците и римляните става очевидна. Формирането на тези черти на характера е съществено времево разграничение. Гръцката култура, с нейното несравнимо изкуство, бележи особен момент в човешкото развитие. *Преди* завладяването от по-късните нашественици, видяхме древен народ, приблизително еквивалентен на по-късните германски племена, пеласгите, които живеяха в общност от свободни индивиди. След това, *след* гръцката миграция, открихме двете социални класи: завоеватели и завладени, този контраст между свободни и несвободни. Гръцкото управление произлиза от миграциите и завладяването. Това води до това, че само малка част от населението споделя ползите от културата. Освен това, това води до ниска оценка на труда; дори художественият труд се смята за недостоеен за свободния гръцки гражданин. Гърция загива поради това презрение към труда. Тази култура на гърците, ненадмината в много отношения, е култура, която може да се развие само под завоеватели. Римският характер се формира по време на завоевания; историята на Римската империя е история на непрекъснати завоевания; когато не може да завладее нищо повече, тя загива.

Германският характер, във всичките му съществени компоненти, е бил очевиден още преди завоеванието и той

не е позволила да бъде подчинена чрез контакт с други народи. Развитието му е било здраво установено преди конфликта. По този начин виждаме формирането на националния дух, което се случва у гърците *след*, у римляните *по време на* и у германските народи *преди* големите исторически конфликти. Ако искаме да разгледаме тези характеристики, ще трябва да разграничим по-точно тези групи народи в Централна Европа. Вземаме предвид три народа. В Испания, Франция, Ирландия и Южна Германия първо откриваме древния народ на келтите . Те са прогонени от повечето си селища от германските народи. От изток славяните напредват и изтласкват германските народи по-нататък. Така сред германските народи, които са били изместени от другите две групи, откриваме...

Силното смесване с кръвта на Уисем е захранвало Ъвисем . Тази смес от германски, келтски и славянски елементи е повлияла и на цялата култура на Средновековието .

към далечни времена , откриваме велика и забележителна култура сред древните келти. Активна, енергична, интелектуално стимулирана и склонна към революционни импулси – така се е проявявала келтската кръв дори в по-късни времена . Дължим велика поезия, песни и научни идеи на келтския народ. Келтите са вдъхновили легендите , които по-късно са били адаптирани от немски поети през Средновековието – Роланд, Тристан, Парцифал и т.н. Този забележителен народ почти изчезнал, след като бил прогонен все по-на запад или се смесил с германските племена.

Германският характер се характеризира предимно със смелост, жажда за пътешествия и силна връзка с природата . В него се развиват домашни и бойни добродетели.

Практическа компетентност , дейност, насочена към полезното. Основните занимания на германските народи са били ловът и животновъдството. Германските народи са притежавали малко прости стихотворения, които са били възприети от по-стар народ. Германският характер, в основните си характеристики, е останал непокътнат от варварските времена. В рамките на германския елемент са възникнали движещите сили на противоположни развития. През Средновековието е настъпила забележителна трансформация. Гърция е развила своето високо изкуство, Рим - своята правна система и концепция за държавата. Простите правни възгледи на германските народи са се основавали на съвсем различни предпоставки. В Рим собствеността върху собственост, особено по отношение на земята, е била решаващият фактор. Сложните правни концепции на римската държава са възникнали от стремежа да се постигне хармония между свободните граждани и земевладелците. Всички конфликти между плебеи и патриции, борбите на Гракхите, дори партизанските борби на по-късната Република, са били борби за правата на свободния гражданин срещу онези, които чрез собствеността върху земята са притежавали и власт. Формално всеки римски гражданин е имал същото право върху държавата. Всъщност, дори в по-късни периоди на империята, императорите номинално са притежавали правото на държавата, като са обединявали правата на всички свободни граждани в свое лице и са ги упражнявали от тяхно име.

Такива сложни концепции бяха чужди на простите правни възгледи на германските народи. Специалната ценност на свободния гражданин не получи правно признание. Това, което се разви от тези възгледи, беше законът на джунглата, законът на най-силния; могъщият можеше да отстоява правата си чрез силата си.

Първоначално физическата сила е надделявала; всеки е трябвало да се подчинява и се е подчинявал на по-силния. Плодът на това, което е било подготвено в германската епоха, обаче по-късно се очертава като правото на свободния индивид, обусловено единствено от самопридобити заслуги. Това се проявява в основаването на градовете. Тази градска култура, която се развива в цяла Западна Европа през XI век, представлява значителен феномен. От какво са възникнали те? От факта, че онези, които са се чувствали потиснати от своите господари, са търсели място, където да могат да се наслаждават необезпокоявано на това, което дължат на труда и личните си умения. Свободният гражданин на древен Рим се е основавал на титла. Който я е притежавал, е имал право. През Средновековието не е имала значение титлата на гражданин, а само това, което човек е придобил. В борбите, които градовете са водили срещу принцовете и рицарите за своята свобода и независимост, не се изразява нищо друго освен борбата на свободния индивид. Това не е било така нито в Древна Гърция, нито в древен Рим. Това е била значителна преходна фаза.

Каква е била причината хората да се събират в градовете? Първоначално това е бил материален интерес, желанието да се освободят от потисничество; следователно, тяхната дейност първоначално е била насочена към полза, към материално придобиване.

Данте също се е появил от градската култура в Италия – макар и не от тези нови основи – на сцената на една стара, умираща култура . В германските градове първо са възникнали практически изобретения: компасът, барутът, кулминиращи в монументалното изобретяване на печатането. Всичко това, което

Това, което доведе до пълна промяна на обстоятелствата, произтича от постигнатото на практика. На пръв поглед това може да изглежда пресилено, но, както вече беше подчертано, причината и следствието често са далеч едно от друго в историята. Нека илюстрирам това с един пример:

През 1846 г. чешкият историк *Франц Палацки*, в труда си за чешкия народ през 15 век, посочва реформаторските движения през Средновековието, движения, които много преди т. нар. Реформация изследват идеи за реструктуриране на Църквата. Той обръща особено внимание на хуситското движение, към което Палацки, самият той активен участник в Революцията от 1848 г., се отнася с голяма симпатия. Той характеризира тези движения по много отличителен начин, отразяващ това, което се е развило в сърцата на хората в рамките на градската култура. Това е характеристика, споделяна от келтските, германските и славянските племена. Разбираме я, когато разгледаме легендите и песните на тези народи. Те се различават от древногръцките и римските легенди по това, че изобразяват какво може да изстрада човешкото сърце и какво може да го изкупи.

Това е същността на трагедията. Сред гръцките и римските народи героят в легендите е бил този, който е триумфирал външно, а не този, който е запазил душата си. Сърцето на народа винаги е отстъпвало пред онези, които са били външно облагодетелствани от съдбата. Различно е било сред германските народи. За героите, които загиват външно, но запазват душите си непокътнати, бият сърцата на германските и славянските народи. Те живеят в душата, в духа. Герои като Зигфрид и Роланд или царският син *Марко* са изобразени в поезията на тези народи.

Те са прославяни. Не външната победа на тези герои, а тяхната смелост в страданието и разрухата, техният непоклатим дух, се прославя. Всичко останало отстъпва пред правото на ума и душата. В Римската империя виждаме процъфтяване на храбростта и чувството за справедливост; в Гърция процъфтява изкуството; животът на душата се изправя пред нас сред германските народи. Те не са имали изображения на своите богове; за разлика от гърците, ние не виждаме великолепни, живи изображения на техните божества. Душите им са работили върху изображенията на своите богове; дълбоко в сърцето си германският човек е формирал свой собствен Бог.

От този народен дух произлиза идеята за реформа. Тези народи изискват активно участие във формирането на своята вяра. Сто години преди Лутер, *Уиклиф е инициирал реформаторско движение* в Англия. Духът на народа изисква да вземе Библията в свои ръце. Хуситското движение също произлиза от този дух. Дори в ранното Средновековие има наченки в тази посока. Император *Хенри II* от саксонски произход, когото по-късно католическата църква нарича „Светецът“, призовава за „неримска църква“. *Милич*, недооцененият учен, който гние в подземията на Прага, пише книгата си за Антихриста. Римската църква, с външната си организация, е била Антихрист за него. Това, което се проявява в подобни искания и движения – освобождението от външна принуда, вътрешното задълбочаване – е това, което Палацки твърди за славянския народ. Той вижда идеята за човечността, изразена от *Хердер*, въплътена в общностите на Моравските братя, докато те са се развивали на бохемска земя. Дълбоко в нашия народ се крие идеалът за виждане на непринудителна организация.

Не след, нито по време на завоевание се е формирал националният му характер, а по-скоро присъщият му стремеж, съществувал в него преди това време, е продължил през целия период и накрая се е развил в този идеал. Концепцията за свобода се е оформила през Средновековието, въпреки цялото потисничество, въпреки всички противоположни течения, които съставляват това, което е известно като Тъмните векове. Дори ако Средновековието днес изглежда на мнозина като мрачен период, именно през това време се е развило нещо, което поетите по-късно са търсили: съзнанието за свобода, за което 18-ти век е намерил малко повече от определение, за което е имало ожесточена борба през 19-ти век и към което е насочена борбата на днешния ден.

Трябва да се освободим от принудителните условия, които все още обвързват хората днес. Осъзнаването, че всички хора са равни в чувството си за свобода, става все по-широко разпространено. Хората са осъзнали, че по закон никой не може да бъде роб или крепостен. По закон хората се чувстват свободни и днес. Но друга форма на несвобода е запазена: материалната несвобода. В Древна Гърция потиснатите, победените, робите са били несвободни. В древен Рим тези, които не са принадлежали към гражданството, които не са имали участие в държавата, са били несвободни. През Средновековието хората са били несвободни чрез физическо насилие. Всички тези форми не са могли да се запазят; само икономическата несвобода е.

Желанието за пълно освобождение на личността става все по-очевидно . Древните гърци са ценели расовото благородство, римляните - индивидуалното благородство. За германските народи ценността се е състояла в силата и мощта на индивида. Съвременният човек

То цени капитализма, външния вид на притежанията. Така развитието ни показва, че бариерите, които възпрепятстват индивида отвън, все повече падат. Тогава ще се разчисти почвата за новия идеал. Историята ни учи, че свободният човек извлича нова ценност отвътре в духа си. Идеално осъщественият човек ще бъде този, който е освободен от всички тези форми на потисничество, който, освободен от земните ограничения, може да вдигне поглед нагоре. Едва тогава думите *на Хегел* ще станат пълна истина: Историята е прогрес на човечеството към съзнанието за свобода!

ВТОРА ЛЕКЦИЯ, 25 октомври 1904 г.

коренно от около I до VI век сл. Хр. Тази промяна е означавала пълно заместване на народите, които са живели по поречието на реките Висла, Одер и Елба, с други и затова е много трудно да се създаде представа за тези народи, да се научи нещо за техните обичаи или за начина им на живот. Човек трябва да прибегне до особен метод, за да намери картина на тези народи. В описанията на Тацит в Германия ние получаваме представа за региона по това време. Не са оцелели други документи от този период и трябва да се позоваваме на легендите на северните германски племена, за да допълним разбирането си. Нещо много характерно за възгледите на римляните за условията от онова време е това, което Тацит казва за тези народи. Той ги смята за коренните жители на тази земя, защото не може да си представи, че в тези негостоприемни райони...

други народи биха могли да се обърнат срещу тях. Той назовава онези племена, които живеят по поречието на Рейн, Липе, Везер, Дунав и в Бранденбург; само те са му известни. Той разказва за техните отличителни характеристики, като ги групира под името германски племена поради приликите им. Те са се смятали за много различни племена и по време на битките с римляните са наричани с голямо разнообразие от имена, от които само няколко са оцелели до по-късни времена, като например суеби, лангобарди, хати, фризийци и т.н.

Първоначално те са произлизали от един туисто, на когото са отдавали божествена почит, изразявайки я чрез бойни песни. Синът на туисто е бил Манус, на чиито трима сина са кръстили основните си племена: ингвеоните, иствеоните и ерминоните. Ако сравним това разказ на Тацит с митовете на друг арийски народ, и тук откриваме, в свещения език на индийците, санскрит, същия термин Ману за свръхчовешки водачи. Това сочи към племенно родство; всъщност можем да проследим едни и същи божества сред всички индоевропейски народи. Тацит разказва, че героят от гръцките легенди, Херкулес, също е бил почитан от германските племена и им е бил известен като Ирмин. Знаем, че сред южните индоевропейски племена е живяла легенда, която е намерила художествен израз в Гърция: легендата за Одисей. Тацит открива култово място близо до Рейн, посветено на Одисей и баща му Лаерт. По този начин виждаме, че културата на германските народи по това време е била свързана с културата, която откриваме в Гърция през 8-ми и 9-ти век пр.н.е. По-късно в Гърция виждаме

Развитието на култура, която е стагнирала на по-ниско ниво в Германия.

Всичко това сочи към първоначално родство. Тези народи, които по-късно са населили Германия, Гърция и Русия, вероятно са имали своята по-ранна родина на север от Черно море. Оттам едно племе е мигрирало в Гърция, друго в Рим, а трето на запад. Оригиналната култура на всички тези народи е запазена в тази форма сред германските племена и е доразвита от келтите. Тацит не ни казва нищо за обичаите и традициите на този забележителен народ. Трябва да се опираме на сагите и песните, събрани по-късно в Исландия в „Поетична Еда“ и „Поетична Еда“; там се гради живот на това, което този народ е създал. Тацит ни разказва и за обичаите на германските народи на техните събрания, които трябва да си представим като обсъждания на много малки общности. Всички мъже от региона се събирали за тези срещи, обсъжданията се провеждали с бира и медовина и се казва, че древните германци, пияни вечер, са вземали решенията си, но те са били преразглеждани на следващата сутрин, когато са се изтрезнявали и едва тогава са ставали валидни. Както научаваме от схолиите върху „Илиада“, същият обичай е съществувал и сред персите. Следователно трябва да заключим, че е имало общо арийско племе, родствена връзка между всички тези народи.

Особено силно сходство може да се наблюдава сред северните германски народи в техните отличителни религиозни форми, които, макар и сходни по основен характер с тези на южните германски народи, въпреки това показват далеч по-голямо съответствие с тези на персите. Според гледната точка на северните германски народи първоначално са съществували две царства, разделени от пропаст.

Други царства били разделени: царство на огъня, Муспелхайм, и царство на леда, Нифлхайм. От искрите, изхвърчали от Муспелхайм, в бездната се зародила първата раса гиганти, от които Имир бил най-изявеният. След това се родила крава, Аудумбла, която облизвала леда, и от нея се появила могъща човешка форма. От нея произлезли боговете Один, Вили и Ве, чиито имена означават разум, воля и ум. Тази втора раса богове се наричала Аси. Техният произход произлиза от този на по-старите гиганти.

И тук се появява важна езикова връзка, тъй като персийските богове са били наричани почти по един и същи начин асури, което също предполага родство между всички тези народи. Друга важна улика се открива в древно персийско заклинание или стихотворение със заклинания, което ни е предадено. То сочи към промени в народните настроения, към стари богове, които са били свалени и заменени от други. Службата на Девите е отречена, а службата на Асурите е призована. Тук приликата между Девите и гигантите, които са били покорени от асите, става очевидна.

Освен това, скандинавската легенда разказва как тримата богове намерили ясен и елша на морския бряг и създали човечеството от тях. Персийският мит също разказва за човечеството, произлизащо от дърво. Сред евреите откриваме ехо от този мит в историята за Дървото на живота в Райската градина. Така, от Персия през Палестина до Скандинавия, виждаме следи от същите митични идеи.

Следователно, имаме обща черта сред определени народи.

Основният характер на народите е демонстриран. Това от своя страна разкрива разлики между по-южен и по-северен клон на общото основно племе. Южният клон включва гърци, латинци и индийци, северният клон - персийци и германски племена. Нека следователно разгледаме видовете народи, с които сега си имаме работа в Германия. Те ни се представят по такъв начин, че трябва да вярваме, че са запазили характеристики, които гърците и италианците отдавна са се отказали - гърците *след* римляните *по време* на завладяването на тяхната империя; докато тези северни народи са развили своите основни характеристики и черти *преди* това завладяване. Това са били първични характеристики, които тези народи са запазили. Те не са преминали през този междинен етап, през който междувременно са преминали по-южните народи. Следователно тук си имаме работа със сблъсък между народ, който е останал консервативен, и сроден народ, който е достигнал високо ниво на цивилизация.

По времето на появата на християнството, което ще придобие толкова голямо значение за тях, германските народи са съществували на същия културен етап, както е описан от гърците в Омир. Те не са участвали в междинния прогрес в културата и цивилизацията. През първи век сл. Хр. Тацит описва германските народи от граничните земи по Дунав, Рейн и Липе. Тези народи се характеризират със своята жажда за пътешествия, любов към свободата и жажда за лов и война. Вътрешните работи са в ръцете на жените. Тук се натъкваме на цивилизация и форма на общество, която отдавна е изчезнала сред гърците, общество, което е могло да се запази само там, където отделните членове на племето са все още свързани чрез кръвни връзки.

Те били свързани помежду си чрез родство. Оттук и многото племена . Сред тези племена, които осъзнавали произхода си от едно и също семейство – защото били организирани семейства, а не орди – племенното родство се развивало от отделните семейства. Следователно войните, които водили, почти винаги били войни срещу непознати.

Към края на IV и през V век виждаме всички тези народи принудени да сменят местожителствата си и да търсят нови.

Периодът на Преселението на народите е започнал. Хуните нахлули. С това дошла зората на познанието за народите, живеещи по-на изток: аланите, гепидите и т.н., и преди всичко готите. Този народ, който се разделил на вестготи и остготи, вече бил приел християнството. Този народ е от особено значение за нас заради начина, по който е разбирал християнството. Докато народът, който по-късно разпространил християнството от запад на изток, франките, го наложил на други народи със сила, готите били забележително толерантни. Високото ниво на култура, което вече били достигнали, се доказва от факта, че дължим първия превод на Библията, така наречения Сребърен кодекс, който се съхранява в Упсала, на готски епископ, *Улфила* или Вулфила.

Тези готи, чието християнизирание е дошло от изток, не са били християни като онези, чието обръщане във вярата по-късно е дошло от запад; не като франките, които по времето на Карл Велики налагат християнството на саксонците със силата на оръжието. Те не са били атанасийски, а ариански християни. Всички тези източногермански племена са се придържали към арианската вяра, възглед, основан на

Никеийският събор е обявен за еретичен от последователите на Атанасий и те са преследвани.

Арианските християни вярвали, че Бог обитава във всяко човешко същество. Следователно готите вярвали в обожествяването на човечеството, както е демонстрирал Христос, който ги е предшествовал. Тази гледна точка е била свързана с дълбоко интелектуално развитие. Готите били изключително толерантни към всякакви други религиозни вярвания. Разбирателството било невъзможно между две толкова различни една от друга християнски деноминации. Ако абсолютната толерантност била характеристика на тези готи и никога не им е хрумвало да налагат вярата си на друг, то това вече подчертава разликата между тях и начина, по който например Карл Велики и *Хлодвиг*, привържениците на атанасийската вяра, са използвали християнството за политически цели.

Арианите виждали Христос като човешко същество, високо еволюирало над всички останали хора, но все пак човешко същество сред хората. Техният Христос принадлежал на човечеството и обитавал в човешкото сърце. Христос на атанасийските християни е самият Бог, който царувал високо над човечеството.

Атанасий победил и това оказало значително влияние върху културното развитие .

Германските племена били заобиколени от чужди народи: на юг и запад от римляните и галите – келтско-германските народи – докато от изток непрекъснато се случвали нови притоци на народи. Първите християнски германски племена не познавали нищо друго освен абсолютна толерантност; франкските християни донесли наложена форма на християнство.

Това доведе до промяна в цялостния им нрав. Понататъшното развитие на тяхната култура сега зависи по същество от развитието на тази част от германските народи.

дълбока промяна в правните условия. Към края на V век се установява известен мир и установен живот. Чрез продължаващия приток на хора от изток се формират поголеми общности от споменатите по-рано, постоянно сменящи се племена, от които само малцина запазват собствените си имена – хати, фризийци и т.н. Разрушаването на старите кръвни връзки създава различна основа за принадлежност. Кръвта е заменена от връзката, която свързва хората със земята, която обработват.

Племенната принадлежност стана синоним на местна принадлежност. Появи се селската общност. Вече не съзнанието за кръвни връзки, а по-скоро връзката със земята, която свързва отделните членове на общността. Това доведе до трансформация на имуществените отношения.

Първоначално всичко е било обща собственост. Сега разграничението между обща и частна собственост става очевидно. Засега обаче всичко, което може да бъде обща собственост, си остава обща собственост: гора, пасища, вода и т.н. След това се развива междинен етап между общата и частната собственост, т.нар. „Хуфе“ (вид обща земя). Използването на тази получастна, полуобща собственост е било предмет на решенията на всички свободни жители на т.нар. „Хуфе“ - общност, и в онези по-ранни времена почти всички жители на областта са били свободни.

Това е в рязък контраст с действителната частна собственост: оръжия, инструменти , дрехи, градини, добитък и т.н. - всичко, което даден човек е придобил лично. Този ограничен характер се е изразявал във факта, че частната собственост е била тясно свързана с личността на собственика. Следователно починалият е бил погребван с оръжията, конете, кучетата и т.н. Остатък от този стар обичай може да се види и днес в начина, по който на погребението на принц неговите отличия, корона и т.н. се носят след него, а конят му се води със себе си.

Дори сред народ, който по някакъв начин наподобява древните германски племена, китайците, мъртвите се погребват с предмети, които са им принадлежали лично, въпреки че в днешно време се използват хартиени модели.

И така, виждаме какво се е развило от определени обстоятелства: преходът от племенни към селски общности. Това ни позволява да разберем по-нататъшните трансформации. Разбираме защо Тацит не говори за асите, а за Туисто и сина му Манус. Той говори за народи, които все още не са достигнали селското ниво. Боговете на асите принадлежат към по-висок културен етап. Други народи са дошли от север, носейки със себе си идеи, които са се развили там. Те вече са били подходящи за по-високия културен етап, достигнат оттогава. Докъде стига човечеството с идеи като тези, които срещаме в Туисто и Манус? То остава в човечеството, без да се самонадхвърля. Би било безплодно да се въведе поклонението пред Вотан на тези племена. Поклонението пред Вотан се простира във вселената; човечеството търси своя произход в лоното на природата. Само на този по-късен културен етап човечеството би могло да се издигне до тези религиозни понятия.

Той е станал уседнал, следователно разбира връзката с природата. Така видяхме как примитивната култура на южните германски народи е била повлияна от север и как междувременно са се развили напреднали култури сред сродни народи на юг.

Ще продължим да наблюдаваме при какви условия южните култури ще се разпространят сред германските народи. Представя ни се интересна картина: дълбоко, изначално родство между различните народи, вътрешна връзка, която определя тяхната същност. След това виждаме външни влияния, които променят характера им. Така причината и следствието стават очевидни за нас.

като погледнем към миналото . Вечната промяна управлява не само природата, но и историята. Как бихме могли да гледаме към бъдещето с увереност, ако не знаем, че и настоящето се променя, че можем да го оформим според желанията си, че и тук се изпълняват думите на поета:

Старият ред се разпада, времената се
менят и от руините разцъфва нов живот.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ, 1 ноември 1904 г.

Достатъчно е да се спомене само един факт от всички, които говорят по един и същи начин, за да се видят какви радикални промени са се случили през V век. Вестготите се намират на изток от Дунав в края на IV век; век по-късно

Тя ни показва картата на Испания. Точно както този народ е мигрирал от единия край на Европа до другия, така са направили и много други. Те са се преместили в страни, където са се сблъскали с различни култури и са възприели различни обичаи.

Трябва да погледнем назад към предходния исторически период, за да разберем катаклизмите, които сто години са донесли в Централна Европа. Ако следваме римските сведения, ще открием по поречието на Рейн воинствени племена, чието основно занимание, освен войната, е бил ловът. По-на изток откриваме земеделие и животновъдство сред германските племена, а още по-на североизток - племена, живеещи край морето, за които римляните описват като нещо напълно мрачно и неясно.

Твърди се, че този народ е почитал слънцето и е извличал вярата си от това, че е виждал богинята на слънцето да излиза от морето. За хората, които са живели в тези райони на Бранденбургската марка, семноните, се казва, че тяхното поклонение се е отличавало с кървавите си жертвоприношения. Макар че са принасяли предимно животни, а не хора, на своите богове, техните жертвени ритуали са имали ужасяващ характер, който ги е отличавал от тези на другите племена. И много повече може да се опише за това време.

След това следва сравнително спокоен период .

Постепенно границите на Римската империя били пресичани от различни племена. През 3 век бургундите били първите, които настъпили срещу Римската империя на югозапад, последвани по-на север от франките, които нахлули в Галия. По-на изток, по поречието на Дунав, други германски народи също настъпили срещу империята. Така римляните, със своите високоразвити...

десет култури от тези народи се защитават. Тук откриваме значителна разлика в етапите на цивилизацията. Сред германските племена бартерната икономика все още преобладаваше навсякъде, докато римляните имаха напълно развита парична икономика. Търговията между германските племена се основаваше единствено на размяна. Те все още не знаеха как парите се използват за търговия. Показателно е как във Франция, чието население съдържа толкова много келтски произход, след римското завоевание е въведена цялостна парична икономика, само за да бъде заменена от бартерна икономика, когато германските племена завладяват страната. Това илюстрира сблъсъка между високоразвитите култури и варварските племена.

След това нахлули хуните. През 375 г. се случил първият сблъсък , първоначално с остготите, които се били заселили по крайбрежието на Черно море, и с херулите. Те били прогонени на запад, принуждавайки вестготите също да напуснат селищата си. Къде другаде биха могли да отидат, освен в Римската империя, която наводнили чак до Дунав? Римската империя вече била разделена на Източна и Западна Римска империя, първата с Византия, а втората с Рим за столица. Източният римски владетел отредил селища на вестготите, но те трябвало да се бият за тях в битката при Адрианопол. Именно в тези региони Улфила написал своя превод на Библията. Но скоро те трябвало да продължат миграцията си. Настъпващите славянски народи ги тласнали по-на запад. Под ръководството на своя крал Аларих те завладели Рим и през 5 век основали Вестготското кралство в Испания.

Остготите ги последвали и също се опитали да установят селища на територията на Римската империя. Германското племе вандали завладяло

Испания, след което отплава за Африка , където основава вандалско кралство в района, където някога се е намирал Картаген, и оттам тормози Рим с нападения. По този начин, целият характер на това превземане на народите е, че тези германски племена нахлуват във всички части, които формират новата форма на християнски Рим. От този вид завоевание възникват нови формации с много отличителен характер.

На територията на бивша Галия възникнала могъща империя: Франкското кралство, което оставило своя отпечатък върху цяла Централна Европа в продължение на векове. В нея се развило предимно това, което обикновено се нарича „римско християнство“. Другите народи , които с бързо завоевание покорили части от Римската империя – готите и вандалите – скоро изчезнали напълно от историята. С франките виждаме как мощна империя се разпространява в цяла Европа. Какви били причините за това?

За да разберем това, трябва да разгледаме как тези племена са разширявали империите си. Те са го правили, като са разделяли между завоевателите една трета до две трети от територията, която са нахлули . По този начин водачите са придобивали големи парцели земя, които след това са обработвали. Покореното население, част от което е станало роби или несвободно, е било използвано за този труд. Така са действали вестготите в Испания и остготите в Италия. Можете да си представите , че този метод е срещал значителни трудности при съществуващите условия, където населението е живеело на по-високо ниво на цивилизация, и в крайна сметка се е оказал неустойчив.

В Галия е било различно. Там е имало големи гори и необитаеми райони . И тук завладените земи са били разпределени.

Територии и големи части паднаха в ръцете на водачите. Те не бяха принудени да се придържат към съществуващите условия; имаше възможност за разширяване. Водачите станаха големи земевладелци и владетели на покорените племена. Но обстоятелствата позволяваха това да се случи без прекомерна принуда. Във времената преди периода на Преселението на народите членовете на едно племе бяха по същество равни. Свободата беше споделено германско богатство и в известен смисъл всеки беше свой собствен господар, никой не беше отговорен за собствената си земя. Тази независимост и власт на водачите сега се разшири, защото толкова много хора станаха зависими от тях.

Това им позволило да се защитят по-добре и дребните земевладелци се поставили под закрилата на по-големите. Така възникнала връзка на защита между силните и по-слабите. Многобройните малки вражди довели много дребни земевладелци, които не можели адекватно да се защитят, до връзка на зависимост от по-силните. Те се заклели във вярност в случай на война; други отстъпвали части от собствеността си или плащали на своя защитник десятък. Такива зависими лица се наричали васали. На други се предоставяли оттегляеми владения от големите земевладелци за службата им по време на война: феодално владение. Силният ставал господар, другият - васал. По този начин определени имуществени отношения се развивали по възможно най-естествения начин.

готите нямат траен ефект. Народите, които са посегнали на обработваема земя, не са постигнали нищо; властта им скоро е била сломена. Положението е било различно в Галия. Тук, където обширни територии все още се нуждаят от разчистване, нахлуването на нови племена може да бъде по-успешно.

Тълпи от хора, интересуващи се от култура, са само добре дошли. Великите фигури във Франкското кралство са били неограничени във формирането на националния си характер.

унищожени , заедно с всички германски племена, пристигнали във вече установени икономики. С франките имаме независимост от икономическата основа и впоследствие франките оформиха характера на региона , особено като осигуриха плодородна почва за развиващото се християнство да се разпространява с такава свобода. Докато вестготите първоначално бяха ариански християни, в характера им бяха внушени други идеи; при икономически условия, чужди на тяхната природа, се разви това, което може да се разглежда като натиск на материалните обстоятелства . Това не беше така с франките. В рамките на франкските племена Църквата се превърна в основен земевладелец. Необезпокоени от материалните обстоятелства, тези абати, епископи, свещеници и учени можеха да се посветят на службата на религията. Чисто, както произтичаше от самата същност на чувствата на тези хора, се разви уникалната култура на това християнство. Интелектуалните начинания в свободното франкско общество бяха насърчавани от притока на келтски елементи. Келтската култура, чийто огнен дух отново се зараждаше, осигуряваше учители и водачи за по-слабо интелектуално активните франки. Келтски монаси и свещеници пристигнали в голям брой от Шотландия и Ирландия, за да разпространяват вярата си в цялото Франкско кралство.

Всичко това прави възможно християнството по това време да не е отражение на външни условия, а да се развива неограничено от материалния натиск на открито. Условията в Централна Европа са били-

което е било определено от християнството. Цялото знание от древността е било запазено за германските народи чрез християнството. *Аристотел* е осигурил интелектуалното ядро, което християнството се е стремяло да разбере. По това време не е имало зависимост от Рим. Християнският живот е можел да се развива свободно във Франкското кралство. Идеите на *Плато* също са намерили своето място в този интелектуален живот. Това се е случило поспециално чрез шотландски и ирландски монаси, особено чрез *Скот Еригена* в неговия труд „За разделението на природата“, произведение, което представлява връх на интелектуалния живот. Така виждаме как се развива интелектуалният живот, незасегнат от външни обстоятелства. Интелектуалните течения придобиват характерната си форма именно там, където са независими от икономическите условия. По-късно, с разширяването на материалния натиск, те ретроспективно приемат характера на тези условия, но след това самите те се вливат в тях и им влияят на свой ред.

Няколко малки кралства образували империята, позната ни като Меровингското кралство, която едва по-късно попаднала под контрола на един-единствен владетел.

Въз основа на описаното ви ще разберете, че южното християнство трябва да е било различно от франкското християнство, с което по-късно се е сляло. Франкското християнство е било относително независимо и е успявало да използва политическите обстоятелства в своя полза. Колкото повече е било отблъсквано римското управление, толкова по-голям е бил делът на духовенството, произхождащ от франките, чието образование е изоставало значително от това на останалото духовенство; образованите свещеници и монаси обаче са били всички келти.

Така, през тези векове, най-разнообразните народи постепенно са били разклащани и разстроени.

Хунското нашествие е довело до тези промени. Докато описаните тук развития са се оформили в рамките на действителните културни течения, големи битки са бушували отвън. Но това, което наричаме културно развитие, не е било съществено засегнато от тези външни конфликти.

Хуните били напреднали далеч на запад. Ако не сме слепи за това, което провъзгласяват древните саги, знаем, че те са стигнали чак до Южна Франция. В древния героичен епос, запазен на латински, епосът „Валтарий“, се разказва как принцовете на германските племена – бургундите, франките и т.н. – били принудени да дадат заложници на хуните, включително Валтар, син на принца на германското племе, управлявал в Аквитания. Този героичен епос разказва за делата на Валтар, Хаген и Гюнтер. Хунските набези продължавали с неотслабваща сила, измъчвайки германските народи далеч на запад, докато накрая франките, готите и останките от римския народ образували сила, която се изправила срещу хуните през 451 г. в битката при Каталаунските равнини. Това е първият удар, понесен от управлението на хуните, управление, което тежало тежко върху народите, но не оставило траен отпечатък.

Хуните са били народ, толкова чужд на европейските обичаи и традиции, че цялата им природа и външен вид са описани като доста странни. Важното е било, че този народ е образувал компактна единица; подчинението им на своя цар *Атила* , *граничещо с обожествяване* , ги е карало да изглеждат безразлични към другите.

За народите от страната те изглеждали като неустойими ужаси. След битката в Катуланските равнини тази сила получила своя последен, решителен удар от *Лъв Велики*, епископ на Рим, който се изправил срещу Атила и го убедил да се оттегли. От гледна точка на народната психология това събитие е разбираемо. Лъв знаел силата, която Атила упражнявал над народа си. Но Атила, въпреки цялата си мощ, не разбирал какво му се изправяло: християнството; затова му се поддал.

По този начин управлението на хуните останало епизод; това, което дошло от Запад, имало далеч по-трайно въздействие. След смъртта на Атила през 453 г., властта на хуните скоро се разпаднала; управлението на готите, гепидите, вандалите и т.н. също не било трайно, тъй като те се оказали ограничени в съществуващите условия и не могли да запазят своя отличителен характер. Това обаче се случило във Франкското кралство; тази култура се оказала вярна на характера на франкското племе и по този начин виждаме как този народ се развил мощно. По-късно виждаме и как това племе насилствено принудило другите да приемат християнството. Освен това виждаме, че няма нищо по-подходящо за оформяне на материалната култура от християнството; всякакви културни структури получават своя характер от външното християнство. И тъй като могат свободно да запазят характера си, те осигуряват рамката за слабо свързани структури, в които може да се развива духовният живот: така възникват духовните икономически общности в манастирите и т.н. С течение на времето обаче се развива разминаване между интелектуалната и икономическата култура. Въпреки че империята на Карл Велики се трансформира в християнска, тя насилствено разпространява християнството, като по този начин противоречи на духа на християнството. Следователно, то скоро става неподходящо

Християнството вече не играе роля в икономическия живот. Икономическите условия се възприемат като потискащи и по този начин възникват свободни градове.

Това е развитието на интелектуалната и материалната култура в общи линии. Представени са ви взаимовръзките в истинското им значение. Виждате как, едва когато интелектуалните течения вече не съвпадат с материалните условия, този дисбаланс намира израз в появата на чисто материална култура, градска култура. Защото тези икономически структури възникват от материален интерес. Населението, неспособно да понесе живота в провинцията, се тълпя в градовете, за да намери защита и сигурност. Така виждаме как се появяват нови икономически структури, *които* ще придобият най-далечно значение. Виждате как империите се издигат и падат, а нови структури заместват старите. Но също така виждате, че можем да разберем техния организъм само ако осъзнаем как се е оформила първата решителна империя, Франкското кралство. Не насилствено в съществуващите условия, а там, където е имало пространство за свободно разширяване, същността на този народ е успяла да се развие и оформи своето управление.

не само са били напълно разтърсени, но и са се образували наново. Някои са изчезнали напълно от историята, докато други са заели тяхното място. Голямата трансформация се е случила не само външно, но и много по-фундаментално в същината на техния характер. В началото на периода на миграцията виждаме различните германски народи да си задават въпроса за съдбата си. За готите, които са избрали толерантна форма на християнство, това е означавало

Въпросът за унищожението, за франките, които са се изправили пред този въпрос при различни, по-свободни и по-благоприятни обстоятелства, е означавал разширяване на тяхната власт за векове напред. Дали това е било за доброто на всички? Ще видим.

ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ, 8 ноември 1904 г.

е , че човешкото развитие напредва по закономерна, последователна линия, че разгръщането на историческите събития не прави скокове. Постепенният и последователен напредък се счита за развитие. Това е свързано с друг предразсъдък: защото за природата се казва също, че тя не прави скокове. Това се казва отново и отново, но е невярно както за природата, така и за историята. Никъде в природата, когато става въпрос за огромен напредък, не виждаме, че няма нищо без скок. Неговият ход не е постепенен, а по-скоро важни последици произтичат от малки процеси; най-значимите неща се случват чрез скокове. Може да се цитират много случаи, в които природата напредва по такъв начин, че можем да наблюдаваме преход на формите директно в тяхната противоположност.

Това е особено важно в историята, защото имаме две толкова значими събития, които, макар че всички са подготвени по подобен начин и след това отшумяват, въпреки това представляват скок напред. Първо, основаването на свободни градове в началото на Средновековието, и второ, великите изобретения и открития в края на Средновековието. Историята се движи напред по-бързо, защото

Преходът от XI към XII век. Нови социални форми се развиват от старите; тъй като много хора напускат домовете си и се заселват в градове, в цяла Германия, Франция, Англия, Шотландия, Русия и Италия възникват градове с нови условия на живот, порядки, закони и конституции. След това, в края на Средновековието, откриваме великите открития: морските пътешествия до Индия, Америка и т.н., както и световното изобретяване на печатарството. Всичко това ни показва радикалната промяна, предизвикана от появата на новия научен дух, от *Коперник*.

Това бележи два повратни момента и ако човек иска да разгледа смислено Средновековието, тези две събития трябва да бъдат правилно осветени. Може да се каже, че всичко сочи към тези знаменателни събития. Те изглеждат като скокове; но такова събитие се подготвя бавно, само за да избухне с лавина и да се устреми напред. Ако ги проследим по-нататък, постепенно ще стане ясно как тези две събития са били подготвени в живота на германските народи. Ще видим чрез какви обстоятелства франкският народ е придобил тази сила, това влияние върху оформянето на европейските дела. За да направим това, човек трябва да разбере характера на този народ, необходимата трансформация на социалните условия и мощното въздействие на християнството през IV век. Тези две неща означават промяната в живота на германските народи. Те обуславят развитието на Средновековието. Би било безполезно да продължаваме да проследяваме всички тези миграции на германските народи, да виждаме как *Одоакър* е детронирал последния западноримски император, как готите са били прогонени от Италия от император *Юстиниан*, как

Лангобарди завладяват Северна Италия - винаги виждаме как се развива една и съща ситуация.

В южните райони, където германските народи се сблъскали с твърдо установени политически и икономически условия, отличителните характеристики на тези племена изчезнали; те загубили всякакво значение. Не чуваме нищо повече за готите, гепидите и т.н.; те изчезнали, освен имената им. За разлика от тях, франките били пристигнали в една все още нестабилна, свободна среда, където все още не съществували значителни владения. Тази политическа конфигурация направила франките доминиращ народ.

Сега трябва да видим как тази единица, която наричаме Меровингско кралство, се е развила в рамките на това франкско владение. По същество тя не е била нищо повече от многото малки кралства, които са се образували съвсем естествено. Меровингите са излезли победители, след като са победили другите, първоначално равни, кралства. Всички тези кралства са се образували по следния начин: някое малко племе е емигрирало, е покорило жителите и е разделило земята, така че всички членове са получили по-малки и по-големи свободни владения. По този начин всички такива територии са били основани на собственост върху земя. Най-могъщите са получили най-голямата територия. За обработката на тази земя е бил необходим голям брой хора; те са били привлечани от населението, а някои военнопленници от войни са били използвани и като работници. Само чрез тази разлика между по-малки и по-големи земевладелски владения са се развили структурите на властта. Най-големият земевладелец е бил, разбира се, кралят. Неговата власт се е основавала на собствеността върху земята; това е определящата характеристика. От тези структури на властта са се развили правните системи и е интересно да се наблюдава как на тази основа са се развили правните системи.

да се развива. Въпреки това, сред древните германски племена откриваме техните обичайни закони, които са се развили в древността, за които вече нямаме представа. Сред по-малките племена всички хора са се събирали, за да раздават правосъдие; по-късно племената са се срещали само на 1 март, за да обсъждат своите дела. Сега обаче едрият земевладелец не е бил отговорен пред останалите за това, което е правил на земята си. Откриваме консервативно придържане към старите правни обичаи сред различните племена. Откриваме ги запазени дълго време, особено сред саксонците, тюрингите, фризийците, а също и сред херуските, чието племе е оцеляло по-дълго, отколкото е общоприето. Ситуацията е била различна там, където са се развили големи имения, защото собственикът, бидейки неограничен в земята си, също е ставал безотговорен. Той е имал правомощията да упражнява юрисдикция и полицейска власт. От тази безотчетност е възникнал нов правен ред. Ако някой друг е извършил нарушение, той е бил подведен под отговорност; когато безотговорният човек го е направил, същото нарушение се е считало за правилно. Това, което е било грешно за безсилните, е било правилно за силните. Те са имали способността да трансформират властта в закон.

Сега помислете, че по този начин, особено на северозапад, франките са успели да разширят допълнително властта си и да завладеят големи територии. Във време на постоянна война, по-слабите са били зависими от защитата на силните. Това е довело до феодалната и васална система, която е довела до подбор на най-силните. Това е създавало и практиката за прехвърляне на определени права чрез договори. Големите земевладения, кралските имения, са придобили специален правен статут, който е бил...

кралю или собственика можели да бъдат прехвърлени на други. Заедно със земята били прехвърлени и юрисдикцията и полицейската власт. Появили се кралското право и правото на дребните васали. Поради това преразпределение виждаме развитието на мощна бюрокрация, основана не на заплата, а на собственост върху земята. Тези господари на имението били най-висшите съдии. Първоначално, когато все още трябвало да се съобразяват с правата на могъщи племена, те били задължени да спазват древни закони. Но постепенно тази връзка се превърнала в абсолютна съдебна власт, така че впоследствие, наред с монархията, във Франкското кралство се образувало своеобразно бюрократично благородничество, което прераснало в съперник на кралската власт. Първоначално то било зависимо, след това станало могъщо и съперническо. Така още през VI век съперничеството между монархията и бюрократичното благородничество във Франкското кралство трябвало да се изостри и в крайна сметка да достигне най-голямото си значение.

Първоначалната управляваща династия, Меровингите, произлязла от едрите земевладелци, е наследена от Каролингите, които първоначално принадлежали към бюрократичната аристокрация. Те формирали кметовете на двореца, или майордомите, на първата управляваща династия, която била свалена от съперничеството на бюрократичната аристокрация. По същество едрото земевладелство е установило властовите структури тук, а най-мощната морална сила, Църквата, е трябвало да започне управлението си чрез този косвен път на едрото земевладелство.

Характерната черта на Франкската църква е, че първоначално тя представлява нищо повече от редица големи имения: виждаме появата на епископства и абатства, както и васали, които, както иначе под закрилата

на земевладелците, се поставят под закрилата на Църквата.

да получава феоди от нея. Така, наред със светските земевладелци, се появяват и големи църковни земевладелци . Това е причината, поради която възприемаме толкова малко дълбочина и ерудиция и защо това, което откриваме за духовност в християнството там, се дължи по същество на чужди влияния. Не във франкския народ, а чрез членове на англосаксонските, особено келтските, племена на Британските острови, е било възможно да се създаде онова могъщо течение, което след това се е насочило на изток. На Британските острови важни учени и благочестиви монаси са работили в сериозно съзерцание. Тук е била извършена истинска работа, както можем да видим подробно във възраждането на платонизма и неговия съюз с християнството. Виждаме мистицизъм, догматизъм, но също така ентузиазъм и пламенен патос, произтичащи оттук. Оттук идват първите обърнати във вярата: *Колумбан, Гал* и *Уинфрид-Бонифаций*, обърнатият във вярата на германците. И тези първи мисионери, тъй като нямат нищо друго освен духовния аспект на християнството, не са били склонни да се адаптират към условията на франкското племе. Те са били движещата сила и, особено Бонифаций, са упражнявали основното си влияние сред източногерманските племена. Следователно, през този период нарастващо влияние от Рим се е утвърдило във Франкското кралство. Сега трябва да разгледаме какво е оформяло ситуацията преди това. Тук имаме два хетерогенни елемента, които се адаптират един към друг: непоколебимата сила на германските племена и духовните учения на християнството. Изглежда забележително как тези племена се адаптират към християнството и как самото християнство се трансформира, за да се адаптира към германската култура. Тези емисари са действали по различен начин от франкските крале, които са разпространявали християнството със силата на оръжието. Християнството не е било възприемано като нещо чуждо.

То проникна в душите им : местата за поклонение, свещените обичаи, традиции и хора бяха пощадени, дотолкова, че стари институции бяха използвани, за да излеят новото съдържание. Интересно е как старото се превръща в дреха, а новото в душата. От това време, от саксонското племе, имаме изображение на живота на Исус: те приемат формата на Исус, но на всички детайли е придаден германски блясък; Исус се появява като германски херцог, взаимодействията му с учениците наподобяват народно събрание. Така е изобразен животът на Исус в „Хелианда“.

Древните герои се превръщат в светци, празниците и религиозните практики в християнски. Голяма част от това, което хората днес смятат за изключително християнско, първоначално е внесено от езически обичаи. Във Франкското кралство обаче трябва да признаем, че франките са виждали християнството като нищо повече от средство за консолидиране на властта си: един франкски законник започва с обръщение към Христос, който обича франките повече от всички други народи.

Това са примери за това как тези две световноисторически течения са се преплели. През периода, когато британските мисионери са представлявали моралното влияние на християнството, влиянието на Римската църква също се е увеличило значително. Надграждайки върху положените основи, франкските крале са се стремили да установят връзки с папството. Лангобардите са окупирали Италия и са били особено обезпокоителни за римския епископ. Те са били ариански християни. Това е накарало римския епископ първоначално да се обърне към франките за помощ, но същевременно им е предложил влиянието си. Така франкският крал става защитник на папата, а папата помазва краля: следователно франкските крале са ръководили своите...

Тяхното специално положение, особенният блясък на тяхното достойнство произтичаха от това осветяване от папата. Това затвърди онова, което франките бяха видели в християнството. Всичко това по същество се случи през 7 век. Чрез този съюз между папството и франкското управление, по-късната коронация на Карл Велики бавно се подготви. Така виждаме мощни социални и интелектуални промени. Но само това не би довело до събитието, което описах като едно от най-важните - материална революция: основаването на градовете. Защото нещо липсваше във франкско-християнската култура, въпреки нейната компетентност, интелект и дълбочина.

Това, което наричаме наука, чисто външна наука, отсъстваше. Наблюдавахме само материално и морално движение. Малкото съществуваща наука остана на същото ниво, както по времето на контакта с християнството. И както франкските народи не са имали интерес да подобрят простото си земеделие, нито намерение да го развият научно, така и Църквата се е стремяла само да разшири моралното си влияние. Примитивното земеделие не е представлявало особени трудности, които, както в Египет, биха довели до развитието на физиката, геометрията и технологиите. Всичко тук беше по-просто, по-първично; точно както съществуващата парична икономика беше заменена от бартерна икономика.

се нуждаеше от нов тласък и тя не може да бъде разбрана, без да се оцени този тласък. От Далечния изток, произхода на християнството, тази нова култура дойде от Азия чрез арабите. Религията, донесена от *Мохамед*

, основана там, е по-проста по религиозно съдържание от християнството. Вътрешната същност на исляма се основава основно на прости монотеистични идеи, ограничени до божествено същество, чиято природа и форма не са особено изследвани, което не е проучено, а на чиято воля човек се подчинява, в която вярва. Следователно, тази религия е предназначена да предизвика огромно доверие в тази воля, водещо до фатализъм, до безволево предаване. Ето защо в рамките на няколко поколения тези племена успяват да разширят арабското си владичество в Сирия, Месопотамия и Северна Африка чак до вестготското кралство в Испания, така че до началото на 7-ми и 8-ми век маврите вече са разпространили властта си там и са заменили вестготската култура със своя собствена.

Така нещо съвсем ново и различно се вля в европейската култура. В сферата на духовното и религиозното, тази арабска култура притежаваше само просто съдържание, което внушаваше определени сили в душата, но не генерираше много идеи, нито пък особено занимаваше ума. Този ум не беше изпълнен с размисли върху догми, върху ангели и демони и т.н. Но ако умът не беше изпълнен с това, тогава той беше изпълнен с това, което липсваше на християнско-германските племена от онова време: външна научна строгост. Тук откриваме всички онези науки, като медицина, химия и математическо мислене, развити до висока степен. Практическият дух, който беше донесен от Азия в Испания, сега намери израз в мореплаването и т.н. Той беше донесен във време, когато ненаучен ум беше установил своята империя там. Мавританските градове се превърнаха в центрове на сериозна, научна работа: тук виждаме култура, която всеки...

Всеки, който ги познава, може само да им се възхищава, за които *Хумболт* казва: „Тази широта, тази интензивност, тази острота на знанието е без аналог в културната история.“ Тези мавритански учени са били пълни с визия и дълбочина и подобно на германските народи не само са възприели гръцката наука, но и са я развили допълнително. Влиянието на *Аристотел* е продължило и сред тях, но сред арабите истинският Аристотел, бащата на науката, е бил почитан с голяма далновидност. Интересно е да се види как това, което е било развито в Гърция, александрийската култура, е продължило да процъфтява там и с това сме се докоснали до едно от най-забележителните течения в човешкия интелектуален живот. Арабите са поставили основите на обективната наука. Тя първоначално се е пренесла оттам в англосаксонските манастири в Англия и Ирландия, където е пребивавал древният, енергичен келтски дух. Беше забележително да се види оживеният обмен, който е започнал между тях и Испания, и как навсякъде, където е съществувала дълбочина и способност за мисъл, науката е процъфтявала чрез посредничеството на арабите.

И това е забележително явление, когато наблюдаваме по-нататък, че арабите, които първоначално завладяват цяла Испания, скоро са външно победени в битката при Поатие през 732 г. от франките под командването на *Карл Мартел*. Така външно физическата сила на франките триумфира над физическата сила на маврите. Но интелектуалната сила на арабите остава непобедима и точно както гръцката ученост някога е завладяла Рим, така и арабската ученост е завладяла Запада, побеждавайки победоносните германски племена. Когато се е появила науката, необходима за разширяване на хоризонтите за търговия и световна търговия, когато се е появила градската култура, виждаме, че именно арабските влияния са се вкоренили тук.

Тенденцията е да се въвеждат изцяло нови елементи, които се опитват да се адаптират към старите.

Това, че някой лесно може да се обърка, наблюдавайки тези противоречиви течения през Средновековието с отворен ум, е изразено в творчеството на *Валтер фон дер Фогелвайде*. Поетът е видял как германските народи се стремят към външна власт и е видял противоположно течение, произтичащо от християнството. Защото ви моля да отбележите, че християнството едва по-късно е приело формата, която след това се е превърнала в негова определяща характеристика. У Валтер фон дер Фогелвайде виждаме как това, което е проникнало в Средновековието, се е превърнало в емоция, в неговото тъжно описание:

Помислих си доста тревожно,
Защо човек е щастлив в света.
Не можех да се сетя за отговор,
Как да придобием три неща ,
Че никой от тях не трябва да се разваля.
Двете са *Ehr*³ и *светски блага*,
Това често си вреди взаимно;
Третият е *угоден на Бога*,
Най-важният от всички.
Иска ми се да можех да ги сложа в
светилище .
За съжаление, това вече не може да бъде
така.
Че светските блага и честта
И нека Божията благодат винаги се завърне.
Едно в едно и също човешко сърце.
Ще откриете препятствия навсякъде :
Неверният поставя капани навсякъде,
Насилието може да покори всичко,
Така че „пържени“ като закон са смъртно
ранени,
И никога тримата няма да намерят убежище.

Тези двамата не са здрави.

След това ще разгледаме по-подробно колко трудно е било за самите хора през Средновековието да съгласуват тези три неща в сърцата си и как те са довели до големите битки, които са разкъсали Средновековието.

ПЕТА ЛЕКЦИЯ, 15 ноември 1904 г.

Ако вземете някой от стандартните училищни учебници или други общоприети разкази за Средновековието, по-специално за периода, който обсъждаме сега – 8-ми или 9-ти век – ще откриете, че личността на *Карл Велики* заема *изключително много място*. Но ще разберете малко какво наистина представлява значението на тази епоха, ако проследите завоеванията и делата на Карл Велики по този начин. Всичко това е било просто външен израз на много по-дълбоки събития през Средновековието, които ще се разкрият като взаимодействие на много важни фактори. За да ги разгледаме, трябва да се докоснем до неща, които вече сме засегнали, за да хвърлим светлина върху тях.

Ако си спомните описанието на европейските условия непосредствено след периода на миграцията на народите, когато германските народи са се заселили тук-там след това събитие, ще си спомните, че тези народи са донесли със себе си в новите си селища своите дългогодишни институции, обичаи и традиции и са ги развили там. По този начин виждаме, че те са запазили отличителна черта: един вид социален ред, състоящ се от разпределение на частна и обща собственост. Това са били малки социални обединения -

Общностите, в които първоначално са живели – селски общности, по-късно стотици, области – всички са имали обща собственост върху всичко, което е можело да бъде обща собственост: гора, ливада, вода и т.н. Само това, което даден човек е можел да обработва, неговият индивидуален дял от нивата, неговата кожа, е било разпределено на частното семейство, ставайки наследствено. Всичко останало е оставало обща собственост.

Вече видяхме как водачите на такива племена са получавали по-големи територии при завладяването им и как това е довело до определени структури на власт, особено в Галия, където все още е трябвало да се обработва много земя. За обработката на тези земи са били наемани членове на предишното население, както и римски колонисти или военнопленници. Това е довело до развитието на определени правни системи. Едрият земевладелец не е бил отговорен за действията си в рамките на своето имение; той не е можел да бъде държан отговорен за своите укази. Следователно, той е можел да приема законови разпоредби и полицейски мерки за своята собственост. По този начин не откриваме единна монархия във Франкското кралство; това, което се нарича Меровингско кралство, не е било нищо друго освен такова голямо поземлено имение. Меровингите са били едно от големите земевладелски семейства; произхождащо от частни правни отношения, тяхното управление се е разширявало все повече от борбата за оцеляване. Постоянно са били присъединявани нови територии. Едрият земевладелец не е бил крал по начина, по който сме свикнали от 13-ти и 14-ти век, та дори и до 16-ти век; по-скоро частният суверенитет се е трансформирал в правни отношения.

Той прехвърлил определени части от територията си на други, на тези с по-ниски доходи – защото не можел да я обработва сам – и заедно с тях и правата си; това се

наричало „подчинено“.

Имунитет : съдебната власт, която произтича от липсата на отчетност при такива обстоятелства. В замяна индивидът е трябвало да плаща данъци и да предоставя военна служба на краля по време на война. При това разширяване на правата на собственост, династията на Меровингите излиза победителка над другите, така че трябва да се придържаме към формулата: старото Франкско кралство е възникнало от чисто частни правни отношения.

И отново, преходът от Меровингите към Каролингската династия, от която произлиза Карл Мартел, се е случил по същия начин, произтичащ от същите обстоятелства. Каролингите първоначално са били администратори на Меровингските владения, но постепенно са станали толкова влиятелни, че *Пипин Къси* успял да затвори умствено изоставения *Хилдерик* в манастир и да го сваля от престола с помощта на папата. Наследникът на Хилдерик, Карл Велики, е негов потомък. Можем да засегнем външните събития само в кратък преглед, тъй като те нямат особено значение. Карл Велики е водил война срещу околните германски племена и е разширил определени властови структури. Това царство все още не е можело да се нарече държава. Той е водил дълги битки срещу саксонците, които упорито са се придържали към стария селски ред, старите обичаи и традиции и старата германска вяра. Завладяването се е състояло след продължителни войни, водени с изключителна жестокост от двете страни.

Сред племена като саксонците, някой човек щеше да се открий и да стане техен водач. Този път това беше херцог с огромни владения и силна армия, *Видукинд*, чиято храброст срещна ожесточена съпротива. Той беше брутално покорен и принуден да се предаде.

управлението на Карл Велики . Какво означава такова управление? То означава следното: Ако Карл Велики се беше оттеглил, нищо особено нямаше да се случи. Тези племена, които бяха принудени да приемат вярата си с хиляди, щяха да продължат да живеят по същия начин, както преди.

Средството за установяване на господство тук е формата, която Карл Велики дава на Църквата. Чрез силата на Църквата тези територии са подчинени. Основават се епископства и манастири, на които са предоставени големи имения, преди това собственост на саксонците. Обработването на земя се ръководи от епископите и абатите; по този начин Църквата поема ролята, която преди това е била изпълнявана от светските земевладелци, защитени от имунитет: съдебна власт. Ако саксонците не се подчиняват, те са принуждавани от по-нататъшни нашествия от Карл Велики. Същото се случва и в западната Франкска държава: по-малките земевладелци не могат да се издържат сами, затова даряват това, което притежават, на манастирите и епископствата, за да го получат обратно като феодално владение.

Един аспект на тази връзка е, че големите имения принадлежали пряко на Църквата, както е в новооснованите епископства Падерборн, Мерзебург и Ерфурт, които били обработвани от завладените народи за епископа. Но дори и тези, които все още притежавали собственост, я получавали като феодално владение и трябвало да плащат все по-големи данъци на съответните епископства и абатства. Това установявало управлението на Карл Велики, създавайки динамика на властта чрез значителното влияние, което Църквата, на която той бил върховен господар, придобивала.

Точно както тук, Карл Велики разширил властта си и в други региони. В Бавария той успял да консолидира властта на Хер-

се стреми да сломява *властта на Тасило* , да го затваря в манастир и по този начин да постави Бавария под свой контрол. Баварците се съюзяват с аварите, народ, който може да се опише като потомци на хуните. Карл Велики излиза победител от този конфликт и укрепва ивица земя като граничен поход срещу аварите, Аварската марка, прародината на днешна Австрия. По същия начин той създава и граница срещу датчаните.

Срещу ломбардите, които тревожели папата, той се борил в Италия подобно на Пипин; той останал победител и отново установил власт там. Опитал се е и срещу маврите в Испания. Почти навсякъде е бил победител. Виждаме как франкското владичество се утвърждава в европейския свят от онова време, управление, което все още не можем да наречем държава, а което само съдържало зародишите на бъдещата държавна мощ.

В тези новопридобити територии, графове също са били назначавани да упражняват съдебна власт. В райони, където Карл Велики е държал съда си на различни места, в укрепени места, наречени дворци, именно палатинските *графове* , обикновено големи земевладелци, са получавали определени данъци от околните райони. Но не само от земята, но и от приходите, генерирани от правосъдието, са се падали на тяхна сметка. Ако някой бъде убит, палатинският граф или графът на региона е свиквал публичния съд. Роднина или някой, тясно свързан с убийтия, е повдигал обвиненията. По това време е можело да се плати определена такса за убийство, която е била различна за свободните и несвободните. Тази конкретна сума се е плащала частично на семейството на убийтия, частично на палатинския граф или графа на региона; част е трябвало да отиде в кралската хазна.

Парите е трябвало да бъдат доставяни в централната хазна. За общи дела – които по същество са били само тези, свързани с данъци и отбрана – и за надзор са били наемани ландграфове, които са пътували от една страна в друга; присъствали са и посланици без специални функции.

При тези обстоятелства контрастът, който би могъл да се нарече антагонизъм между новата поземлена аристокрация и крепостните селяни, както и онези свободни хора, които, макар и все още лично свободни, са поставени в състояние на остра зависимост, като се налага да плащат големи данъци и да изпълняват военна служба, става все по-изразен. Тези условия се засилват, светската и църковната собственост се разширяват все повече и скоро, през 10-ти, 11-ти и 12-ти век, виждаме хората в състояние на тежка зависимост и вече се сблъскваме с малки въстания и бунтове, предвещаващи това, което познаваме като Селска война. Ще разберете, че материалната култура се развива все по-продуктивно през това време. Много германски племена не са практикували земеделие преди Миграцията на народите, а са си изкарвали прехраната чрез животновъдство; сега те все повече развиват обработваемото земеделие; овесът и ечемикът са основните култури, но също така пшеница, лен и т.н. Това е същественият елемент, който е дал смисъл на по-старата култура. Истинското занаятчийство все още не е съществувало; то се е развивало под повърхността. Тъкачеството, боядисването и т.н. са се извършвали предимно в дома от жени. Ковачеството и златарството са първите занаяти, които се появяват. Търговията е още по-малко значима.

Истинските градове се развиват от 10-ти век нататък.

Така се оформяло едно историческо събитие. Но това, което е възникнало в тези градове – търговията – е било незначително по онова време; най-много израилтяните търговци са търгували със съкровища от Ориента. Търговските практики са били почти несъществуващи, въпреки че Карл Велики вече е секал монети. Почти всичко е било бартер, при който са се разменяли добитък, войници и подобни стоки.

Ето как трябва да си представим материалната култура на тези региони и сега ще разберем защо интелектуалната култура също е трябвало да придобие много специфичен характер. Всичко, което си представяме като интелектуална култура, е съществувало в тези райони нито сред свободните, нито сред крепостните. Ловът, войната и земеделието са били занимания на земевладелците. Симптом на това е, че не само селяните, но и земевладелците, принцовете, херцозите, кралете и дори поетите, ако не са били членове на духовенството, рядко са знаели да четат или пишат. *Волфрам фон Ешенбах* е трябвало да диктува стихотворенията си на духовник и той да му ги чете на глас, а *Хартман фон дер Ауе* се е хвалил като особено качество, че може да чете книги. И сред всички, които са били отговорни за светската култура, нямало съмнение, че могат да четат или пишат.

Само в най-вътрешните кръгове на манастирите се развивали заниманията с наука и изкуство. Всички останали били зависими от обучението и проповедите, предлагани от духовенството. А това водело до тяхната зависимост от духовенството и монасите; това означавало господството на Църквата.

Когато днес откриваме описания на това, което се разбира като „тъмни векове“, включително преследвания на еретици и процеси срещу вещици, трябва да сме наясно, че си имаме работа с последиците

от Средновековието.

Това говори за взаимоотношения, които започват едва през 13 век. Такова нещо не е съществувало в по-ранни времена. Църквата не е упражнявала никаква друга власт освен тази на светските земевладелци. Или Църквата е вървяла ръка за ръка със светската власт, или е била просто част от нея, или се е стремяла да развива християнската наука и теология.

До идването на интелектуалното влияние на арабите, всички духовни въпроси са се развивали само в манастирите; това, което монасите са правили вътре, е било нещо напълно непознато във външния свят. Навън хората са познавали само проповядване и вид духовно обучение, което се е провеждало в примитивни училища.

Господството на Църквата се засилвало от факта, че самото духовенство изпълнявало всички задачи, изискващи знания. Монасите били строителите; те украсявали църквите със скулптури и преписвали произведенията на класиците със сложен шрифт. Дори висшите служители, канцлерите на императорите, били предимно монаси.

Сега да се спрем на случилото се в манастирите. Една от формите на образование, култивирани там, е схоластиката, а по-късно и мистицизмът. Тази схоластика, която процъфтява до средата на 14-ти век, постига нещо огромно: тя успява да насърчи строго тренирано мислене, поне сред една социална класа. Това е голямата разлика от това, което се случва по-късно. Имало е трудни изпитания, които трябва да се преминат; никой не е можел да напредва без строги тестове за абсолютно логическо обучение на мисълта. Само онези, които наистина са могли да мислят логично, са могли да участват в интелектуалния живот. Това не се цени днес. Но всъщност именно това логически последователно мислене, когато монашеството в манастирите започва да запада, води до развитието на по-сложен и прогресивен подход към интелектуалния живот.

Когато арабско-арабската култура дойде в Европа, това означаваше, че тази наука се сблъска с един изтънчен начин на мислене. Начините на мислене, с които науката работи днес, са открити там; много малко форми на идея не произхождат оттам.

Понятията, с които науки като химия, медицина и философия все още работят днес, като субект и обект, са открити по това време. Там е култивирано обучение на мисълта, несравнимо с други неща в световната история. Днешният остър мислител дължи това, което тече във вените на ума му, на това обучение, практикувано между V и XIV век. Някои може да сметнат за несправедливо, че по-голямата част от хората по това време не са имали нищо от това, но ходът на световната история не следва справедливостта и несправедливостта, а по-скоро великия закон за причината и следствието. Така и тук виждаме две строго паралелни течения: първо, материалната култура във външния свят с нейния абсолютно ненаучен подход, и второ, фино изработена култура сред малцина избрани в Църквата. И все пак, градската култура се е основавала на този строг схоластичен начин на мислене. Мъжете, които са довели до голямата трансформация, са дошли от него: *Коперник* е бил каноник, *Джордано Бруно* - доминиканец и т.н. Тяхното образование, както и това на много други, тяхното формално обучение, е било вкоренено в този дух на Църквата. Не силните, не епископите и богатите абати, а прости монаси разпространяваха знанието – бедни монаси, които живеяха в миналото и които често чувстваха натиска на силните.

Църквата, която се съюзи с външни сили, трябваше да се материализира; трябваше да прибегне до...

да секуляризират доктрината и цялото си същество. В най-ранните времена, до 12-ти век, не е имало нищо по-възвишено, по-тържествено за християнина от Евхаристията. Тя е била предназначена да бъде благодарен принос на възпоменание, символ на интернализирането на християнството. След това идва тази секуляризация, тази липса на разбиране за такива високи, духовни реалности, особено за празниците. През 9-ти век, в земята на франките, в двора на *Карл Плешиви*, живее много важен християнски монах от Ирландия, *Скот Еригена*, в чиято книга „За разделението на природата“ откриваме богатство от интелект и дълбочина, макар със сигурност не на това, което 20-ти век разбира като наука. Той е трябвало да се бори срещу враждебна фракция в Църквата. Той защитава старата доктрина, че Евхаристията е възплъщение на върховната жертва. Съществува и друг, по-материалистичен възглед, който е бил подкрепен от Рим: че хлябът и виното наистина се превръщат в плът и кръв. Догмата за Евхаристията възниква под влиянието на продължаващата материализация, но става официална едва през 13-ти век.

Скот трябвало да избяга в Англия и по настояване на папата бил убит в собствения си манастир от своите монаси. Това са борби, които се водят не в рамките на Църквата, а чрез намесата на светско влияние. Виждате ли, това, което било духовен живот, било ограничено до малцина избрани и скрито от огромното мнозинство, които били под все по-голям натиск както от светски, така и от църковни земевладелци. По този начин недоволството нараствало непрекъснато. Беше неизбежно недоволството да се натрупа сред хората, които били зависими и от двете страни. Навън в провинцията, във фермите, постоянно възниквало негодувание.

Появиха се нови причини за недоволство. Не е чудно, че малките градове, които вече съществуваха по поречието на Рейн и Дунав, ставаха все по-големи, а нови се образуваха, докато хората бягаха, неспособни да понасят повече живота в провинцията. Движещата сила зад тази трансформация беше изселването на население, копнеещо за свобода.

от чисто материални нужди . Интелектуалната култура е останала незасегната за известно време; много градове са се развили около епископства и манастири. От градската култура е възникнало всичко, което е установило търговията и комерса през Средновековието и впоследствие е довело до съвсем различни условия.

Необходимостта от непосредствено изразяване на човешката личност доведе до основаването на градовете. Това беше мощна стъпка по пътя към свободата, точно както, по думите на *Хегел* , историята означава образованието на човечеството към свобода.

И ако продължим да проследяваме историята на Средновековието, ще видим, че тази основа на градската култура представлява не малка, а голяма крачка напред по този път.

ШЕСТА ЛЕКЦИЯ, 6 декември 1904 г.

Следователно историята на Средновековието е изключително важна за човешкото разбиране, защото се занимаваме с период, който можем да изследваме по-задълбочено, в който можем да проследим човешкото развитие от скромното му начало до...

Появата на това, което наричаме държави. И освен това, тук имаме взаимодействие на най-разнообразни фактори. В рамките на прости условия се вкоренява напълно развита културна структура, като например християнството. От състояние на варварство все по-често виждаме развитието на това, което изглежда като разцвет на средновековната култура, това, което познаваме като изобретения.

За тези народи, разпръснати по пътя на Миграцията на народите, ние виждаме, по сложен, заобиколен път, това, което днес наричаме „наука“. Средновековието е наследило голямо наследство. Трябва да се признае, че от това, което познаваме като гръцка култура, не е останало нищо освен няколко традиции, проследени до Платон и разгледани през призмата на християнската мисъл. За разлика от това, от времето на Римската империя е останало мощно наследство: могъщата държавна структура с нейната администрация и правна система с еднообразие и сплотеност, невиджани досега в световната история, нито пък открити в цялото Средновековие; едва в съвременната епоха, която иначе се гордее толкова много със своята свобода, се сблъскваме с такова разширение на държавната власт. Това, съчетано с другото идеалистично културно движение, което постепенно е проникнало и погълнало Римската империя, е достигнало до народи, които не са имали подобно образование и освен това са били изкоренени от Миграцията на народите. Всички тези племена, готи, херули, ломбарди, франки, саксонци и т.н., са били нещо съвсем различно, оставайки изцяло в начален стадий, в сравнение с тези римляни.

Те водеха един вид естествен живот, ограничен до лов и война, без фиксирани закони или разпоредби. Голям

Преходът сега се осъществи в условията и възгледите на тези народи, които живеяха заедно в малки групи.

Какво е свързвало тези отделни племена? Споменът за някой прародител, който е дал името на племето, за могъщи семейства, които са се отличили в стари битки или при завладяването на новите земи и които са осигурили на племето така наречените графове, принцове, херцози.

Този преход сега се изразява в любовта им към споделената земя. Те започват да ценят повече споделената собственост върху нея, отколкото кръвните връзки.

Племенната принадлежност отстъпи място на това, което наричаме селска общност. Целият материален живот се основаваше на земята. Търговията и търговията все още не съществуваха. Това, от което тези хора се нуждаеха, се осигуряваше между другото от жените, младите хора и робите. По-голямата част от населението не познаваше нищо друго освен земеделие и чести военни кампании. Те нямаха представа за това, което днес наричаме култура, нямаха представа за това, което смятаме за нейно основно изискване: четене и писане. На Карл Велики се приписва като особена заслуга, че се е постарал да се научи да чете и пише в напреднала възраст. Цялото съществуващо образование се намираше в ръцете на римското население в завладените региони. От тях произлиза държавната служба, откъдето идва и влиянието на римските правни концепции. Това беше така в западните региони; различно е на изток. Там, в днешните германски територии, оригиналният германски характер беше останал свободен от тези влияния. Несломимата сила на Тюрингия-

Срещата със саксонските племена е била нещо, което всеки е очаквал през Средновековието.

Единственото нещо, което донесе образованието тук, беше християнството. Но същинската наука, като математика, естествени науки и т.н., не беше включена. Тя донесе морално и религиозно образование. Добавянето на морални и етични понятия беше постижение на християнството. Особено в рамките на франкското племе, най-облагодетелстваното, влиянието на духовенството, особено на пристигналите учени келтски монаси, беше много силно. При това племе, което поради *благоприятните* обстоятелства беше доведено до свободна земя, където можеше да развие своя уникален характер в до голяма степен необработваеми райони, виждаме най-добре как се случи тази трансформация. Тук се случи трансформацията от по-малки към по-големи общности. Графове и принцове завладяха все нови територии и дадоха на дребни земевладелци части от владенията си. В резултат на това властта на големите земевладелци се разшири все повече и повече. Един вид юрисдикция и конституция възникна от прехвърлянето на това, което първоначално бяха чисто частни правни отношения. Това, което първоначално мотивираше ирландските и шотландските монаси, беше свещената ревност, идеята да се работи за спасението на човечеството. Всичко това се промени. Франкската култура можеше да разбира християнството само като средство за власт.

Карл Велики, в частност, използвал Църквата, за да разшири територията си. Всеки епископ, когото назначавал, обикновено бил предопределен да бъде инструмент на неговото управление. Първоначално Църквата се ръководела единствено от ревност и искрено убеждение; по-късно, под влияние на външна сила, тя се стремяла да установи собствена власт. Така епископът първоначално бил подчинен член на Църквата.

Църквата, по-късно владетел и сам земевладелец. Така ни изглежда Средновековието по времето на Карл Велики. Но не бива да говорим за империята на Карл Велики по същия начин, по който говорим за империи днес. Големите земевладелски владения предоставяли възможност за прехвърляне на земя на други. Завладявани били нови територии, създавайки нови възможности за разширяване на властта чрез по-нататъшни трансфери. Това довело до появата на придворни служители. Старите регионални съдилища били заменени от имперски съдилища, председателствани от графове или, ако били назначени от епископи, от съдебни изпълнители.

Междувременно все още имаме независими племена, които са се придържали към старите си херцоzi и самоизбраните си дворове.

Такъв е бил случаят след смъртта на Карл Велики и остава такъв и при сина му *Луи Благочестиви*. Виждаме това в отношенията му с тримата му синове, Лотар, Пипин и Луи; той разделя владенията си между тях като частна собственост. И когато има син от втори брак и прави още едно разделение, по-големите му синове се въдигат срещу него, побеждават го в битката на Полето на лъжите и го принуждават да се откаже от трона, за да не намаляват владенията си. Ясно виждаме какво е било състоянието на това време. Виждаме също каква фалшива картина се създава от това, което обикновено се разказва в историята за този период. Битките, които са се водили тогава, са били чисто частни спорове и макар хората наистина да са били обезпокоени и разтревожени от масите армии по време на подобни кампании, всички тези конфликти не са имали реално значение за прогреса на човечеството в посткаролингската епоха.

Наистина значим обаче е контрастът, който се е развил между Франкската империя и империята, обхващаща Германия и Австрия. В западната част на империята постепенно се е разразила борба между светската аристокрация и управляващата църковна власт. Образованото духовенство е осигурявало това, което преди това е било съставено от остатъците от римското население: висшите съдебни служители, съдебните чиновници и т.н. Всички те са притежавали еднакво образование, произлизащо от манастирите. Наред с това образовано духовенство е имало голяма необразована маса, изцяло зависима от тези висококвалифицирани духовници. Цялото образование от онази епоха е произлизало от това, което се е преподавало в манастирските училища. Християнското богословие се е състояло от седем дисциплини, три второстепенни и четири основни.

И така, в провинцията виждаме хора, занимаващи се само с война и земеделие; в църквите, училищата и държавните учреждения живее това, което произлиза от монашеските училища. Тук, в духовните училища, се преподават тези науки; трите по-малки са: граматика, логика и диалектика. Граматиката е изучаване на езика, логиката - изучаване на разсъжденията, което, произхождайки от Гърция, се е запазило в манастирите през Средновековието до 19 век, докато днес се смята за излишно. Диалектиката е следвала логиката, но е изчезнала напълно от репертоара на съвременната наука. Средновековното образование се е основавало на диалектиката, която всеки, който е искал да постигне нещо в интелектуалния живот, е трябвало да научи и овладее. Диалектиката е изкуството да се защитава правилно истината срещу атаки. Законите на разума трябва...

Човек трябваше да бъде познат, за да направи това . Не можеше да се работи с фалшиви причини, когато ставаше въпрос за постоянна защита на истината; не беше ерата на вестниците, където днешните причини са валидни само до утре.

Диалектиката поражда това, което може да се нарече научна и ученическа съвест, и всеки, който иска да участва в науката, трябва да я притежава. Не всичко може да се защити рационално; в това се крие голямото значение на това обучение: да се прави съвестно разграничение тук. По-късно това постепенно се изражда, така че в по-късното Средновековие, например, може да се случи някой да предложи да защитава някаква истина в продължение на двадесет и четири часа срещу атаките на всички професори, студенти и миряни в Париж.

Тези, които са навлезли в съдебната професия, са били обучени в диалектика, по-малко председателстващите съдии, отколкото тези, които са изготвяли решенията.

Когато Гьоте кара Фауст да каже в началото на „Фауст“: „Аз наистина съм по-мъдър от всички тези глупаци, лекари, майстори, писари и свещеници“, той има предвид *ранговете* и длъжностите, които човек можел да постигне чрез академично обучение по това време. „Доктор“ е бил някой, който можел да прилага знанията си самостоятелно. Майстор е бил някой, на когото е било позволено да преподава в университети. Писар е бил всеки, зает на светска служба, независимо дали е заемал по-висока или по-ниска позиция. Свещеник е бил всяко духовенство. Думата „свещеник“ все още не е била обида по онова време, а почетна титла. Дори през 14 век Майстор *Екхарт* е наричал Платон, великия гръцки жрец, такъв.

Четирите висши науки бяха геометрия, аритметика, астрономия и музика.

Геометрията е наука за пространството. Аритметиката е усъвършенствано изчисление, а астрономията приблизително съответства на това, което разбираме под този термин днес. Но музиката не е била същото, което я наричаме днес. Музиката е била наука за хармонията на Вселената. Вярвало се е, че целият космос съществува в хармонични пропорции с отделните си компоненти. Всички тези пропорции, изразени чрез числа, са били търсени да бъдат открити. Всъщност цветовете, тоновете и т.н. се основават на специфични числа. Законите на хармонията и ритмичните взаимоотношения са били търсени в цялата музика; взаимодействието на законите на Вселената е било преподавано.

И така, опитях се да ви дам представа какво е правила образованата управляваща класа. Това образование все повече е вземало превес в западната империя, която сега наричаме Франция. Ситуацията е била различна в Германия. Тези племена са останали непоклатими, са запазили простите си обичаи и до голяма степен са запазили свободата си. Недостатъкът на тези примитивни условия обаче е бил, че духовенството тук е било необразовано и затова е позволявало да бъде използвано като инструмент на властта в ръцете на херцозите и императорите.

Управлението на Западната Римска империя останало в ръцете на Каролингите. Владетелите от тази династия обаче ставали все по-непълноценни. Некомпетентността на тези каролингски владетели станала особено очевидна, когато войнствените пирати, норманите, започнали да тероризират земята от север. Тези нормани проникнали в страната от устията на реките Елба и Везер, плячкосвайки бреговете навсякъде, особено във Франция, където окупирали северните райони и напреднали чак до Париж. По това време царувал *Шарл III*, който бил напълно недееспособен.

Той се оказа способен да предприеме действия срещу този народ. Следователно за един неизвестен херцог в Австрия, *Арнулф Каринтийски*, беше лесно да сложи край на каролингското управление и да завземе властта. В началото той се радваше на голям престиж, тъй като успя да победи норманите. Но ревността сред принцовете беше толкова голяма, че Арнулф трябваше да се примири с това да се обърне към Църквата и да сключи съюз с нея. Той трябваше да направи поход в Италия и като цяло да се подчини на нейното управление в много отношения. Последницата е, че след смъртта му виждаме как Църквата използва властта си. Не светски принц или граф, а архиепископ Хато от Майнц става настойник на сина му, Луи Детето. Така той поема всички права на управление и оттогава нататък виждаме положените основи за управлението на Църквата, която вече не се експлоатира само от светските владетели, а все повече се интегрира в светската власт и упражнява светска юрисдикция. Последницата от това беше, че се разрази борбата между светската и църковната власт, като по този начин се постави началото на този важен исторически период - борбата между императора и папата.

Погрешно е конвенционалните исторически сведения да представят тези две сили като напълно отделни. Те са просто съперници в борбата за външна власт. Те са равностойни сили, действащи в една и съща посока. Не става въпрос за конфликт между духовна и светска власт, а за конфликт между секуларизираната Църква и светската власт. Виждаме две разширяващи се структури на властта и като трета, виждаме появата на „свободните градове“, разпространяващи се из цяла Европа.

СЕДМА ЛЕКЦИЯ, 13 декември 1904 г.

Преди осем дни ви обясних контраста между Западната и Източната империи, между днешна Франция и днешна Германия и Австрия, както се е развил през 8-ми, 9-ти и 10-ти век.

Видяхме, че двете империи се различават по това, че в Западната Римска империя древноримската култура е оставила своя отпечатък и Църквата скоро се издига на власт, като придобива големи имения. Това води до борба между светското благородство и възходящата Църква. Преди всичко, ние си имаме работа с различен вид Църква. Тя е била надарена с огромни земеделски владения, предимно от Карл Велики, така че Църквата се превръща в съюзник на светската власт, след като е интегрирана във феодалната система както над, така и под земята.

Завладените народи са влезли във феодални отношения със завоевателите; благородниците са станали васали на кралете и по този начин кралството постепенно се оформя. Западното кралство постоянно се е борило с антагонизма между своите васали и Църквата. Ситуацията е била различна в Източното кралство. Тук старото чувство за независимост и свобода е останало живо, така че племенните херцози в никакъв случай не са били склонни да влязат в отношения на зависимост. По този начин IX, X и XI век са изпълнени с така наречените крале, които са били избирани, но са били крале само на име, постоянно се стремящи да подчинят племенните херцози на своето робство.

Историята разказва много истории за подобни битки.

След франкския крал Конрад, Каролингите са наследени от саксонския кралски дом и много се разказва за делата на Хенри I, Ото I, II и III , както и на последвалите франкски крале Конрад II, Хенри III, IV и V. Тези крале, избрани в източното Франкско кралство, не са имали думата в конституцията или законодателството на племената; нито са притежавали съдебна власт. Следователно е много по-важно да се разбере истинската природа на империята по това време, отколкото да се създаде точна картина на отделните конфликти.

Съществували са по-големи херцогства . Те са възникнали по описания начин. По време на първоначалната миграция към тези региони, лицата, които са придобили големи имения, са ставали все по-могъщи, по-дребните собственици са ставали зависими от тях, е трябвало да се откажат от собствеността си като феоди и след това да плащат данъци.

Така племенните вождове постепенно конфискували малките владения и, като предоставяли на други част от големите си земеделски владения като феоди, си осигурявали правото да им предоставят определен брой войници и да плащат определена сума.

Така, чрез поглъщането на по-малки земевладелски владения от по-големи , се появяват херцогствата Саксония, Франкония, Швабия, Бавария и т.н. Постепенно юрисдикцията преминава и от окръжните съдилища към така наречените манориални съдилища, които херцозите са наложили на своите васали и селяни. Според нейните разпоредби, Църквата е трябвало да упражнява юрисдикцията си чрез съдебни пристави. Кралят също е бил нищо повече от едър земевладелец. Той е имал васали, армия-

Той сдобил свита от поданици, които бил принудил да му бъдат подчинени, освен това придобил коронни земи и по този начин установил властови структури тук-там. Връзката на херцога с краля също била просто васална, тъй като той доставял определени данъци на двора и осигурявал определени приходи на пътуващия двор. Юрисдикцията била прерогатив на херцога. Само в граничните райони срещу маджари, венеди и датчани юрисдикцията се упражнявала от кралски маркграфове и палатински графове. Големи държави с единна администрация и армия не съществували. Следователно, кралете водили постоянни войни срещу непокорните херцози, които отказвали да плащат данъци. Тогава станало необходимо Църквата постепенно да бъде призована да се намеси.

В съответствие с благочестието, на Църквата бяха наложени тежести за краля. Ото I, по-специално, въпреки цялото си благочестие и благочестива вяра, задължил Църквата да плаща данъци. Епископствата били принудени да се държат по същия начин като другите васали. Църковната собственост била разделена на две части, едната от които била обработвана от крепостни селяни за епископа, от когото те били изпаднали в пълна зависимост. Друга територия останала в по-свободни отношения; там селяните трябвало да обработват нивите за императора от името на епископа.

Императорите все повече се оказвали принудени от нови врагове да изградят по-тесни отношения с Църквата. Могъщи врагове заплашвали Централна Европа. Норманите, след като многократно тормозели народите, били победени от Арнулф Каринтийски в битката при Льовен и завладели Бретан, прекратили нашествията си. За разлика от тях, фино-угорските народи сега напредвали от изток.

Унгарците нахлули, а набезите им причинили неописуем ужас. Всички сведения разказват за ужасяващата жестокост на техните завоевания. Заслугата за отблъскването им обикновено се приписва на Хенри I и Ото I. Това е вярно до известна степен. Унгарските набези не са нещо, което може да се сравни с по-късни войни и обявявания на война.

Когато маджарите нахлули, херцозите били особено непокорни и затова Хенри I трябвало да поиска примирие, за да създаде поне донякъде обединена армия. Това обединение било постигнато само в областта на военните дела от чиста необходимост.

Хенри I обикновено е почитан като основател на градовете ; това е погрешно представяне. По това време в цяла Европа започва общото основаване на градове и Хенри I просто следва тенденцията на времето, като подкрепя това движение.

Видяхме как юрисдикцията постепенно преминава към земевладелците, херцозите и кралете. Последваха все по-недостойни условия. Много хора, които преди това са били свободни селяни, трябваше да се откажат от всичко, което притежаваха, за да попаднат под контрола на едрите земевладелци. Там, освен със земеделие, те бяха наети като куриери, занаятчии и на военна служба.

Особено поради повишеното плодородие на почвата , което нарастваше все повече благодарение на използването на тази голяма работна сила , се разви един вид търговия. В същото време се появи отделен клас занаятчии. Това не беше съществувало преди; както вече беше споменато, необходимата работа в дома се извършваше от роби и

Жените се тревожели. Най-много присъствали ковачеството и златарството. Но сега, чрез този вид предаване, се появил нов клас занаятчии и търговци. Селища възникнали на места, където съществували подходящи пазари, и постоянни пазари били създадени в цяла Европа. Към това се добавило недоволството на хората, които смятали, че се отнасят с тях несправедливо, така че притокът само се увеличил. Тази тенденция от времето принудила краля да разчита на градовете.

Необходима е била конна армия, която да противодейства на номадските конници на маджарите. Тази конна армия формира основата на рицарската класа, която се е появила по това време. Всичко това трябва да се разгледа заедно, за да се получи истинско разбиране за това как са се развили нещата тогава. Това е по-важно от подробния разказ за тези битки.

В битките при Рийд през 933 г. и Лехфелд през 955 г. маджарите са победени и претърпяват толкова ужасно поражение, че наистина губят апетита си за по-нататъшни нашествия. Те установяват империя в Дунавския регион, в днешна Унгария. Оттогава нататък императорите са принудени да разчитат на Църквата, а християнството е политически експлоатирано. Маджарите са покръстени, особено от Пасауската епархия. За да се разбере какво се е зародило в душите на хората по това време, не е нужно да се разчита на по-късни концепции. В сърцата на хората е живяла силна вяра, религиозно чувство, граничещо с пламенност. Те са слушали духовенството по всички въпроси, позволявайки си да бъдат ръководени от него във всяко дело. Херцозите и кралете са подкрепяли този вид подчинение. От Карл Велики нататък това господство над душата е било взето предвид. Така духовенството става най-доброто и най-силното.

Той стана съветник и се сгуши в душите и сърцата на хората.

Освен това, арабите са упражнявали силно влияние по това време, не само чрез научни средства, както беше описано по-рано, но и чрез определени литературни влияния, които са внесли нов дух в Средновековието. Огромен набор от саги, приказки, легенди, чувства и образи са били трансплантирани в националната психика и това духовно влияние от Ориента към Европа е било толкова силно, че виждаме как първоначално суровият дух на германския народ е възприел по-нежна учтивост и как тяхното благочестие е било проникнато от елемент от голямо значение: култа към Мария и произтичащата от това преданост към жените. Всеки, който не оценява това, не знае нищо за историята на Средновековието. Те си затварят очите за факти като факта, че големи маси от хора понякога са били обзети от епидемичен страх. Такъв страх е обзел хората около 1000 г. - по време на управлението на император Ото II - страх, който е трябвало да доведе до края на света. Това знаменателно събитие, за което хората са търсили подготовка чрез покаяние и поклонения, е развълнувало цяла Германия. Самият император Ото III е предприел поклонение до гробницата на Свети *Адалберт от Прусия*. Всичко това произтича от преобладаващото настроение на хората по това време. Всеки, който не разбере това, няма да разбере и произхода на по-късните кръстоносни походи. Тук са търсени и материални мотиви; но всеки, който не разглежда въпроса от тази гледна точка, напълно пропуска същината.

Секуларизацията на епископите и абатите не можеше да остане без реакция, без последствия и по този начин разбираме, че в Ключи е възникнало мощно движение за реформи. Влиянието на ключийците беше огромно.

Тази година , още по-голямо; фактът, че беше възможно да се наложи Божият мир, е доказателство за това. Във време, когато никъде не е съществувала обединена империя, човек може да оцени значението на усилията на монасите от Ключи да ограничат властта на силата за няколко дни от седмицата - от петък до понеделник - така че през това време да не се водят вражди. Трябва само да се помни, че по това време всъщност не е имало закон, а по-скоро пълно самоопределение. Суровата борба между германските императори и папите не е била водена само от егоистични интереси, но и от страна на Църквата от фанатизъм. Папата се е смятал за представител на Христос, за владетел и на светски територии; сякаш Царството на Христос също е претендирало за светско управление като свое.

Папа *Григорий VI*, който принудил германския император Хенри IV да отиде в Каноса , първоначално бил монах от Ключи и оттам развил своя фанатизъм. В папството се превърнала тенденция да обяснява: както в слънчевата система има двама владетели, слънцето и луната, така е и в човешкия живот; папата е слънцето, кралят - луната, която получава светлината си само от Църквата. Това чувство придобило сила и дори било признато за справедливо от великия поет *Данте* , който в разпределението на властта описал върховенството на духовното над светското като правилно и справедливо. Сега тази борба между император и папа станала толкова интензивна, защото междувременно се е състоял определен процес на обединение. Различните херцогства били обединени чрез външна сила. Херцозите сега се смятали за задължени да предоставят военна служба и определени данъци на императора. Всички тези земи - Италия, Бургундия, Лотарингия, Франкония,

Саксония, Австрия, а също и Унгария и Полша временно са били във феодални отношения с германската корона.

По този начин през 11 век наистина е постигната известна степен на единообразие. В същото време Църквата става все по-могъща . След смъртта на Хенри III, светските принцове не са назначени за настояници на младия крал Хенри IV , а по-скоро архиепископите Хано от Кьолн и по-късно Адалберт от Бремен.

Индоктринирането на народната душа с религиозни чувства доведе до сляпа вяра във властта. Сега дойде времето за Рим. От Рим беше инициирана хитра политика. Духовенството трябваше да бъде освободено от всички светски интереси, за да се съсредоточи единствено върху едно нещо: проповядване и управление на народа. За тази цел то трябваше да бъде направено напълно независимо. Така през 11 век на духовенството е наложено безбрачие, а свещеническият брак е забранен, тъй като всеки, който е свързан със света чрез самоизбрани кръвни връзки, би станал зависим и неспособен да служи толкова безрезервно.

Това даде на духовенството и папството склонност към непоколебима воля: с едно-единствено намерение - управлението на Църквата. По този начин Църквата можеше да изисква само Църквата да има думата при назначаването на епископи. Преди това светските принцове запълваха всяка вакантна епископска длъжност. Сега само църковните интереси трябваше да бъдат решаващи и властта на Църквата се засили от факта, че назначенията на длъжности произлизаха единствено от вътрешността на Църквата. Това доведе до спора за инвеститурата, който в крайна сметка доведе Хенри IV, нежелаещ да приеме това, до „пътя до Каноса“.

Всичко това се свежда до конфликта между светската и религиозната власт. Замисляли ли сме се изобщо...?

Ако видяхме Хлодвиг, че Богът на християните стана техен, защото той поведе армиите към победа, тогава виждаме как самата Църква сега идва на власт. Това трябва да се разбере, ако човек иска да осмисли новите обстоятелства, породени от кръстоносните походи.

Видяхме при франките какво произлиза от племената, изместени от домовете си по време на Миграцията на народите. Видяхме как християнството става решаващо във всички аспекти на живота, как манастирите и епископствата се превръщат в центрове за заселване, как монасите не само са духовни водачи на хората, но и ги учат как да отглеждат различни култури, как са строители на църкви и т.н.

Градовете са се развивали около съществуващи епархии. По този начин виждаме мощното влияние на Църквата навсякъде.

Тук виждаме как мавританското влияние пробива през науката и литературата. Друго влияние, по-важно от много други, ще срещнем чрез кръстоносните походи; то също идва от Ориента. Тези влияния стимулират великите изобретения и открития. Защото там, в Ориента и в Китай, са били известни много неща, за които Западът не е знаел: производство на хартия, тъкане на коприна, употреба на барут и т.н. По този начин тези кампании дават първоначалния тласък за великите изобретения.

По този начин видяхме мощни импулси, оказващи влияние върху средновековното човечество от две гледни точки . Разгледайте това заедно с основаването на градовете и ще усетите, че настъпва век, който мощно подготвя почвата за развитие. Ако искате да следвате това по правилния начин, тогава не е необходимо да...

Не е достатъчно просто да го погълнеш интелектуално .
Никой не разбира истински събитията, който ги схваща
само с интелекта си, а не с чувствата си, който не може да
се потопи в тънкостите на националната душа и да разбере
какво се случва и подготвя вътре. А за тези, на които това
им липсва, важат думите на Фауст:

Това, което наричате дух на времето,
Това е по същество духът на самите господа,
В които се отразяват времената.

ОСМА ЛЕКЦИЯ, 20 декември 1904 г.

Намираме се в средата на Средновековието и трябва да
разгледаме 11-ти, 12-ти, 13-ти и 14-ти век. Този период е
значителен и важен, защото ни позволява да изучаваме
появата *на* велики империи. Срещали сме се и с големи
държавни структури в древността – Персия, Римската
империя и т.н. – но те са *толкова* далечни от нашето време,
че истинската историческа оценка е трудна. През
Средновековието обаче виждаме развитието, от привидно
незначителни причини, на неща като обща армия, съд и
конституция. Такова нещо не е съществувало в Германия.
Тези региони продължават да се фрагментират на отделни
територии дори през 13-ти и 14-ти век. Едва при *Хенри III*
се случва нещо, което допринася за обединението на
териториите на империята, когато императорът успява да
превърне отделните племенни херцоzi в един вид имперски
чиновник. Преди това те се очертават като суверени въз
основа на племенната си принадлежност; сега те се
превръщат в това, което се нарича министерали, или
министерали.

Хора на императора. Постепенно на нисшите васали, които също са станали слуги от свободните хора, е предоставен равен статут с министриалите. С течение на времето те формират това, което е известно като нисша аристокрация, от която се е набирала рицарската класа – класата, която е играла толкова важна роля в кръстоносните походи. Рицарската класа вече е играла важна роля по време на управлението на *Хенри IV*.

Когато *Григорий VII* отлъчва императора, германските принцове го подкрепят само частично, докато други, под влияние на папата, избират различни съперничаещи си крале. Тези конфликти не са от първостепенно значение; важното обаче е, че рицарската класа придобива особена известност чрез тези различни спорове. Рицарите и градовете понякога са примамвани от папата, понякога от краля. Постоянни вражди и войни бушуват; жестокостта непрекъснато се увеличава. Селяните страдат много по време на грабителските нападения. Последните свободни селяни вече не могат да оцелеят и са погълнати от лордовете и херцозите, които от своя страна са погълнати от кралете. От този катастрофален процес виждаме появата на това, което познаваме като „Империята“.

Не е имало разлика между светски и църковни принцове; обаче е съществувала голяма разлика между светското духовенство и това в манастирите. Духовенството, управлявано от епископите, е било предимно необразовано, неграмотно и е експлоатирано своите васали. Самият епископ е бил зает с управлението на именията си и е бил също толкова необразован, колкото рицарите и селяните; нищо от това, което днес бихме нарекли образование, не е било налично. По този начин е било възможно Рим все повече да консолидира политическата власт на Църквата.

В манастирите ситуацията беше различна . Тук мъжете и жените работеха усърдно. Там се откриваше задълбочена ерудиция; цялото образование от онова време произлизаше единствено от манастирите. Те също така отказваха да бъдат зависими от политическата власт на Рим, която се основаваше на светската власт на духовенството. Това, което се случваше от Рим, може да се прецени по различни начини. Трябваше да се води известна борба срещу жестокостта, срещу всесилното отношение на германските народи. Ревност към интелектуалните ценности, желанието да се разпространи силата на средновековната мисъл по целия свят - това беше намерението на Рим. Във всеки случай от Рим се излъчваше по-добра воля, отколкото от германските принцове. В този смисъл човек трябва да разбере какво е възнамерявал Григорий VII , когато е изисквал безбрачие и когато е отказал да толерира светската княжеска власт, предполагаща влияние върху назначаването на епископи: това е било противопоставяне на необузданата жестокост в германските земи. По този начин битките на Хенри IV със саксонците бяха не само почти толкова кървави, колкото войните на Карл Велики срещу саксонците, но и водени с много особено пренебрежение към добросъвестността.

Чрез всички тези конфликти просперитетът беше все повече нарушен. От бурите на времето се зароди дълбоко религиозно чувство, което се засили до вида фанатизъм, който ви описах във връзка с 1000-та година. Този религиозен фанатизъм многократно тласкаше масите на поклонения към Ориента.

Първоначално християнската религия не е познавала придържане към никакви догми. Важното е било съдържанието на идеите, а не тяхната външна форма. Видяхте как в Хелианд идеята за Христос е била свободно изразена.

Поетът умело пренесе живота на Христос в старосаксонски условия за своите сънародници. Той интерпретира външните обстоятелства съвсем свободно, тъй като те биха могли да се случат както в Германия, така и в Палестина.

При все по-екстнализирани условия, външният израз на вярата се превърна във въпрос на оцеляване за Църквата. Тя вече не можеше да оставя на племената да решават как искат да разбират Христос. Като противоположност на политическата власт, догмите също станаха фиксирани и сковани.

Принцовете се опитали да използват светската власт на Църквата в своя полза; епископските епархии били заети с по-млади братя, които изглеждали физически или психически негодни за други роли. Постепенно ситуацията се променила и старата епоха отстъпила място на нова.

Така възникнаха кръстоносните походи, които можем да разберем само психологически, в контекста на преобладаващото настроение на Средновековието. Съществуващата религиозна пламенност улесни папата, чрез свои агенти като *Петър Амиенски* и други, да подстрекава хората към кръстоносните походи. Освен това голям брой хора бяха напълно обеднели. Следователно религиозните мотиви не бяха единственият фактор в действие. Все повече свободни хора станаха крепостни; други бяха принудени да изоставят притежанията си и се превърнаха в странстващи хора, притежаващи само дрехите на гърба си. Сред тези странстващи хора, които произхождаха от всички социални класи, включително благородниците, имаше голям брой, които нямаха какво да правят и бяха готови за всяко начинание, дори за кръстоносен поход.

Това ни кара да разберем, че има голямо количество...

Редица фактори са действали: религиозен плам, твърда догма и материално потисничество. Силата на тези причини е очевидна от факта, че когато започва Първият кръстоносен поход, половин милион души пътуват на изток. Първоначалният външен тласък е малтретирането на многобройните поклонници от страна на сарацините. В основата на проблема обаче стоят по-дълбоки причини. Налице е твърда догма, на която хората се подчиняват. Но тези, които не разбират как хората са били толкова дълбоко и всеотдайно отдадени на религията по онова време, не знаят нищо за Средновековието. Една проповед може да запали мощна искра у хората, ако е докоснала правилната нота. Мнозина са вярвали, че могат да намерят помощ чрез такива действия; други са търсели прошка за греховете си. От нашата съвременна гледна точка не можем точно да си представим този феномен на Средновековието; имаме работа с много нематериални причини.

Не причините, а последиците от кръстоносните походи са станали особено важни за по-нататъшното развитие. Скоро след началото им, един от тези последици става очевиден: а именно, много по-интимен обмен между отделните страни. Дотогава Германия като цяло е била доста непозната с романоезичните страни; сега, чрез оръжейния им съюз, те са се сближили. Мавританската наука също е получила реален достъп едва по този път. Преди това университетски катедри са съществували само в Испания, Италия и Франция; в Германия те са създадени едва след кръстоносните походи. Едва сега пристига влиянието на истинската наука от Изтока. Тя преди това е била напълно затворена и е запазила големи съкровища от знания в писанията на гръцките класици. По същество това е довело до...

се превърна в наука едва чрез контакт с Изтока.

Неясният порив на религиозния плам беше приел специфична форма, беше се превърнал в това, което се нарича средновековна наука. Бих искал да ви характеризирам малко тази наука.

Преди всичко, две школи на мисълта са се развили, които са се открили в научния живот на Средновековието. Схоластичната мисъл се е разделила на две течения : реализъм и номинализъм. Когато говоря за номинализъм и реализъм, темата е на пръв поглед абстрактна, но за Средновековието, а също и за по-късните периоди, този дебат е придобил дълбоко значение. Богословските и светските учени са се разделили според тези два лагера. Номиналистите са тези, които вярват в имена, реалистите са тези, които вярват в реалността. Реалистите в средновековния смисъл са тези, които вярват в реалността на мисълта, в истинския смисъл на света. Те са приемали, че светът има смисъл и не е образуван случайно. От гледна точка на материализма това може да се счита за глупава позиция; но всеки, който не смята мисълта за празна плод на въображението, трябва да признае, че идеята за универсален закон, който човек търси и намира в себе си, има смисъл и за света.

Номиналистите са били онези, които не вярвали, че мислите са нещо реално, които виждали в тях само имена, случайности, неща без значение. Всички онези, които вярват, че в това, което човешката мисъл постига, се постигат само слепи случайности, като Кант, а също и Шопенхауер, който схваща света като представяне, представляват израстък на средновековния номинализъм.

Тези течения разделили монасите на два лагера. По толкова важни въпроси е забележително как Църквата не е упражнявала принуда и, що се отнася до науката, спокойно е позволила да се повдигне въпросът дали Светата Троица е просто име и следователно не е нещо реално. От това можете да видите голяма свобода в средновековната Църква. Едва в края на този период започват преследванията на еретици и е показателно, че първият съдия по ереси в Германия, *Конрад фон Марбург*, е убит от народа . Едва тогава започва преследването на мненията. Това е важен повратен момент. Колко свободна е била църковната мисъл преди това, може да се види във великия учител и мислител *Албертус Магнус* . Той е бил отличен учен, потапящ се във всякакви знания: църковна наука, арабски знания, научна и физическа мисъл, както и философия – той е владеел всичко това; той е бил възприеман от народа като магьосник. Науката и народното суеверие, експлоатирани от секуларизираното духовенство, се сблъскват рязко .

Сега градовете се издигат. В градовете виждаме как се заражда мощна буржоазия. Занаятчийството процъфтява и се организира в гилдии. Занаятчията вече не е нужно да се подчинява на гнета на господаря, както някога е правил като крепостен. Скоро крале и принцове сключват съюзи със средновековните градове. Император *Фридрих Барбароса* воюва години наред с градовете в Северна Италия. В буржоазията се развива силно чувство за свобода и оценяване на непосредствената лична ценност. Така, от една страна, виждаме религиозно чувство в провинцията сред нарастващия външен натиск; в градовете - свободна буржоазия...

Въпреки че са обвързани със строго регулирана гилдийна система, именно това е насърчавало свободата на градовете ; в провинцията обаче животът е залязъл, доминиран от мощ и жестокост. След кръстоносните походи рицарството се е сляло в безсмислен, празен дворцов живот. Рицарите се занимавали с вражди, турнири и битки; обичаите им ставали все по-груби. Дворцовата любов, по-специално, постепенно приемала най-абсурдните форми. Тези рицари, които можели да пишат поезия, съчинявали стихове за своите дами; останалите ги ухаждали по други начини. Голямо невежество било свързано с този дворцов живот. Мъжете били почти всички напълно необразовани; жените трябвало да могат да четат и пишат. Жените заемали много специфично положение; от една страна, те били идолизирани, от друга - покорявани. Преобладавал един вид варварство, живот на необуздано разпускане, който водел до това, че самият акт на гостоприемство се използвал за обезчестяване на жените.

Междувременно в градовете се оформяше това, което по-късно щеше да бъде наречено култура. Това, което трябваше да се случи, се случи там, защото новите неща се развиват там, където имат възможност да се разгърнат свободно. Истинският интелектуален прогрес се осъществява там, където икономическият живот не е ограничен. Интелектуалният живот не произтича от материалния прогрес; по-скоро истинският интелектуален прогрес се намира там, където икономическият живот не е потискан и ограничаван.

Така в градовете от онова време се е зародила богатата култура; почти всичко, което ни е дадено в произведенията на живописиста, архитектурата и изобретенията, се дължи на тази епоха на градската култура. Данте също произхожда от такава богата италианска градска култура. В Германия също откриваме значителни интелектуални постижения под шапката на...

Потокът на тази градска култура. Докато първите важни поети са били рицари, като Волфрам фон Ешенбах, Готфрид фон Щрасбург и други, тези постижения не биха били възможни без подкрепата, която градовете са им осигурявали. В тази епоха, когато в градовете е преобладава свободният дух, се е появил и университетският живот. Преди това германците, търсещи висши знания, са трябвало да пътуват до Италия, Франция и другаде. Сега първите университети са основани в Германия, като например Прага през 1348 г., Виена през 1365 г. и Хайделберг през 1386 г. Тази новооткрита свобода е пометнала средновековната арогантност.

Светското духовенство, подобно на принцовете, е било въввлечено в егоистични борби за власт и Църквата е възприела тази тенденция. Всеки, който следи това развитие, ще разбере, че новото духовно течение, немският мистицизъм, е могло да възникне само по този начин - в остра опозиция на светското духовенство. Това движение, към което принадлежат мъже като *Екхарт*, *Таулер*, *Сузо* и други, се е разпространило особено по поречието на Рейн, в Кьолн, Страсбург и в Южна Германия. Те са се откъснали от римското духовенство; за това са били обявени за еретици и животът им е бил затруднен по всякакъв начин. Чувство за вътрешна същност е пропито с техните писания; те са се оттеглили в човешкото сърце, за да се примирят със себе си. Тези монаси, които са се направили независими, са говорили на сърцата на хората на техния собствен език. Немският език е бил усъвършенстван по начин, който е неразбираем днес, освен ако човек не чете писанията на майстор Екхарт, Таулер или автора на „*Theologia deutsch*“. Красотата на езика е била внушена чрез мистицизма, а преводите от онова време далеч превъзхождат по-късните по езикова красота. Това развитие на немския език

Езикът е внезапно прекъснат, когато Лутер създава немската Библия на най-педантичния, филистерски диалект на своето време, от който се развива съвременният стандартен немски език. Всичко това се случва в противовес на духовенството. Това, което е било желано тогава, все още не е постигнато в много области днес. Описах ви много неща по различен начин, отколкото сте свикнали да чувате. Винаги се твърди, че нещо безпрецедентно се е случило чрез превода на Библията на Лутер; но виждате колко по-велики неща са били постигнати преди това. Очертах ви какво ще ни занимава в бъдеще.

Наближаваме Ренесанса. Консолидирането на властта, което се случи, по същество се състоеше от все по-големи територии, попадащи под властта на териториални князе. Голяма част от средновековната градска свобода беше погълната и от конституциите на по-големите държави; всяка монета има две страни. Голяма част от това със сигурност ще отблъсне съвременните хора и днес се говори много за произвола, който е царувал тогава. Свободата, разбира се, има и обратната си страна и не е свобода, ако собственият произвол е ограничен от произвола на другите.

Например, в средата на Средновековието, в университетите е можело да се използва език за борба срещу произвола на светските владетели, както може би само Фихте е направил по-късно. Документите на университетите от онова време ни пазят думите на свободните умове на онази епоха. Днес не само светската власт, но и науката е национализирана.

Без да прибягвам до днешните клишета, ви описах тези времена. Стремих се да се съсредоточа върху точките, където съществува истински прогрес. Искаме ли да бъдем свободни хора?

За да бъдем, трябва да имаме състрадание към *онези* , които са се борили за свобода преди нас. Трябва да разберем, че и други времена са имали хора, които са ценели свободата.

Историята е историята на развитието на човечеството към свободата и за да я разберем, трябва да изучаваме свободата във всичките ѝ върхове.

ДЕВЕТА ЛЕКЦИЯ, 28 декември 1904 г.

Видяхме как се е развил средновековният живот в градовете .

Стигнали сме до момент, в който общественият живот се осъществява предимно в градовете. Първоначално причините за заселване в градовете са били потисничеството на селското население и разширяването на търговията.

Видяхме как *онези*, които са избягали от потисниците си или са се посветили на търговия, са се заселили или в епископство, или в друг център на средновековна власт. Първоначално частта от населението, която е обитавала градовете, не е била в удобно положение; те са трябвало да плащат данъци на бившите си господари, снабдявайки ги с оръжия, дрехи и т.н. Тези, които са се преместили в градовете и са се посветили на търговията, както и тези, които са били кралски, епископски или други служители, първоначално са представлявали наистина свободните и привилегировани класи. Но все повече и повече привилегиите на служителите и търговците, които са образували патрицията, са били отнемани от привилегированите *онези*, които са живели в потисничество.

В Южна Германия това равенство е постигнато по поречието на Рейн през 13-ти и 14-ти век. Крале и императори са разчитали на него.

В по-ранни времена странстващи крале са държали дворове тук-там, но сега те се заселват в градовете. Владетелите е трябвало да се съобразяват с градовете; те са намирали в тях основа за собствената си власт. Следователно на градовете са били предоставени определени права: юрисдикция, право да секат монети и т.н. По този начин властта им е ставала все по-силна. Така в Германия се е появил демократичен елемент. Преди това поземлената шляхта, феодалната аристокрация по онова време, е давала отличителен характер. Вместо това сега е възникнало нещо ново. Привилегиите на градовете са все по-често премахвани. Вместо да правим общи наблюдения, нека се обърнем към конкретни примери. Кьолн отдавна е бил важен търговски град, седалище на могъщо духовенство; всъщност градовете се превръщат и в сила в интелектуалната сфера. Там по-нисшите класи скоро са получили равенство с патрицията, един вид конституция, книгата с клетвите, в която са били записани правата на всеки индивид. Гилдиите, от които в Кьолн е имало двадесет и две, са се обединили; преди 14 век и те са били зависими от патрициите. Сега, през 1321 г., те спечелили равни права.

Градският съвет не е бил съставен само от патриции; членовете на гилдиите са имали равни права на глас. За да се гарантира, че съветът е възможно най-демократичен, членовете е трябвало да се избират за шестмесечен мандат и след това да не могат да бъдат преизбирани в продължение на три години. С прилагането на този демократичен принцип интересът на отделните граждани към града също е нараснал .

Разцветът на градовете. До 12-ти век такива градове са били малко повече от мръсни села със сламени къщи. Но виждаме как те растат по най-поразителен начин само за няколко години. Всеки човек вече е гражданин и с участието на всеки отделен човек престижът и красотата на града се увеличават.

Това, което градовете обявяваха, имаше решаващо влияние върху цялата висша политика. Какво би могло да заинтересува политически градове като Хамбург, Любек и Кьолн, както са правили крале и херцози в миналото? Когато градовете започнаха да се занимават с политика, те го направиха по свой собствен градски начин. Големите региони сформираха съюзи, за да защитят градските си интереси. Такива мощни градски съюзи се образуваха първо в Северна Германия; по-късно градовете в Северна Италия сключиха подобни съюзи. Германските градове също придобиха значително влияние в чужбина; те имаха своите мощни гилдии в Берген и Лондон.

Тъй като князете били принудени да предоставят на градовете правото да провеждат подобна политика, градовете постепенно се превърнали в център на нова култура. Разбира се, материална култура, но такава, която довела до заселване на по-големи територии. Появили се нови културни центрове, където процъфтявала оживена търговия със северните страни, особено Русия; легендарната Винета била един такъв търговски център. Виждаме как се развивала търговската политика, как са възникнали мощни търговски пътища по Рейн, през Северна и Централна Германия, с важни търговски градове като Магдебург, Хилдесхайм, Ерфурт, Бреслау и т.н. От тези градски съюзи възникнала така наречената Ханзейска лига. С течение на времето станало необходимо да се води не само търговия, но и война. На заден план дебнели

врагове, рицарите и херцозите, които завистливо...

Наблюдава се развитието на градовете . Градовете е трябвало да се обграждат със стени и да се защитават от враговете си. По този начин те все повече се превръщат в мощни културни центрове, както и в средоточия на интелектуалния живот. Какъвто и да е интелектуалният живот по това време, той се е концентрирал в градовете. Изкуството също процъфтява в средновековните градове под влиянието на свободната буржоазия. Във Венеция *Тициан* рисува Залата на платнарите.

и нова форма на водене на война . Използването на барут, чието приложение е било познато в Ориента, но едва сега се преоткрива в Европа, дава началото на нова, демократична форма на бой, за разлика от битката един срещу един на бронирани рицари. Използването на барут продължава да се развива. Първоначално е имало груби мушкети и мортири, но скоро са изобретени по-сложни оръжия, по-специално от *Каспар Цьолнер* във Виена.

Това, което се е развило, особено в градовете, във връзка с духа на църковния живот, е от особено значение за културния прогрес. Видяхме как най-висшият екстаз на религиозния плам се е проявил в кръстоносните походи. Видяхме как процъфтява германският мистицизъм, особено по поречието на Рейн, и как Братята на общия живот култивират дълбоко благочестие съвсем независимо от Рим. Сега пред нас се изправят две различни течения на мисълта: от една страна, гражданинът е загрижен за увеличаване на материалното си благосъстояние; от друга страна, виждаме един насочен навътре духовен живот. В ранното Средновековие материалният и духовният живот са били тясно преплетени и селянинът е вярвал, че Църквата насърчава както растежа на неговите посеви, така и религиозните му чувства.

и благословени. Сега, когато личните заслуги излязоха на преден план, тези фракции се разделиха.

Отличителният архитектурен стил на Средновековието, погрешно наричан готически, е възникнал в Южна Франция, в региони, обитавани от благочестиви еретици като катарите и валденсите, които са се стремели да задълбочат вътрешния си живот и да скъсат с екстравагантния начин на живот на епископите и духовенството. Оттам се е разпространил уникален духовен живот; немският мистицизъм е силно повлиян от него.

Дълбокото влияние, което това чувство е оказало върху външната форма на тези църкви, е очевидно от факта, че всички тези готически катедрали са притежавали мистична украса във великолепните си витражи. Това изкуство, което е напълно изгубено през 17-ти век, не е било просто художествена алегория; по-скоро символите, изобразени там, наистина са упражнявали мистично влияние върху конгрегацията, когато слънчевата светлина е прониквала през тях в слабо осветените, високи църкви. Този архитектурен стил е бил тясно свързан с условията на средновековните градове; кметството и гилдхаусът също са били готически. Градът, обграден от стени, е бил принуден да се разширява в рамките на тези стени, а романският стил е бил недостатъчен за тази цел. Така са възникнали извисяващите се готически църкви, израз на вътрешния живот на времето; сцените с Танца на смъртта, които често са ги украсявали, са илюстрирали живо преходността на всички земни неща.

В грижата си за чистотата и красотата на града си, гражданите са намерили изискан начин да запазят името си в паметта на съгражданите си. Това е било особено вярно за онези, които са издигнали красивите фонтани навсякъде. Виждаме, че по това време се е зараждало

нещо, което е имало особено значение през Средновековието.

стават нещо обичайно . В късното Средновековие тези бани пораждат морални ексцесии и затова са изкоренени от протестантството. Но този граждански дух отива още по-далеч; той се намесва в обществения живот, като създава благотворителни институции, които и днес могат да служат като модели. И тези благотворителни институции стават спешно необходими, защото през 14-ти век Европа е опустошена от тежки епидемии: глад, проказа, чума или, както тогава се е наричала, „Черната смърт“. Но средновековните хора са знаели как да се справят. Навсякъде изникват домове за прокажени, болници и бедни домове, а чужденци също са били обгрижвани в така наречените бедни домове. По това време „мизерия“ е синоним на това да си чужденец и едва по-късно придобива различно значение.

Освен тези светли аспекти на средновековния живот, разбира се, имаше и някои мрачни. Преди всичко, суровото отношение към всички, които не принадлежаха към определена общност. Те бяха изгнаници, нещо, което градовете не предвиждаха. Всички, които не принадлежаха към гилдия, трябваше да търпят малтретиране. Особено „странстващите хора“. По това време произлиза терминът „непочтени хора“ - ужасен етикет за тези пътуващи хора. Голямо разнообразие от професии се смятаха за непочтени хора: актьори, жонгльори, овчари и т.н. Те бяха изключени от гилдиите; не можеха да се показват никъде, без да рискуват мъчения. Същото важеше и за евреите. Предразсъдъците срещу тях не са много стари. В ранното Средновековие откриваме много евреи, признати за учени. В по-късни времена те обслужваха финансовите нужди на принцове и рицари. Поради особените обстоятелства...

През Средновековието те достигат позицията на лихвари, разкъсани между търговията и лихварството, което им носи омраза. Финансовите затруднения на кралете обаче многократно им дават определени права; тази дейност им носи любопитното име Кралски камерхери. Друга тъмна страна е съдебната система, наказателният кодекс, който непременно възниква със Средновековието. В по-ранни времена законът е бил наистина свързан с отмъщение; или е трябвало да се поправят щетите, или да се изиска възмездие. Понятието за наказание не е съществувало; то се появява едва сега. Утвърждават се римски правни концепции. Съдебната власт е ценен прерогатив на града и гражданите се гордеят не само със своите църкви и стени, но и с висшия си съд. Често най-суровите наказания са се налагали за най-незначителни престъпления.

По този начин, средновековният живот през 15-ти и 16-ти век е силно повлиян от градския живот. Съществува и паралелно течение. Това, което днес разбираме като висша политика, е било свързано с това друго течение. Това е движението, известно като движението на еретиците или катарите. Можете да оцените мащаба на това движение, като вземете предвид факта, че в Италия през 13-ти век е имало повече еретици, отколкото православни вярващи.

Това е и истинският конфликт, довел до кръстоносните походи. Когато на събора в Клермон през 1095 г. е взето решение за участие в кръстоносните походи, не просто тълпа, а и уважавани хора, които се отправят на безредни тълпи под командването на Петър от Амиен и рицаря Валтер фон Хабенихтс на път за Светата земя. Папски

Това беше съзнателно начинание, не просто породено от ентусиазъм. То произтичаше от натиска върху папското влияние от страна на еретиците. Целта на папата, която наистина беше постигната, беше да създаде отдушник за еретиците.

В първия истински кръстоносен поход, предимно еретици, тръгват. Това е видно и от личността на водача. Годфрид Буйонски е бил категорично антипапски настроен, както показва миналото му. Защото, когато по настояване на папа Григорий, срещу Хенри IV е поставен антикрал в лицето на херцог Рудолф Швабски, Годфрид Буйонски се сражава на страната на император Хенри и убива *Рудолф Швабски*. Трябва да се разбере какво е било заложено на карта за него, макар че това никога не е било осъществено: основаването на антиримска държава в Йерусалим. Затова той се нарича само „Защитник на Гроба Господен“ и с непретенциозно смирение се стреми да издигне знамето на антиримското християнство в Йерусалим. След кръстоносните походи от поддръжниците на подобни възгледи се оформя партията на гибелините; срещу тях, на страната на папата, стоят гвелфите.

Същите явления виждаме и когато разглеждаме Втория кръстоносен поход, който император *Конрад III предприема през 1147 г. по настояване на Бернар от Клерво*. Тези кръстоносни походи сами по себе си нямат друго значение; те просто демонстрират *преобладаващия* дух на времето. Барбароса, който предприема пет римски кампании срещу папата и северноиталианските градове, които са на *негова страна*, в опит да ги покори, е принуден да им предостави независимост в Констанцкия мирен договор, след като не успява да превземе крепостта им Алесандрия.

Германската папска партия се състоеше предимно от княжески семейства, останали от старото благородничество. *Хенри Гордият* и синът му *Хенри Львът* се бореха за старата херцогска власт срещу императорската власт. Обикновено тези непокорни принцове след това бяха обвързани с имперската власт чрез брак с дъщеря на император. Впоследствие подобни промени в баланса на силите многократно бяха предизвикани от инвеститурата на роднините на императора с вакантни херцогства.

Император *Фридрих Барбароса* предприема Третия кръстоносен поход, който също не води до реални успехи, но става важен заради легендата за Кифхойзер, която произлиза от него. Всеки, който може да чете легенди, знае, че това е една от най-важните. Тя не е изникнала от колективната душа на народа, както обикновено се казва, защото е била написана само от отделен човек, а след това това, което той е създал, се е разпространило сред хората, точно както се случва с народните песни, за които професорите твърдят, че произхождат директно от народа, а не от умовете на отделните хора. Легендата е възникнала от ума на човек, който е разбирал как да използва символи, които имат дълбок смисъл, като пещерата в Кифхойзер, гарваните и т.н. Това е една от онези легенди, които могат да бъдат намерени по целия свят, доказателство, че нещо подобно съществува навсякъде.

Легендата за Барбароса е много важна от културна и историческа гледна точка. Рим, в рамките на Църквата, е подкрепял резултата от външните ограничения, наложени на германския дух във връзка с християнството. Предполагало се е, че императорът е скрит в пещера. От древни времена пещерите са били тайни места за поклонение. По този начин култът към Митра е бил често провеждан в пещери. В това

Митра е бил почитан като бик, символ на низшата, животинска природа, която Митра, предшественикът на Христос, е преодолял. В легендата за Кифхойзер, императорът, скритият в скалната пещера, става защитник на това, което се обръща срещу Рим и неговото влияние върху германската психика. Колко много се съдържа в тази легенда! Чистото християнство, копнеещо от мнозина по онова време, е трябвало да се появи от скритото си състояние, когато му дойде времето.

При император *Фридрих II от династията Хоенщауфен*, монголското нашествие опустошава Европа. Нямам намерение да ви давам история на династията Хоенщауфен тук, а само да посоча какво се е развило от кръстоносните походи: разширени търговски отношения, възраждане на науките и изкуствата чрез контакт с Ориента. Кръстоносците са донесли обратно в родината си придобитото под формата на нови преживявания и стоки.

Именно през това време са основани и двата големи монашески ордена, доминиканците и францисканците, които стават особено важни за духовния живот. Доминиканците представляват духовното направление, известно като реализъм, докато францисканците клонят към номинализъм. В Светата земя са основани и рицарските религиозни ордени; Орденът на Свети Йоан първоначално е създаден за грижа за болните.

От подобна атмосфера на тази, която ви описах като тази на Годфрид Буйонски, се е появил вторият рицарски орден, този на рицарите тамплиери. Истинските му цели са били пазени в тайна, но чрез близки агитатори, орденът скоро става много могъщ. В него преобладава антиримски принцип, както е видно и сред доминиканците, които често са били в пълна опозиция на Рим; така те са стояли

срещу догмата за Непорочното зачатие и яростно се противопоставяли на папата. Те се стремели към пречистване на християнството, апелирайки към Йоан Кръстител и придържайки се към аскетична позиция. Техните религиозни практики, родени от съпротивата срещу римската секуларизация, били толкова антиклерикални, че все още се смята за табу да се обсъждат публично. Властта на Ордена го превърнала в основен трън в очите на духовенството и принцовете, което довело до тежки преследвания и края на Ордена, след като последният му Велик магистър, *Якоб дьо Моле*, бил убит мъченически през 1314 г. заедно с няколко от братята си.

Тевтонските рицари също имат подобен произход. С Ливонските братя по меч, които се присъединяват към него, той си поставя за цел да покръсти останалите езически региони на Европа, особено на изток, от седалището си в Мариенбург. Съвременни сведения рисуват любопитна картина на жителите на районите, които днес съставляват провинциите Източна и Западна Прусия. *Алберт Бременски* описва древните прусаци като пълни езичници. Сред този народ, чийто германски или славянски произход не е окончателно установен, все още се срещат старите езически обичаи за ядене на конско месо и пиене на конска кръв. Летописецът ги описва като езически и жестоки.

Преди да влязат в контакт с германските рицари, Братята по мечовете се стремяха особено към светска власт.

Човек може само да конструира развитието. Въпреки че градовете са се оформили, част от херцогската власт и дейността на разбойническите барони са останали.

Не ентусиазъм към християнството, а чист егоизъм е накарал остатъците от феодалната аристокрация да се консолидират в тези два германски рицарски ордена. В тези региони градовете не са упражнявали значително влияние. Другите два християнски ордена са били сдружения на хора, които не са били свързани с Рим. Разглеждането на исторически източници често разкрива съюзи между тях и градовете.

Наред с тези две течения на градско развитие и по-дълбок религиозен живот, виждаме, че имперската власт губи всякакво значение. Между 1254 и 1273 г. в Германия няма носител на имперска власт; императорското достойнство е временно продадено на чуждестранни принцове, единият от които, *Ричард Корнуолски*, идва в Германия само два пъти, докато другият, *Алфонсо Кастилски*, никога не влиза в нея.

Когато най-накрая отново бяха проведени истински имперски избори, целта не беше да се установи някакъв вид имперска централна власт или да се направи нов опит за създаване на имперска власт, а по-скоро решителното желание беше да се въведе ред в системата на бароните-разбойници.

Така бил избран граф *Рудолф Хабсбургски*. Ако някой би се запитал какво са направили той и неговите наследници за Империята, би било трудно да се каже, тъй като те не са били активни в обществените дела. Те са били заети с установяването на династична власт. Например, след смъртта на херцог *Хенри Ясомиргот*, *Рудолф Хабсбургски предоставя* Долна Австрия на сина си, като по този начин установява базата на династичната власт на Хабсбургите. Неговите наследници се стремят да разширят тази власт чрез завоевания и особено чрез

брачните договори и вече не се интересуваха от нищо, свързано с общия интерес.

Виждате какво е било наистина важно за по-нататъшното развитие: събитията, които в контекста на средновековните условия доведоха до това, което в крайна сметка доведе до великите открития и изобретения в края на Средновековието. Виждаме градовете с тяхната мощно разцъфтяваща, но секуларизирана култура; в Църквата виждаме разделението, схизмата, раздялата; от това течение се разгръща последният акт на средновековната драма, виждаме залеза на Средновековието, зората на нова ера.

ДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 29 декември 1904 г.

Напредваме все по-напред в изследването на историята до времената, когато великите изобретения и открития са се случили през 15-ти век.

Започва новата ера. Тази нова ера е от особен интерес за историческия анализ; тя се характеризира с отличителни черти, отбелязващи прехода към основните държавни формации на Европа. Видяхме как феодалната власт еволюира в съвременна княжеска власт. Това представлява, от една страна, реакция срещу стари остатъци от по-ранни времена и, само в известен смисъл, обновление. Това, което е останало от старите претенции на принцове и херцози, това, което е оцеляло, се е прегрупирало и чрез своите семейни и частни връзки е определило картата на Европа.

Собствеността върху земята е била доминирана от

Градовете бяха изместени, буржоазията процъфтяваше и всички истински културни влияния произлизаха от градовете. Империята беше потънала в сенчеста власт; след дълго междуцарствие *Рудолф Хабсбургски* наистина беше избран, но императорът стана до голяма степен излишен в империята, почти не се нуждаеше да бъде виждан там вече. Династията на Хабсбургите се интересуваеше единствено от увеличаване на властта си чрез тази имперска власт, навсякъде, където правата ѝ оставаха извън градовете-държави. Тук се развиваше прост процес: другите принцове и херцози също събираха това, което им беше останало, за да укрепят властовата си база, като по този начин създаваха основата за големи политически територии.

Монголското нашествие, а по-късно и турските нашествия, дават тласък за това. Само по-големите князе са били способни да защитават териториите си; по-малките се присъединяват към по-могъщия, като по този начин формират основата за бъдещи държави. Новият император означава много малко. Както бе споменато, *Рудолф Хабсбургски* се интересува единствено от установяване на династична властова база. След като побеждава *Отокар Бохемски*, синът му е лепен със земите му; по-късно династична власт на Хабсбургите е засилена чрез придобиване на нови територии чрез бракове.

Единственият *аспект* от тези чисто частни начинания, който ни интересува, е, че те доведоха до въстанието на швейцарските конфедерати, които искаха да се освободят от претенциите, отправени от наследника на *Рудолф Хабсбург*, император *Албрехт I*. Чрез трудни битки те постигнаха правото да бъдат подчинени само на имперската власт – директно на Империята; не искаха да имат нищо общо с княжеската власт.

Желанието за увеличаване на собствената властова база ,

Тази тенденция продължила и при следващите императори; например *Адолф от Насау* завзел голяма част от Тюрингия, която отнел от слабите принцове. Албрехт Австрийски и неговият наследник *Хенри Люксембургски също* се стремили да се обогатят по този начин, като последният оженил сина си за бохемска принцеса. Това е типичен пример за развитието на условията по това време.

Тази тенденция продължи с подновено увеличаване на църковната власт, но едновременно с това имаше и нарастващо движение, което не искаше да има нищо общо с Църквата. Ученията на валденсите и катарите имаха провокативен ефект, водещ до ожесточени битки срещу възраждащата се власт на князете. Положението на селяните, което се беше подобрило с възхода на градовете, сега ставаше все по-потискащо поради феодализма и бароните-разбойници, както и поради епископствата и абатствата, на които те дължаха крепостничество. Градовете бяха преживели период на просперитет, когато поговорката „градският въздух те прави свободен“ беше преобладаваща. С течение на времето обаче много градове изпаднаха в зависимост и династията Хоенщауфен, поспециално, успя да постави много градове под свой контрол. Сега градовете се стремяха да предотвратят по-нататъшен приток на хора, слагайки му край и търсейки княжеска закрила. В резултат на това селяните изпаднаха в още по-голяма зависимост от своите земевладелци. Настроението на потиснатите беше разпалено от валденсите и еретиците, за които църквата вече не беше достатъчна.

Викът за свобода и християнско-еретичното чувство вървяха ръка за ръка; религиозното чувство се преплете с политическото движение и това народно настроение намери своя израз в Селската война. Всеки, който иска да схване това духовно еретично чувство самостоятелно

от външната църковна власт и княжеската власт, трябва да има предвид, че особено в района на Рейн – „свещеническият квартал на Свещената Римска империя“ – княжеската власт е водила ожесточени битки срещу това движение в продължение на десетилетия. Популярни проповедници, особено тези от Доминиканския орден, са се съпротивлявали; всъщност между проповедниците е възникнал конфликт, защото тези проповедници са отказвали да се подчинят на потисничеството на народа от папската власт. Те не са били съгласни с политическото разширяване на папството и разширяването на княжеската власт.

Френските крале виждали папството като съюзник в борбата си срещу германските принцове. Така папата бил отведен в Авиньон и в продължение на около седемдесет години папите пребивавали там. Анри Люксембургски се борил срещу папата, на когото френският крал оказал подкрепа. От Авиньон, от Франция, папата управлявал християнския свят и точно както принцовете все повече утвърждавали властта си над васалите си, така и папите се стремели към все по-голямо разширяване на властта си чрез светското духовенство; могъщите абатства и епископства били зависими от папата. Междувременно принцовете произволно преначертавали картата на Европа. Император *Карл IV* обединил Бранденбург, Унгария и Бохемия под своята династична власт. Императорското достойнство се превърнало в просто титла; императорите се задоволили да управляват частните си земи, докато императорската титла се разменяла между принцовете.

Ако искаме да разберем истинската история, трябва да си спомним как великият преход от Средновековието към модерната епоха се е състоял от факта, че принцовете, заради своите

Частни интереси са експлоатирали това недоволно настроение; държавите, които се формират, виждаме да разпростират пипалата си върху вековно народно течение, и това течение за религиозна свобода се използва първо за борба с папството и потискане на неговата власт, а след това и за да се промъкнат сами в тази позиция на власт.

Дълбоко в националната психика се е развило течение на промяна ; то се е стремяло към нещо съвсем различно от това, което в крайна сметка е донесла Реформацията. Секуларизираното духовенство се е превърнало в също толкова потисник, колкото и светските князе. Градското население, в своя егоизъм, не е чувствало задължение да застане на страната на потиснатите; само когато собствената му свобода е била застрашена, то се е стремяло да я запази. По този начин те в крайна сметка не са успели да се утвърдят в Швабската лига на градовете и в Пфалц, което е довело до появата на нова княжеска власт и в тези региони.

Дори по време на управлението на император *Сигизмунд* в Бохемия избухва своеобразно религиозно движение. Това движение се разпространява под ръководството на човек, който – независимо дали човек признава или отрича вярванията си – разчита единствено на собственото си убеждение; убеждение, основано на чиста воля, на огъня в собствените му гърди. Този човек е *Ян Хус* от Хусонец, проповедник и професор в Пражкия университет. Надграждайки върху движение, което се разпространява из цяла Европа – защото още преди това Уиклиф се е застъпвал за възстановяването на първоначалното християнство в Англия – и което придобива особен блясък благодарение на пламенното красноречие на този изключителен човек, Хус намира широка подкрепа. Думите му резонират навсякъде, просто защото...

Беше необходимо да се посочи срамното поведение на светското духовенство, продажбата на епископства и т.н. Това бяха искрени думи, защото провъзгласяваха нещо, което проникваше в цяла Европа като общо чувство, появявайки се само там, където видна фигура го изразеше. Църквата беше хвърлена в безредие от папите и антипапите; самите папи трябваше да предприемат действия. Така беше свикан Констанският събор. Той бележи повратна точка в средновековния живот. Целта беше преобразуване в чиста Църква. Това начинание мобилизира оживена опозиция. Политическите мотиви изиграха роля; самият император Сигизмунд беше силно заинтересован. Най-лошите злоупотреби в Църквата трябваше да бъдат отстранени, защото духовенството беше станало напълно корумпирано, а в манастирите се бяха разпространили невероятни злоупотреби. В Италия *Савонарола* беше започнал мощната си кампания срещу секуларизацията на Църквата. Съборът също възнамеряваше да разгледа този въпрос. Председател на събора беше *Жерсон*, ректор на Парижкия университет, втори Таулер за романоезичните земи. Този факт е бил важен за изхода на събора, защото с помощта на Герсон императорът успява да изтръгне контрола от папските власти и да сложи край на хуситството. Тъй като това движение няма нищо общо с упражняването на политическа власт, а по-скоро произлиза от най-дълбоките кътчета на народната душа, то е било толкова опасно както за църковните, така и особено за светските владетели. Не само Рим, но и нарастващата власт на князете в крайна сметка сваля Хус. Хуситите водят войната си за републиканско християнство не само срещу Църквата, но и срещу настъпващата власт на князете.

В протестантството обаче тази власт се съюзява с религиозното недоволство, за да го използва за свои цели. По този начин действията на последователите на Хус са обречени на провал, тъй като княжеската власт е триумфирала . Иначе императорите от онова време не са притежавали никаква особена власт: император *Фридрих III*, например, е наричан обикновено „безполезен император“.

Така получаваме представа за своеобразното развитие на онази епоха. Във все по-известните градове животът процъфтявал; докато там, където феодалната власт господствала, потисничеството непрекъснато се увеличавало. Едновременно с това, в сферата на подълбокия религиозен живот, повлияно от тези два фактора, се заражда мощно движение, илюстрирано от фигури като Уиклиф и Хус . Италия ни предлага блестящ пример за този градски живот в своите градове-държави; във Флоренция например търговците Медичи са оказали фундаментално влияние върху италианската култура. Всички тези градове са били значителни културни сили.

Така ще разберете, че средствата, чрез които човек преди е постигал власт, вече не са били достатъчни. През Средновековието , освен духовенството, работещо в манастири и държавни учреждения, никой не е можел да чете или пише. Сега тази ситуация се е променила. Четенето и писането се разпространяват чрез новите течения, които сега обхващат масите. Големите писмени институции разпространяват в ръкописна форма това, което преди е било забранено на хората, и тези ръкописи по-късно са били купувани като книги: писания от Новия завет, научнопопулярни книги, саги, легенди, героични разкази и книги по медицина са били разпространени сред хората през 14 век.

По-конкретно, от братята на общия живот

Както вече беше споменато, училища са били основани навсякъде. Особено по поречието на Рейн, това, което преди е било скрито в манастирите, сега е било извадено наяве. В Хагенау в Елзас се е зародила истинска ръкописна индустрия, чиито съобщения, като тези на Ламберт, наподобяват съвременен каталог. Устойчива търговия с ръкописи е възникнала и в Кьолн, а Братята на общия живот са били известни още като „Brödder von der renne“ (Братя от училището).

Ето подготвителния етап на печатарското изкуство. То е възникнало от дълбока нужда; не се е появило за една нощ, а е било подготвено от факта, че се е превърнало в необходимост, защото книгите, произведени чрез преписване, са били твърде скъпи, а също и защото победните класи от хората са изисквали книги. По онова време то е било средство за раздвижване на народа.

Мъжете, които защитавали каузата на селяните по това време, могли да разпространяват тези брошури сред хората само защото обстоятелствата били благоприятни за тях. Това довело до формирането на селски лиги, движението „Бедният Конрад“ и движението „Селски обувки“ с мотото му: „Не можем да се възстановим от свещениците и благородниците“. Нужда от нещо ново възникнала от всички страни и когато Гутенберг изобретил подвижния шрифт около 1445 г., средствата за оформяне на културния живот на времето били налични. Възприемчивостта била узряла за разширяване на хоризонтите. Под влияние на тези настроения се развива секуларизацията на изкуствата и науките, а с нея и периодът на изобретенията и откритията. Докато преди това единствено Църквата била покровител на изкуствата и науките, сега градовете и буржоазията били носители на културата.

от по-ранната чисто църковна култура и секуларизирано.

можем само накратко да споменем, *които* разшириха сцената на човешката история през обширни, непознати територии. Към това се добави и турското нашествие в Гърция, чрез което все още съществуващата там култура придоби влияние върху Европа. Голям брой гръцки художници и учени емигрираха в други страни, особено в Италия, и намериха убежище в градовете . Те обогатиха духа *на* Запада. Тази реформация се нарича Ренесанс. Древна Гърция се въздигна отново; едва сега можеха да се изучават писанията, върху които е основано християнството. Четеше се Старият еврейски завет; дължим това по-специално на *Ройхлин* и *чрез него* и *Дезидерий Еразъм Ротердамски* беше поставено началото на движението, което познаваме като хуманизъм . От начинанията, инициирани от тези влияния, се появи зората на новата ера. Разпространението на турската власт имаше още едно последствие. Западът отдавна беше свързан с Ориента. Чрез господството на италианските градове над *моретата* , съсредоточени около Венеция, продукти от Ориента, по-специално индийските подправки, бяха транспортирани до Европа. Когато турското нашествие затрудни тази връзка за търговците, възникна необходимостта да се намери друг път до Индия около Африка. Пратки тръгват от Португалия и други южни страни, за да изследват регионите около Африка, а *Бартоломео Диас* успява да *достигне* Нос Бури, по-късно Нос Добра Надежда.

и *Васко да Гама* през 1498 г., който открива морския път до Индия. Това бележи началото на нова ера за европейския икономически живот, която завършва с откриването на Америка от *Колумб* през 1492 г. Но това принадлежи на по-новата история.

Така стигнахме до разбирането на края на Средновековието и факторите, които доведоха до нова ера. Виждаме как самите основи на живота се разклащат. И макар често да се смята, че повратните точки в историческия анализ са произволни, този поврат е наистина значим. Той беше една от онези „промени“, каквито видяхме в средата на Средновековието с основаването на градовете и в началото с периода на Преселението на народите.

Сега, под егидата на градската култура, съчетана с всички тези изобретения и великото научно завоевание, дело на *Коперник*, се създава една изцяло нова култура. Секуларизацията на културата и укрепването на княжеската власт са породени от това течение. По-малките територии не са могли да устоят на опустошителните кампании на турците; те са се съюзили с по-могъщи нации. Разширяването на големите държави може да се отдаде на всички тези фактори. В многообразие видяхме променящите се условия; видяхме как възниква буржоазията, как процъфтява и как се сблъсква с опасен противник в лицето на княжеската власт.

Знаете, че настоящето е резултат от миналото; следователно ще създадем история по правилния начин, ако се поучим от миналото за настоящето и бъдещето, както личи от поговорката на един стар келтски бард, който казва, че най-красивата музика за него е, когато чува великите та-

Той слуша разкази от древни времена, които го вълнуват и вдъхновяват. Точно както е вярно, че човешкото съществуване е най-важното явление и следователно самото човечество е най-достоеен обект на изследване , също толкова вярно е, че човечеството остава голяма загадка за себе си. Когато човечеството осъзнае, че остава мистерия за себе си, то ще стигне до правилния път на изследване. Защото само тогава човечеството ще застане пред себе си с истинска признателност, когато знае, че това е неговата тайна: собственото му съществуване във връзка с Всичкото. Това му дава правилната основа за всички негови действия и дела.

Но ако желае да научи нещо за тази мистерия на собственото си съществуване, той трябва да се обърне към науката , която разказва за собствения му стремеж. В световната история виждаме как чувствата и мислите се превръщат в действия. Затова трябва да изучаваме световната история, за да може тя да вдъхновява нашите надежди, нашите мисли и нашите чувства. Нека вземем от миналото това, от което се нуждаем за бъдещето, това, от което се нуждаем за живот, за действие!

II

ЛЕКЦИИ В БЕРЛИНСКИЯ „СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ“

ПЛАТОНОВА МИСТИКА И DOCTA IGNORANTIA

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ, 29 октомври 1904 г.

В ранните дни на това, което наричаме християнски мистицизъм, по времето на гностицизма, мистицизмът се е наричал „матезис“. Това е било грандиозно разбиране на света, структурирано според модела на математиката. Мистикът не се стреми просто да разбере външното пространство според вътрешно извлечени закони, а да разбере целия живот; той се занимава с изучаване на законите на целия живот. Започвайки от най-простите неща, той се издига до съвършенство. Основата на мистичната мисъл, основните понятия на мистицизма, съдържанието на това, което се нарича мистицизъм, е слабо разбрано, не само защото се оценява само по външния му вид. Когато човек чете описания на мистицизма, е все едно да чете описание, което говори за ъгли и ъгли в къща, където математик всъщност има предвид математически ъгли и ъгли. Думите за мистицизъм обаче се отнасят до взаимосвързаността на живота.

Сега ще разгледаме картина на мистичната мисъл до *Майстер Екхарт* през 13-ти и 14-ти век, чиито проповеди са вдъхновили всички по-късни мистици. Тук трябва да се обърнем към едно име, което често се пренебрегва: това на *Дионисий Ареопагит*. Деянията на апостолите разказват за Дионисий, за когото се твърди, че е бил ученик на апостол Павел. През 6-ти век,

През 16-ти век се появяват няколко произведения, които са изключително стимулиращи за онези, които се нуждаят от религия на сърцето. Преведени от гръцки на латински, те са въведени в западния интелектуален живот. Това се случва в двора на Чарлз Плешиви чрез теолога *Скот Еригена*.

В днешните научни трудове произведенията на Дионисий обикновено се наричат тези на Псевдо-Дионисий. Техните писания не могат да бъдат проследени по-назад от VI век. Тъй като обаче са били предадени чрез традицията, може да се предположи със сигурност, че са съществували в най-ранните времена на западния свят. Вероятно не са били записани до VI век.

Мистикът мисли различно от рационалиста и материалиста. Мистикът казва: Гледам в космоса, виждам света на законите, според които се движат звездите; схващам тези закони и ги пресъздавам. По този начин съществува пресъздаваща сила на духа. За мистика мисълта не е просто въображаема. Мисълта, която живее в човек, е само пресъздаваща мисъл, в която човекът преживява това, което създава там, в света. Духът, който твори там, в космоса, е същият дух, който отразява своите закони в мен. Той вижда говорещи мисли там, в света. Творческите сили на космоса са отпечатали законите върху пътищата на звездите. Този дух празнува своето самопознание, своето прераждане в човешкия дух. Мистикът си каза: В космоса там, там, мисълта твори. Чрез знанието човекът познава обективната мисъл там. Вътре в човека тя се превръща в субективна мисъл. Има свързващо звено, което едновременно разделя човека във вътрешния му опит от...

външната мисъл и кара мисълта да се влее в него отвън.

Когато гледаме кристал, идеята за куб или някаква друга идея се реализира в него. Ако искам да разбера тази идея, трябва да я реконструирам, да я преживея отново. Това, което живее във външния свят, влиза във връзка с мен чрез вътрешно усещане, чрез окото , усещането, което преживява отново мисълта.

Следователно трябва да правим разлика между две неща: първо, творческата мисъл във вселената; второ, физическото тяло на човешкото същество като връзка; и трето, мисълта, която живее вътре в човека. Човешкото тяло отваря вратата за творческата мисъл да се влее отвън и по този начин да се появи отново вътре. Човешкото тяло формира посредника между двете мисли - творческата и пресъздаващата. Хората наричат това, което първоначално е творческа мисъл в природата, дух. Това, което възприема мисълта, се нарича тяло. Това, което живее след мисълта, се нарича душа. Духът е създателят на мисълта. Тялото е приемникът на мисълта. Душата е преживяващият мисълта.

Мистикът схваща външния творчески дух чрез три понятия. Това е ясно обяснено от *Аристотел* . Той има много забележителна концепция за създателя на света. Той казва, че този създател не може да бъде намерен директно; въпреки това, той се съдържа във всичко. Ако божественият дух присъстваше някъде днес под някаква форма и ние си съставим съответно образ на създателя, пак ще имаме само несвършен образ за него. Не бива да си съставяме определен, ограничен образ на световния дух.

Да се направи. Едва в бъдеще ще разберем какво наистина движи и задвижва света. Светът е в състояние на непрекъснато усъвършенстване. Този, който твори в света, е истинският двигател, първичният двигател, неподвижният двигател. Трябва да се обърнем към него и да разпознаем в него първичната сила, която живее във всичко. Първичният дух на Аристотел движи всичко в света, но не е напълно изразен в никое отделно същество; това е творческият дух, който движи и оформя външния свят.

Нещо винаги е вече реализирано в света. Вдигаме поглед към звездите на слънчевата система. Там откриваме голямо съвършенство. От гледна точка на теорията за еволюцията, трябва да разберем, че тази световна система не винаги е съществувала, а се е развивала. Където и да погледнем във вселената, трябва да кажем, че тя се е развила до определена степен на съвършенство. В различни степени на съвършенство постигнатото присъства чрез Неподвижния Двигател. Навсякъде винаги може да се направи разлика между това, което вече съществува, това, което е реализирано, и далечната, божествена цел. Но защо една световна система, една Земя, се движи към тази далечна цел? Тя трябва да съдържа в себе си стремеж към Неподвижния Двигател. В мистицизма е необходим термин за този стремеж в рамките на отделната световна система. Зададен е въпросът: какво е подтикнало човечеството да се стреми към този Неподвижен Двигател? Човечеството е насочило ума си към него. Изразът на тази посока винаги е присъствал в съдържанието на неговите религиозни вероизповедания, които все още съдържат насоките как да се постигне неподвижният двигател. В индийския свят изразът на този стремеж се е наричал Веда или Слово. Сред гърците се е наричало

Логос, Слово. Това е стремежът на човечеството към неподвижния двигател, който ни привлича към себе си. Това, което се осъзнава, в ранните дни на християнския мистицизъм се нарича Дух, Свети Дух. Стремящият се елемент е Словото. В гностицизма и у *Августин* Светият Дух е мисълта, която оформя вселената. Това, което се стреми във всички неща да постигне формата на Духа, се нарича Логос или Слово. Третият елемент е самият неподвижен двигател, когото християнският мистицизъм от първите векове нарича Отец. Това е тройният аспект, под който мисълта се представя във външния свят. Ранният християнски мистицизъм твърди: Бог се представя в три маски – маска = персона, от *personare*, за да звучи през – следователно в три маски или три лица на божествения Дух. Под тези три маски Духът се разкрива във вселената.

Това, което живее като дух в човека, е душата. Тази душа не може сама да създаде мисъл. Първо трябва да има усещането за обекта. След това може мислено да пресъздаде обекта в себе си. След това имаме представянето в душата; след това идва съзнанието за представянето. Това, което живее в душата, може да бъде представено от две перспективи: аспектът на усещането, великият подбудител, великият тор; след това идва това, което блести в душата като представяне; това е неподвижният елемент в душата, който получава съдържанието си отвън. Покойната душа, която позволява да бъде оплодена от впечатления от света, е майката. Сборът от усещанията от вселената е мъжката душа, бащата. Това, което позволява да бъде оплодено, е женската душа, майчината душа, вечната женственост. Това, чрез което човек осъзнава себе си, мистикът нарича син.

Аспектите на душата са: Отец, Майка и Син. Те съответстват на трите аспекта в космоса: Отец, Син и Свети Дух, аспектите на световния дух.

Като позволява на усещането да оплоди душата му , човекът отново ражда цялата вселена от душата си като син. Тази вселена, родена от душата като майка, е това, което мистикът нарича Христос. Човекът, който се приближава до идеала да стане все по-съзнателен за вселената, се приближава до това, което мистикът нарича Христос в човека. Майстер Екхарт казва, че Христос се ражда в душата. По подобен начин Таулер казва: Христос е вселената, преродена във всяко човешко същество. Тази троица е съществувала в древен Египет: Озирис, Изида и Хор.

Трето, мистикът разглежда физическото „аз“. Мистикът, чрез своя опит, разграничава трите личности на универсалния духовен живот като Отец, Майка и Син. Майстер Екхарт трябва да се чете в този смисъл. За Майстер Екхарт познанието е възкресение. Той казва, че Бог е създал око в него, с което той може да вижда себе си. Когато човек чувства себе си като орган на божественото, което по този начин съзерцава себе си, тогава той е станал мистик; висше познание го е осенило.

ВТОРА ЛЕКЦИЯ, 5 ноември 1904 г.

Видяхме, че средновековният мистицизъм се е основавал на възгледа за тристранната природа на човешката природа и цялата вселена. Видяхме как мистикът е схващал духа и

Физическото и духовното. В природата на мистичната мисъл е, че мистикът преживява в духа това, което е в природата, че пресъздава от себе си това, което твори в природата. Във всяко знание, във всяко вътрешно преживяване, той търси възраждане на вселената от човешката душа. В законите, които управляват вселената, той вижда великите световни мисли, световните идеи. В това той стои изцяло на позицията на платоническия мироглед. *Платон* е бил великият мистик на древността и всички, които са се занимавали с мистично съзерцание през Средновековието, са се основавали на платонизма. Ако мистикът следователно вижда в природата творческата мисъл, космическата мисъл, тогава всичко, което заобикаля мистика, става израз на духовното. Той разграничава: първо, великите световни закони, творческите мисли; второ, безформената материя; трето, силата, която материята става чрез дейността на духа в нея. Така: първо, закон или световна мисъл; второ, материя; трето, сила. Силата произтича от световната мисъл, изразяваща се в материята. Нищо не би могло да бъде възприето от сетивата, ако силата не им оказва натиск и не им оказва въздействие. Следователно във външния физически свят има три елемента. В душата външното се преражда вътрешно.

В мистичен смисъл ние разграничаваме: първо, Принципа на Отца, сборът от всички усещания и възприятия; второ, това, което получава усещане в душата, се е наричало психическа майка; трето, самото съзнание, в което възниква усещането, се е наричало син. Това е връзката между усещането, представянето и мисълта.

В самата душа мистикът преживява духа в неговата вътрешност като дух директно, в три части: първо, Духът Отец, неподвижният двигател на Аристотел; второ, копнежът по неподвижния двигател, който е живял в душата: Словото или Логоса; трето, възраждането в духовния свят: това е духът.

Душата може да се обърне навътре, да възприема духовно, чрез вдъхновение или интуиция. Мистикът казва: Когато гледам навън към природата, сила действа върху мен и аз възприемам силата, която действа върху мен – наречена енергетика, жизнената сила. Като се обръща навътре към външния свят, душата, според принципа на Аристотел, трябва да бъде оживена от усещането. Той казва: Ако искам да видя неподвижния двигател, трябва да бъда свободен от всяко външно усещане. Той нарича това обръщане навътре към душата катарзис, пречистване. След катарзиса душата се обединява с духа, когато стане интуитивна, когато не се обединява с усещането от външния свят.

Хеносис – съюз – е потапяне в Духа, единение с божествения първичен Дух. Това може да се случи само когато душата е пречистена от външни усещания. Мистикът нарича тази пречистена душа, свободна от външни усещания, девствена душа, неоплодена от външни усещания. Точно както душата иначе е оплодена от усещания от външния свят, така тя е оплодена вътрешно от Идеята. Когато душата преживее Идеята в себе си, позволявайки си да бъде девствено оплодена от Духа, тогава това зачеване е, за мистика, непорочното, девствено зачеване: *Conseptio Immaculata*. Идеята ще породи в душата не само Сина, който представлява външния свят, но и Сина, който е самият Дух.

възраждането на втория принцип на духа, Словото или Логоса , в девствената душа възраждане на Христовия принцип. По този начин душата може да бъде оплодена от усещането и да позволи на Христос, погребан във външния свят, да се издигне в нея, или може да бъде оплодена от Идеята и тогава душата ражда в себе си духовния Христос, Словото или Логоса. За Майстер Екхарт *само този* , който преживява Христос, Логоса, в себе си, е, в по-висш смисъл, истински участник в Христовия принцип. Няма полза, ако човек вярва, че е единен със своя Бог, ако вижда Бог като външна реалност, а само ако позволи на Христовия принцип да се възроди в душата му. С ученията си Майстер Екхарт многократно е разпалвал сърцата, като е показвал на хората, че могат да се опиянят, когато преживеят това в себе си. Най-дълбокото раждане на духа трябва да дойде от собствената душа. Всички мистици са разбирали това. Екхарт казва, че не е важен образът, който е станал настоящ, а по-скоро това, което винаги е налично за човечеството. Бог и аз сме едно в познанието. Бог стана човек, за да мога аз да стана Бог. Той говори и за това как във всеки един човек оживява висшият, вътрешен човек, който води към духа. Двама души живеят във всеки от нас: земният човек и духовният човек. Вътрешният, духовен човек върви по свой собствен път.

Външният човек може да води собствен живот; но вътрешният живот следва свой собствен път, като позволява да бъде оплоден отвътре от Логоса. Екхарт многократно е напомнял на човечеството за това чрез своите мощни проповеди. Искрата в душата е най-важното. Искрата е вечна.

Когато човек преживее разпалването на искрата, той усеща самия Бог в душата си. Мистиците имат художествен израз за това: душата си е позволила да влезе в дълбините си. Това е връзка с образа на вратата с нейните панти. Точно както пантата, на която се завърта вратата, остава неподвижна, така и вътрешният човек остава неподвижен; вътре в себе си той живее свой собствен живот. Вътрешното преживяване на Бог е това, което се случва, когато душата си позволи да влезе в дълбините си. Мистикът нарича осъзнаването на божествения живот в себе си „спокойствие“ (*Ангелус Силезий*). Мистикът преживява Бог вътре в себе си. Чрез това Бог присъства в човека, сякаш е в обиталище. Мистикът се чувства като посредник между Бог и света; той изпълнява божествените заповеди, които са поставени в *душата*. Той има идеята, че Бог се нуждае от човечеството; тази идея преминава като лайтмотив през целия средновековен мистицизъм. Това е, което съставлява свещената природа на мистицизма.

Екхарт сравнява света със сграда, а хората - с градивните елементи. Човешките същества, като градивни елементи, не трябва да се отдръпват от космоса. Мистикът се чувства единен с изначалния божествен живот: това е просветлението, което мистицизмът нарича самопознание. То показва, че точно както математикът работи с числа, човешките същества могат да генерират най-високия потенциал в себе си. Самопознанието се превръща в непосредствен ентузиазъм, защото самопознанието означава отдаване на божественото.

При *Йоханес Таулер* това мистично качество прозира през целия му живот: животът му е бил изложение на божествения живот. Той казва: „Докато просто обсъждам и представям най-висшата божествена мъдрост, не съм постигнал истинската цел. Аз самият трябва да бъда напълно...“

Трябва да изчезна и да позволя на Бог да говори чрез мен. Той казва, че Бог вижда собствените си закони, чрез които е създал света, отразени в мен; моето аз е животът на себе си: трябва да позволя на Бог да изживее себе си в мен.

Мистицизмът на Екхарт е мистично прозрение; в Таулер откриваме мистичен живот. От този момент нататък се появява особен художествен израз на мистика: този, който преживява Бога в себе си, е наречен „приятел на Бога“.

неизвестна фигура ; той е наречен „Божият приятел от планините“. Той никога не ни се явява, освен като огледало, така да се каже, отразяващо другите личности, върху които е повлиял. В своята майсторска книга Йоханес Таулер обяснява, че е предавал знания за Бога на хората, но все още не е можел да позволи на живота да прелее; тогава Божият приятел дошъл и дал просветление на Йоханес Таулер. Самият първичен източник избликнал живо върху него. Дълго време той се отказал от всяко проповядване и се оттеглил с неизвестната фигура от планините, за да постигне състоянието на духа, в което този духовен живот процъфтявал, така че той станал проводник на божествена мъдрост и тази мъдрост текла чрез него към другите. Речта му станала свирепа, той направил най-голямо впечатление; хората били преобразявани от думите му и чрез тях искрата в самите тях се разпалвала. Умирането на всичко, което живее във външния свят, тоест прераждането на новото човешко същество: това е, което Йоханес Таулер успял да постигне сега чрез силата на думите си. Гьоте казва: „Докато нямаш това, това умиране и ставане, ти си само мрачен гост на тъмната земя.“ Преживяването на Непорочното Зачатие е това умиране и ставане, в низшия и във висшия смисъл. Тези, които са слушали Таулер, са го преживели.

Мистичното единение. Точно както хората възприемат всички външни красоти, идващи отвън, чрез усещането, така и мистикът възприема красотата на духовния свят чрез Христос, когото преживява; това е преживяване, което го опиянява: това е истинската музика на сферите. Точно както хората възприемат сетивната хармония в света на усещанията, така и мистикът възприема в душата си взаимосвързаността на великите закони на света, на действието, на сътворението на Логоса, на самия Бог, музиката на сферите. Чрез човешката душа вечният Бог се изразява в своя Логос. *Йоханес Рюсбрук*, белгийският мистик, подчертава тази идея по особено интензивен начин. Мистикът разбира мистицизма като озарение на божествения първичен източник в собствената си душа. Мистикът е усетил божествеността в себе си, в себепознанието. Ето как е намерил толкова пламенни думи за нея.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ, 12 ноември 1904 г.

Днес стигаме до връхна точка на средновековния мистицизъм, до мистика, който е бил и един от най-важните учени на своето време: *Николай Хрипф*, или *Кребс*, *от Куес* на Мозел, известен като *Кусан*. Той е бил една от най-интересните личности на своята епоха. Живял е от 1401 до 1464 г. Той е бил начело на своето време в различни науки. Той е бил математик, физик и юрист, първоначално адвокат. Той е бил и един от водещите и влиятелни хора на своето време. Той е бил изключително изпреварващ времето си. Около сто години по-късно *Николай*

Копемик поставил астрономическия мироглед на нова основа. Николай Кузански обаче вече ясно заявявал, че Земята се върти около Слънцето. Още по-значимо, изглежда, е, че Кузански е бил не само дълбок и водещ мислител, но и ясен мислител. Той е бил мислител, който е усвоил изцяло схоластиката. Това, което схоластиката изразява, се изучава много малко. Нейната съществена характеристика е огромната яснота и прецизност на нейната концептуална рамка. Никога преди не е имало толкова остро определение на понятията, никога толкова строго разграничаване на понятията, свързани с интелектуалния живот. Всеки, който желае да се обучи в ясно мислене, всеки, който работи с твърди, концептуални очертания, трябва да се потопи в едно от схоластичните произведения. Кузански е преминал това обучение.

Той притежавал и всички социални знания, релевантни за времето си. Имал широк поглед. През 1432 г., на Базелския събор, заемал важна позиция. След това предприел обширни пътувания из Германия и Нидерландия, посветени предимно на реформата на образованието. Произхожда от училището на Братята на общия живот, където се наблягало на задълбоченото емоционално и интелектуално образование. Кузански предприел пътуването си в служба на това училище. Научно обучен, с ясно мислене и остър ум, той стои там, личност с внушителен характер. Ако желаел, би могъл да постигне много повече в научната област. Като проповедник, той знаел как да докосне дълбините на сърцата на своите слушатели чрез проповедите си. Това, което направило проповедите му толкова значими, било течението, произтичащо от средновековния мистицизъм, течението, което

откриваме го у Екхарт, у *Таулер* и *Сузо*, а в друга форма у *Джордано Бруно* и *Парацелз*.

Дълбочината на духа , огънят на душата се съчетаваха в него с напълно прозрачен, остър интелект. Всичко, което интелектът може да схване, всичко, което разумът може да проумее, осигуряваше на Кузански само основата за това, което трябваше да каже на света. Той беше изпратен от папата в Константинопол, за да осъществи съюз между Гръцката и Римската църква. На връщане той преживя просветление, в което почувства, че има нещо съвсем различно от интелектуалното знание. Оттогава нататък той придава най-висока ценност само на това, което е по-висше от знанието. Той написа своя труд „*De docta ignorantia*“ (За ученото невежество) от това състояние на ума. Заглавието „За ученото невежество“ е имало за цел да обозначи нещо, което надхвърля простото сетивно и интелектуално знание, видение, състояние на просветление. За да се разбере напълно това, човек трябва да се позовава на определени концепции, които се появяват едва през 19 век.

19-ти век развива своеобразна сензорна физиология, например в известния закон за сензорните енергии на физиолога *Йоханес Мюлер*. Той твърди, че способността ни да виждаме цветове и да възприемаме светлина произтича от специфичната структура на окото ни. Без очи светът, който свети със светлина и цвят, би бил без светлина, без възприятието за цвят. Същото може да се каже и за структурата на ухото ни. *Как външният свят прониква в нас зависи от структурата на сетивата ни. Как възприемаме света зависи от специфичните енергии на сетивата ни . Хелмхолц* обяснява как той разбира тази връзка.

Той си мисли. Казва си: Как мога да знам каква е самата светлина, самият звук? Нашите сетивни възприятия са просто знаци за външния свят.

Кусан също се позовава на „знание“ в този смисъл , а именно като впечатления, обработени от ума.

Сега питаме: Нима нашите сетива нямат тясна връзка с това, което виждаме, чуваме и т.н.? Трябва да си представим, че самото око е изградено от светлина, че сетивата не са просто за външния свят, а са формирани от външния свят. Окото е създадено от светлината. Кой са тези, които изграждат нашите сетива? Ако човекът не беше ограничен от границите на обикновеното си съзнание, той щеше да знае това.

Във всеки индивид трябва да се намира силата, която формира сетивата. В ембрионалния живот светлината трябва да е активна, звукът трябва да е активен. Те трябва да действат в самия индивид в ембрионалния живот и да формират органите . Светлината отваря окото отвътре, звукът - ухото. Ние възприемаме външни качества само чрез сетивата. Тези външни качества са формирали и сетивата. Те са архитектите на нашите собствени органи. Ние самите сме светлина от светлината на света; ние сме звук от звука на света.

Мистикът се потапя в това, което живее и тъче около него и в него. Той възприема творческата светлина, която работи отвън и твори отвътре. Самият той е сияен и резониращ в един сияен и резониращ свят. Когато живее в творческата светлина, живее в творческия звук, тогава той има мистичен живот. Тогава го обзема нещо, което е различно от светлината и звука отвън. Който е преживял това, възприема—

Това се смята за истина. Гностиците, египетските мистици и мистиците от Средновековието говорят за съзидателната светлина. Те я наричат Еонна светлина. Това е светлина, която, излъчваща се от мистика, събужда обектите около него за жив живот. Това е Плеромата на гностиците. Така мистикът се чувства блажено запленил от световната светлина. Той се чувства блажено преплетен с тази Еонна светлина. Там той не е отделен от същността на нещата; там той участва в непосредствената съзидателна сила. Това е, което мистикът описва като свое блажено завладяване от съзидателната светлина. Мъдростта на Веданта се отнася до световната мъдрост като Чит, но блаженото завладяване, при което мистикът се потапя в нещата, където душата се слива напълно с тях, се описва от Веданта като Ананда. Чит е световна мъдрост, Ананда е мъдростта, която се слива директно със светлината на аоните, която се чувства едно цяло с всепросветляващата светлина, която прониква в света. Кузанският учен нарича това състояние „*Dockta ignorantia*“.

Точно както човек може да изпита сливане с еонната светлина, за да образува Плеромата, така може да се слее и с космическата световна мисъл. Тогава той чувства как световната мисъл резонира в собственото му същество. Когато човек осъзнае мисълта, която поражда закон в нещата, и почувства как това извира в него като негов собствен закон, тогава нещата резонират в самата си същност в душата му, така че той става интимен с тях, както приятел става интимен с приятел. Питагорейците наричали това възприятие за целия свят хармония на сферите. Това е отекването на същността на нещата в собствената душа на човека. Там той се чувства единен с божествената сила. Това е чуването на хармонията на сферите, творческия световен закон; това е преплитането с...

Същността на нещата е там, където самите неща говорят, а нещата говорят чрез езика на душата му, от самия него. Тогава той е постигнал това, което Куса-нер казва, че никакви думи не могат да изразят.

Битието е това, което се вижда. Това не изразява възвишеното съществуване, което като предикат принадлежи на нещата, когато мистикът се съедини с тях по най-дълбок начин. Това възвишено съществуване е Сат на индийците.

Питагорейската школа разграничава три етапа: първи, външно възприятие = Чит; втори, плерома = Ананда; трети, хармония на сферите = Сат.

Според Кузански това са трите етапа на познанието: първо, знание; второ, трансцендентно знание или блаженство; трето, обожествяване. Така ги описва той в „Docta ignorantia“.

Познаването на тези състояния на ума му придава на писанията му топлина, мекота, дотолкова, че може да се каже, че са изключително сладки от зрялост. Освен това, неговите произведения са чудесно ясни, прозрачни и пълни с мощни идеи.

Той беше водещ ум. Всички, които го следваха, стояха на основата, която той беше положил. Това важеше и за Джордано Бруно. Кузански черпеше мъдрост от питагорейската школа. Той разбираше значението на Плеромата, еоноподобната светлина и хармонията на сферите. Рюсбрук и Сузо също, по своя изтънчен и интелектуално стимулиращ начин, бяха предшественици на Кузански.

„Немската теология“ се чете като увертюра към написаното от Кузански. Препечатка на нея, базирана на ръкопис от 1497 г., е подготвена от Франц Пфайфер. Това произведение съдържа дълбоки, сърдечни тонове от исторически неизвестна личност. Ако някой иска да разбере съдържанието на Ведан-

За да разбере философията на Бог, човек трябва, както при Ананда, да излее себе си в света, така и при Сат човек трябва да излее волята си изцяло. При обожествяването (Сат) трябва да присъства безкористната воля; волята му трябва да е станала безлична. Авторът на „Теология Германика“ се е погрижил името му да не бъде предадено на потомството. Той се нарича само „Франкфуртер“. Човекът трябва да предаде волята си на божественото, като пратеник на Божеството, а това, което човек желае по собствено желание, той нарича Писанието, жертва.

Преди Кузански, мистицизмът се е стремил да се развие от просто знание до посвещение в Плеромата, съзидателната световна светлина. След това това се е появило по учен и проницателен начин от наученото невежество. Знанието и интелектът са били пробудени за непосредствен, нов живот.

Невежеството на кузанския учен е едновременно вид свръхзнание. Той разграничава три нива: знание, блаженство, обожествяване – Чит, Ананда, Сат. Той е едновременно най-великият учен и едно от най-дълбоките човешки същества.

ШИЛЕР И НАШАТА ЕПОХА

ПРЕДГОВОР ОТ РУДОЛФ ЩАЙНЕР
КЪМ ПЪРВОТО ИЗДАНИЕ , 1905 г.

Няколко думи към читателя

Следва препис от лекциите ми за *Шилер* в Берлинския „Свободен университет“ между януари и март . Той се основава единствено на бележки, направени от двама слушатели по време на лекциите. Аз самият не успях да прегледам бележките. Давам разрешение за публикуване само за да изпълня спешно искане. По принцип не съм на мнение, че лекциите трябва да се печатат. Това, което се говори, трябва да бъде стилизирано за слушане, а не за четене . Устните трактати или книги са *абсурдни* . Както и книгите, които произлизат от преписани лекции. Всеки, който има усет за стил, ще се съгласи с мен. В отделни случаи могат да се правят изключения от това правило. Такова изключение съществува тук. Струва ми се, че то потвърждава правилото.

Берлин, април
1905 г.

Д-р Рудолф
Щайнер

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ, 21 януари 1905 г.

Шилеровата хебертност и особеност

Сто години се навършват от смъртта на Шилер на 9 май 1905 г. Немският образован свят несъмнено ще отбележи това събитие по празничен начин.

Три поколения ни делят от смъртта на Шилер. Затова изглежда необходимо да се замислим какво означава Шилер за нас днес. Последното голямо честване на Шилер се е състояло през 1859 г. по начин, съвсем различен от този, който е възможен днес. Времената са се променили неизмеримо оттогава: различни образи, въпроси и мисли заемат умовете на нашите съвременници. Когато честването на Шилер се е състояло през 1859 г., то е било нещо, което дълбоко е докоснало сърцата на немския народ. По това време все още е имало хора, които са живели изцяло в рамките на идеите, породени от поетичната сила на Шилер. Възможно е този път да се проведат по-пищни празненства; такова дълбоко участие от дълбините на душата вече не е възможно. Възниква въпросът: Какво се е случило оттогава и как Шилер все още може да означава нещо за нас? Грандиозните видения от епохата на Шилер-Гьоте са изчезнали. Тогава тези идеи все още са били въплътени в личности, които по-възрастните сред нас са познавали в младостта си. Тези водещи фигури, толкова дълбоко вкоренени в традициите на онази епоха, сега са сред мъртвите. Най-младото поколение вече не ги познава. В лицето на моя учител *Шрьоер*, който с ентусиазъм ни представи епохата на Гьоте...

Имал късмета да срещне човек, дълбоко вкоренен в традициите на онази епоха, *Херман Грим* е последният от онези, чиито души са били изцяло свързани с това време.

Днес всичко това е история. Други въпроси ни занимават сега. Политическите и социалните въпроси са станали толкова належащи, че вече не разбираме това интимно съзерцание на изкуството. *Хората* от времето на Шилер и Гьоте сигурно ни се струват странни. Загубили сме интимното, душевно съзерцание на изкуството. Това не е критика; времената ни са станали сурови.

Нека разгледаме трима водещи умове на нашето време: колко различно говорят те за това, което ни движи. Първо, *Ибсен*: виждаме го да изчерпателно изобразява културните проблеми на настоящето, той, който е намерил най-завладяващите тонове, именно за сърцето на настоящето, за цивилизация, балансираща на ръба на хаоса. След това *Зола*: как съвременното изкуство трябва да се отнася към живота, който пламва в социални борби - това е въпросът, който той поставя. Този живот ни се струва толкова солиден, толкова непроницаем, определен от съвсем различни сили от нашето въображение и душа. И накрая, *Толстой*: той, който започна с изкуството и едва от него стана проповедник и социален реформатор. Чисто естетическа култура, както Шрьоер я характеризира за епохата на Шилер-Гьоте, днес изглежда невъзможна. Тогава това, което бихме могли да наречем естетическа съвест, се е превърнало в решаващия въпрос на живота. Красотата, вкусът и художествената чувствителност са били считани за толкова сериозни и важни, колкото са политиката и свободата днес. Изкуството се е разглеждало като нещо, което трябва да се намеси в машината на културата. Днес нещата са различни: Толстой, който самият е бил...

- висшето, той изоставя изкуството и търси други средства, за да говори с чувствата на своите съвременници.

Шилер не може да бъде оценен в наше време по същия начин, както е бил през 18 век. Това, което е останало обаче, е дълбоката дълбочина на неговия мироглед. Виждаме многобройни въпроси, осветени в съвсем нова светлина от перспективата на Шилер. Нека се опитаме да ги разгледаме от тази гледна точка. Това ще бъде задачата на тези лекции.

При разглеждането на актуални и културни проблеми, както в науката, така и в художествените начинания, днес често преобладават объркване и неяснота. Всеки млад писател смята, че е призван да установи нов мироглед. Литературата е пълна с книги за въпроси, които отдавна са решени. Повдигат се проблеми, които, както ни се струват, изглеждат незрели, защото онези, които се опитват да ги решат, не са се справили истински с проблемите. Често въпросите дори не са поставени правилно. Проблемът се крие в начина, по който са формулирани.

От две течения виждаме как се оформя личността на Шилер. От една страна, е възходът на материализма, а от друга, копнежът за утвърждаване на индивидуалността. Това, което наричаме Просвещение, е вкоренено в тези две течения. Древните традиции са започнали да се рушат през 18 век. През 16 и 17 век най-дълбоките въпроси на човешкия дух все още са били решавани чрез традицията. Връзката между човечеството и света, с фундаменталните принципи на света, оставала неоспорвана.

Сега нещата се промениха. Да се разберат фундаменталните истини за човешкия интелектуален живот в смисъла, в който те се разбират година по-

на стотици проблеми стана невъзможно. Във Франция, вдъхновен от английския сензуализъм, се появи рационалистичен, материалистичен възглед. Хората започнаха да извеждат душата от материалните условия, от физическото; те се опитаха да обяснят всичко духовно с термините на физическото. Енциклопедистите вярваха, че духът произлиза от материята. Вихрите на атомното движение бяха всичко, което се виждаше в света. „Човекът е машина“ - така приблизително формулира *Ламетри* своето материалистическо кредо. Гьоте, след като се запозна с писанията на тези френски материалисти - „Симпозиумът за природата“ на *Холбах* - вече оплакваше безпокойството си от презумпцията, че иска да обясни целия свят с няколко набързо построени понятия.

Наред с това е имало и друго течение, това, което е възникнало от *Русо*. Творбите на Русо са направили най-голямо впечатление на най-важните хора от онова време. За *Кант* се казва, че той, голям педант, е предприемал ежедневната си разходка с такава точност, че жителите на Кьонигсберг са могли да сверят часовниците си по нея. Веднъж обаче, за голямо учудване на гражданите, философът отсъствал няколко дни; той чел произведенията на Русо. Те го били завладели толкова много, че той забравил обичайната си разходка.

Основите на всяка култура са поставени под въпрос от Русо. Той повдига въпроса дали човечеството е напреднало чрез културата и отговаря на този въпрос отрицателно. Според него хората са били по-щастливи в естественото състояние, отколкото сега, когато са позволили на личностите си да се влошат. Във времена, когато човечеството, вкоренено в древни традиции, все още е вярвало, че разбира нещо за връзките между нещата...

В света той не беше толкова фокусиран върху личността. Сега, когато личността беше прекъснала веригите на връзката между себе си и света, възникна въпросът: Как може тази личност отново да застане здраво в света? Смяташе се, че нищо не може да се знае за фундаменталната основа на света и душата. Но ако нищо не беше наистина здраво в света, копнежът за по-добри условия би трябвало да е станал силен във всяко сърце. Революционният стремеж на 18-ти век произлиза от това. Той е свързан с материалистическото течение. Един добър християнин от 17-ти век не би могъл да говори толкова красноречиво за свобода, равенство и братство. Този стремеж към свобода трябва да се счита за самата същност на онази епоха.

Шилер е бил млад по времето, когато идеите за свобода са узрявали. Идеалите на Русо, както беше споменато, са оказали силно впечатление върху най-видните немски мъже, като Кант, Хердер, Виланд и други. Младият Шилер също е бил увлечен от това течение. Намираме го вече в Карлсшуле, погълнат от четене на Русо, Волтер и други. Епохата е стигнала до задънена улица; висшите класи са загубили всякакъв морален компас; външна тирания е царувала дори в училището. В Шилер откриваме особена дълбочина на характера, която се проявява в детството му като склонност към религията. Първоначално той е възнамерявал да учи теология; цялото му същество го е подтикнувало да се бори с най-дълбоките въпроси на съществуването. Това е била форма на този стремеж към свобода, която е приела този специфичен израз в Германия: благочестие, съчетано с безкраен копнеж за еманципация. Този копнеж за лична свобода, не само за религия, е и това, което...

Това е видно в „Месия“ на *Клопшток* . Германският народ, особено в религиозните си чувства, копнеел за свобода. „Месия“ направил огромно впечатление на Шилер.

Шилер избира да учи медицина. Начинът, по който той подхожда към медицината, е свързан с въпросите, които са го занимавали най-много. Чрез сериозно изучаване на природата той се стреми да получи представа за тези въпроси. Обучението в Карлсшуле е имало за цел да окаже дълбоко влияние върху него. Недостатъците, често срещани в днешната учебна програма на средното училище, липсват в Карлсшуле. Физиката и природните науки са били задълбочено разглеждани; философията е била в основата на обучението му. Обсъждани са били сериозни въпроси на метафизиката и логиката. Шилер започва обучението си по медицина с философско мислене . Начинът, по който ги е схванал, е важен и значим за живота му. Човек не може да разбере напълно Шилер, без да прочете двете му дисертации, *които* той написва след завършване на обучението си. Те разглеждат въпросите: „Каква е връзката между материята и духа?“ и „Върху връзката между животинската и духовната природа на човека“.

Малко от първата дисертация е оцеляло. Във втората Шилер поставя въпроса: Как да тълкуваме действието на материята в човешкото тяло?

За Шилер има нещо духовно дори в материалното тяло. Има хора, които виждат само нещо ниско и животинско в тялото. Не е дълбок, смислен мироглед да се очерня и презира толкова физическото. Това не е мирогледът на младия Шилер. За Шилер тялото е храм на духа, изграден върху мъдростта, и неслучайно то оказва влияние върху...

Духовното. Какво значение има тялото за душата? – Това е въпрос, на който Шилер, за когото физическото също е било свещено, се е стремил да отговори. Той описва например как душата се изразява в емоция, в жест; той се стреми да обясни трайния характер на движението на душата в нейния израз по фин и интелектуален начин. Той завършва трактата си със следното твърдение:

„Материята се разпада (при смъртта) на своите крайни елементи, които сега се скитат из царствата на природата в различни форми и пропорции, служейки на различни цели. Душата продължава да упражнява силите си на мисъл в други сфери и да съзерцава вселената от други перспективи. Със сигурност може да се каже, че тя все още не е изчерпала тази сфера ни най-малко, че е могла да я напусне по-пълноценно, но знаем ли, че тази сфера е загубена за нея? Сега прибираме много книги, които не разбираме, но може би след няколко години ще ги разберем по-добре.“

По този начин Шилер се опитва да изясни вечната природа на духа във връзка с физическата природа, без обаче да подценява физическото. Този въпрос остава фундаментален и същински въпрос на Шилер през целия му живот: „Как човек се ражда от физическото и как душата му, свободата на личността му, се отнася към света?“ „Как душата да намери своя център, сега, когато старите традиции са отминали?“

След като разгърнал пълния си еманципаторски стремеж в ранните си драми и по този начин спечелил сърцата на народа, той се потапя в историята и философията, а когато разглеждаме драмите на Шилер, ние се докосваме до най-дълбоките въпроси на културната история. Всеки човек по това време е носил в себе си частица от маркиз Поза. Това е придало на проблема на Шилер ново измерение.

Лицето. Повдигат се дълбоки въпроси за човешката душа, за смисъла на живота. Шилер вижда колко малко може да се постигне на външен план. В Германия сега се правят опити да се реши проблемът за свободата по художествен начин и това поражда концепцията за „естетическа съвест“. Шилер също поставя въпроса в този смисъл. За него е ясно, че художникът трябва да донесе на човечеството най-висшите идеали. Той разглежда този проблем в по-късни години. В своите „Писма за естетическото възпитание на човека“ той казва: Човекът действа несвободно в света на сетивата по необходимост; в света на разума той е подчинен на необходимостта на логиката. Така човекът е ограничен от реалността и идеала на разума. Но има и друго, средно състояние между разума и света на сетивата, естетическото състояние. Който чувства артистично, се наслаждава на духа в сетивата; той вижда духа, вплетен в природата. Природата е за него красив образ на духовното. Сетивата тогава са просто отпечатък на духа; в произведението на изкуството чувственото е облагородено от духа. Духът е свален от царството на необходимостта. В красотата човечеството живее като в свобода. Следователно изкуството е посредник между чувственото и рационалното в царството на свободата.

Гьоте също се е чувствал така пред произведенията на изкуството в Италия. В красотата копнежът на тези хора за свобода е намирал своето удовлетворение; тук той е бил освободен от ограниченията на необходимостта. Не чрез принуда, а чрез държавни закони: Шилер виждал в естетическото удоволствие възпитание към хармония. Като човешко същество той се чувствал свободен чрез изкуството: затова Шилер искал да превърне целия свят в произведение на изкуството.

Тук виждаме разликата между онова време и нашето. Днес изкуството е маргинализирано; тогава Шилер е искал да даде на живота пряко въздействие чрез изкуството. Днес Толстой трябва да осъди изкуството, Ибсен се превръща в критик на социалния живот в своето изкуство: тогава Шилер е искал да се намеси в самия живот чрез своето изкуство. Когато е написал трактата си „Сцената като морална институция“ по време на престоя си като театрален съветник в Манхайм, той го е направил, за да даде пряк културен тласък чрез изкуството.

ВТОРА ЛЕКЦИЯ, 28 януари 1905 г.

Творчеството на Шилер и неговите трансформации

Видяхме как Шилер надрасна идеите на 18-ти век, как идеалите на Просвещението се вкорениха в душата му. Те вече бяха приели своята специфична форма, когато той напусна Карлсшуле и написа гореспоменатите трактати. Ако искахме да характеризираме тези възгледи с една дума, бихме могли да кажем, че става въпрос за еманципация на индивида. Това освобождение от древните традиции отива още по-далеч.

Когато средновековните хора, преди Просвещението, размишлявали върху връзката си със себе си, с природата, с вселената, с Бога, те се озовавали в тази вселена. Те се покланяли на същия Бог отвън, който живеел в собствената им душа; същия свят-

Силите, които той открива в природата, действат и в човешката душа; има известно единство, което той вижда в законите на Вселената и в човешката природа . Достатъчно е да си спомним мислители като Джордано Бруно. Това монистично убеждение за връзката между природата и човечеството говори от неговите писания. По този начин не е имало разделение между това, което се нарича морален императив, и обективните закони на природата.

Този контраст възниква едва по-късно, когато природата е изключена от божественото влияние. Това, което се появява в материализма, не признава никаква връзка между природата и моралното чувство, това, което човечеството развива в себе си като морален императив. От това произлиза това, което се нарича русоизъм. В основата си той е революционно чувство, протест срещу всички предишни развития. Той учи, че когато разгледаме волята на човечеството за свобода, неговото искане за морал, откриваме дълбок дисонанс. Той пита: може ли наистина да има разлика между обективния свят и човешката природа, която да принуждава хората да копнеят за свобода, да се освободят от ограниченията на цялата култура?

Тези интелектуални сътресения се проявяват като убежденията на младия Шилер. В трите му ранни драми този копнеж приема нова форма. В „Разбойниците“, „Фиеско “ и „Коварство и любов“ виждаме ярко изобразено , с огромен патос, изискването човечеството да предприеме действия, за да постигне тази хармония. Образът на Карл Моор е развит като човек, който носи в себе си конфликта между обективния ред и човешките изисквания и който се чувства призван да посредничи между природата и...

да предизвика тази хармония. Неговата трагедия възниква, защото той вярва, че може да възстанови закона чрез беззаконие и произвол. - Във „Фиеско“ копнежът за свобода е осуетен от амбицията. Идеалът за свобода е разрушен от тази дисхармония в душата на амбициозния Фиеско, който не може да намери своето място в реда на моралния идеал. - В „Коварство и любов“ изискванията на човешката природа във възходящата буржоазия стоят в контраст с изискванията на света, изразени от управляващите класи. - Връзката между моралните идеали и универсалните световни идеи е била загубена. Този дисонанс резонира великолепно, въпреки цялата младежка незрялост, в ранните драми на Шилер.

Такива личности като Шилер намират за по-трудно да разберат себе си, отколкото праволинейните, прости, наивни индивиди, точно както естественото развитие показва, че по-нисшите същества се нуждаят от по-кратки подготвителни етапи, отколкото високоразвитите животни. Великите личности имат характеристиката да претърпяват голямо разнообразие от трансформации, защото най-съкровената им същност трябва да бъде извлечена от дълбоки кладенци. Тези с голям потенциал, тези, родени с обещание за гениалност, ще открият трудностите да намерят своя път, трябвайки да преминат през множество начални етапи, както илюстрира по аналогия ембрионалното развитие на висшите животински видове.

Това, което липсваше на Шилер, беше познание за света и човешката природа. Ранните му драми го разкриват с всички произтичащи от това недостатъци, но също и с всичките му силни страни, качества, които рядко се срещат в по-късните му произведения. Тази преценка е проектирана от определена възвишена перспектива: човек трябва да знае на какво дължи величието на Шилер. Но това не можеше да остане така за дълго. Шилер трябваше да преодолее тази малка празнина.

да разшири хоризонтите си и сега виждаме как в четвъртата си драма, „Дон Карлос“, той си проправя път към различна перспектива. Можем да разгледаме „Дон Карлос“ от двойка гледна точка: първо, от гледната точка на Карлос, и второ, от тази на маркиз Поза. Самият Шилер ни разказва как интересът му първоначално е бил насочен към младия и пламенен Карлос, а след това се е насочил към космополитния Поза. Това означава дълбока трансформация в собствената личност на Шилер.

Шилер бил повикан в Дрезден от приятеля си Кьорнер, за да работи на спокойствие и тишина. Там той се запознал със светоглед, който щял да окаже дълбоко влияние върху собствената му личност: кантианството. Природата на Шилер била такава, че това взаимодействие с Кант станало от съществено значение за него и ние ще получим още по-задълбочено разбиране за неговата перспектива, като разгледаме какво му е повлияло по това време.

По това време в немския интелектуален живот имаше две много различни течения . Едното течение е това, което е най-задълбочено изразено в „Идеи върху историята на философията на човечеството“ на Хердер. Второто е Кантианската философия. У *Хердер* откриваме копнежа да постави човечеството в рамките на цялостната природа и да го разбере от тази гледна точка. Именно този стремеж към единство ни кара Хердер да изглежда като модерен дух. Това, което днес се бунтува срещу кантианството с неговия дуализъм, който все още е широко приет като академична философия, вече съществува в метакритиката на Хердер. Всичко обхваща богатство от велики идеи; има стремеж към единство между природата и човечеството. От най-нисшия продукт на природата до самата мисъл за *човечеството* съществува закон . Това, което присъства в човечеството като...

Моралният закон, както се проявява, самият той е законът на формата в кристала. *Фундаментално* развитие преминава през всичко съществуващо, така че това, което се развива в цвят в растението, се развива в човечност в човешкото същество. Това е мирогледът, който се появява и у Гьоте, който той изразява в своя „Фауст“ с думите:

Как всичко се преплита, за да образува едно цяло!

Едното нещо работи и живее в другото...

и която той представя в своя „Химн на природата“.

Гьоте е бил напълно запленил от този стремеж към единство, както е изразен у Джордано Бруно, питагореецът. Той е възприел изцяло това течение:

Какъв би бил Бог, който само тласка отвън,
който оставя вселената да се върти в кръг на
върха на пръстите му? Подхожда Му да движи
света отвътре, да подхранва природата в Себе Си
и Себе Си в природата. Така че това, което
живее, се движи и е в Него, никога не губи
Неговата сила, никога Неговия дух.

Това е монистичното течение, което Шилер все още е намирал за чуждо по онова време. За него дуалността, дуализмът все още са съществували.

В своите „Критика на чистия разум“ и „Критика на практическия разум“ *Кант* поставя решителна граница на човешкото познание. Човешкото познание се простира само дотук, докъдето може да стигне интелектът. То може да възприема само външния свят, но не достига до същността на нещата. Какво е нещото само по себе си, остава скрито зад привидностите; на хората не е позволено да говорят за това. Но нещо живее в нас –

Да видиш това, което може да бъде само привидност и е невъзможно, е моралният закон. От една страна: светът на привидностите; от друга страна: моралният закон, категоричният императив, „Трябва“, което е безупречно, което надхвърля знанието и не може да бъде разбрано само като привидност. Така във философията на Кант се сблъскваме не само с двойствеността, която наблюдавахме преди, но и с целия свят на човешкия интелектуален живот, разделящ се на две половини: това, което би трябвало да е над всякаква критика, моралният закон, изобщо не е знание, а практическа вяра, която няма закони на познанието, а само морални постулати. Така кантианството се явява като най-яркото изложение на дуализма.

Преди Кант е съществувала наука за външните проявления, а след това наука за разума, която чрез вкоренена дейност е могла да проникне до Бога, душата и безсмъртието: така се представя *Волфовата философия*. Кант, който е изучавал английските сенсуалисти Хюм и Лок, по този начин се е усъмнил в това. Той се е запитал: Къде ще стигнем, ако постоянно трябва да проверяваме най-висшите понятия – Бог, свобода и безсмъртие – за тяхната рационалност? Той обяснява във въведението към своята „Критика на чистия разум“: „Следователно трябваше да премахна знанието, за да направя място за вярата.“ Защото човек трябва да вярва и за да може да вярва, той детронира знанието. Той искал да започне от несъмнени основи и затова казва: знанието изобщо не може да проникне до тези неща, но „Трябва“ говори толкова строго, че хармонията, която човекът е безсилен да намери, трябва да бъде постигната от Бога. Това води до постулирането на Бог. Ние, като физически същества, сме затворени между граници, но като морални същества, ние трябва...

Виждам съществата като свободни. Това създава непримирим дуализъм, но не и баланс между човечеството и природата.

Шилер, който по своята природа по това време се придържа към контраста между природата и човечеството, изобразява в „Дон Карлос“ трансцендентността на човешкото същество над цялата природа, издигайки се до идеалите. Той не пита какво е възможно, а само въпроса: „Трябва“. В „Карлос“ Шилер не ни предлага критика на дворцовия живот. Това отстъпва зад практическите етични постулати. „Стани такъв човек, че законите на твоите действия да могат да станат универсални закони на човечеството“, е изисквал Кант – и в маркиз Поза, космополитният идеалист, Шилер поставя искането за независимост на идеала от всичко, което произтича от природата.

Когато „Дон Карлос“ е завършен, Шилер е в рязък контраст със светогледите на Гьоте и Хердер и затова в началото на живота си във Ваймар никакво сближаване с тях не е било възможно. Но сега Шилер се е превърнал в реформатор на кантианството: той се е стремил към монизъм, но е намирал единство само в естетическата област: в проблема за красотата. Той ни показва как човечеството наистина живее себе си само когато издигне природата до нивото на себе си и погълне морала отгоре в самото си същество. Категоричният императив не го притиска под иго, а по-скоро той доброволно служи на това, което се съдържа в „Ти трябва“. Така Шилер се издига до собствения си ранг, като надхвърля Кант. Той се обръща срещу Кант, който иска да направи човечеството не свободно същество, а роб, преклонен под игото на дълга. За него става ясно, че в човечеството живее нещо съвсем различно от това подчинение на „Ти“.

„Ще ...“ В монументални изречения той изразява как подхожда към това, което представлява възгледите на Гьоте и Хердер: „С удоволствие служа на приятелите си, но за съжаление го правя с наклонност и затова често ме притеснява, че не съм добродетелен.“

Кант очерня това, което хората правят по склонност, това, което правят доброволно, докато хвали това, което правят от дълг, като превъзходно. Кант се обръща към строгия дълг със страстни апострофи, дълг, който не бива да съдържа нищо изкушаващо. Шилер спасява човечеството от неговата слабост, като позволява на моралния закон да стане закон на собствената му природа. Чрез изучаването на историята, чрез искрена обич и преданост към човешкия живот, той постига изгубената хармония и по този начин разбира Гьоте.

Шилер прекрасно описва подхода на Гьоте в запомнящото се си писмо от 23 август 1794 г.: „Отдавна, макар и от значително разстояние, наблюдавам хода на вашия ум и отбелязвам с постоянно обновяващо се възхищение пътя, който сте си начертали. Вие търсите необходимостта на природата, но я търсите по най-трудния път, от който всеки по-слаб ум със сигурност би се предпазил. Вие вземате цялата природа заедно, за да получите представа за индивида; в съвкупността от нейните проявления вие търсите обяснителната основа за индивида.“

С това Шилер достигна върха, до който трябваше да се развива. След като започна от концепцията за дуалност, той стигна до единството между човечеството и природата. Това доведе до творческия стил, който го характеризира в по-късните му години, от средата на 1790-те години нататък, и до приятелството му с Гьоте. Това беше историческо приятелство, защото

не е търсил щастие само за двамата, но делото му е било плодотворно за света, за човечеството. В това, което имаме в Гьоте и Шилер, имаме не само Гьоте и Шилер, но имаме и нещо трето: Гьоте *плюс* Шилер. Всеки, който следи хода на интелектуалния живот, вижда в това *същество*, което е могло да възникне само от безкористното приятелство, от взаимната преданост, чрез което се е разгърнало нещо, което е стояло като нова същност над индивидуалната личност. Това чувство ще ни осигури правилния преход към Гьоте и какво е трябвало да означава той за Шилер.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ, 4 февруари 1905 г.

Шилер и Гьоте

Днес стигаме до една от най-важните глави в германската интелектуална история: връзката между Гьоте и Шилер. Подходът им е уникален в света. Те идват от различни среди. Гьоте идва от Хердер и всичко, което е свързано с единството на духа и природата; Шилер идва от Кантовата философия и дуализъм. Освен това, темпераментите на Гьоте и Шилер са коренно различни. Помислете за „Фауст“ на Гьоте, как той се стреми да проникне в природата, как се чувства неудовлетворен от схващането на нещо духовно в абстракциите и се стреми да го черпи директно от природата. За Шилер природата първоначално е нещо низко; идеалът е нещо специално, нещо, което е изникнало от духа, в противоречие с реалността. И двамата са били

Изключително дълбоки натури, поради което им е било толкова трудно да се свържат. Така виждаме, че тези двама велики гении са били напълно неспособни да се разберат по време на първоначалния период на личната си среща.

Когато Шилер пристигнал във Ваймар, той се почувствал по-скоро отблъснат, отколкото привлечен от чутото от Гьоте, и дори лична среща не могла да промени това. Така през 1788 г. Шилер успял да напише пренебрежителна критика на „Егмонт“, плод на зряло художествено изследване. Той не можел да разбере как Гьоте е изобразил Егмонт не като героичен мечтател, както би подходило на Шилер по онова време, а според него като вид слабак, който се оставя да бъде контролиран от обстоятелствата. Шилер също не можел да разбере „Ифигения“ по онова време.

Шилер и Гьоте намерили общ език по един въпрос. В есе върху стихотворенията на *Бюргер*, Шилер изразил недоволството си от липсата на идеализъм у Бюргер. Гьоте бил толкова категорично съгласен с това есе, че казал, че съжелява, че го е написал сам. Разминаването в интелектуалните им подходи обаче става още по-очевидно в есето на Шилер върху „Благодат и достойнство“. В това есе е очевиден целият стремеж на Шилер към свобода. Той не може да намери благодат в необходимостта; произведение на природата не може да изглежда грациозно. Само в произведение на изкуството, което е символ, емблема на свободата, можем да говорим за „благодат“. „Достойнството“, твърди той, може да бъде разбрано само във връзка с висшата духовна сфера. Във всичко това е очевидна дългогодишната склонност на Шилер да схваща идеалното като нещо противоположно на естественото.

Дори професорското място в Йена, което Гьоте осигури за Шилер, не бива да се разглежда като услуга към приятел.

Това събитие е от дълбоко значение за Шилер. Чрез изучаването на исторически личности той получава задълбочени познания за развитието на ума. Получава и възможността да създаде семейство и да се ожени за Шарлот фон Ленгефелд. Именно чрез историята Шилер успява да узрее, както толкова уместно изразява първата му тема „Какъв е смисълът и целта на изучаването на универсалната история?“. По този начин Шилер се задълбочава в реалността.

2. нататък, след посещение в *Кьорнер* Гьоте, който действал като посредник между двамата, вероятно придобил съвсем различна представа за Шилер. Приятелството им обаче не трябвало да се определя от точките на симпатия, споделяни от обикновените хора. Този съюз не трябвало да произтича от лични интереси. Предвид различията в характерите им, приятелството им никога не би станало толкова световноизвестно.

След среща на Обществото за научни изследвания през 1794 г. – вероятно през юли – Гьоте и Шилер, на връщане към дома, започнали разговор за лекцията, която току-що били чули. Шилер казал, че всичко му се е сторило толкова фрагментарно, като нищо друго освен детайли, на което Гьоте отговорил, че може да си представи различен начин за гледане на природата. Той обяснил своите възгледи за взаимосвързаността на всички живи същества, как цялото растително царство трябва да се разглежда като намиращо се в състояние на непрекъснато развитие. С няколко характерни щриха Гьоте скицирал архетипното растение, което бил открил, върху лист хартия. „Но това не е реалност, това е идея“, възразил Шилер. „Е, щом това е идея“, казал Гьоте,

„Така виждам идеите си със собствените си очи.“ Този сблъсък на мисленето им разкри контрастните им перспективи. Гьоте видя духа в природата. Това, което духът схваща интуитивно, беше за него също толкова реално, колкото и чувственото; за него природата обхваща духа. Истинското величие на Шилер се разкри в начина, по който той се стремеше да проумее основите на духа на Гьоте. Той искаше да намери правилната гледна точка. В незавидно осъзнаване на това, което му предстоеше, Шилер положи основите на дълбокото приятелство, което сега щеше да ги свърже. Един от най-красивите човешки документи е писмото от 23 август 1794 г., което Шилер написа до Гьоте, след като се потопи в творчеството на Гьоте. „Отдавна, макар и от значително разстояние, наблюдавах хода на ума ви и отбелязвах с *все* по-ново възхищение пътя, който сте си начертали. Вие търсите необходимото в природата, но го търсите по най-трудния път, от който всяка по-слаба сила със сигурност би се предпазила.“ Те вземат *цялата* природа заедно, за да получат представа за индивида: в съвкупността от нейните проявления те търсят обяснителната причина за индивида.

По този начин Шилер, след като разпознал Гьоте, му отдал почит. Няма по-дълбоко психологическо изобразяване на Гьоте. Това останало така до смъртта на Шилер: това приятелство било непоклатимо, въпреки че завистта и негодуванието се опитвали да разделят двамата с най-низки средства. Сега те действали заедно по такъв начин, че съветът на единия винаги имал плодотворен ефект върху другия. Шилер, с блясък, който остава ненадминат от други естетици и до днес, намира, задавайки си въпроса: „Как тази или онази концепция се съгласува с духа на Гьоте?“, представяне на различните видове

художествено творчество, което той излага в трактата си „Наивно и сантиментално изкуство“. Художникът, който все още е свързан с природата, който все още е природа в природата, твори наивно. Така са творили гърците. Този, който копнее да се върне към природата, след като е бил откъснат от нея, твори сантиментално. Това е същността на съвременното изкуство.

Има нещо дълбоко в начина, по който тези приятели възприемаха изкуството. Тук е изразено древно учение, живо в източната мъдрост, за преходността на всички привидности, за завесата на Мая. Само онези, които се издигат над илюзията в царството на духа, наистина живеят в реалността. Най-висшата реалност не е нещо външно. Всичко ги е подтиквало и двамата да се стремят към вътрешен ефект. Гьоте наистина е казал на своя Фауст: „В началото бе делото“. Но в Германия по това време условията все още не са били достатъчно напреднали, за да създават външни ефекти, както във Франция; съществувал е само копнежът за свобода. Затова тези умове са търсели своя израз в царството на красотата, в произведението на изкуството. Те са искали да вложат в живота, чрез красивите привидности, отражение на висшата реалност, на природата в природата.

на Гьоте възплъщава този принцип. Във „Вилхелм Майстер“ целта е да се отведе отвъд илюзорните аспекти на ежедневието към осъществяването на личността. Така „Вилхелм Майстер“ се превръща в най-красивия образователен роман, за който думите на Шилер биха могли да послужат като мото: „Само през зората на красотата проникваш в земята на знанието.“ Духът, от който действаме, е най-висшият. По онова време не е било възможно да се докаже, че духовният свят на духа се ражда отвътре. Така във „Вилхелм Майстер“ фокусът първоначално е бил върху...

Изобразено е освобождението на света чрез художествена красота.

Продължаващото сътрудничество и съвети на Шилер помогнаха да се изведе на преден план личният елемент във „Вилхелм Майстер“. Тук, от една страна, виждаме това, което се смята за по-дълбока причина за човечеството, това, което съвременната духовна наука нарича причинно-следствено тяло; от друга страна, външни влияния. Нищо не се развива, което не е налично в ембрионална форма, а е повлияно от външни фактори. Това взаимодействие е очевидно в творческата дейност на Шилер. Неговите балади и неговият „Валенщайн“ не биха били възможни, ако влиянието на Гьоте не беше толкова плодотворно. Имаше един вид смирение, с което двамата се гледаха един на друг, смирение, което притежаваше огромно величие. Те наистина станаха едно цяло само чрез допълването на двете си природи и именно чрез това допълване можеше да се появи нещо изключително велико.

Тяхното дълбоко и силно приятелство накарало целия филистерски дух да се разбунтува срещу тях. Двамата били преследвани от завист и негодувание, защото никога малките не са били в състояние да проумеят *величието*. Днес човек едва ли може да повярва на атаките, отправени срещу тези велики умове от дребнавите. „Annalen für Philosophie“ например говорил за тях пренебрежително; някой си *Мансо* ги нарекъл „мръсни готвачи на Ваймар и Йена...“ Те трябвало да се защитават от всички тези атаки и това, което дали в „Xenien“ през 1796 г., е красив паметник на тяхното приятелство. В тези дистихи, в които те извършили световноисторическа присъда над всички, които са ги обидили и са обидили добрия вкус, не винаги е възможно да се различи кои са от Гьоте и кои от Шилер.

Приятелството трябва да ги накара да изглеждат като едно цяло. В примерите на Шилер и Гьоте можем да видим как величието знае как да се съпротивлява на ежедневието и как приятелството, което почива в духовната сфера, наистина се поддържа и издига.

И двамата търсеха истината: Шилер първо в сърцето на човека, Гьоте в цялата природа.

ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ, 11 февруари 1905 г.

Светогледът на Шилер и неговият Валеницайн

Не може да се говори за мирогледа на Шилер по същия начин, както за философските мирогледи на други хора, защото той е в постоянен поток, в непрекъснат възход. По-малките личности намират за лесно да стигнат до мироглед. По-великите го намират за много трудно. Това е така, защото по-малката личност е неспособна да схване големите загадки. За по-великата личност всеки житейски опит представлява нова загадка; той променя, на нова основа, тяхното възприятие, което след това трябва да бъде преоформено. Гьоте преминава през този процес до края на живота си, както и Шилер. Самият Шилер изразява, че по същество познава само малка сфера от собственото си развитие, но умът му непрекъснато работи върху задълбочаването и хармонизирането на този запас от понятия и житейски опит. Начинът, по който Шилер води разговорите, е доста характерен.

Той беше контрапункт на Хердер и това съпоставяне хвърля известна светлина върху Шилер.

Когато Хердер беше в компанията на хора, споделящи интересите му, той развиваше своите възгледи; рядко се повдигаше възражение; той стоеше толкова твърдо, толкова ясно, че не би искал да придвижва въпроса по-нататък в диалектическа дискусия. Съвсем различно беше с Шилер; с него всеки разговор ставаше оживен: той подхващаше всяко възражение, всяка тема се повдигаше и по този начин водеше разговора по всички възможни странични пътеки, всичко се разглеждаше от всеки ъгъл. В разговора, в живота, който обграждаше Шилер в лично взаимодействие, най-красиво се изразява как неговите възгледи са били в постоянно изменение. Тук имаме същия стремеж към истината, който *Лесинг* изрази с думите: „Ако Бог застане пред мен, с цялата истина в едната ръка и стремежа към истината в другата, щях да го помоля: Господи, дай ми стремежа към истината, защото цялата истина със сигурност съществува само за Бога.“

Така виждаме как Шилер, през всички периоди от живота си, е бил ангажиран с непрестанен стремеж към по-висш мироглед; как, когато отива в Йена за професорската си длъжност, е бил принуден да оживи идеите си; как се е борил да схване великите сили, действащи в света, и да ги направи плодотворни в оживени беседи.

По-кратките есета по философия на историята ни показват как той се е борил с тези идеи. Освен вече споменатата лекция „Какъв е смисълът и целта на изучаването на универсалната история?“, той се опитва да характеризира значението на законодател като Мойсей. След това обсъжда времето на кръстоносните походи; и то

Може би няма нищо по-красиво и интересно от начина, по който Шилер изобразява имуществените и феодалните системи на Средновековието. Великите холандски борби за свобода са заснети по такъв начин, че човек може да се поучи от тях как се развива вътрешно историческото развитие. След това е историята на Тридесетгодишната война, в която той е особено пленен от фигурата на Валенщайн, който му разкрива човешкото същество със закона на волята в себе си, непоколебимо в своята личност, но обременено с дребнави амбиции, колебливо в целите си и изпълнено с неясни понятия, размишляващо върху астрологията. По-късно той се опитва да разгадае тази фигура поетично. Но преди това Шилер търси яснота чрез философски изследвания в произведенията на Кант. Шилер не се е обърнал към кантианството като философ неподготвен. По това време в него е имало нещо, което е могло да се появи само чрез ангажираност с Кант.

Човек трябва да схване дълбоко този момент в съществуването на Шилер, за да разбере истински неговата велика личност. Съществува поредица от писма, „Философски писма“, между Юлий и Рафаело: философията, която той развива там, е нещо вродено за него. Светогледът, който е формирал от дълбоката си личност, е представен от човека на име Юлий, докато в Рафаело трябва да си представим човек като неговия приятел Кьорнер, който е постигнал известна затвореност в себе си, макар и не в такава дълбока степен. Защото в живота по-малкият често се явява като по-мъдър, по-висш в сравнение с този, който се стреми към по-висши неща, този, който се бори. Този, който се бори, който тук все още живее в неудовлетвореност сред дисхармония, очертава своя мироглед в „Теософия на Юлий“ приблизително така: „Всичко в света произлиза от духовна основа. Човекът също е...“

Излизайки директно от тази първична основа, тя е сливане на всички сили на света. Тя действа като екстракт, съюз на всичко, което е разпространено в природата. Цялото съществуване извън нея е просто йероглиф на подобна на нея сила. В образа на пеперудата, която се издига отново от гъсеницата, подмладена, във въздуха, имаме образ на човешкото безсмъртие. Само ако можехме да се издигнем до идеала, вложен в нас, бихме могли да постигнем удовлетворение. Той нарича този мироглед „Теософия на Юлий“. Светът е мисъл за Бог; всичко живее само в безкрайната любов на Бог; всичко в мен и извън мен е просто йероглиф на най-висшето същество. Точно както Гьоте, в своя прозаичен химн на природата, изразява, че човекът е поставен от природата, без да бъде задаван въпрос и непредупреден, в цикъла на живота, че самата природа говори и действа в него, така и Шилер, в известен смисъл, стига до подобна позиция в тази Теософия на Юлий. Но в началото той се чувства неудовлетворен: само бог би могъл да гледа на света от такава перспектива, вярва той. Може ли *човешката* душа, толкова малка и ограничена, наистина да живее с такава картина на света?

От кантианството Шилер първоначално получава нов мироглед, който остава актуален до средата на 1890-те. Загадката на вселената се превръща за него в загадка на човечеството; проблемът за свободата е това, което го занимава най-много. Въпросът пред ума му е: Как човечеството може да постигне своето съвършенство?

в най-чистата и красива форма в „Естетически писма“: От една страна, човекът е подвластен на своята нисша природа, на своите инстинкти; природата тук е необходимост в

сетивните неща, които един ден ще се струпат върху него . От друга страна, в човешката мисъл се крие духовната необходимост; има логика, на която той трябва да се подчини. Той е роб на естествената необходимост и едновременно с това роб на необходимостта на разума. Кант отговаря на това противоречие, като подчинява естествената необходимост на духовната необходимост. Шилер схваща цялата дълбочина на пропастта между естествената и рационалната необходимост. Тук той вижда *проблем* , който се простира до всички човешки дела. Законите, които управляват хората, са отчасти производни на естествената необходимост, от динамичните сили, които действат в тях; отчасти от моралния ред, който те възплъщават. От това трябва да произтичат дисхармонията и потисничеството. Така имаме динамичното състояние и моралното състояние; и двете функционират като желязна необходимост.

Само онзи човек може да се нарече свободен, който е усвоил до такава степен неизменните закони на разума и логиката, че ги следва без принуда, който е пречистил моралната си чувствителност до такава степен, че не може да не желае чистото, защото неговите наклонности са организирани нагоре към духовния живот. Човекът, който е свел законите на разума до нагоните и склонностите на душата и е издигнал човешките страсти до разпознаване на моралния ред, ще овладее динамичните закони по такъв начин, че да възникне хармония между неговите нагони и разум. Шилер нарича разположението, в което се намира човекът, пречистил по този начин своите нагони, естетическо разположение, а състоянието, в което такива хора действат, естетическо общество. Човешките същества трябва да осъзнаят това, което им се струва най-висше достойнство.

В „Теософията“ на Юлий Шилер представя идеален мироглед. Образованието, насочено към този идеал, е това, което Шилер изисква от човечеството и човешкото общество. Развитието е това, което Шилер очаква от човечеството .

Това е изразено в стихотворението „Разходката“. Той вижда хармонията на света не като нещо постигнато, а като цел на развитието. Той намира вечната хармония на природата за красива, но и като нещо, към което човечеството трябва да се стреми в себе си. Идеал на човечеството трябва да стане постигането на състояние, в което хората живеят в такава хармония, каквато природата толкова образцово ни се представя. Това, което Шилер преди това е търсил като съдържание на познанието, сега се превръща в негов морален и естетически идеал. Сега, под влиянието на Гьоте, той отново става поет: вярва, че това е най-добрият начин да покаже как човешкият дух се намира в процес на развитие, как взаимодействат различните сили в него, как се стреми от дълбините към висините.

По наистина значим начин той поетично представя собствения си фундаментален проблем във „Валенщайн“. За него е трудно да изобрази човешката природа, по-трудно от по-нисшите натури. Шилер не е създавал героите си от абстрактни идеи и след това, както често се твърди, не е търсил плътта, за да се впише в концептуалната си рамка. Това не е било така с неговите герои и със сигурност не с „Валенщайн“. Шилер е започнал с това, което е нарекъл вътрешно музикално настроение, а не с идеи. Потокът от сили, вплетени в човечеството, се е вливал в ума му, сякаш в мелодии, разтваряйки се в хармония или разтваряйки се в дисхармония. След това е търсил...

Благодаря ви, героите, индивидуалните настроения. Така пред очите му бяха контрастните вътрешни сили на Валенщайн, които неизбежно го доведоха до голяма катастрофа. – За съжаление, това настроение може да бъде предадено само чрез концептуални средства. – Има самостоятелна личност, която трагично загива. Но тя става истински трагична едва когато се провали заради самата себе си. Това, което *Хебел* изисква като необходимо условие на трагичното, „че е трябвало да се стигне дотук“, че нищо не може да бъде трагично, което е могло да се направи по различен начин – колко интуитивно Шилер схвана тази гледна точка, макар че все още не я изразява!

Но Шилер е под влиянието на друга трагична идея, която не може да бъде разрешена и която намира своя основен израз в самия образ на Валенщайн. Това е осъзнаването, че нещо по-висше играе роля в човешкия живот, нещо, което не може да бъде разрешено в тези рамки. Едва в края на света, когато човечеството достигне съвършенство, то ще може напълно да разбере своята съдба. Дотогава винаги ще има грешки, нещо неразрешимо, за което Валенщайн търси решение в звездите, нещо непредсказуемо в собственото си сърце. Валенщайн вярва, че е прочел съдбата си в звездите и сега трябва да стане свидетел на това как Октавио го мами, противно на астрологичния оракул. И все пак човешката свобода остава първостепенна; вътрешна необходимост го принуждава да търси решението в звездите: той е изправен пред нова загадка, звездите са го излъгали. Но не, звездите не могат да лъжат: Човечеството, което нарушава най-свещените закони на чувството и сърцето, нарушава хармонията на звездите. Не може да има ред-

Съществува естествен ред, който противоречи на законите на човешкия ум. Всеки, който гледа на характера на Валенщайн по този начин, ще види как собствената личност на Шилер се отразява в дълбок смисъл чрез личността на Валенщайн.

Шилер искал да се изправи срещу противоречията на света и да покаже как да се живее с тях. Трябва да има истина в света, казвал си той, и я търсил, както вече го правил в „Писмата на Юлий“. Противоречието се крие в индивидуалните привидности. Тук Шилер стига до осъзнаването на това, което древните индийци и други мъдреци са разпознавали като илюзия. Той искал да живее в истината и смятал изкуството за врата, през която човечеството трябва да премине, за да достигне зората на красотата и свободата. В стихотворението „Художниците“ той директно изисква от *художниците* да заемат своето място на световната сцена и да участват в осъществяването на идеала. Така той им призовава: „Достойнството на човечеството е поставено във вашите ръце. Пазете го!“

ПЕТА ЛЕКЦИЯ, 18 февруари 1905 г.

Шилер, гръцката драма и Ницше

Това е времето, когато Шилер пише „Валенщайн“ – време на преход за него, време на пречистване, в което той се опитва да се издигне над предишния си мироглед и да схване това, което нарича чисто художествено. Видяхме как Шилер се опитва да види нещо в красивото, художественото –

Той вярвал, че изкуството е способно да издигне и хармонизира силите на човешката душа, така че художественото творчество е това, което дава на човечеството свобода. Така, както пише на Гьоте по повод „Вилхелм Майстер“, художникът за него е единственото истински човешко същество, а философът е просто карикатура в сравнение с него. Това е радикална промяна, отразяваща чувствата на Шилер по онова време.

Във „Фиеско“, „Интрига и любов“ и „Дон Карлос“ героите трябва да се разбират като едни симпатични към него, други антипатични. Той искаше да се откаже от тази морална преценка, от тази морална оценка, в разцвета на своите артистични сили. Сега той искаше да се отнася към престъпника със същата любов и грижа, както към героя; вече не бива произведението на изкуството да се основава на нещо, което самият той изпитваше като симпатия или антипатия.

Когато срещу „Вилхелм Майстер“ е повдигнато обвинение, че няколко персонажа обиждат моралните чувства, той пише например на Гьоте: „Ако може да ти се докаже, че неморалността произтича от теб, а не от персонажите, тогава би могъл да бъдеш обвинен.“ За него Вилхелм Майстер е школа по естетика.

Шилер, който е разглеждал човешката личност в нейната автономност, се е опитал да се издигне до висотите на истинското изкуство. Това е довело до нов вид участие на художника в неговите творения. Вече виждаме това във „Валенщайн“. Той вече не е трябвало да има личен интерес, вече не е трябвало да съди и оценява морално, а единствено като художник.

Тази гледна точка напомня на разговор между Шилер и Гьоте, в който те обсъждат архитектурата. В този разговор Гьоте изказва нещо изключително важно.

Дума, изречена първоначално, която може да звучи донякъде парадоксално. Гьоте е изисквал красивата сграда да прави хармонично впечатление не само на окото, но и на някой, който е воден през нея със завързани очи. Когато всички сетивни възприятия се елиминират, става възможно интелектуалното потапяне.

Не целесъобразност : това, което се изискваше тук, беше идеалността на духа. Това изискване на пръв поглед изглежда парадоксално: то произлиза от възвишената художествена визия на Гьоте и Шилер. Около него се формира кръг от художници, споделящи сходни възгледи. Сред тях е *Вилхелм фон Хумболт*, изтънчен познавач на изкуството, чиито естетически трактати са значими за интелектуалната среда. Това води Шилер до сблъсък с по-ранните му художествени възгледи и с кантианството, което по същество иска да позволи на свръхестественото да съществува само там, където е заложен моралът. Но никой художник не може да вижда нещата по този начин; завръщайки се в сферата на изкуството, Кант вече не е достатъчен за Шилер. Концепцията на Шилер за трагичен конфликт е тази, формулирана по-късно от Хебел, който казва, че само това, което е непроменимо, е трагично. Така се чувстваше Шилер; така се беше опитал да го изобрази във „Валенщайн“, така искаше да изобрази трагичното. В „Ричард III“ на Шекспир той виждаше съдбата да се намесва с такава неизбежност. И все пак той вече беше развил привързаност към гръцката драма. В шекспировата драма характерът на героя е централен; необходимостта от развитие произтича от характера на героя.

Съвсем различно е в гръцката драма. Там всичко е предопределено, всичко вече е направено. Човекът е воден към-

Поставен в рамките на по-висш духовен ред, но едновременно с това, тъй като е създаване на сетивата, той е смазан от него. Не характерът, не личността, а свръхчовешката съдба е определящият фактор. Така Ерините от гръцката трагедия първоначално не са богини на отмъщението, а всъщност представляват здрача, онова, което не може да бъде напълно разрешено, онова, което осъмва над човешката съдба. След завръщането си към артистичните си занимания, Шилер стига до това разбиране за трагичното. Който желае да преживее трагичното по този начин, трябва да елиминира личното, да го отдели от чисто човешкото. Само тогава човек наистина ще разбере „Валенщайн“. След като е преодолял личността, нещо трансличносно витае над Валенщайн. Това, че човечеството принадлежи към по-висш ред, по-висш духовен свят, е за Шилер значението на звездите, които ръководят човешката съдба. Там, в звездите, Валенщайн трябва да прочете съдбата си.

Карлайл намеква за тази свръхличност, когато открива в характера на отделните фигури в лагера на Валенщайн паралелизъм, който се простира отвъд тях до личностите на водачите: ирландският драгун, който се доверява на капризите на войната, сочи към своя командир Бътлър; първият кирасир, който представлява по-благородната страна на военния живот, към Макс Пиколомини; тръбачът, в безусловната си преданост, към Терцки; докато сержантът, който педантично цитира изявленията на своя командир, се явява като карикатура на Валенщайн.

По този начин виждаме голяма закономерност, която надхвърля чисто личното. Цялата композиция на поемата доказва позицията, която Шилер е вярвал, че е достигнал. Първо, имаме лагера,

Където Валенщайн дори не се появява; второ, *аферата* Пиколомини, където Валенщайн всъщност не се намесва; той научава какво се е случило чрез Макс Пиколомини, а от жена си чува какво се случва във виенския двор. Той позволява на генералите си да се съберат и да подпишат известния документ. Действието се развива около него. Така мисълта за предателство е само игриво схваната от него, преди да завладее душата му. Трето, смъртта на Валенщайн. Сега Валенщайн е тласнат в събитията от собствените си мисли, които са приели обективен живот, тласнати в транслична съдба. Монументален език характеризира тази ситуация. Той е поставен в желязна необходимост; личното, което няма нищо общо с голямата схема на нещата, е изместено настрани. То обаче намира разтърсващи тонове, както в разговора с Макс Пиколомини.

Валенщайн (погледът му мълчаливо се впи в него и сега се приближава към него):

Макс, остани с мен. - Не ме оставяй, Макс!
Виж, когато беше в зимния лагер в Прага
Той доведе в шатрата ми нежно момче,
Необичайно за немска зима, ръката
Замръзна ли ти на място заради тежкото знаме?
искаше да я оставиш да бъде мъж, тогава аз я взех
Вдигнах те, покрих те с палтото си,
Аз самият бях твой пазач , не се срамувах
Малките услуги, които получих, се погрижих за твоите
С женствена, грижовна бизнес нюх,
Докато ти, стоплена от мен , не си в сърцето ми
Отново се почувства радостен в младия си живот .
Кога промених начина си на мислене оттогава?

Направих хиляди богати,
Те бяха надарени и възнаградени с продажби на земя .
С почетни позиции - обичах те ,
Дадох ти сърцето си, себе си.
Всички те бяха непознати, *ти* беше
Детето на къщата - Макс, не можеш ме

Изоставе

на! Не може да бъде, не ми харесва и не искам да
повярвам, че Макс може да ме напусне.

Но всъщност това не пречи на сюжета. Величието на тази драма се крие в разграничаването на голямата трагедия от личната, както е направено тук, в изобразяването на това как Валенщайн няма друг избор, освен да действа, след като е оставил мислите си да се реят свободно. Той ни показва как свободата се превръща в своеобразно слънце на необходимостта. Цялата тази линия на мислене съдържа съвременни концепции, които просто трябва да бъдат запалени, за да станат плодотворни.

Следващата драма, „Мария Стюарт“, е замислена по същия начин . По същество всичко вече се е случило в началото и нищо не се разгръща, освен това, което е отдавна подготвено. Само героят, вътрешният живот, се разгръща пред нас и този вътрешен живот, от своя страна, действа като необходимост.

В по-късните си драми Шилер се опитва да разработи все повече и повече елемента на съдбата. Така в „Орлеанската дева“ нещо трансперсонално се изразява във виденията, където тя се среща с демоничното, което я призовава към нейната мисия и ѝ се противопоставя, когато не се подчинява на неговата заповед, докато не се помири с него чрез покаяние.

В „Месинската булка“ той всъщност се опитва да въведе отново гръцката трагедия в съвременния живот. Тук той изразява трансперсоналното чрез въвеждането на хора. Какво е имал предвид Шилер с хора? Той е погледнал назад към произхода на трагедията, *която* е възникнала от религията. В първичната драма е показано как Дионис, страдащият бог, е изкупен в човечеството. По-късни изследвания са довели до това осъзнаване. Когато гръцката мистериална драма е секуларизирана, се появяват първите наченки на драматичното изкуство. Така у Есхил все още срещаме ехо от това, от което е възникнало изкуството, от мистериалните култове, в които е изобразена световната драма на световното изкупление. *Едуар Шур* е изобразил тези Елевзински мистерии в своите „Светища на Ориента“ – първи вид религиозно-художествено решение на загадката на света. Всеобхватните действия на тази първична драма не намират подходящ инструмент в езика; това е израз на личните взаимоотношения. Когато драмата премина към говоримото слово, тя се насочи към по-лични взаимоотношения, както в произведенията на Софокъл и Еврипид. От типичното, тя се премести към представянето на личното. Следователно старата драма използваше трансперсонален език, нещо подобно на музиката. Тя произхожда от хора, който съпътстваше пантомимичното действие. Така по-късната словесна драма се разви от музикалната драма. *Фридрих Ницше* доразви тази идея в есето си „Раждането на трагедията от духа на музиката“. За него словесната драма е вид декадентско произведение. Оттук и неговото преклонение пред Вагнер, който искаше да създаде ново религиозно изкуство, родено от митичния свят. *Рихард Вагнер* беше ентусиазиран от това.

не за личното, а за безличното. Затова той основава драмите си не на исторически, а на митични събития и където е необходимо да се изобрази безличното, използва не обикновен език, а музикално извисен.

Шилер е предвидил това, което по-късно е изследвано и е развил гръцката трагедия в този смисъл. Той е искал да въведе лирически елемент, за да, както споменава в предговора, издигне изкуството на специално ниво чрез атмосферата. Така това, което се е разиграло в радикална форма в кръговете на Вагнер и Ницше, вече е налице у Шилер; само че там не е третирано по толкова ясен и нюансиран начин, както от него.

Още в Шилер е живяла великата идея да се върне човечеството към източника, от който е произлязло духовното, да се върне изкуството към първичния източник, от който са произлезли религията, изкуството и науката. За него красотата може да бъде зората на истината. Дори днес ще открием в Шилер това, което ни насочва към най-доброто, на което се надяваме в настоящето и бъдещето. По този начин Шилер може да ни води днес като пророк на по-добро бъдеще.

ШЕСТА ЛЕКЦИЯ, 25 февруари 1905 г.

По-късните драми на Шилер

Видяхме как Шилер, във всяка от по-късните си драми, многократно се е опитвал да реши проблема на драматичното. Има нещо възвисяващо в това да се види как след всеки нов голям успех Шилер – и то

Имаше изключителни успехи, признание от най-добрите по негово време, дори и да не е липсвала враждебност - има нещо особено възвисяващо, казах аз, да се види как се опитва да се изкачи на по-висока сцена с всяка нова драма.

Всичките му по-късни драми – „Част“, „Месинската булка“, „Орлеанската девица“, „Деметрий“ – са опити да се подходи към проблема на драматичното и трагичното по нов начин. Той никога не би се задоволил с убеждението, че е изчерпал психологията. В „Мария Стюарт“ го видяхме да се занимава с проблема на съдбата, създавайки напълно осъзната ситуация, в която се разгръщат само героите. В „Орлеанската девица“ той се спусна още по-дълбоко в човешката душа. Той знаеше как да се задълбочи в човешката психология, основавайки проблема по начина, по който Хебел го описа, когато каза, че трагичното трябва да се отнася до нещо, което в известен смисъл е ирационално. Така в „Орлеанската девица“ виждаме влиянието на тъмни психически сили: тя е един вид сомнамбул, под влиянието на това, което може да се нарече демонично, и е носена от него. Тя е предназначена да стои високо над човечеството; само по силата на девствеността си тя има право да върви като ангел на смъртта през редиците на врага, в служба на отечеството. В „Месинската булка“ Шилер се опитва да издигне драмата, като се позовава на първичната драма. Той се връща към онази първична драма, която *предшества дори Ахил*, която не е просто изкуство, а неразделна част от истината, обхващаща религията, науката и изкуството: към онази Дионисиева драма, която извежда на сцената страдащия, умиращия и възкръсналия Бог като

Представители на цялото човечество. Сюжетът не е имал характера на това, което днес бихме нарекли поезия. Световната драма е трябвало да бъде представена, истината в красива, артистична форма. Тя е била предназначена да донесе извисяване и религиозно назидание на човечеството. Така за зрителя мистериозната драма е съдържала едновременно това, което по-късно се е развило отделно като религия, изкуство и философия.

Тази линия на мислене, развита от Фридрих Ницше в есето му „Раждането на трагедията от духа на музиката“, в което той представя първичната драма като висша форма, тази фундаментална идея вече е съществувала у Шилер. Идеята на Шилер за издигане на красотата до по-висши сфери чрез повторно въвеждане на музикалния елемент е възприета отново от Вагнер в грандиозен мащаб и намира монументален израз в музикалната драма. Вагнер се обръща към мита и избира музиката, за да изрази значимото не на ежедневен език, а на по-възвишен. Посоката, която изкуството поема във вагнерианския кръг, е замислена от Шилер. В краткото си въведение към „Месинската булка“ той намира израз за това, който е едновременно ярък и сбит. Истинското изкуство трябва да осигури свобода на духа в жизненото взаимодействие на всички негови способности. От това разпознаваме какво е живяло в учениците на Шилер. Видяхме как духът на Шилер се е изкачил до Гьоте. Самият той нарича духа на Гьоте интуитивен, свой собствен символичен. Това е значимо твърдение.

Шилер по същество винаги е възприемал хората като представители на вида; той ги е възприемал като вид симфония. В неговото творчество виждаме драма, изникваща от музикално настроение: от това възниква тази симфония от човешки характери, от действия –

страдащите герои. Това означаваше, че той трябваше да превърне индивидуалните черти в символи на дълбок човешки опит. Ето как Шилер се превърна в поет на идеализма: той основа идеалите на опита, за да ги оформи чрез характера. В основата на неговото творчество беше проблемът за човешкото аз, въпросът: как човек взаимодейства със средата си?

В „Месинската булка“ той се стреми да представи гръцката трагедия на съдбата в нова форма. В човешката душа трябва да има нещо, което пречи на хората да действат рационално – в противен случай те биха действали по-мъдро – нещо тъмно трябва да пребивава в тях, подобно на демона на Сократ. Това трябва да упражнява влиянието си от духовния свят. Шилер включва този елемент, непонятен за разума, в трагедията. По начина, по който го прави, Шилер се разкрива като изцяло съвременен персонаж. Сюжетът му се развива от два съня: Месинският принц сънува пламък, поглъщащ две лаврови дървета. Арабски астролог тълкува този сън като означаващ, че дъщерята, която е родил, ще донесе нещастие на синовете му, и той нарежда да я убият. Едновременно с това обаче принцесата е сънувала дете, прегърнато мирно от орел и лъв. Сънят ѝ също е тълкуван: християнски монах ѝ обещава, че дъщеря ѝ ще обедини двамата враждуващи братя в любов. След това тя спасява детето.

По този начин, тъмнината и неопределеността са присъщи на началната точка на сюжета. Изглежда много фино, че първият сън е интерпретиран от арабин, вторият от християнин; но Шилер не избира нито едното, нито другото. Ако се премахне всичко мистично и подобно на сън,

Така остава само борбата на братята и това рационално действие все още запазва драматичната си сила. Гениалното и особено артистично е, че всеки елемент образува цяло; дори без мистичния елемент, действието е завършено. Шилер фино и изкусно влага в тази драма нещо, което надхвърля човешкото съзнание. По този начин той стига до още по-висш отговор на своя въпрос.

Той изследва същата психология на човечеството в „Част 1“. Нямам намерение да анализирам драмата, а само да покажа какво е означавал Шилер за 19-ти век и какво ще означава все още за нас. Не е без основание Шилер да отдели „Част 1“ от останалата структура на драмата.

Но каквото и да правиш, не ме включвай в съветите си. Не искам да обсъждам или да избирам дълго! Ако имаш нужда от мен за конкретна задача, тогава се обади на тази страна; няма да имаш нужда от мен.

За разлика от другите, той не действа под влиянието на идеята за свобода, а по-скоро от чисто лично чувство, наранено чувство за бащина гордост. Шилер допуска две линии на мислене да се слоят: нещо, което засяга само него, и това, което чувства швейцарският народ.

Шилер искал да покаже как не всичко в човешкия живот се развива по праволинеен начин. Същото можем да открием и в „Юдит“ на Хебел, където тежкото положение на отечеството съвпада с наранените женски чувствителност; поетът се нуждае от нещо, което извира директно от човешкото сърце. Шилер не иска само моралното, само чувственото, а по-скоро моралът трябва да се спусне и да се превърне в лична страст. Човешките същества стават свободни само когато са способни да осъществяват личните си начинания по такъв начин, че да ги съгласуват с общото—

където тези елементи се сливат. Така Шилер е работил стъпка по стъпка върху развитието на своята психология; така виждаме идеализма му в състояние на постоянно изясняване. Това е магията, която живее в драмите на Шилер. Той не е писал напразно своите дълбоки естетически произведения, нито се е потапял напразно в тези проблеми.

Всичко, написано за естетиката през 19-ти век от *Вишер*, *Хартман*, *Фехнер* и *други* – колкото и значимо и проникателно да е голяма част от него – разкрива, че във всички тях красотата произлиза от човечеството. Шилер обаче винаги е изучавал какво се случва в човешката душа, как красотата ѝ влияе. Ето защо това, което той казва, ни докосва толкова интимно, толкова познато; ето защо прозаичните произведения на Шилер винаги могат да се четат с удоволствие. Би било подходящо да се посвети на Шилер, ако тези писания бъдат широко разпространени и четени; те биха могли да допринесат значително за задълбочаването на човешкия дух в художествено и морално отношение. От естетическите писма на Шилер би трябвало да се извлече педагогическа полза; те биха внесли ново измерение в цялата ни образователна система.

Всеки, който иска да разбере драмите на Шилер, трябва да черпи от изисканата интелектуална атмосфера на неговите естетически писания. Как Шилер се е стремил да проникне все по-дълбоко в дълбините на човешкото сърце, става ясно за всеки, който се запознае с за съжаление недовършения „Димитрий“. „Димитрий“ би могъл да бъде драма, толкова разтърсваща и мощна, колкото всяко шекспирово произведение. Правени са много опити за завършване на „Димитрий“, но никой не е успял да се справи с мащаба на задачата. Неоспоримо трагичният конфликт, с богатия си сюжет – например полският сеит – е, и това е важният момент, изцяло в рамките на...

Загубих го. Не можем да кажем, че нашите сетива, възприятия и чувства съставляват нашето аз. Ние сме това, което сме, защото мислите и чувствата на нашата среда проникват в нашето същество. Този Димитрий е израснал по такъв начин, че самият той не знае какво е неговото аз. Скъпоценен камък е открит в него по време на значимо дело, за което ще бъде екзекутиран. Изглежда се оказва, че той е законният наследник на царския престол. Всичко се нарежда; той не може да не вярва, че е истинският наследник на руския престол. Така той е тласнат към специфична конфигурация на своето аз. Нишки, изтъкани отвън, го тласкат напред. Движението е победоносно; но Димитрий се развива в образа на цар. Сега, когато неговото аз е в хармония със света около него, той разбира, че е сгрешил: той не е истинският наследник на трона. Той вече не е човекът, който се е оказал. Той стои пред майка си: тя го обожаваше, но гласът на природата е толкова силен в нея, че тя не може да го признае за свой син. Той обаче се е превърнал в това, което си е представял. Вече не може да се отърси от това, но самите основи на това „аз“ се рушат. Това е безкрайно трагичен конфликт, в който можем да повярваме. Всичко е поставено на върха на личността, личност, изобразена с безкрайно майсторство, личност, за която вярваме, че „няма да властва над роби“.

Дори външните аспекти са изработени с цялото изкуство, на което само Шилер е способен. Така в Сапеха, противникът на Димитрий, е предопределен образът на Димитрий. И тук се търси симетрията, постигната във Валенщайн. Драмата не е завършена; намесва се смъртта. Така смъртта на Шилер придобива трагично измерение; всички надежди, които са се основавали на

Очакванията на Шилер са изразени в писмата и изказванията на неговите съвременници. Дълбоко разтърсени от загубата на някого, от когото все още се очакваше толкова много, писмата на най-добрите, като тези на *Вилхелм фон Хумболт*, отекват до нас :

„Той беше взет от света в разцвета на интелектуалните си сили и все още можеше да постигне безкрайно много. Целта му беше поставена по такъв начин, че никога да не можеше да достигне крайна точка и непрекъснато развиващата се дейност на ума му не би позволила спиране ; много дълго време той би могъл да се наслаждава на радостта, на насладата, наистина, както той така неподражаемо я описва в писмо по повод планирането на идилия, блаженството на поетичното творчество.“

издига смъртта на Шилер до трагично ниво , защото в обичайния ход на събитията смъртта е лишена от този ирационален елемент. Именно от тази гледна точка Гьоте намира *думите за починалия си приятел* в „Епилог към „Камбаната“ на Шилер“ :

А зад него, в нематериален вид ,
лежеше това, което опитомява всички
ни : обикновеното.

Тази голяма идеалистична нишка може да се види да продължава и през 19-ти век. Хората осъзнават, че духът на Шилер е възвисяващ и че отсега нататък той ще бъде източник на утеха и пример за подражание за своя народ във всичките му борби.

Продължаващото влияние на идеализма на Шилер върху немската интелектуална тъкан е уместно изразено от *К. Гуцков* в речта му на честването на Шилер в Хармонията в Дрезден на 10 ноември 1859 г.:

„Това е тайната на нашата любов към Шилер: възвисяването на сърцата ни! Смелостта да действаме!

Вярната подкрепа, която нацията, при всички обстоятелства, оказва на своите любими.“

Намерено е! Смелостта и радостта се събуждат от това, което ни напомня за Шилер. Колкото и прекрасен, богат, дълбоко утешителен да ни се струва Гьоте, това, което в неговите творения напомня за немския характер и обичаи, е като бръшлян, прилепнал тъжно и мечтателно към миналото. Но при Шилер всичко е бъдеще, развяващо се знаме или лавър. Затова, затова ние отбелязваме стогодишнината от името му толкова звучно и всеобхватно, като удара на бронзов щит. Да живее поетът на действието, бастион на немското отечество!

СЕДМА ЛЕКЦИЯ, 4 март 1905 г.

Влиянието на Шилер през 19 век

Бих искал да говоря за естеството на влиянието на Шилер върху 19-ти век, преди да премина към значението му за настоящето и какъв може да бъде той за бъдещето. В заключителните си бележки ще представя подробен преглед на Шилер. Всеки, който желае да опише връзката на Шилер с 19-ти век, не може да навлезе в подробности; следователно няма да се спираме на отделни събития, освен ако те не притежават особено симптоматично значение. Целта е да се демонстрира естеството на творчеството на Шилер в рамките на по-широкия културен живот на 19-ти век и да се определи мястото на Шилер в него.

Обикновено е трудно да се каже колко голямо е било влиянието на Шилер върху отделните периоди; каналите не могат да бъдат проследени подробно. Влиянието на Шилер позволява

Може да се сравни отчасти с влиянието, упражнявано от Хердер в началото на века, за когото Гьоте казва на Екерман: „Кой все още чете философските произведения на Хердер? И все пак навсякъде човек среща идеите, които той е посял.“ Това е по-интензивен ефект от този, свързан с името му. Същото важи и за Шилер. Неговото творчество не може да бъде отделено от влиянието на великата класическа епоха. Едно нещо обаче може да се подчертае: това влияние на Шилер, чието признание свидетелства националният фестивал на 10 ноември 1859 г., не се е появило толкова лесно и без противоречие. Шилер не е постигнал това толкова лесно. Много неща е трябвало да се случат, за да може духът на Шилер да се влее, особено в младежите, по такъв непретенциозен начин. Така „Песента на камбаната“ първоначално предизвиква най-ожесточена опозиция в романтичните среди. *Каролин фон Шлегел*, съпругата на *Август Вилхелм фон Шлегел*, я нарича дребнобуржоазно, филистерско стихотворение.

Не само в това, което срещаме в *Xenien*, но като цяло в кръговете на онези, които са били наричани романтици, откриваме оживена опозиция срещу Шилер. Романтиците виждали своя идеал в „Вилхелм Майстер“ на Гьоте и отправили следните думи към Гьоте, верния приятел, който се обърнал към Шилер:

Далеч зад него, в несъществени проявления,
лежеше това, което опитомява всички нас ,
обикновеното...

Издигнат на щит за сметка на Шилер. Това, което Шилер разбираше – издигането на морала и етичното до толкова високо ниво – беше нещо напълно несимпатично за тях. Остри думи се лееха от романтиците срещу Шилер, буржоазния етичар. Тези, които днес в Шилер-

Тези, които са израснали в свят на благоговение към Шилер, ще открият, че е трудно да разберат думите, които *Фридрих фон Шлегел* използва, за да го опише в своите разсъждения за Шилер и Гьоте. Той нарича въображението на Шилер „разбито“. Няма и следа от това, което е привличало всички сърца към Шилер. Към края на 20-те години на 19-ти век е публикувана кореспонденцията между Гьоте и Шилер, този паметник, който Гьоте издига на своя приятел и на тяхното приятелство. Човек може да научи изключително много от нея и значението ѝ за немската художествена критика е неизмеримо. Дори тогава романтиците са били категорично пренебрежителни. Те са изпитвали хапливо презрение към нея. Колко трудно е било да се спечели твърда почва за славата на Шилер, се вижда от мегаломанията на личностите, които най-яростно са му се противопоставяли. А. В. Шлегел, опитният преводач на Шекспир, е написал сонет за себе си, в който изразява как е възприемал собствената си връзка с немския народ; той говори там със самоувереност за неговото поетично значение, която ни се струва странна днес. Той завършва:

Как ще го нарече устата на бъдещето, не е известно, но това поколение го разпозна с името Август Вилхелм Шлегел.

Човекът не е просто изолирана фигура; той представлява самата романтична теория. Той може да бъде разбран само чрез разбиране на целите на романтичната школа. Романтиците са търсели ново изкуство, синтез на всички художествени изрази. Тяхната теория по същество е израснала от това, което Шилер е представил в своите естетически есета, но е била карикатурна версия. Думите на Шилер: „Човекът е

„Само там, където играе, е истински човек “ се превърна в своеобразно мото за тях. Така възникна романтичната ирония, която превърна всичко в игра на гения. Те бяха на мнение, че да бъдеш гений е подчинено на човешките прищевки. Когато Шилер нарече изкуството игра, това беше, защото искаше да му придаде пълна сериозност. „Тайната на майстора на изкуството се крие в завладяването на темата чрез формата“, казва Шилер, докато романтиците пренебрегваха формата и изискваха самата тема да бъде художествено ефективна. Именно на този подход – който не искам да критикувам, а по-скоро да характеризирам – Шилер се противопостави фундаментално. Кореспонденцията между Гьоте и Шилер следователно, както бе споменато, беше приета от тях като нещо, което ги смущаваше. Те намираха правилата на изкуството, обсъждани в нея, за скучни. А. В. фон Шлегел пише злонамерени епиграми под влияние на тази кореспонденция. Помежду си романтиците се гледаха един на друг с най-голямо възхищение. Всичко това показва как през първите десетилетия житейското дело на Шилер е предизвиквало най-ожесточена опозиция. От друга страна, личността на Шилер е била толкова огромна, че дори от тези среди той е получавал признание и възхищение. *Лудвиг Тик, например, е писал за „Валенщайн“ на Шилер с разбиране и благоговение.*

Виждаме, че Шилер постепенно е придобивал все по-голямо влияние, че е пуснал корени в сърцата на нацията. Така *Теодор Кьорнер* , макар и най-значимият, не е единствената фигура, която живее изцяло в духа на Шилер; той, който също умира като герой, е изцяло изпълнен с идеалите, които Шилер му е внушил. Той сякаш е бил предопределен за това от личното приятелство, което е свързвало семейството му с Шилер. Това е било искрено приятелство,

Кьорнер го свързал с Шилер; той бил кръстник на Теодор Кьорнер и именно от него била купена „лирата“, която Теодор Кьорнер носел навсякъде. Шилер бавно, но сигурно се промъквал в сърцата на младежите.

Всеки, който проследи развитието на писмеността сред непокорните романтици, се натъква на влиянието на Шилер дори в словоформите, които той е измислил. Чрез Шилер се оформя това, което може да се нарече немско образование през първата половина на 19 век: то е изцяло оформено, сякаш от непретенциозни неща, от това, което Шилер е вложил в съзнанието. Това, което произлиза от Хердер и другите класици, се влива в нацията чрез образността и дидактическите изрази на Шилер. Дори някои да се съпротивляват в разгара на естетическото образование, влиянието на Шилер става все по-утвърдено. Така неговото влияние продължава да расте. И когато настъпва стогодишнината на Шилер, най-добрите го празнуват, най-добрите от нацията. Книга за Шилер съдържа сборник с речите, произнесени по това време. И тези речи са произнесени от важни мъже: *Якоб Грим*, *Т. Вишер*, великият естетик, *Карл Гуцков*, *Ернст Курциус*, *Морис Кариер* и много други. Семето, посято от Шилер, е покълнало.

И все пак , трябва да се каже, че езикът, говорен през 1859 г., е бил доста чужд на това, което се е очертавало като нещо ново по това време. Акцентът върху идеала през 1859 г. е странно съвместим с това, което друго се е появило през тази година. Четири важни публикации бих искал да подчертая тук: „Произходът на видовете“ на Чарлз Дарвин е публикувана през 1859 г. След това „Подготвително училище по естетика“ на Фехнер.

Тя е придобила голямо влияние върху едно съвременно течение: произлиза от Хегел, който самият той защитава Шилер срещу романтиците. Вишер, който произхожда от епохата на Гьоте-Шилер и се застъпва за идеалистична естетика, се оказва в противоречие с това, което самият той е познавал преди това; той вижда тази посока изместена от Фехнер. Това е естетика отдолу, докато преди това се е застъпвала естетика отгоре. Отдолу, от малките симптоми, сега може да се разпознае същността на красотата. Третият труд, който се занимава с пространствените отношения, е в известен контраст с подхода на Шилер. В края на краищата, Шилер се е обърнал към астрономите в една от своите епиграми, както следва:

„Не ми говори толкова много за петна от мъгла и
Слънца.

Дали природата е велика само защото ви дава задачата да я преброите? Вашият обект със сигурност е най-възвишеното в пространството, но, приятели, възвишеното не обитава в пространството.

Тази трета работа е „спектралният анализ“, открит от Кирхоф и Бунзен . Тя прави възможно идентифицирането на компонентите на слънцето и анализът дори на най-отдалечените мъглявини.

Четвъртото произведение беше: „Критика на политическата икономия“ на Карл Маркс. Съществуваха особен контраст между това, което се обсъждаше на тържеството в чест на Шилер, и това, което всъщност донесе тази епоха.

Това беше своеобразна гледна точка, която Шилер и нашите класици като цяло възприемаха по отношение на световната култура. Човек не може да си представи Рафаело или Микеланджело без контекста на времето, от което са родени.

от които са творили. Така Омировото изкуство е тясно свързано с това, което живее във всеки. Омир е трябвало само да придаде форма на това, което е проникнало в неговите съвременници като чувство и мисъл. Съвсем различно е било с нашите класически писатели. Омир, за кого е писал поезия? Той е говорил за гърци на гърци. Така Данте, Микеланджело и дори Шекспир са били изцяло вплетени в своето време. Различно е било с нашите класически писатели. Лесинг е бил ентусиазиран от Винкелман; той е формирал своите художествени възгледи от неговите изложения. Лесинг също се е връщал към Аристотел. Шилер и Гьоте са изучавали Аристотел с Лесинг с благочестива вяра. Оттук възниква такъв отделен идеал за красота, изкуство, толкова откъснато от живота на времето, особено в по-късните години на поетите. Защото ранните драми на Шилер, „Разбойниците“ и „Коварство и любов“, все още са свързани със собствения му живот. Гьоте се е развил особено в Италия. Изкуството се е превърнало в самоцел, абстрактно откъснато от реалния живот. Гьоте и Шилер са станали безразлични към своите теми. Така виждаме, че Шилер сега търси своите теми навсякъде по света. Той се е издигнал над света около себе си, стъпил е на собствените си крака. Нищо не характеризира влиянието на Шилер повече от факта, че романтизмът го е последвал, асимилирайки всичко чуждо. Преводите от всички области на световната литература представляват голямо постижение на романтичната школа.

Отношението на Шилер към изкуството е нещо, което решаващо влияе върху отношението му към 19-ти век.

ОСМА ЛЕКЦИЯ, 5 март 1905 г.

Какво може да научи настоящето от Шилер?

Трябва да се признае, че отношението на публиката към Шилер през втората половина на 19 век е трябвало да стане съвсем различно от това през първия; това вече е било обусловено от явленията, за които споменах. Позицията на Шилер относно истината е била такава, че той е могъл да каже: „През зората на красотата навлизах в страната на знанието.“ За него истината е била красота. Произведението на изкуството трябва да бъде проява на идеята; идеята, чрез която човек си представя, че е пронизана вселената. Това е идеален мироглед, изтънчен, фин, който може да бъде схванат само от онези, способни да се извисят до фини, интелектуални висоти. Основата за разбиране на Шилер предполага нещо, което поставя значителни изисквания.

Следователно, през втората половина на века почитта към Шилер е била малко по-слаба; възходът на естествените науки довел до по-хладно отношение. Истината вече се виждала само в чувственото. Шилер никога не правил това. Идеалите на Шилер винаги са били истина, но истини, основани на духа. Това, което някога е било дълбоко усещано от хората, днес вече не е осезаема реалност. Шилер е израснал от необятността и широтата на интелектуалния хоризонт: светът на Гьоте, Лесинг, Хердер и Винкелман. Когато външната реалност настъпила с посуровите си изисквания, връзката между красотата и истината се загубила. Въз основа на научни открития, *Лудвиг Бюхнер* не можел да си представи чисто материалистичен...

да изгради естетически мироглед. Шилер обаче не е подходящ за материалистическа епоха; позоваването на неговите възгледи в такава епоха се превръща в клише. Така Шилер донякъде избледнява на заден план. Гьоте все още е на власт през втората половина на 19 век, защото в неговото творчество художественото може да бъде отделено от неговия мироглед. Дори в произведенията на Херман Грим всичко кулминира в панегирик на Гьоте, художника. Вярно е, че за всеки, който изучава Гьоте отблизо, е без съмнение, че дори в неговия случай е невъзможно да го отдели от неговия мироглед. Въпреки това, чисто естетическа перспектива е възможна при Гьоте; такава гледна точка не е възможна при Шилер. Днес изкуството се разглежда като нещо, което се занимава с царството на въображението. Това вече предполага отхвърляне на мирогледа.

Така се е образувала пропаст между духа на епохата, в която е живял Шилер, и този на нашата собствена, пропаст, която е позволила на един нов биограф на Шилер, *Ото Брам*, произлязъл от *школата на Шерер*, да започне книгата си с думите: „В младостта си бях мразещ Шилер.“ Едва постепенно, чрез ученост и разбиране, той си проправя път към почит към Шилер. Шилер е намерил учени биографи, но чувствителността на епохата е станала чужда на задачите, които наистина го вълнуват. Тя не може да разбере как може да се съгласува това, което днес се нарича знание, с това, което Шилер представлява. Както вече беше споменато, художниците от по-ранна епоха, един Рафаело, един Микеланджело, са израснали от живота на своето време. Това вече не е така след смъртта на Гьоте. Виждаме как художник като *Петер Корнелиус* твори изцяло от мисълта; той

Той вече нямаше никаква връзка с интелектуалната същност на своето време. Винаги се чувстваше особено отчужден в Берлин; привлечен от католицизма, в който вярваше, че се основава неговият артистичен идеал, той оставаше безразличен към живота на своето време.

Така пропастта между живота и изкуството става все по-голяма. Колко чужд изглежда Шилер в живота на 19-ти век. *Якоб Минор със сигурност* е написал дебели томове за младостта на Шилер, но всичко сочи колко чужди са станали възгледите на Шилер за нашето време. Това, което днес се признава за истина, е израснало извън научния мироглед. По подобен начин естетиката се е изместила от идеалистична към реалистична посока. Тази промяна е била толкова дълбока, че *Вишер* не е могъл да се накара да публикува второ издание на своята „Естетика“, която е била написана в идеалистичен дух; сега той се е разочаровал от това, което преди е защитавал. Толкова чужда е била чувствителността на първата половина на века за водещите умове, че такъв човек би се самокритикувал по този начин.

След това развитие ще разберем мястото на Шилер в днешно време. По този начин е било възможно човек като *Е. Дю Боа-Реймон*, който самият той е бил изцяло вкоренен в речта на Шилер, да каже в реч за „Фауст“ на Гьоте, че „Фауст“ всъщност е несъвършено произведение, че Фауст по право трябва да се ожени за Гретхен, да направи значителни изобретения и по този начин да води полезен живот – и така нататък. Всичко, което съставлява Фауст, вече не е било разбираемо от видна фигура на 19-ти век.

Тази насока стана решаваща. Никой не смееше да ѝ противоречи, никой не смееше да оспори правото на...

да се набляга на идеалите. Дори изкуството се нарича реалистично. Идеалистичната интерпретация не намира голям отзвук сред публиката. Тези, които признават, че не намират Шилер за симпатичен, са честни. Идеята, че красотата е израз на истината, вече не е вярна. Това, което може да се види с очите и да се докосне с ръцете, се нарича истина. Ежедневието се нарича истина. Това не е било така за Шилер; за него истината се крие във великите, идеални закони. За него изкуството е било представяне на духовното, скрито в реалността, а не на ежедневието. Истината, която Шилер е търсел, днес не е разпозната нито от науката, нито от изкуството; никой не разбира днес какво е имал предвид Шилер под истина. Оттук и този контраст. Днес истината се разбира като това, което Шилер е наричал чувствено и необходимо. В хармонията между духовното, чувственото и необходимото Шилер търси идеала за свобода. Това, което днес се нарича художествено, никога не може да се нарече художествено в смисъла на Шилер. Съществува още една пропаст между днешните възгледи и тези на Шилер. Нашето време вече не притежава дълбокия, интензивен копнеж да проникне до вътрешното ядро на света. Тази дълбока сериозност, която висеше като благоухание над възгледите на Шилер, тази дълбока сериозност вече я няма никъде.

По този начин, нашето време се опитва да съпостави велики улове с такива фундаментални различия като *Толстой* и *Ницше* по един много повърхностен начин. Материализмът се е превърнал в мироглед, евангелие, неразделна част от нашето време. Масите, в частност, стоят на чисто материалистична основа; те отказват да приемат какъвто и да е друг мироглед. За тях само естественото е истина.

Науката ни позволява наистина да назоваваме нещата. Един кратък епизод илюстрира последствията от това . Това е последният път, когато един идеалистично оцветен, макар и песимистичен, мироглед е оказал влияние върху света: „Философия на несъзнаваното“ *на Едуард фон Хартман* .

Трудът е посрещнат с множество атаки. Появява се остра критика под заглавието: „Несъзнаваното от гледна точка на теорията за произхода и дарвинизма“. Книгата не носи името на автора. Много естествоизследователи я приветстват като най-доброто опровержение на труда на Е. фон Хартман. Във второто издание авторът се идентифицира: той е самият Е. фон Хартман. Той е възнамерявал да покаже, че е лесно да се сними човек до материалистическа гледна точка, след като човек се е издигнал до по-висша. Тези, които стоят на по-висша гледна точка, могат да разберат по-нисша, докато тези, които не стоят на по-нисша гледна точка, не могат да разберат по-висшата. Съвсем вярно е, че някой, който стои на идеалистична гледна точка , в известен смисъл е напълно готов да признае материалистическа. Някой, който стои на позицията на Шилер, може да съди Бюхнер и модерното изкуство от материалистическа гледна точка, но обратното, материалистът не може да прозре идеалиста.

Шилер е вярвал в идеалите. Една негова дълбока поговорка гласи: „Каква религия изповядвам? Нито една от всичките, които ми назовавате. - И защо никоя? - По религиозни причини.“

Това е най-великото в него: че естетическото му убеждение е било едновременно и религиозно, че художественото му творчество е било негов култ. Това, че идеалът му е живял в него по този начин, е неразделна част от неговото величие. И затова не питаме: „Може ли Шилер да означава нещо за нас днес?“ Напротив, той

трябва отново да стане нещо за нас, именно защото сме забравили как да го направим.

да разбере отвъд чисто материалното. Тогава човек ще разбере изкуство, което се стреми да разкрие тайните на съществуването.

Но чрез него ще разберем и един нов идеал за свобода. Днес чуваме много да се говори за свобода; искаме да бъдем свободни от държавни и икономически ограничения. Шилер е разбирал свободата по различен начин. Как човек става свободен в себе си? Как се освобождава от своите низки желания, от ограниченията на логиката и разума? Шилер, който е писал за държавата и живота в обществото, стига до нова цел, насока към бъдещи идеали. Ако с право изискваме в наше време индивидът да може да се развива свободно, трябва да разбираме хармонията в смисъла на Шилер. Нека сравним това, което се изисква днес, с това, което Шилер е изисквал. Искането да разгледаме две фигури: *Макс Щирнер* и Шилер. Какво би могло да изглежда по-различно, по-противоречиво от „Азът и собственото“ на Щирнер и „Естетически писма“ на Шилер? По времето, когато влиянието на Шилер отстъпва на заден план, влиянието на Щирнер се засилва. Щирнер, който е бил до голяма степен игнориран, е преоткрит през 1890-те; неговото творчество формира основата на това, което сега е известно като индивидуализъм. Това чувство на нашето време има известна стойност, но както изглежда в момента, то трябва да изглежда необуздано. В „Естетически писма“ на Шилер искането за освобождение на човешката личност е повдигнато още по-радикално. Шилер представя този идеал по по-малко буржоазен начин от Щирнер. Идеалът за сътрудничество между хората, които са станали вътрешно свободни, служи като предупреждение за другите. Заповеди, принудителни разпоредби, не съществуват.

Не там, където хората живеят така. Днес изглежда, че хората вярват, че всичко трябва да се превърне в хаос, ако не са ограничени от полицейски мерки. И все пак, трябва да сме наясно: безброй неща в световната история се случват без закони. Всеки ден можем да наблюдаваме как, съвсем естествено, хората се избягват един друг по най-оживените улици, без никаква регулация да го диктува. Деветдесет и осем процента от живота ни се развива без закони. И един ден ще бъде възможно да се управляваме изцяло без закони, без принуда. Но за да се случи това, човечеството трябва да е станало вътрешно свободно.

идеал с неизмерима величина. Изкуството трябва да води човечеството към свобода. Изкуството, израснало от субстанцията на културата, трябва да се превърне във великия просветител на света. Художниците не трябва да създават просто фотографии на външния свят; те трябва да бъдат посланици на по-висша духовна реалност. Тогава художниците ще творят отново, както са правили някога, от този идеал. Шилер искаше да ни насочи чрез изкуството към ново разбиране на реалността; той го мислеше сериозно.

Ако нашето време наистина желае да разбере Шилер, то трябва да синтезира натрупаните си знания в един по-висш идеализъм, който ги издига до духовна реалност. Тогава ще се появят онези, които отново ще могат да говорят от дълбините на сърцата си, от духа на Шилер.

Няма голяма полза да се откриват театри в чест на Шилер, ако хората, които седят в тях, не го разбират. Едва когато ние се издигнем до такова разбиране за Шилер, ще има хора, които, подобно на Херман Грим за Гьоте, ще могат да говорят за него от дълбините на сърцата си.

ДЕВЕТА ЛЕКЦИЯ, 25 март 1905 г.:

Шилер и идеализмът

(Естетика и морал)

бих искал да разгледам един специфичен въпрос, който е свързан с лекцията за влиянието на Шилер върху днешния ден. Въпросът за немската естетика ни интересува тук, защото Шилер е тясно свързан с основата на естетическата наука. Естетиката е наука за красотата.

Видяхме как Шилер, в различни периоди от живота си, е подходдал към красотата . Шилер е виждал в красотата нещо, което притежава много специална културна стойност. Степента, до която това е било нещо наистина специално, ни показва естетическата наука, каквато я познаваме днес, дисциплина само на около 150 години. Разбира се, *Аристотел вече е* писал за поетиката, но в продължение на векове възгледите за нея са оставали на една и съща гледна точка. Знаем, че дори *Лесинг* често се е позовавал на Аристотел. Едва през 18 век, от философията на времето, се появява *Баумгартен* , който написва книга за красотата „Естетика“ през 1750 г. Той разграничава красотата от истината, като заявява, че, както казва, истината съдържа ясна концепция, докато красотата въплъщава неясни, объркани идеи. Не след дълго преди Шилер такива идеи са могли да възникнат. Сега откриваме един вид естетика у самия *Кант* в „Критика на способността за съждение“, но за него всичко е било само теория. Той никога не е получил живо разбиране за това какво е красотата; никога не е пътувал на повече от три мили от родното си място, Кьонигсберг; той никога не е преживял нищо значително

Той виждал произведението на изкуството; следователно, писал само от гледна точка на абстрактната философия. Шилер пръв ярко схванал този проблем в труда си „Естетически писма“.

Какъв е бил характерът на проблема тогава? Гьоте е гледал назад към Гърция с меланхолия; Винкелман също е копнеел за времето, когато човечеството е имитирало божественото в своите произведения на изкуството. Шилер също е страдал от този копнеж през втория си период. Това е изразено в „Боговете на Гърция“. Какво е по същество това, освен религиозен елемент, който е в основата на гръцката драма? То се основава на мистерията, тайната на бога, който става човек, който страда, умира и се възражда отново като човешко същество. Преживяването на това се е разбирало като пречистване на човешката душа. Дори „Поетика“ на Аристотел все още пази следа от това. Трагичният елемент, както го е формулирал Лесинг, е трябвало да се състои в стремеж към пречистване от тези страсти чрез представяне на действия, които пораждат страх и съжаление. Беше трудно да се разбере какво означава това. Самият Лесинг размишляваше обширно върху това. Богата литература по темата се появява през 19 век. Цели библиотеки са написани за думата катарзис. Тя е била неразбрана, защото произходът ѝ е бил неизвестен.

драмата на *Ахил* все още може да се разпознае нещо от драмата на бога. Дионис стои в центъра на действието като велика драматична фигура; хорът около него съпровожда действието. По този начин Едуар Шур възражда мистерийната драма. Драматичното култово действие има много специфичната задача да води човечеството към по-високо ниво на съществуване.

Казва се, че човекът е обременен от страсти; чрез понисшия си живот той е подвластен на тях; но може да ги преодолее, когато висшият аспект, който живее в него, е пречистен; може да се издигне над тях чрез съзерцанието на божествения пример. Този вид представяне е трябвало да доведе хората до облагородяване по-лесно, отколкото се постига чрез доктрина. Защото, както казва *Шопенхауер* : *Моралът е лесен за проповядване, но е трудно да се установи морал. В по-късна епоха на човечеството се е появил възгледът, че добродетелта може да се преподава.* Но тя е нещо, което живее в човека, нещо толкова естествено за него, колкото яденето и пиенето; той може да бъде доведен до нея, когато божественото в него се събуди от примера на страдащия Бог. Това пречистване чрез божествения пример се нарича „катарзис“. По този начин е трябвало да се събудят страх и състрадание. Обикновеното състрадание, което е свързано с личното, трябва да се издигне до голямо безлично състрадание, когато човек види Бог да страда за човечеството.

След това драматичното действие е било хуманизирано и през Средновековието виждаме как моралът се еманципирал и се е появил самостоятелно. По-късно, в християнството, това, което е било въплътено в мистерията, е било развито едностранчиво. Гъркът е видял със собствените си очи Бога, който се е въздигнал от унижението. В мистериите добродетелта не е била просто проповядвана, а е била направена видима за човечеството.

това обратно към човешкото разбиране, да обедини отново тези две неща, беше нещо, което силно живееше в Шилер. Движещата сила зад неговите писания беше копнежът да помири тези две: чувствеността и морала. Строгийт морал е...

Кант е тълкувал дълга като отклонение от всичко, което се явява като склонност. Шилер, от друга страна, е изисквал дългът да се превърне в склонност. Шилер е искал страстта да бъде толкова пречистена, че самата тя да се явява като дълг. Ето защо той толкова е почитал Гьоте, виждайки в него съвършен съюз на чувствеността и морала. Той е търсил този съюз на чувственото и моралното в красотата. Защото, тъй като Шилер е притежавал една особено немска характеристика - естетическата съвест, той е искал изкуството да служи за издигане на човечеството до по-висше съществуване. В нашата класическа епоха е имало силно усещане, че красотата не е предназначена да запълва празни часове, а по-скоро да бъде мост между божественото и чувственото. И Шилер се е борил с тази идея, намирайки свобода в това. Склонността вече не е потисната; той казва, че човек, който трябва да действа добродетелно срещу своите склонности, все още се смята за нисш. Не, техните склонности трябва да бъдат толкова култивирани, че да действат добродетелно по собствено желание. По-рано, в есето си „Сцената като морална институция“, той е проповядвал нещо подобно на суровия Кантов морал.

Тайната на майстора се крие в триумфа на формата над материята. Каква е всъщност материята на поезията? В каква концепция се крие правилната гледна точка за съзерцание на красотата? – Докато се интересувам от едно-единствено, конкретно лице, не съм придобил истинско художествено виждане; все още има прилепване към материята. – „Разгледайте „какво“, но още повече разгледайте „как“!“ – Докато поетът все още показва, че мрази злодея, по начина на личен интерес, той все още се придържа към материята, а не към формата; той все още не е стигнал до естетическо виждане. Само

Той е стигнал до тази гледна точка, когато злодеят е изобразен по такъв начин, че естественият ред изпълнява наказанието, а не самият поет. Тогава се разгръща световната карма, тогава световната история се превръща в световен съд. Поетът се отстранява от уравнението и наблюдава световната история обективно. Така се сбъдва това, което Аристотел вече е изразил: че поетите са по-истински от историята. В историята човек не винаги може да обхване цялостта на събитията; тя е фрагмент, който лежи пред нас, така че често получаваме впечатление за несправедливост. В това отношение, следователно, произведението на изкуството е по-истински от историята.

Така се създава чиста и благородна концепция за изкуството; пречиштането, самият катарзис, надхвърля симпатията и антипатията. Зрителят е призован да застане пред произведението на изкуството с чисто, почти божествено чувство, виждайки пред себе си обективен образ на света, създавайки микрокосмос за себе си. Драматургът ни показва, в тясна рамка, как вината и изкуплението са преплетени, изобразявайки подробно какво е истината, но придавайки на тази истина универсално валиден характер. Гьоте изразява това, като нарича красотата проява на законите на природата, които никога не биха могли да бъдат изразени без красота.

Гьоте и Шилер искаха да намерят реализъм, но идеалистичен реализъм. Днес хората вярват, че могат да намерят реализъм чрез точното изобразяване на природата. Шилер и Гьоте биха казали: Това не е цялата истина; сетивната природа представлява само част от това, което е възприемаемо; духовното липсва; само ако човек събере целия природен свят в едно произведение, това би могло да се счита за истинско; но сетивната природа е...

Но винаги само фрагмент от реалността. - Тъй като са се стремели към истината, те не са приемали непосредствената истина на природата.

Така Шилер и Гьоте се стремят да събудят идеализма по своето време. Този идеализъм е съществувал и по-рано; у Данте откриваме изображения не на външната реалност, каквато ни заобикаля, а на това, което се случва в човешката душа. По-късно духовното е разглеждано във външна форма. Във „Великата Кофта“ Гьоте изобразява как онези, които материализират духа, са склонни към грешки. Шилер също се е борил с материализацията на духовното. По това време много се е търсело в тази посока. Голяма част от това, което днес е известно като спиритуализъм, е заемало широки кръгове тогава. Така се е появил дълбокомислещият „Духовидец“, изследване на тези течения. Преди да е достигнал по-висши перспективи чрез кантианството и артистичните занимания, Шилер е описал опасностите, пред които са изправени онези, които търсят духовното във външния свят, вместо в себе си. Така се е родил „Духовидецът“.

Един принц, отчужден от вярата си и лишен от силата да събуди духовното в собствената си душа, е хвърлен в състояние на силна възбуда от странно пророчество, провъзгласено му от мистериозен непознат, което скоро се сбъдва. В това състояние той попада в ръцете на шарлатани, които чрез умело манипулиране на определени обстоятелства го привеждат в състояние на ума, възприемчиво за духовно привидение. Заклинанието продължава, но изведнъж непознат се намесва, разкрива магьосника и след това призовава свое собствено привидение на мястото на измамника - привидение, което носи важно послание.

...към принца. Принцът е мятан напред-назад от съмнения; непознатият е същият, който му е направил пророчеството. Но скоро съмняващият се подозира, че двамата са в заговор, тъй като първият фокусник, макар и арестуван, скоро изчезва. Нови, необясними инциденти го подтикват да се стреми да разреши всички мистерии; по този начин той става напълно зависим от тайно общество; но губи всякакъв морален компас. Романът никога не е завършен, но борбата на търсещия дух е изобразена тук по мъчителен начин. Виждаме как копнежът за духовното води хората надолу, когато го търсят във външния свят. Не този, който се вкопчва в чувственото, нито в смисъл, че изисква да види духовното да се проявява като чувствено, може да проникне до духовното. Духовното трябва да се разкрие в душата на човека.

Това е истинската тайна на духовното. Ето защо художникът го вижда първо като красота. Красотата, след това, завладяна и проникната от духа, става реална в произведението на изкуството. Така красотата е достойният материал на духовното. Първоначално за Шилер красотата е единственото нещо, чрез което духовното може да се разкрие. Той поглежда с меланхолия назад към гръцката епоха, където е съществувала възможността за различно пробуждане на духовното. Човечеството се е издигнало до Бога, като Го е свалило, позволило Му е да стане човек и позволило на себе си да бъде издигнато чрез Него. Сега човечеството е трябвало да се издигне отново до божественото, като е победило материалното. Така в своите драми Шилер се е стремил към все по-висши неща, докато физическото не е отпадало все повече и повече от него, докато това, което Гьоте му е извикал – „Далеч зад него в нематериална привидност / лежеше това, което ни опитомява всички, общото“ – се е оказало напълно вярно.

което беше станало негово. Гьоте не използва думата „обикновен“ тук в презрителен, низък смисъл; тя се отнася до универсалното човешко състояние, обикновената природа на човечеството, над която Шилер се е издигнал. Така Шилер, като истински визионер, се е издигнал до съзерцанието на духовното.

Той трябва да стои пред нас като пример за подражание. Само това трябва да бъде целта на тези лекции, доколкото това беше възможно за толкова малко часове: да се проследи стремящата се душа на Шилер, която се издига към все по-висше интелектуално съзерцание, стремейки се да схване духовното, за да го отпечата върху чувственото. В тази борба човек разпознава Шилер, защото в него лично думите на Гьоте наистина се изпълняват:

Само този заслужава свобода и живот, който
трябва да ги побеждава ежедневно.

Така Шилер се издигнал до майстор на естетическата, изпълнена с дух форма.

III

ПРИКАЧЕНО ПРИЛОЖЕНИЕ

Дискусии и лекции от Рудолф Щайнер
в „Лигата за единство „Джордано
Бруно““
Светоглед » през 1902 г.

Доклади на членове на Асоциацията „Джордано Бруно“ в
списание „Der Freidenker“

„...Второ оправдание беше Обществото „Джордано Бруно“. То имаше за цел да обедини хора, които симпатизираха на духовно-монистичния мироглед. Акцентът беше върху факта, че не съществуват два световни принципа, материя и дух, а че духът, като принцип на единството, конституира цялото битие.“

Рудолф Щайнер, „Пътят на моя живот“

ЕДИНСТВОТО НА СВЕТА

Берлин, март 1902 г.

Дискусия в „Лигата на Джордано Бруно за единен
мироглед“ с изявление на Рудолф Щайнер

Обществото „Бруно“ се стреми да насърчава единен мироглед . То не го счита за завършен продукт, а по-скоро за текуща задача, към която се стреми да допринесе чрез изследвания, обучение, организация и вдъхновение. За Обществото е особено важно да обедини различните гледни точки и, ако е възможно, да постигне известен компромис. То се стреми и към единство, като се стреми към хармонично интегриране на естествените науки, философията, изкуството и религиозната практика. Сред средствата за постигане на тази цел Обществото разглежда не само по-големи публични лекции, но и дискусии по въпроси, свързани с мирогледа, в рамките на по-малък кръг, както и публикуването на подобни трудове на Обществото в печатен вид.

Първият опит за планирана дискусия относно единен мироглед се провежда през март 1902 г. Темата за дискусия е: „Какво означава единен мироглед по отношение на неговата концепция и ценности?“ Уводната презентация е трябвало да бъде изнесена от новия секретар на асоциацията, д-р Херман Фридман, но той не е могъл да я представи поради заболяване. Г-н Волфганг Кирхбах любезно се намесва, за да представи собствените си възгледи по импровизиран начин. След като председателят на асоциацията, д-р *Бруно Виле* , посочи целта на дискусийните вечери, г-ца Мария Холгерс рецитира трогателното стихотворение на Хьолдерлин „Към природата“. След това *Волфганг Кирхбах* взе думата:

„Председателят току-що подчерта, че установяването и стремежът към монистичен мироглед е толкова труден, колкото и привлекателен и важен. Затова ще се опитам да ви представя, още от първата ни дискусия днес, цялата сложност на проблема.“

с които се сблъскваме. Това позоваване на трудността на нашата задача е предназначено да бъде чисто академично.

Изречението, на което трябва да се спра, е формулирано по следния начин: Какво означава за нас, или по-скоро за мен, един единен миروглед по отношение на неговите понятия и ценности? Ще ви представя накратко проблема, такъв какъвто ме засяга. За тези, които може би не са запознати с него, подчертавам, че терминът „единен мироглед“ тук е просто превод на думата „монистичен“, която изразява преработката на всички концептуални и други знания в мироглед за единна същност, за съществуването на света като едно цяло. Терминът „единен мироглед“ вероятно би описал значението по-точно.

не можем да избегнем да се запитаме за неговата стойност, за областите, в които той има стойност и на които се разпада.

в сферата на космоса – както популярно се нарича природата в нейния закономерен ред – би било един аспект на обединените изследвания и мисъл. Естествената наука обаче, в сегашното си състояние, все още не дава право на никого, който се е задълбочил в нея, да говори обективно за единство в космоса . Свикнали сме да мислим за тази вселена, представена количествено, като материя и, свързана с нея, понятието за сила. Дуализмът, присъщ на тази концептуална връзка, е довел до опити тя да се разтвори в единство. Казвало се е, че силата е функция, израз на материята и по този начин е постигнато определено единство чрез представяне на материята като нещо по същество едно. Действителната естествена наука е развила понятието за материя по съвсем различен начин. Използвайки аналитичните си методи, тя е извлякла все повече и повече елементи от околния космос и чрез емпирична работа е открила приблизително седемдесет различни елемента, т.е. материали, вместо монистична материя. По този начин понятието „материя“ сега има само стойността на езикова абстракция, подобно на понятието „животно“. То не съответства на никое реално индивидуално същество; по-скоро единството на тези седемдесет елемента е засега само хипотеза.

Същото откриваме и по отношение на концепцията за сила още от времето на Робърт.

Откритието на Майер за единството на силата и трансформируемостта на енергията. Те са изправени пред огромната загадка, че механичната сила, а може би и същата сила, която държи Земята и Слънцето в постоянна връзка и причинява въртенето на небесните тела, че може би същата тази сила, преобразувана и трансформирана, представлява онези явления, които например ни представя гръмотевичната буря. Но факт е, че това явление на електричеството се проявява по различен начин от, да речем, силата, която тласка камък към центъра на Земята. По този начин науката все още не е доказала, че трябва да се приеме единство на природата в смисъл, че различните форми на енергия са едно цяло. Различните явления все още не са преодоляни; и тук сме изправени само пред хипотези.

Същото важи *и за цяла* гама от други явления. Например, не е известно къде да се разграничи висшето понятие за живота като органичен от понятието за неорганичен . Цялото обяснение на природата е обект на оживен дебат по този въпрос.

трябва да основаваме този аспект на нашия мироглед на материала, предоставен от естествената наука, следователно трябва да признаем: единството на Вселената все още не е обективно доказано като факт.

Но какво да кажем за другия въпрос, който трябва да бъде разгледан в общия ни въпрос за единния мироглед? Това е въпросът: Как нашето собствено мислене, което се стреми към единство, се отнася към своя обект, света? Тук сме изправени пред очевиден дуализъм. Виждаме: има нещо отвън и ето нещо, което включва това отвън. Първоначално имаме ^{дуалност} . Но сега питаме: До каква степен можем и можем да приемем, че функциите на нашия мозък, формите на изразяване, категориите на нашия ум, образуват единство със света? Фактът, че свързвате всички функции на вашия ум с единство, може най-много да се изведе от факта, че ги локализираще заедно в тялото си. Преди всичко, дейността, която извършвате, когато изследвате причината, която кара камък да падне на Земята, е съвсем различна от тази, когато питате: Възможно ли е при дадените условия това да се случи ? Възможно е различните психични функции...

Идеите, които ви се представят чрез вашите действия, си противоречат и по този начин във вас не съществува единство . Друг въпрос би бил как единният образ на света, който носите в себе си, съответства на обективната реалност. До каква степен законите, които управляват моя ум, се отнасят и за външния свят? Първоначално ще трябва да мислим дуалистично. Разрешаването на този дуализъм в монизъм обаче е върховен импулс в самата мисъл; но епистемологията е изправена пред основен проблем тук. От Кант насам справянето с този проблем е задължение на всеки, който се занимава с въпроси, свързани с миросгледа.

При изграждането на единен миросглед, ние следователно трябва да извършим две операции: първо, емпирично да проследим безкрайното множество на света до най-малките му диференциации , и второ, винаги да насочваме мисленето си в епистемологичен смисъл към монизма, към обобщаване на това множество в единство.

При обработката на материала в тази насока, скоро бихме се сблъскали със значителни трудности в етичната сфера. Бързо би възникнал въпросът до каква степен можем да съдим за моралния живот в себе си и за процесите в космоса от гледна точка на единните морални закони. Защото не можем да позволим на който и да е процес на този свят да ни влияе, без едновременно да го обработим етично. Радостта от космоса, съзерцанието на хармонията в безкрайното множество, е едновременно и морален ангажимент. Следователно би възникнал въпросът: Можем ли да стигнем до монизъм в самата етична мисъл и да я съгласуваме с по-широката монистична перспектива? Това веднага води до въпроса: Не може ли нашата морална чувствителност да намери удовлетворение и чрез различна перспектива? Защо например църковно настроеният християнин смята своето учение, което признава само един Бог, за толкова безкрайно превъзхождащо езичеството, което има множество божества? И как въпреки това християнинът е стигнал до дуализъм, всъщност до предположението за още по-голямо множество в свръхестествения свят?

Ако научните съображения предоставят доказателство за дуализъм, би трябвало да приемем това за достатъчно. Установяването на монизъм само заради това, че е монистичен, би било безсмислено. Но в съзнанието си имаме монон, същество на

Самите неща, чрез които можем да измерим стойността на всички наши възприятия : истината, истината. За всяка отделна наука, за всяка форма на познание има само *една* трайна оценка : че нейните твърдения са *верни* , т.е. че съответстват на обективни процеси. Само тази оценка може да бъде валидна и за един мироглед . Само ако един монистичен начин на обяснение се окаже верни във всички обективни условия, както и в нашите субективни действия, във всички проявления на многообразието на живота, той би бил ценен; не бих могъл да разглеждам нищо друго като критерий за стойността на този мироглед. Този монон на истината, който никога не може да стане неверен, е дотук единственото разпознаваемо вечно единство, на което обективните явления, в тяхната многообразност и преходност, сътрудничат с ума.

След тези думи на Кирхбах, д-р *Рудолф Щайнер стана*, за да направи следните забележки :

„Бих искал стриктно да се придържам към въпроса: Какво означава единен мироглед по отношение на неговата концепция и ценности? В това отношение аз съм в пряка противоположност на моя предшественик. Ако поставя въпроса: Оправдани ли сме ние, от гледна точка на нашите съвременни естествени и социални науки, да считаме света за единство, тогава трябва да кажа „да“, оправдани сме; поне сме принудени да го търсим. Пред лицето на многообразието, до което несъмнено ни е довела специализацията на науките, питам: В каква област трябва да търсим единство? Да се каже от самото начало, че това или онова първо трябва да се докаже като единство, ми се струва преувеличено изискване на крайна епистемология. За мен стремежът към единен мироглед е оправдан просто защото е неотменна нужда на човешкия ум, такава, която е съществувала във всички времена, може би по-ясно в предхристиянските времена, когато все още не е била потисната от догми и предубеждения.“

Църквата, срещу която е преди всичко дълг на лига, която иска да надгражда върху наследството на Джордано Бруно, да се бори.

Междувременно откривам, че резултатите от естествените науки също отговарят на тази нужда. Химията наистина е открила седемдесет елемента и може би все още ще увеличи това разнообразие; но в същото време тя е открила нещо съвсем специално: сред тези елементи, например, тя е открила определени съотношения по отношение на атомното тегло, според които може да се изгради скала от елементи, която едновременно класифицира тези елементи според техните акустични, оптични и други физични свойства. Липсващи елементи са изведени от пропуски в тази скала, техните свойства са частично предсказани и впоследствие са открити. По този начин феноменално различните елементи въпреки това представляват голямо единство, което можем да проследим чрез изчисления.

Химикът обаче е принуден да търси единство другаде, освен в бруталната концепция за по същество единна материя, а именно в система от закономерни взаимоотношения. Професор *Оствалд* изрази тази гледна точка на конгрес на естествените учени. Освен това наскоро беше основано списание, което да доразвие остарелия материализъм в този нов естественофилософски смисъл. По този начин сме изправени пред нов мироглед, който все още не можем да схванем напълно, но за който се е открила перспектива – перспектива към единството.

Същото важи и за единството на силата. Според явленията, вероятно никога няма да можем да сведем електричеството до чиста гравитация, но в математическата формула, по която го изчисляваме и преобразуваме, имаме нещо реално, фундаментално; и така-

С това той ни открива и перспектива към единството на властта.

Без да желая да възприемам точно позицията на теорията за метаморфозата на Гьоте, която първа търси принцип на единство в органичната сфера, въпреки това вярвам, че и тя представлява значителна стъпка към единен мироглед. Към това се добавя и биогенетичният закон, според който всяко същество по време на ембрионалното си развитие преразглежда формите на вида, от който произлиза. Тъй като е станало напълно възможно да се произвеждат органични вещества в лаборатория, ни се предлага и ясна перспектива за единство в тази област.

Ако не се изисква единство директно от феноменалното, тази перспектива ни показва къде трябва да търсим монона. И все по-ясно се разкрива това, в което всички велики философи никога не са се съмнявали: че това, което преживяваме във външния свят, е синоним на това, което преживяваме в съзнанието си. Докато напредваме от външен към вътрешен опит, ще стигнем до единен мироглед. За някой, който търси единство, последните няколко десетилетия на науката са били доста утешителни, защото елементи от всички области се стичат към него, отваряйки единен мироглед.

Неговата ценност се състои във факта, че задоволява духовна потребност, която е също толкова съществена за щастието на ума, който култивира тази потребност, колкото въздухът и светлината.

Г-н *Кирхбах* отговори следното: „Относно въпроса: Как да стигнем до единен мироглед и как си го представяме? – д-р Щайнер е предложил много предложения, с които съм напълно съгласен. Може ли обаче...

Човек със сигурност може да спори по отделни точки. Например, доктрината на Гьоте за растителната метаморфоза, спомената от предишния оратор, е пример за това как дори такъв велик ум би могъл да повярва, че е открил единен принцип по въпрос, който по-късно се оказва съмнителен. Гьоте вярваше, че същият морфологичен принцип управлява хлорофилния лист като стъблото и виждаше принципа на листата да се повтаря във формата на венчелистчетата и плодника, така че всички части на растението са просто модификации на един и същ морфологичен принцип. Факт е обаче, че при розата стъблото има само един централен канал, докато венчелистчето има три; по този начин наистина има фундаментална разлика в морфологичната структура на розата, както и основна химическа такава.

По-новата клетъчна теория търси единство в съвсем различна област от тази псевдоморфология. Тук клетката е формирацията принцип, който създава цялостната структура чрез сбора от всички фактори, на които е подложена. Може би нещо подобно ще се случи и с някои концепции на дарвинизма.

Използвах този пример, за да покажа колко е трудно да се намери единство дори в естествения свят, защото първо трябва да се научим да групираме правилно явленията според чистата интуиция, преди да ни бъде позволено да заключим за тяхното съществено единство чрез математическо или друго логическо посредничество.

Д-р *Бруно Виле*: „Току-що чухте двама представители на светогледи, които според мен, с изключение на няколко различия, са единомисленици в основните си принципи. Посочени са някои трудности, които сякаш пречат на развитието на единен светоглед. Въпреки това, ние първоначално възприемаме природата като множество, като огромно множество от различни усещания. Само когато сравним това разнообразие в рамките на един ум, търсещ единство, и отчасти преодолеем, а отчасти разрешим различията, можем да се доближим до единен светоглед.“

Търсенето на такова единство наистина е, както казва д-р Щайнер, универсална човешка потребност ; преди всичко, логическа потребност. Нашият когнитивен апарат, който се стреми да разбере света, има

Тенденцията да мислим за всичко множествено като за единно цяло. Така, въпреки цялото им разнообразие, виждаме известна обща черта в дърветата на нашите бранденбургски гори и ги групираме, например, под понятието „бор“. След това групираме боровите, от своя страна, с брезите, дъбовете и трепетликите, с боровинките, папратите и мъховете, в още по-висше единство, понятието „растение“. Ако сравним растението със себе си, отново откриваме единство; имаме работа с органични живи същества. Нашето мислене по този начин непрекъснато търси всеобхватни асоциации и връзки. Тук, разбира се, възниква важният въпрос на епистемологията: Съответства ли независимият от нас свят на нашето мислене? Дали единството на природата е *нещо повече* от просто субективно, интелектуално преживяване? Отговорът е много сложен. Днес се задоволявам с просто <Да>, добавяйки: Аз също търся монизъм във факта, че за разлика от Кант, схващам субекта и обекта, ума и природата като неразривно единство и подобно на средновековните <реалисти> виждам в понятието реална, а не просто номинална идентичност.

Дори в нашите морални стремежи, съмнението относно това кое е морално истинно, правилно и здравословно може да бъде елиминирано само ако можем да изведем индивидуални морални идеи от върховно единство. Ако имаше два или повече световни принципа, които стоят в абсолютна противоположност, тогава от тях биха възникнали и противоречиви принципи за нашия морален живот; и наистина, във всички области на живота ни бихме изпаднали в катастрофални противоречия. По този начин, целият ни идеализъм ни насочва към монизма, към търсенето на вечния Един.

на въпроса къде да търсим Единното в този привидно многообразен свят; но великолепно развитата естествена наука от миналия век беше, както д-р Щайнер много правилно подчерта, толкова плодотворна за каузата на единен мироглед, че монистичният философ не бива да пропуска да извлече пълна полза от тези плодове. Естественият учен обаче не бива повече да гледа отвисоко на хилядолетния труд на философията, а по-скоро да приема сериозно съмненията, повдигнати от философите и...

Радвам се, че д-р Щайнер призна, че старият материализъм е станал несъстоятелен. Това прозрение е плод на философска критика. И така, философията и естествените науки принадлежат заедно като взаимно допълващи се перспективи.

В допълнение към научните факти, в които д-р Щайнер правилно вижда важни аспекти на монизма, бих искал да посоча следните аспекти на моя единен мироглед. Преди всичко искам да подчертая, че във всички световни процеси и явления откриваме един всеобхватен природен закон, за който никога не сме били в състояние да идентифицираме изключение: законът за причинно-следствената връзка. Факт е, че всеки процес задължително следва от друг, който можем да наречем причина за последващия. Вярвам, че причината и следствието в тази връзка не означават нищо друго освен това, което наричаме развитие. Появата на следствието от системата от неговите условия може да се разбира като по-нататъшно развитие на причината. По този начин законът за причинно-следствената връзка прониква във всички световни процеси, за които от своя страна можем да идентифицираме специфични правила, особените закони на природата. Според такива <вечни, неизменни, велики закони> светът се обединява за нас в едно цяло, за разлика от дуалистичния мироглед, който допуска чудеса, т.е. изключения от законите на природата, които не може да обясни правдоподобно без <висш указ>, тоест без да признае човешкото невежество.

Още едно единство на света намирам във факта, че всичко, което знам за вселената, е преживяване, било то преживяване за мен самия, било то преживяване за други същества, както и самопреживяване. Ако човек разбира това не само като преживяване на идеите, което би ни доближило до идеалистичния възглед, който разглежда само идеята като реалност на света, тогава вярвам, че всички можем да се съгласим с това твърдение; защото никой не би могъл да докаже, че има съществуване, което не е преживяване. В този принцип на моя мироглед постигнах баланс на значителни противоречия, които биха били проблематични за всеки едностранчиво материалистичен или механистичен монизъм. По този начин преодолях противопоставянето между материята и духа, които обединявам, като схващам всичко физическо като преживяване, а със сигурност не като просто явление за...

нашите сетива, а по-скоро като начин, по който вечното Едно преживява себе си. Като цяло, моят монизъм отрича всички абсолютни противоположности. За мен смъртта означава друга страна на живота. Мога да си представя органичното, произлизащо от неорганичното, само ако няма абсолютна противоположност между двете царства на природата. В моралния живот аз смятам злото просто за незряла форма, по-нисък етап на доброто; следователно, аз разпознавам само относително, а не абсолютно зло. По подобен начин, грешката е само незряла истина, определен етап от развитието по пътя към знанието.

Както виждате, аз търся единен мироглед, също и в смисъл, че се стремя към субективно единство, единство между моите различни интелектуални начинания, моите многобройни преживявания и моите лични силни страни. За мен противопоставянето между разума и сърцето, емоцията и интелекта, между истинската религиозност и научното познание е преодоляно, както и мнението, че изкуството е просто илюзия, очарователна измама, която пречи на хладнокръвното прозрение. Затова при основаването на нашата асоциация подчертах, че при култивирането на единен мироглед човек трябва да насочва хората към оформяне на разделителните враждебности във вътрешния им живот в хармония – в помирение; не, разбира се, в просто сантиментално помирение, а в ясно единство на техните най-висши интелектуални търсения.

Волфганг Кирхбах: „В заключение на тази дискусия бих искал да Ви помоля да разгледате разговора, който се проведе между тримата господа, като предговор към дискусиите, които ще последват. В предстоящите разговори е възможно да се въздържим от продължаването им по този общ начин. Очертани са линии, по които може да се проследи вътрешен консенсус. В следващите дискусии възнамеряваме да разгледаме конкретни въпроси. Всички оратори са съгласни, че единният мироглед е неоспорима необходимост. Следователно, нашата основна задача би била да определим докъде са стигнали тези усилия и да стесним въпроса до конкретни точки. Бих предпочел да не се спирам повече на това засега и по този начин да завърша разказа за днес с „Следва продължение“, за да не се забавлявате да знаете: „Как ще продължи това?““

ИСТИНА И НАУКА

Берлин, 7 май 1902 г.

Уводна лекция на Рудолф Щайнер:

„Пред кой форум може да се проведе дискусия за единен
мироглед?“

Как може да се реши? - Опит за отговор на въпроса
след <Истина и наука >»; последвано от дискусия.

Д-р *Рудолф Щайнер*, като лектор: Бях подтикнат да задам въпроса „Пред кой форум трябва да се реши един единен мироглед?“ отчасти от по-ранни дискусии в рамките на нашата асоциация, която в края на краищата има за цел да култивира монистичен мироглед, а също и от личното ми участие в полемиката около „Вселената на Вселената“ на Хекел. В рамките на асоциацията често се разглеждаха следните въпроси: Каква е същността на единния мироглед, каква е неговата стойност и имаме ли всъщност право да говорим за специфично монистичен? В един момент беше подчертано, че според настоящата научна гледна точка нямаме право да говорим за единство в материални термини, а в друг момент д-р Пенциг обясни, че в стремежа си към единен мироглед, обхващащ целия *природен* и духовен свят, човек не може да не фалшифицира картината, обективно представена от отделните науки, като по този начин насилва фактите. Дори тогава забелязах, че най-големият напредък често произтича от подобни предполагаеми фалшификации. По този начин, коперниковата световна система е била, за времето си, „фалшификация“ на съществуващите факти, точно както еволюционната теория на Ламарк-Дарвин не е нищо повече от това. Как

магнатът Брахе представяше единствения възможен мироглед за своето време, за обсебения от факти индивид, който отказва да разшири мисленето си отвъд обективно установените факти, е лесно да демонстрира „фалшификациите“, съдържащи се в теорията за еволюцията на Ламарк-Хекел според сегашното състояние на науката. Въпреки това, аз вярвам, че подобно на Коперник, Хекел ще се окаже прав. По онова време аз защитавах много обсъжданата „загадка на Вселената“ с пълно убеждение, защото се възхищавах на последователността и абсолютната дързост, с които един ум, от едностранчива гледна точка, изгражда и „фалшифицира“ един мироглед. Въпреки че моите фундаментални философски възгледи са само против това, на което той се противопоставя, и са съгласни с това, което той предлага. В същото време обаче, въз основа на по-ранни писания, бях описан като основен противник на Хекел, преживяване, което ми се струва симптоматично за нашето време, доколкото мирогледът на автора придобива съвсем различна картина в съзнанието на някой друг. Въвеждаме понятия, според обичайното им място в интелектуалния живот, които предават нещо различно от това, което възнамеряваме да изразим.

В тези дебати за Хекел и в дискусиите във Федералния съвет, отново изплува един въпрос, върху който често съм размишлявал: Как истината се свързва с науката? Съдържа ли науката истина, съдържа ли тя някакви елементи, които биха могли да доведат до изграждането на единен мироглед? Имаме ли право да искаме да изградим единен мироглед или изобщо какъвто и да е мироглед от науката?

Този въпрос, който е занимавал векове и които са били по-близо до решението си от съвременните времена, които са се обърнали към

Тъй като пътят към решение е блокиран от така наречената епистемология, трябва да се изясни форумът, в който изобщо може да се определи каквото и да било по отношение на истината и науката, по отношение на истинностното съдържание на науката.

Днес, след цялото развитие на 19-ти век, имаме представа за истината, че тя трябва да съответства на обективно съществуващата реалност. Намираме се в интензивен фанатизъм към фактите, който не ни позволява да направим и крачка отвъд простото регистриране. Ако истината е само концептуално повторение на това, което съществува извън нас, тогава, според възприятието на онези, които се стремят към мироглед днес, този мироглед не е нищо повече от контра-образ на фактите, съществуващи извън нас, на реалността, която вече е завършена в света извън нас. Ако беше възможно да се направи снимка на света от всеки негов ъгъл, от най-благоприятната перспектива, тогава идеалът за мироглед би бил постигнат. Изграждането на такъв мироглед обаче всъщност би било излишно, просто лукс на човешкия ум, ако, подобно на науката, той трябва да бъде нищо повече от просто повторение, един вид фотографски контра-образ на случващото се в света, на това, което вече е завършено. Това, че индивидът трябва да формира индивидуален контра-образ наред с науката, би било напълно ненужно, безкрайно неуместно за целия космополитен контекст. Ако природата е осигурила и развила всичко за нас до последния детайл, тогава това, което човешкият ум мечтае и създава, не принадлежи на реалността. Според тази гледна точка, която е гротескно отразена в съвременната наука, а също и в „Загадката на Вселената“ на Хекел, човекът не е нищо повече от обикновена прашилка в космоса.

Той се различава от червея само количествено. Ако си изгради мироглед, той живее луксозен *живот*, правейки нещо, което не допринася абсолютно нищо за еволюцията на света. По-скоро се изисква никога да не допринася с нищо, произлизащо от собствения му ум, което не се среща в останалата част от природата, а само да регистрира, сравнява и логически свързва.

Питаме: Съответства ли тази процедура – просто логическо сблъскване с обективната природа, без никога да се добавя нищо отвъд текущото състояние на нещата – на хода на същностите на природата? Няма ли може би нещо в посоката на развитието на природата, което ни принуждава да добавим нещо към реалността? Самата природа ще ни даде отговора. Тя би трябвало да го даде особено на еволюционния теоретик.

Позволете ми, за да ви представя това накратко, да предположа, че природата е била на етап от своето развитие, в който е имало само маймуни, а не хора; че маймуните са изследвали явленията на света, че са открили какво се крие под тях и че освен това има още маймуни. Ако бяха възприели емпиричната гледна точка, щяха да се успокоят от това осъзнаване: светът свършва с маймуните. Те дори биха могли да основат маймунска етика, основана на общата маймунска чувствителност, така че нищо ново да не се добави към света и той щеше да остане на сегашната си позиция. Но от гледна точка на нашето познание, ние знаем, че наистина е имало нещо в принципа на развитието, което е водило отвъд маймунския вид, нещо, което, тъй като е било продуктивен принцип, защото е сочело отвъд съществуващото като пълна реалност, е довело до формирането на човечеството – нещо, което не се е отнасяло до фактическото.

ограничи това, което, така да се каже, съществува в природата като истинска фантазия, истинска интуиция, която я води отвъд отделните ѝ етапи и я издига отвъд непосредственото настояще.

Човешките същества, като продукти на еволюцията, като същества в природата, съществуват, за да живеят в съответствие с тази еволюция, а не просто да се обръщат назад и да си създават образ за нея, смятайки се за кулминация на процеса. Следователно, един светоглед, който се стреми да обхване съдържанието на всички човешки мисли и действия, трябва да бъде не само теоретично съзерцателен, но и практически постулиращ. Човешките същества не трябва просто да възпроизвеждат природата по някакъв начин, а трябва да открият дали притежават сили, които надхвърлят непосредствено даденото. Те трябва да вдъхнат живот на еволюцията в себе си, интелектуално и идеално, търсейки силите, които тласкат вида напред, които генерират прогрес, а не просто да изследват интелектуалните си сили, за да видят дали те съответстват на реалността. Въпросът „Можем ли да проникнем до нещото само по себе си, да видим в същността на света?“ е бедствие, пречка за човечеството. Но когато се постави в процеса на развитие, намесвайки се в природата, за да я придвижи малко по-напред, той осъзнава своята възвишена задача, своето положение в света.

Наистина съществуват подходи за формиране на тази свръхнаучна гледна точка, която със сигурност признава валидността на науката, но се издига над това, което науката предлага като закони на логическата мисъл. *Метерлинк* например представя подобни възгледи в една от по-новите си книги, в която описва сватбеното брачно събиране на пчелите. Въпросът е: Можем ли да познаем истината в смисъл на—

за обективна истина, за съответствие с настоящата реалност, която винаги се намира в материалните подробности, когато тя трябва да бъде съдържание на един мироглед, или тя, като мирогледна истина, води отвъд чисто обективната истина по подобен начин, както поетичната истина, според тези, които я разбират в Гьотеовия смисъл, води отвъд непосредствената натуралистична истина?

Подобни подходи се срещат често днес, за радост на онези, които виждат истината в живия живот, и за ужас на фанатици на фактите като Тихо Брахе или *опонентите на Хекел* . И все пак, това не е мястото им в техния форум. Истината, която се стреми да обогатява, винаги ще бъде търсене, винаги ще трябва да „фалшифицира“ образа на фанатиците на фактите; но тя стои безкрайно над тях, култивирайки нещо интуитивно и духовно в човечеството, добавяйки нещо ново към природата, което не би съществувало без човешкия дух. Така това, което човечеството цени в мечтите си, това, което създава в ума си, придобива повече от значението на обикновен лукс; то придобива космическа истина в живота, като нещо новосъздадено от човечеството. По този начин, върху основата на науката, човечеството се издига до продуктивна работа, която извира свободно от душата му като изначална интуиция. Следвайки най-високия етап на развитие, то има задача, която никое друго същество в света няма: то добавя нещо, което не би съществувало без него от векове.

Въпреки че тези възгледи може да са анатема за чистия естествоизпитател, аз смятам за правилно прозрението, че човекът има *право* да бъде продуктивен в своя мироглед, *чувство* , което е било живо в различни времена, когато все още не сме били подвластни на фактическия фанатизъм и

Епистемологичната теория си беше сложила щори, времена, които от самото начало бяха убедени в космическия характер на това допълнение.

Нека завърша с думите на *Ангелус Силезиус*, които изразяват признанието за уникалната важност на човешкия ум в света:

Без мен Бог не би могъл да създаде нито един червей; ако стана нищо, той щеше да се разпадне на парчета в нищото.

Шефер , бивш говорител на свободните религиозни и хуманистични общности в Берлин, възразява срещу термина „фалшификация“, използван за описание на грешката на Коперник. Той твърди, че предположението на Коперник за кръгово движение вместо елиптично е погрешно схващане, което, подобно на много подобни, е било изяснено от напредващия човешки ум. Всъщност, винаги ще бъде човешко състояние да се сблъсква с несъвършенства в разбирането си, които ще бъдат разрешени едва по-късно.

Говорителят h би схванал темата Хебър: „Чрез кой форум, кой съд може да се прецени един мироглед, истина и лъжа, и следователно неговият правилен и грешен?“

Този форум може да бъде само личността, нейният суверенитет. От тази позиция произтича чувството за отговорност.

Д-р Стърн: „Един фундаментален въпрос, който е важен за нашата дискусия, е: Възможен ли е дори един мироглед, тоест общ философски възглед за истинската природа на света и цялото битие? На този въпрос е отговорено по много различни начини. Докато от една страна се счита за безпроблемно да се развие догматичен мироглед, основан на опита, друго мнение , към което се придържам, е критичният позитивизъм, който, започвайки от научното познание, не се спира на отделни факти, но въпреки това не смята за възможно да се получи картина на крайното състояние на нещата, истинска картина на космоса.“

За да се оправдае догматичният метод, се прави позоваване на метафизичния стремеж, който несъмнено съществува в човека, дори в детето, което чупи играчката, за да стигне до същината на въпроса.

При *формирането* на метафизични системи, които да задоволят този стремеж, обаче се прокраднаха две психологически грешки: гръцката философия едностранно отдели една от различните части на вселената и я направи субект, истинската същност на природата. Така Тайс направи с водата. В по-ново време тенденцията е да се разглеждат различните психологически способности на човешката природа поотделно и, фантастично преувеличени, да се приписват на природата като цяло. Така Хегел прави разума световен принцип, Шопенхауер - сляпата воля. Лоце постулира всеобхватно съзнание, което опосредства всяко взаимодействие. По този начин философията щастливо се завърна там, откъдето започна: хилозоизъм.

Считам за напълно невъзможно да се намери универсален, истински и правилен мироглед, първо поради субективната природа на човешкия ум, който вижда всичко и всички през субективна призма и според Кант никога не може да познае нещото само по себе си, и второ поради обективната причина, че всички наши изследвания обхващат само толкова малка част от вселената и е просто невъзможно толкова голяма част от събитията някога да влязат в сферата на нашия опит, че да можем да извлечем от нея универсално валидни заключения за целия свят.

Бенедикт Лахман: „Струва ми се, че д-р Щайнер постулира контраст между човека и природата. Същността на човека, както всяка друга форма на съществуване, може да се сведе до игра на сили, на движение и съпротива, които се борят една срещу друга безцелно. За човека не става въпрос за издигане над тези сили, а по-скоро той трябва да се стреми да взаимодейства с тях по най-добрия възможен начин.“

Волфганг Кирхбах: „Д-р Щайнер казва, че е опасност, дори необходимост, за човешкия дух да стигне до фалшификация, ако не иска да се задоволи с това да даде прост образ, просто имитация на реалността. За разлика от това, Бако от Верулам вярвал, че истинският мироглед...“

да може да гради единствено върху *perceptibus sensuum* и той отхвърля системата на Коперник, защото тя противоречи на идеята му за *perceptios*.

В крайна сметка, определянето на истината зависи от знанията, които човек притежава за собствените си сили и способности за преценка на реалността . Това включва например математическата преценка , която коригира възприятията. Може да се говори за фалшификация само в смисъл, че човек едностранно пренебрегва една или друга способност. Със сигурност е имало умове, които, притежавайки пълноценно всичките си интелектуални способности , са мислили с определена зрялост, която наричаме разум. Когато г-н Шефер казва, че форумът на един мироглед е суверенитетът на моята личност, той със сигурност е имал предвид, че този форум е пълното притежание на интелектуалните сили на моята личност и можем да се съгласим относно името разум.

Рационалното понятие за истина изисква съответствие на преценката с реалността за всяка мисъл, както в науката, така и в светогледа; то изисква наблюдение, възприятие, коригиране на възприятието, намиране на понятието, израз, който изразява най-голямата сума от известни факти според съответното състояние на познанието, който изразява най-голямото съответствие на нашите преценки с реалността.

Само този път прави изследването и въображението продуктивни, предпазвайки се от грешки, които са опровергани от реалността, безсмислени и непродуктивни. Само по този начин е възможно да се добави нещо продуктивно към природата. Дори ако поетът ни дава мироглед, ние смятаме за по-добро, че той създава реалистични фигури, че неговото творчество разкрива социален или друг общ закон. Неговото творчество също е само отражение на реалността, но откриването на истинския вътрешен символ е изключително продуктивна дейност, точно както в науката откриването на всеобхватната концепция, плодотворна в своето приложение, от сбора на противоположни и ограничаващи данни.

Това обаче изисква продуктивно въображение, но това изисква и регулатор на разума, ограничаване на въображението от реалността.

Този метод допринася за създаването на нови органи.

добави към света ... Чрез методично и рационално обмисляне Кант добави напълно нов елемент към това, което обикновено наричаме природа, света на усещанията и удоволствието, в етичната сфера – елемент, който се простира далеч отвъд емпиричната природа : категоричният императив.“

Д-р *Щайнер*: „Трябва да призная, че атаките напълно пропуснаха смисъла на казаното от мен днес. Не говорих за контраст между човека и природата. По-скоро възприех най-последователната позиция на теорията за еволюцията, а именно, че разглеждам всички етапи на естествеността, от най-дълбоките до най-висшите възмения на духа, като единни, просто проявяващи се в различни форми. Но амебата, в края на краищата, не е човешко същество и смисълът не е да се заличат всички различия. Ако обаче кажа, че всичко в природата е просто сила, съпротива и движение, това звучи твърде много като поговорката: „През нощта всички котки са сиви.“ Не е толкова лесно да се разбере светът. Само когато съм разграничил нещата, мога да търся обединяващ, свързващ принцип. В смисъла на този свързващ принцип на еволюцията говорих за задачата *на* човека като такава, която се крие в природата, дадена от фактите на еволюцията.“

, че трябва да се придържаме към реалността, ако искаме да бъдем продуктивни, и да коригираме въображението си спрямо нея. Просто посочвах, че усилията да се представи мироглед, който е само бледа имитация на реалността, както твърди *Бюхнер* , досега не са успели да отговорят на тези изисквания и че дори той например е принуден да изопачава фактите. Човек не трябва да се фокусира върху намерението тук, а по-скоро...

върху резултата. Човек се държи така, сякаш иска да даде картина на това, което всъщност е там, но не може. Следователно моят принцип не е теоретичен, а практически, който надхвърля реалността, в смисъла, в който го виждам в принципа на развитието, където съществата надхвърлят собствения си вид. Този аспект на проблема изобщо не е бил засегнат в дискусията.

думата „фалшификация“ в смисъл на несъвършенство на концепция, което ще бъде изяснено по-късно, а по-скоро имах предвид, че изследователите винаги са принуждавани към умишлено погрешни представи в името на системата, когато търсят всеобхватно единство. Затова попитах дали това, което сме оправдани да наричаме реалност в най-висшия смисъл, съвпада дори с това, което естественият учен разбира под реалност. Когато Хекел отпечатва три етапа на ембрионално развитие, използвайки едно и също клише, той е принуден към фалшификация, за да предостави доказателства според научния метод. По ирония на съдбата имам предвид, че такива фалшификатори въпреки това надделяват, точно както Хекел е правил срещу опонентите си, които се придържат към чисто фактическите аспекти на научния метод, защото виждат отвъд отделните факти по интуитивен, а не по фантастичен начин.

Ако обаче д-р Щерн отхвърля по принцип възможността за мироглед, за всеобхватна перспектива, и използва разнообразието от философски системи в подкрепа на своята гледна точка, тогава това е удобна измислица, основана на непълно разбиране на отделните системи. Най-значимите опити за истината, които са правени, от философията на Веданта през гръцката до немската, са приближения на истината в различна степен.

Форумът, пред който се решава легитимността на една или друга гледна точка, може да бъде само *форумът* на човечеството, неговата суверенна личност, както съм съгласен с д-р Шефер. Това твърдение ми се струва наистина реално, такова, което е произлязло – не от теоретични размисли, а от опита на хора, работили на практика. Но колкото и вярно да е, че личността е върховният форум, толкова вярно е, че личността винаги трябва да чувства отговорността на тази позиция и задължението постоянно да се развива, да култивира дълбините на своята личност. Детето не може да бъде форум по същия начин, както някой, достигнал върха на знанието. Следователно възниква въпросът: Къде в нас, хората, се крие потенциалът за развитие, продуктивният капацитет? Какво в нас съответства на това, което движи природата напред, на това, което е накарало маймуните да се отделят от своя вид и да станат хора?

Ако разглеждам човечеството като продукт на развитието, тогава със сигурност мога да го разглеждам като най-висшия съществуващ форум. Но аз също така имам задължението постоянно да призовавам най-висшия човешки потенциал в себе си и в нито един момент от живота си нямам право да се призная за форум в неговата пълна и крайна власт. Въпреки това, като човек, който все още е в състояние на развитие, мога да се отдам на очакването, че във всеки момент от моето съществуване може да ме осени по-висша точка на познание от тази, която притежавам в момента. По-нататъшното развитие на личността трябва да се основава на науката, но и да я надхвърля, както правят изкуството и поезията, и точно както изкуството и поезията не се спускат в слепи фантазии, това ще се случи само ако хората контролират личността си според принципа на развитието, ако те

Дори и да отива толкова далеч отвъд *обективната* природа, съгласие може да възникне сред най-разнообразните хора, както показва съгласието на философските системи през цялата история.

в това суверенно значение на човешката личност: До каква степен науката съдържа истина? Може ли само тя да доведе до истина?

Светът, особено за науката, в някои отношения е структуриран дуалистично. Развитието е възможно само защото природата, в своята амбивалентност, е подготвила пътя за бъдещето. Природата се изправя пред човечеството като привидно противоречие, първоначално неразрешимо за науката, под формата на сила, материя и т.н.

В това се крие значението на човешката личност. Само човешката жизнедеятелност може да бъде обединяваща, монистична. Тя се състои в разрешаването на тези привидни противоречия в по-висша, продуктивно генерирана перспектива отвътре в индивида, в живота на развитие, в обединяването на противоположностите, в живото действие.

Следователно, въпросът за валидността на един мироглед трябва да бъде решен пред форума на *живота*, а не пред форума на знанието.

МОНИЗЪМ И ТЕОСОФИЯ

Берлин, 8 октомври 1902 г. Лекция
на Рудолф Щайнер в Обществото „Джордано
Бруно“

Д-р Щайнер започва, като подчертава , че човек със здрав разум, в конвенционалния смисъл, не би говорил публично по подобна тема в настоящия германски интелектуален климат, тъй като едва ли която и да е друга тема е по-склонна да доведе до сериозен компромис. След това той продължава: „Теософията е име, често *използвано от хора* , които се стремят да изследват съдбата си в спиритуалистически кръгове. И въпреки полъха на измама, който се прилепва към нея, аз говоря за тази тема във връзка с германския интелектуален живот с пълно осъзнаване. Много повече предпочитам химическата си лаборатория пред който и да е спиритуалистически кръг и знам, че човек наистина може да си изцапа ръцете в такива кръгове, но също така съм си измил ръцете и се надявам, че ще успея да ви предам думата „теософия“ като сериозен мироглед. Трябва ясно да се заяви, че сериозен мироглед може да се търси само въз основа на съвременната естествена наука; никога няма да се откажа от идеята, че спасението се намира само в нея.“ Естествените науки все още изпълват умовете и сърцата със своя материалистичен мироглед и дори някои ентузиастични да твърдят, че отдавна сме преминали отвъд епохата на Бюхнер и т.н., ако не изградим идеален мироглед, основан на естествените науки...

това е така, материализмът от 50-те години на миналия век ще продължи да завладява света. На практика всички съвременни естествоизследователи са материалисти, дори когато го отхвърлят.

Естествената наука ни е показала как съществата постепенно са възниквали и са се усъвършенствали, докато не се появи човечеството. Но тук, според *Хекел*, в 22-рото поколение от неговия органичен род, това спира. *Давид Фридрих Щраус* е възхвалявал факта, че естествената наука ни е изкупила от чудото, от чудото в смисъла, в който *Линей* още е казвал през 18 век: „Колкото видове животни и растения са били създадени първоначално един до друг от Създателя, толкова чудеса съществуват.“ Естествената наука, чрез магическата дума „развитие“, е разрешила тези чудеса; тази магическа дума е превърнала пространственото съпоставяне в разбираема времева последователност, но все още не е успяла да разреши чудото, което човечеството представлява за себе си. Трябва да се опитаме да приложим метода на естествената наука и към съпоставянето, което виждаме пред себе си в хотентота и гения; в известен смисъл трябва да открием първичната интелектуална клетка, която ги свързва. Но методът на естествената наука, необходим за това, ще бъде отново различен, точно както естествената наука винаги е трябвало да адаптира методите си към своите цели. Геологът не би могъл просто да събира минерали, за да разбере историята на Земята; Хекел не би открил своя биогенетичен закон, ако беше третираше животинските си тела с химически реактиви в лабораторията; нито пък химическото изследване на мозъка ще даде на психолога някаква представа за живота на душата. Но въпреки огромния напредък на естествената наука, тя досега...

Неспособни да открият този метод, между естествената наука и религиозното чувство е възникнала пропаст , която е по-голяма от всякога. Това е различно в древните култури и техните теологии. Там тази дихотомия не съществува; теологията не е нищо друго освен израз на съответната научна мисъл. Това, което е било представено като мироглед, е било толкова възвишено, грандиозно и божествено, че е било религия, преведена в чувство. Днес обаче сме изправени пред факта, че теологията и науката са две напълно отделни неща и в този смисъл *Адолф Харнак казва* , че човек се чувства изкупен от мисълта, че науката никога няма да може да задоволи религиозните нужди. А от друга страна, за естествената наука англичанинът *Ингерсол например казва*: <Стигнахме до точката, в която за нас изразите на ума са просто научен факт, нашите мисли не са нищо друго освен трансформация на храната, която приемаме в организма си, създаването на Хамлет не е нищо друго освен трансформираната хранителна субстанция, която Шекспир е консумирал.>

Как можем да възстановим хармонията, която е съществувала за древните религии, всъщност дори за ранното Средновековие? Със Свети Августин това разногласие постепенно се появява, водещо до двете големи дуалистични течения в контраста между схоластиката и *Галилео* и т.н. Науката е като син, завръщащ се от чужбина, който вече не може да бъде разбран от баща си, а протестантството не е нищо друго освен декларацията на бащата, че възнамерява да лиши сина си от наследство, а *кантианството* е *кулминацията* , последният етап от този процес!

Първият голям опит за преодоляване на тази дилема -

Фихте, Шелинг и Хегел изследват тази тема . Три години след смъртта на Хегел, синът на Фихте публикува книга за човешкото самопознание. Тя разглежда това като задача, поставена от самата естествена наука. *Л. Х. Фихте* заявява например: „Ако разглеждаме природните същества, виждаме техните вечни закони. Но ако разглеждаме самата човешка душа като естествен процес, сме изправени пред промяна на парадигмата. Законите на природата се намират извън нашата личност в естествената основа, от която сме произлезли, но в душата си не виждаме завършени природни закони; по-скоро ние самите сме естествен закон. Там природата става наше собствено дело; там ние сме развитие. Там ние не просто знаем, ние живеем. Сега имаме задачата да създаваме вечни, неизменни закони, а не просто да ги разпознаваме.“ *И. Х. Фихте* предлага след това: в този момент човекът не само живее в познанието си за природата, в този момент той осъзнава и живее божественото, творческото; *в този момент философията се слива с теософията.*

Тук се натъкваме на концепцията за теософия в немския интелектуален живот. Сега може би виждаме по-ясно, че теософията *не е нищо друго освен крайното изискване на истински монизъм между познанието за природата и себепознанието.* Това ни дава перспектива за съгласуване на противоречията между религията и науката. Сега знаем: няма друга божествена сила, която да тласка червея нагоре към човека; знаем, че самите ние сме тази <божествена сила>.

Някой може да попита: Но каква е целта на такова знание? Ами, отговарям аз, каква е целта на това, което обикновено се нарича знание, което е просто...

Какво е значението на регистрирането на фактите ? Тези, които бих нарекъл космически привърженици на ъглите, са доволни от това.

Всеки, който разбира концепцията за теософията по този начин, ще разбере и *Фойербах* , който казва, че човекът е създал Бог по свой образ. Ние лесно приемаме, че концепцията за Бог се ражда от човешкото сърце и че Бог, като символ на вътрешен идеал, може да развие човечеството отвъд самото него.

Така отново ще придобием Божията мъдрост, която ще изрази божествеността на природата. Днес живеем във време, което може да се превърне във важен поврат в интелектуалното развитие на Европа, точно както беше, когато *Коперник*, *Джордано Бруно* и *Галилей* са живели и са основали съвременната естествена наука. Но науката не успя да отпразнува помирението си с религията. Изправени сме пред тази задача; трябва да я изпълним. Колкото и погрешни да са тези опити, имаме течения в съвременния интелектуален живот, които се движат в тази посока. Религиите като такива не са основани и следователно няма религиозни гении в същия смисъл като научните и артистичните гении. Има обаче личности, които изразяват интелектуалното съдържание на своето време като религиозно чувство. Напълно осъзнавам основните недостатъци и грешки на теософското движение. *Дюбок* нарече теософията женска философия. Можем да променим това, като я направим мъжка в критична Германия.

Знам , че не може да има спасение извън естествената наука, но трябва да намерим нови методи за изследване на душата, основани на естествената наука, за да постигнем това, което всички стари религиозни възгледи...

Те успяха да установят голямо единство между религиозните нужди и науката. Теософията в смисъла, който описах, сама по себе си няма нищо общо с често смесваните сведения за хипноза и сомнамбулизъм; наистина, човек би могъл да ги отхвърли и все пак да бъде теософ, но тези феномени на анормален психичен живот в никакъв случай не бива да бъдат отхвърляни и в научната интерпретация на тези факти, предприета особено от френски и английски учени, виждам първите колебливи опити за истинско изследване на душата.

Д-р Щайнер завърши основното си изказване, като се позова на картина на белгийския художник *Вири* „Човекът на бъдещето“. Тя изобразява гигант, държащ оръдия и други символи на съвременната култура, усмихнат и показващ ги на жена си и децата си; те изглеждат като пигмеи пред внушителните му размери. Наша задача ще бъде да гарантираме, че ние не изглеждаме толкова пигмеи пред човека на бъдещето.

Берлин, 15 октомври 1902 г.

Дискусия с участието на Рудолф

Щайнер

Първо, О. Леман-Русбюлдт *направи* уводен доклад за лекцията на д-р Р. Щайнер, добавяйки, че би било негово лично желание да присъстват не само 250 до 300 участници в лекцията, но и 2000 до 3000 души, които съставляват интелектуалния и обществения живот в Германия. Изискването на д-р Щайнер да трансформира теософията, ако е женска философия според Дюбок, в мъжка в критична Германия, трябва да бъде силно подчертано.

да бъде пропуснато, така че да заеме една-единствена страница в печат, защото със сигурност би имало не малка опасност в рамките на теософското движение. Лекторът призна, че нашата интелектуална култура, въпреки електричеството и прецизната механика, може да се нарече груба в сравнение с хармонията, която е съществувала между науката и религиозния свят във великите култури на древността, но, добави той категорично, не бива да се отчайваме поради тази причина. Очевидното превъзходство на нашия интелект, както се проявява в машинната епоха, може да бъде гаранция, че ще задълбочим и разширим това, което културата на древността е притежавала само в загатване, макар и по най-величествения начин. За тази цел лекторът цитира пасаж от расовия труд на граф *Гобино* върху интелектуалното разположение на арийците, който със сигурност би могъл да се приложи и към народите от атлантическия свят, т.е. към Западна Европа и Северна Америка:

„Ариецът следователно превъзхожда другите хора предимно по степен на своята интелигентност и енергия и благодарение на тези две качества, ако успее да победи страстите и материалните си нужди, той е предопределен да постигне и безкрайно по-висок морал, въпреки че в обичайния ход на събитията човек може да открие също толкова осъдителни действия у него, колкото и у индивиди от по-нисши раси.“ Ораторът завърши, като отбеляза, че според неговата далновидност науката за разширена и изтънчена психология ще се развие от богохулния хипнотизъм и сомнамбулизъм, което ще означава за нас толкова много за познанието на душата, колкото астрономията и химията означават за познанието на природата, въпреки че тези науки са се развили от астрологията и алхимията .

В дискусията *Николай* първоначално критикува факта, че не е обяснено какво всъщност иска и може да направи теософията.

Д-р Щайнер възрази, че лекцията му е имала за цел само да подчертае връзката между монизма и миогледа, който вече се е развивал в съвременни линии по времето на философията Веданта в Индия. Това, твърди той, представлява развитието от IV век насам насам.

Дуализмът, присъщ на монизма, е, че той позволява окото и сетивата да бъдат валидни за разбиране на феноменалния свят, но за разбиране на нашия произход и съдба той не позволява същите средства за познание, а вместо това ни насочва към вярата, към откровенията на древни книги и пророци. Монизмът обаче обещава развитие на знанието, точно както е успял да установи развитие на видовете у живите същества. В писанията на философията на Веданта има диалог, в който ученик пита учителя: Какво се случва, когато умра?... Учителят отговаря: Твърдите и течните части на тялото ти отново стават твърди и течни, защото човекът е като камък и животно; дори изразите на твоите мисли и действия се разтварят в обкръжението ти, но това, което остава, е „развитието“, основата на това, което е формирало твоята личност. – По този начин философията на Веданта вече мисли монистично в своята зародишна форма. Това, което съществува само несъзнателно у животните, а именно стремежът да развият своята личност, трябва да влезе в пълно съзнание у хората и да бъде абсорбирано от съзнанието като идеал.

Фриц Зенгер полемизирал с д-р Щайнер. Теософите постоянно твърждали, че вече са притежавали и все още притежават резултатите от съвременната естествена наука, но никога не били предоставяли доказателства за подобно превъзходство. Той се опасявал, че подобно движение е твърде вероятно да подкопае резултатите от съвременната естествена наука; въпреки най-внимателното наблюдение, той открил само израз на безсмислие в спиритуализма, макар че трябвало да признае факта на хипнозата.

След като *Кьон* се изказа топло и категорично в подкрепа на д-р Щайнер, *О. Леман-Русбюлдт* отбеляза, че изявленията на г-н Зенгер са типични за представителите на така наречената естествена наука през цялата история. Преди петнадесет години Зенгер все още би споделял *възгледите* на Крафт-Ебинг.

Освен всичко друго, фактът , че липов лист, поставен върху хипнотизиран човек, причинява изгаряне като нажежено парче желязо, ако се предполага, че хипнотизираният го вижда като такова, беше демонстриран и обявен за глупост; точно както преди сто години френските материалисти обявиха за глупост, че метеорити от космоса могат да падат на Земята.

След това д-р Щайнер отново се обяви яростно срещу объркването на теософията и спиритуализма. Ако г-н Зенгер се беше сблъскал с такива теософи, които са породили това объркване, той би трябвало да последва съвета им; той, д-р Щайнер, категорично го отхвърли. Той смяташе за неморално във философски дух да се търси напътствие за съдбата и човешката природа чрез проявленията на така наречените духове; това би било груб материализъм. Той също така не отдаваше особена стойност на името теософия. Преди всичко той смяташе високата етика на теософията, както я разбираше, за значима, водеща например до най-сериозни последици в педагогиката. Каква перспектива за ума на възпитателя, чудеше се той, когато осъзнаваше, че трябва да култивира зрънце божественост в детето!

* Нашият репортер, г-н *Ото Леман-Русбюлдт* , вторият председател на Лигата на Бруно, се чувства длъжен да добави към този репортаж, че смята тази лекция, наред с толкова много други значими развития в интелектуалния живот, за разсадник на нова, изтънчена култура. „Времената на големи катаклизми не ни връхлитат като някакво мистично събитие; когато ние ги създаваме, те са там. Бих приветствал Теософското движение с програма като тази на д-р Щайнер. Да се надяваме, че новосъбудените жизнени сили на подмладяване могат преди всичко да създадат по-живи, поетично вдъхновяващи думи; каква е ползата от всички тези „изми“ за нас! Във всеки случай, златната пшеница на истинската теософия, за съжаление, е заровена под толкова много плява от папагалското повтаряне на индийския речник, че философският герой, който може да я събере в нов хамбар, тоест под ново име, е много добре дошъл.“

БЕЛЕЖКИ

През 1897 г. Рудолф Щайнер се премества от Ваймар в Берлин, където поема издаването и редактирането на „Magazin für Literatur“ (Списание за литература) и „Dramaturgische Blätter“ (Драматургични документи), официалното списание на Германския сценичен съюз. (Есетата от този период се съдържат в томовете „Сборници есета“ на библиотеката на ГА, № 29, 30, 31 и 32.) Наред с тази работа, той изнася безброй лекции в най-различни контексти през следващите години, но на практика не са оцелели преписи от тези лекции. Налични са само няколко преписа от лекциите на Рудолф Щайнер в „Работническото образователно училище“ и „Свободния университет“ в Берлин; те са събрани в този том 51 на ГА.

първа част

От 1899 до 1904 г. Рудолф Щайнер преподава в Работническото училище в Берлин, основано от социалдемократа Вилхелм Либкнехт. В глава 28 от „Моят житейски път“, библиотека № 28 на ГА, Рудолф Щайнер разказва за този период от живота си. Вижте също брошурата „Спомени за Рудолф Щайнер и неговата работа в Работническото училище“ от Йохана Мюке и АА Рудолф, ново издание Базел 1979 г., която предоставя ярка картина на дейността на Рудолф Щайнер в този контекст.

Текстови материали за лекциите в Училището за работническо образование

Светогледи и философии на живота от най-ранни времена до наши дни: Краткото резюме на съдържанието на десет лекции е написано от самия Рудолф Щайнер.

Уилям Шекспир: Бележки от Йохана Мюке. Йохана Мюке (1864–1949) е принадлежала към социалистическото синдикално движение и към управителния съвет на Работническата образователна школа в Берлин. Тя става член на Теософското дружество през 1903 г. и от 1908 до 1935 г. е управляващ директор на Философско-антропософското издателство в Берлин (по-късно Дорнах), основано от Мари Щайнер-фон Сиверс. Преписът на Йохана Мюке е базиран на нейните ръкописни бележки, тъй като тя не е могла да използва стенография.

Върху римската история: Тази лекция е единствената в този том, която е транскрибирана от Франц Зайлер.

Франц Зайлер (1868-1959), член на Теософското дружество, е първият стенограф на ранните лекции на Рудолф Щайнер пред членовете. Стенографският бележник на Зайлер записва датата на лекцията като 19 юли 1904 г. Това вероятно е една от последните лекции в курса „История на примитивните народи и древността до падането на римското владичество“, който според „Лекции на Рудолф Щайнер“ на Ханс Шмит е датиран от 5 април до 14 юни 1904 г. Не е установена корелация с тези дати. Бележките на Мари Щайнер-фон Сиверс показват, че на 26 юли 1904 г. в Училището за работническо образование е проведена друга лекция на тема „Връзката на германските народи с християнството“. Няма преписи за другите лекции в този курс.

История на Средновековието до Великите изобретения и открития (10 лекции): Първото издание, публикувано през 1936 г., съдържа само осем лекции от 18 октомври до 20 декември 1904 г. Двете лекции, липсващи от това по-ранно издание, са датирани на 4 и 11 октомври 1904 г. от Ханс Шмит в неговия „Сборник с лекции на Рудолф Щайнер“. Тези две лекции обаче са отпечатани в този том като девета и десета лекция, датирани на 28 и 29 декември 1904 г. Правилността на това подреждане е очевидна от тематичния контекст.

Част втора

През есента на 1902 г. Рудолф Щайнер поема преподаването на история в Свободния университет в Берлин, основан от Вилхелм Бьолше и Бруно Виле, и провежда лекционни курсове там всеки зимен семестър до декември 1905 г. на теми, сред които: „Германска история от периода на миграцията до XII век“, „Германска история от основаването на свободните градове до великите изобретения и открития в началото на модерната епоха“, „История на математиката и физиката“, „От германска култура до гражданство“ и „Германски мистицизъм и неговите предпоставки“. Преписи са оцелели само за част от последния споменат курс.

Текстови материали за лекциите в Свободния университет

Платонически мистицизъм и Docta Ignorantia: Бележки от Матилде Шол. Матилде Шол, 1868-1941, е член на борда на Германската секция на Теософското общество от 1903 г. и от 1905 г. до...

През 1914 г. тя става редактор на списанието на обществото „Mitteilungen für die Mitglieder der Deutschen Sektion der Theosophischen Gesellschaft“ (Съобщения за членовете на немската секция на Теософското общество). До 1914 г. тя ръководи антропософската работа в Кьолн, а по-късно живее в Дорнах.

Шилер и нашата епоха (девет лекции): Бележки от Мари Щайнер-фон Сиверс и Йохана Мюке.

Част трета

„Лигата на Джордано Бруно за единен мироглед“ е основана през 1900 г. от д-р Бруно Виле (1860–1928) и други писатели от кръга Фридрихсхаген. Виле е бил и редактор на списанието „Der Freidenker“ („Свободномислещият“), в което са публикувани отпечатаните тук статии. За дейността на Рудолф Щайнер в рамките на Лигата на Джордано Бруно вижте подробния отчет в поредицата „Приноси към пълните съчинения на Рудолф Щайнер“, брой 79, Великден 1983 г.

като *отделни издания* :

Светогледи и философии на живота. От най-ранни времена до наши дни, Берлин 1901

История от Средновековието до великите изобретения и открития. Осем лекции, от 18 октомври до 20 декември 1904 г., Дорнах 1936 г.

Шилер и нашата епоха. Десет лекции, януари-март 1905 г., 1-во издание, Берлин 1905 г.

Учениците и нашата епоха. Девет лекции, 21 януари до 25 март 1905 г., Дорнах 1932 г.

Следните лекции бяха публикувани в *списания* :

Светогледи и философии на живота от най-ранни времена до наши дни. Десет лекции, 7 януари до 11 март 1901 г.; «Gegenwart» 1958, броеве 10-12

Уилям Шекспир, 6 май 1902 г.; Бюлетин 1945 г., № 4

История на Средновековието до великите изобретения и открития. Осем лекции, 18 октомври до 20 декември 1904 г.; Бюлетин 1934 г. № 47-50, 52, 1935 г. № 1, 29, 30, 31, 32

Платонически мистицизъм и доктрина на невежеството. 29 октомври, 5 и 12 ноември 1904 г.; Бюлетин 1947 г., бр. 32-35

Произведенията на Рудолф Щайнер в Събраните съчинения (СА) са изброени в бележките с техния библиографски номер. Вижте също общия преглед в края на тома.

- 17 *Аристотел*, 384-322 г. пр.н.е., „Всички хора по природа желаят знание“ в „*Метафизика*“, уводни изречения към книга I.

Данте Алигиери, 1265-1321, в „*Божествената комедия*“.

Хегел (1770–1831) „*Мисленето създава душата...*“: В „*Енциклопедия на философските науки*“, предговор, стр. XIX, 2-ро издание. Хайделберг 1827.

- 18 *Ангелус Силезиус* (1624-1677)... *че розата просто цъфти, защото цъфти*: в „*Херувимски скитник*“, буквално: „Розата е без причина; тя цъфти, защото цъфти, не се вслушва в себе си, не пита дали е видяна.“

- 19 *Таис*, 624-545 г. пр.н.е.

Анаксимандър, 611-550 г. пр.н.е.

- 20 *Кант* (1724-1804): „*Какво мога да знам?...*“: Виж „*Критика на чистия разум*“.

Гьоте: „*Познавам ли отношението си към себе си ...*“; Максими и размисли 198.

- 21 *Наксимен*, 588 - 524 г. пр.н.е.

Хераклит , 535-475 г. пр.н.е.

- 22 *Емпедокъл*, 483 - 424 г. пр.н.е.

Аристотел ни разказва за *Емпедокъл*: В „*Метафизика*“, книга I.

- 23 *Дарвин също се представя...*: Чарлз Дарвин (1809-1882) в труда си „*За произхода на видовете*“, 1859 г.

Анаксагор, 500 - 430 г. пр.н.е.

Перикъл, около 500-429 г. пр.н.е., държавник в Атина.

Еврипид (ок. 480-406 г. пр.н.е.), гръцки трагичен поет.

Темистокъл, ок. 527-459 г. пр.н.е., атински държавник.

Демокрит, 460 - 370 г. пр.н.е.

- 24 *Парменид*, роден около 540 г. пр.н.е.

- 26 *Аристотел* разказва за *питагорейците*: В „*Метафизика*“, книга I (цитирано свободно).

28 *Протагор*, 480 - 410 г. пр.н.е.

Аристофан, ок. 445–ок. 385 г. пр.н.е. *Горгий*, ок.

480–370 г. пр.н.е., софист. *Продик от Кеос*, софист

по времето на Сократ. *Сократ*, 469–399 г. пр.н.е.

31 *Цицерон* е казал за *Сократ*: „Тускулански диспути“, книга 1, глава 4.

Циници: гръцки философи; култивиране на добродетел, самодостатъчност и самоконтрол.

Диоген Синопски, около 412-323 г. пр.н.е.

32 *Киренаики*: Гръцки философи, които са учили за радостта от живота.

Мегарийци: Гръцки философи, които са проповядвали добродетел и са практикували мислене.

Евклид от Мегара, около 450 - 380 г. пр.н.е.

33 *Платон*, 427-347 г. пр.н.е.

34 *След екзекуцията на неговия учител (Сократ)*: През 399 г. пр.н.е.

40 „По-добре надничар в светлината на слънцето...“: Омир, Ахил в „Одисея“ Книга 11, стихове 489-491.

41 *Аристотел*... „Който иска да живее сам...“: Цитирано от Винценц Кнауер, Основни проблеми на философията, 32-ра лекция, Виена/Лайпциг 1892.

42 *Тома Аквински*, 1227-1274.

44 *Епикур*, 341 - 270 г. пр.н.е.

Т. Лукреций Кар, 96 - 55 г. пр. н. е.

Пирон, 360-270 г. пр. н. е.

45 *Филон*, 25 пр.н.е. - 50 г. сл. н.

е. *Плотин*, 205-270 г. сл. н. е

46 *Августин* (354-430): „Не бих повярвал на Евангелието...“: Контр. епист. Манич. 5, цитиран от Willmann “Geschichte des Idealismus”, том 2, раздел DC, Брауншвайг 1896 г.

В християнството...: Относно този раздел вижте Рудолф Щайнер, „Пътят на моя живот“, Библиотека № 28, Глава 26: „В противоречие с описанията, които по-късно дадох за християнството, изглежда има някои твърдения, които направих по това време

Записах това и го изразих в лекции. Следното е уместно тук. Когато написах думата „християнство“ през този период, имах предвид доктрината за отвъдния живот, която беше активна в християнските вероизповедания. Цялото съдържание на религиозния опит сочеше към духовен свят, който уж е недостижим за човешките същества чрез развитието на техните духовни сили. Това, което религията имаше да каже, това, което трябваше да даде като морални заповеди, идваше от откровения, дошли на човечеството отвън. Моят възглед за духовния свят, който се стремеше да преживее духовния свят точно както преживяваше сетивния свят в осезаемия свят на човешките същества и в природата, се противопоставяше на това. Моят етичен индивидуализъм, който се стремеше да позволи на моралния живот да произтича не от външни заповеди, а от развитието на човешката душа и дух, в които обитава божественото, също се противопоставяше на това.

Това, което се случи в душата ми по това време, докато размишлявах върху християнството, беше дълбоко изпитание за мен. Периодът от напускането ми на работата ми във Ваймар до завършването на книгата ми „Християнството като мистичен факт“ е изпълнен с това изпитание. Такива изпитания са препятствията, поставени от съдбата (кармата), които духовното развитие трябва да преодолее.

48 *Тома Аквински* (1227-1274): „Дори и да се съмняваме...“: „De Trinitate“, книга X, глава 14, цитирано от Willmann, op. cit.

49 *Майстор Екхарт*, около 1260-

1327 г. *Йоханес Таулер*, 1300-

1361. *Хайнрих Сузо*, 1295-1365.

Якоб Бьоме, 1575-1624.

Парацелз (1493-1541): „Лекарят трябва да премине през изследване на природата“: *Opus Paramirum*: „Сега лекарят е извън медицината, а не извън себе си, следователно той трябва да премине през изследване на природата, която природа е светът и цялото му съдържание.“

50/51 *Мартин Лутер* (1483-1546): „Този проклет от Бога Аристотел“: *An Eck* 1519; „Разумът е дяволската архиблудница и невеста“: *Polem. dtsche. Schriften* 1524/25, според Ферд. Балов „Позицията на Лутер по философията“, Берлин 1891.

51 *Адолф фон Харнак* (1851-1930): „Науката не може...“: В „Същността на християнството“, лекция 16, 4.

Лайпциг, издание от 1901 г., стр. 188, буквално: „Религията, а именно любовта към Бога и ближния, е това, което дава смисъл на живота; науката не може да направи това.“

АаОS 5: „Християнската религия е нещо възвишено, просто и съсредоточено върху едно нещо: вечен живот посред времето, в силата и пред очите на Бога.“

51 *Николай Коперник*, 1473-1543.

Йоханес Кеплер, 1571-1630.

Галилей (1564-1642): „Винаги имате това с вашия Аристотел...“: Текст по Лоренц Мюлнер „Значението на Галилей за философията“, реч при встъпването в длъжност, произнесена на 8 ноември 1894 г., Виена 1894 г.

52 *Джордано Бруно*, 1548 -1600.

Рене Декарт (Картезий), 1596-1650.

53 *Готфрид Вилхелм фон Лайбниц*, 1646-1716.

Кристиан фон Волф, 1679-1754.

54 *Джон Лок*, 1632-1704.

Дейвид Хюм, 1711-1776.

57 *Емил дю Боа-Реймон*, 1818-1896, немски натуралист, в речта си „За границите на естественото познание“ 1872 г.

58 *Барух де Спиноза*, 1632-1677, холандски философ.

59 *Йохан Готлиб Фихте*, 1762-1814.

60 *Фридрих Вилхелм Шелинг*, 1775 -1854.

61 *Следователно, Маркс е търсил законите на икономическото развитие там, където единствено те могат да бъдат намерени: Това забележка не представлява одобрение на марксизма от Рудолф Щайнер. Вж. „Духовната наука и социалният въпрос“, три есета от 1905/1906 г., „Основните моменти на социалния въпрос в жизнените потребности в настоящето и бъдещето“, библиотека на ГА № 23; и особено по отношение на Хегел и Маркс, „Социалният въпрос като въпрос на съзнанието“ (Осем лекции, Дорнах 1919 г.), библиотека на ГА № 189.*

Георг Вилхелм Фридрих Хегел (1770-1831), върху законите: В „Елементи на философията на правото“.

Чарлз Дарвин, 1809-1882.

- 61 *Ернст Хекел*, 1834-1919.
- 62 *Карл Фогт*, 1817-1895, натуралист.
Якоб Молишот, 1822-1893, философ-материалист.
Лудвиг Бюхнер, 1824 -1899, физиолог.
Лудвиг Фойербах (1804-1872): „Бог е разкритото вътрешно аз... “: Цитат от „Същността на християнството“, Лайпциг 1841.
- 63 *Макс Щирнер*, 1806-1856. *Артур Шопенхауер*, 1788-1860. *Едуард фон Хартман*, 1842-1906.
- 64 *Шилер вече каза...*: Писмото на Шилер до Гьоте от 23 август 1794 г., Йена, в „Кореспонденция между Шилер и Гьоте в годините 1794-1805“; Щутгарт 1828.
в моята книга „Светово-жителски възгледи през 19 век “: В пълното издание „Загадките на философията в нейната история като очертания“, GA Bibl.-No. 18.
- 66 *Георг Брандес*, 1842-1927, датски писател.
Август Вилхелм Шлегел, 1767-1845, и *Лудвиг Тик*, 1773-1853, преводачи на Шекспир.
Лорд Франсис Бейкън от Верулам, 1561-1626, английски държавник и философ.
- 67 *Ойген Райхел*, 1853-1916, писател, «Shakespeare-Litteratur», Щутгарт 1887. Редица есета на Райхел са публикувани в «Magazin für Literatur», редактиран от Рудолф Щайнер.
- 70 *Кристофър Марлоу*, 1564-1593 .
- 73 *Император Август*, 65 г. пр.н.е. до 14 г. сл.н.е.
- 74 *Най-често споменаваният принц е император Карл Велики* (742-814), който управлява като крал на франките от 768 г. Той е коронясан през 800 г. от папа Лъв III.
- 76 *Описахме разпространението на Рим по целия свят: в предходните лекции в Училището за работническо образование, от които не са оцелели преписи.*
- 77 *Преатор* : Върховен съдия в древен Рим.

- 78 *Консул*: Най-високопоставен служител.
- Квестор*: Финансов служител.
- 79 *Трибун*: Първоначално ръководител на избирателен район. Народен трибун: Представител на народа с право на вето върху Сената.
- ... *Разлика... между термина „собственост“ и термина „владение“: „владение“ като фактическо правомощие на разпореждане за разлика от „собствеността“ като гражданскоправна власт върху вещ.*
- 79 *Марий*, 156-86 г. пр.н.е., римски пълководец и държавник.
- Гракс*: Име на известно семейство в древен Рим. Тиберий Семпроний (баща) и неговите синове Тиберий Семпроний и Гай Семпроний са живели през 2 век пр.н.е.
- 80 *Октавий-Август*, по-късно император Август.
- 81 *Адриан* Публий Елий, 76-138 г. сл. н. е., римски император.
- Каракалхти* Марк Аврелий Антонин, 176-217 г. сл. Хр., римски император от 211 г.
- 84 *Калигула*, Гай Юлий Цезар Германик, 12-41 г. сл. н. е., римски император от 37 г. сл. н. е.
- Лукиан*, ок. 120-180 г. сл. Хр., гръцки сатирик.
- 85 *Аполоний*, римски философ, приел християнството, обезглавен като мъченик през 184/85 г.
- 86 *Лукреция*: Добродетелна съпруга на Луций Тарквиний Колатинус. Опозорена от Секст Тарквиний, тя се самоубива; казва се, че това е причинило падането на монархията.
- 87 *Климент Александрийски*, ок. 150-215 г., християнски религиозен философ, ръководител на богословското училище в Александрия.
- Ориген*, 185-254, гръцки църковен писател, най-важният учител по Гнозис.
- 88 *Тертулиан*, около 160 до след 220 г., латински църковен писател, основно произведение „Апологетикум или защита на християнската

религия и нейните последователи“.

„Но множеството вярващи...“: Деяния, Глава 4, 32-37.

- 90 *...следвайки примера на Константин:* Константин I, наричан „Велики“, ок. 285-337 г., римски император, признава християнството за държавна религия чрез Миланския едикт през 313 г.

Константин: Наследник на Константин I е неговият син Константин II, император на Западната Римска империя от 337 до 340 г.

Никеийският събор: Чрез Никеийския събор в северозападна Анатолия (Турция), свикан от Константин I през 325 г., е приета доктрината за единосъщността на Сина с Отца.

Арий в Александрия, живял през IV век, починал през 336 г. Той учел, че Христос самият не е Бог и че Синът не е същият като Отца.

Атанасий, ок. 295-373 г., епископ на Александрия. Той проповядвал за единосъщността на Христос с Бог Отец. Писал: „*Orationes contra Arianos*“.

Той приема християнството , но не атанасийското, а арианското: Вижте по този въпрос: Якоб Буркхард „Времето на Константин Велики“ в главата „Константин и Църквата“.

- 93 *„Старият ред пада, времето се променя...“:* Фридрих Шилер в драмата си „Вилхелм Тейл“, действие 4, сцена 2.

- 96 *Гьоте е казал...:* Притчи в проза, № 779. Буквално: „Най-хубавото нещо, което получаваме от историята, е ентузиазмът, който тя поражда.“

- 97 *Цар Ашока:* Също Ашока, 259-226 г. пр.н.е., индийски цар Маурджа.

Тацит, ок. 55-120 г., римски историк, автор, наред с други произведения, на „Германия“.

- 99 *Роланд, Тристан, Парзивал:* от Крестиен дьо Троа, Готфрид фон Щрасбург, Волфрам фон Ешенбах.

- 101 *Компас :* Твърди се, че е бил донесен от Китай в Европа от Марко Поло около 1300 г.

Барут : Известен в Китай преди Христа. Изобретен в Европа от Бертолд Шварц, францискански монах, около 1300 г.: черен барут.

Изобретение на печатането: От Йохан Гутенберг, около 1400-1468 г.

- 102 *Франц Палацки*, 1798-1876, чешки историк и политик , панславист.

Хуситско движение: Датира от Ян Хус (ок. 1369-1415), чешки реформатор, изгорен през 1415 г.

Марко Кралевич = Марко Царският син, главен герой на сръбската и българската народна поезия.

- 103 *Джон Уиклиф*, ок. 1326-1386, английски реформатор.

Император Хенри II, 973-1024, канонизиран през 1146 г.

Йохан Милич, чешки Милец, каноник и архидякон в Прага. Предшественик на Ян Хус. През 1374 г. отива при папата в Авиньон, за да бъде оправдан от подозрение в ерес. Умира там през същата година. Неговите писания са изгорени.

Идеята за човечеството , както е изразена от Хердер: Йохан Готфрид Хердер, 1744-1803, теолог, поет и философ. Вижте неговия труд „Писма за напредъка на човечеството“, 1793 г.

- 105 *Думите на Хегел*: Буквално : „Световната история е прогресът на човечеството в съзнанието за свобода“: Виж „Лекции по философия на историята“, 3-то издание, Берлин 1848, Въведение, стр. 24.

- 107 *Както научаваме от схолията върху „Илиада“*: Твърдението не можа да бъде потвърдено.

- 110 *Улфила* (Вулфила), ок. 310-383 г., епископ на вестготите, Ариан, превел Библията на готски език.

- 111 *Хлодвиг*, име на френските крале. Хлодвиг I, 466-511, става християнин през 496 г.

- 120 *Йоханес Скотус Еригена*, 810-877, важен мислител от Ранното Средновековие, е живял в двора на Карл Плешиви. Основното му произведение е „За разделението на природата“.

- 121 *Аквитания*: Старо име за югозападна Галия, приблизително днешната провинция Гиен в югозападна Франция.

Атила, крал на хуните от 434-453 г.

- 122 *Битка на Каталунските равнини*: Близко до Троа в Шампан през 451 г.

Лъв Велики , папа от 440-461 г.

125 *Николай Коперник*, 1473-1543.

Одоакър (433-493), германски военен водач, свали Западната Римска империя и *последния западноримски император*, Ромул Августин, през 476 г.

Юстиниан I, 482/3-565, източноримски император от 527 г.

как готите са били прогонени от Италия от император Юстиниан: През 553 г.

126 *как ломбардите завладели Северна Италия*: През 570 г.

129 *Колумбан*, около 600 г., мисионер на ирландско-шотландското християнство.

Галуси, ок. 555 до ок. 645 г., ирландски мисионер, основател на монашеското училище в Санкт Гален.

Уинфрид Бонифаций (ок. 672-754), християнски мисионер в германските земи.

130 *Френски правен кодекс*: Така нареченият „Салически закон“ (Lex Salica), записан около 500 г. сл. Хр.

131 *Мохамед*: Около 570 - 632 г., основател на исляма.

133 *Вилхелм фон Хумболт*, 1767-1835, немски държавник и философ, лингвист.

Но сред арабите, истинският Аристотел: От писанията на Аристотел, философските писания са стигнали директно до Европа, докато научните писания са достигнали до арабите и едва след това са стигнали до християнска Европа чрез тях.

Чарлз Мартел, ок. 688-741 г.

134 *Валтер фон дер Фогелвайде*, около 1170 до около 1230 г., средновисокогермански поет.

„Тревожно обмислях...“: От „Изборният спор“: Трите неща.

136 *Колонии*: Лично свободни наематели в римския имперски период, но (наследствено) обвързани със собствеността си върху земята.

137 *Пипин Малкият*: Пипин III, 714-768, баща на Карл Велики .

Хилдерих... свален от престола : през 751/52 г.

*Видукин*д представя през 785 г. 139

херцог Тасило } Херцог от 748 до 782 г.

141 *Волфрам фон Ешенбах*, около 1170 до след 1220 г., най-важният средногермански поет, «Parzival», «Willehalm», «Titurel».

Хартман фон дер Ауге, около 1170 до след 1210 г., средногермански поет, автор на „Erec“, „Iwein“ и „Der arme Heinrich“.

145 според думите на Хегел: Виж бележката на страница 61.

149 *Луи Благочестиви*, 778-840, император от 814 г., свален от престола след битката при Полето на лъжите през 833 г. През 843 г. империята е разделена.

150 ...преподават се следните науки: Така наречените „седем свободни изкуства“: граматика, логика, диалектика, аритметика, геометрия, астрономия, музика.

151 „Въпреки че съм по-мъдър от всички скитници...“: Гьоте, „Фауст I“, Нощ, 366-367.

152 *Чарлз Дебели*, 839-888, император от 881 г., свален през 887 г.

153 *Арнулф от Каринтия*, ок. 850 - 899 г., император от 896 до 899 г.

155 *Каролингите са последвани от...*:

Каролингите до	911 г.
Конрад I (Франк)	911-918
Саксонска династия: Хенри I,	918-936
Оттол.	936-973
Ото X.	973-983
Ото III. (983)	996-1002
Хенри (	1002-1024)
Френска (Салианска) династия: Конрад II,	1024-1039
Хенри I.	1039-1056
Хенри IV,	1056-1106
Хенри V.	1106-1125.

156 *Битка при Льовен*: Фламандски Льовен, през 891 г.

156/157 *Угро-фински народи..., маджарите*: В района на Дунав-Тиса, около 900 г.

159 *Адалберт Прусски* , всъщност *Адалберт Пражки*, апостол на прусаците, епископ на Прага от 982 г., починал мъченически през 997 г., бил приятел на император Ото II.

Клюни: Беше отправна точка на Реформацията, която имаше за цел да освободи Църквата от властта на Империята.

160 *Григорий VII*, монах Хилдебранд, папа от 1073-1085 г.

- 160 *Това чувство... е признато за справедливо от... Данте*: В книгата му „За монархията“.
- 163 „*Това, което наричате дух на времето...*“: Гьоте „Фауст I“, Нощ, 577-579.
- 169 *Конрад фон Марбургски*, изповедник на Света Елизабет Тюрингска, папски инквизитор; убит от рицари през 1233 г.
- Албертус Магнус*, 1193-1280, доминиканец, схоластичен философ, универсален доктор.
- Император Фридрих Барбароса*, 1125-1190, император от 1155 г.
- 171 *Йоханес Таулер*, около 1300-1361.
- Хайнрих Сузо*, 1295-1366, немски мистик.
- «*Theologia deutsch*» Вижте бележката на страница 215.
- 175 *Винета* (Вендски град): Вендски търговски пункт на север на остров Волин (Балтийско море), през 10-ти и 11-ти век.
- 176 *Тициан*, ок. 1476-1576, италиански художник.
- Каспар Зьолнер* изобретява нарезни цеви през 1498 г. (според Райнхолд Гюнтер, «*Deutsche Kulturgeschichte*», Лайпциг 1902 г.).
- 180 *В първия истински кръстоносен поход*: 1096-1099 под командването на Годфрид Буйонски, умира 1100 г.
- Рудолф Швабски*, съперник на Хенри IV, е коронясан през 1077 г.
- Гибелини*: Поддръжници на Staufen .
- Гвелфи*: Представлявали папските интереси.
- Бернар от Клерво*, 1090-1153, абат, кръстоносен проповедник.
- Констански мир*: 1183.
- 182 *Монголското нашествие се случва по време на управлението на император Хоеницауфен Фридрих II (1215-1250)* : битката при Лигниц се провежда през 1241 г. Монголите побеждават, но се оттеглят по причини, които не са лесно разбрани.
- 183 *Якоб фон Молай*, ок. 1250-1314, последен Велик магистър на рицарите тамплиери.

- 184 *Алберт Бременски*: Алберт от Буксхьовден , ок. 1165-1229, епископ и основател на Рига. Мисионер в балтийските страни.
- 185 *Ричард от Комуол*, 1209-1272.
Алфонсо Кастилски, 1226-1284, царувал 1252-1282.
Рудолф Хабсбургски, 1218-1291, император от 1273 г.
Хайнрих Язомиргот, маркграф и херцог на Австрия, 1114-1177.
- 186 *Турски нашествия* : от 1353 г. нататък.
Отокар от Бохемия, 1230-1278.
Въстанието на швейцарските конфедерати и образуване на Швейцарската конфедерация . Федерална харта от 1291 г.
Албрехт I Австрийски , император от 1298 до 1308 г.
- 187 *Адолф от Насау*, император от 1292-1298 г. *Хенри VII Люксембургски*, император от 1308-1313 г.
- 188 *Така папата бил отведен в Авиньон*: Той пребивавал там от 1309 до 1377 г.
Карл IV, Карл Люксембургски: Управлявал 1346-1378 г., император от 1355 г.
- 189 *Император Сигизмунд* царува от 1410 до 1437 г.
- 190 *Съвет на Констанс*: 1414-1418.
Джироламо Савонарола, 1452-1498, доминиканец във Флоренция, противник на Медичите, морален проповедник и реформатор, изгорен като еретик.
Жан льо Шарлие дьо Жерсон, 1363-1429, един от най-образованите богослови на 15 век.
- 191 *Император Фридрих III*, 1415-1493, император от 1452 г.
- 192 *Бедният Конрад*: Селската лига в селското въстание от 1514 г. във Вюртемберг, лидер Гьоц фон Берлихинген.
Бундишух: Име и полева емблема на бунтовни селски сдружения, от 1493 г.
- 193 *Йоханес Ройхлин*, 1455-1522, немски хуманист.
Еразъм Ротердамски, 1466-1536, учен и водещ хуманист.

- 193 *Бартоломео Диас*, 1450-1500, португалец.
- 194 *Васко да Гама*, 1469-1525, португалски мореплавател.
- Христофор Колумб*, 1451-1506.
- 199 *Гнозис*: Най-съществената епистемология на първите християнски векове. Нейни основни представители са Ориген и Климент Александрийски. Вижте бележката на страница 87. Вж. също Рудолф Щайнер, „Христос и духовният свят“ (6 лекции, Лайпциг 1913/14), GABibl. № 149.
- Дионисий Ареопагит*: Първи епископ на Атина, обърнат във вярата от Павел, мъченик. „Писания“ в два тома, 1823 г.
- 201 *Това е ясно обяснено от Аристотел*: В „Метафизика“, Падерборн 1951, Глава XL
- 209 *Гьоте казва*: „*Стига да нямаш това...*“: В стихотворението си „Блажен копнеж“, 5-та строфа.
- 210 *Йоханес фон Руйсбрук*, 1293-1381, фламандски мистик, приор на августинския манастир Грьонендал. Произведение „Украшението на духовния брак“ 1350, немски превод 1923.
- Николай Кузански*, 1401-1464, философ и кардинал.
- 211 *Базелски събор*: 1431-1443.
- „*Братя на общия живот*“ (Fratres communis vitae). Форма на монашеска общност без обвързващи обети, която постепенно се развива от „Devotio moderna“ през 14 век. Вижте също страница 192.
- 212 *«De docta ignorantia»*: Публикувано през 1440 г.
- Йоханес Мюлер*, 1801-1858, физиолог, анатом, натуралист.
- Херман фон Хелмхолц*, 1821-1894, лекар и естествоизпитател.
- 215 „*Theologia deutsch*“. Препечатка на същото е изготвена от Франц Пфайфер въз основа на ръкопис от 1497 г.: Виж Georg Baring «Bibliographie der Ausgabe der Theologia deutsch» (1516-1961).
- 218 *Карл Юлиус Шрьоер*, 1825-1900, австрийски литературен историк, професор по литература във Виенския технологичен университет. Виж Рудолф Щайнер, „Mein Lebensgang“ („Пътят на моя живот“), стр. 54-58, библиотека № 28.

219 *Херман Грим*, 1828-1901, немски историк на изкуството и литературата.

Хенрик Ибсен, 1828-1906.

Емил Зола, 1840-1902.

Лев Николаевич граф Толстой, 1828-1910.

221 *Жулиен Офрей дьо Ламетри*, 1709-1751, френски философ материалист. Основно произведение: «L'homme-machine.»

Дори Гьоте се оплаква...: В «Поезия и истина», книга 11.

Пол Х. Д. Барон д'Холбах, 1723–1789, френски философ-атеист, принадлежал към парижките енциклопедисти. Основното му произведение е „Система на природата“.

Жан-Жак Русо, 1712-1778, френски културен философ от швейцарски произход.

223 *Фридрих Готлиб Клопшток*, 1724-1803, основно произведение: «Месия».

224 *Маркиз Поза*: Един от главните герои в драмата на Шилер „Дон Карлос“.

225 *В неговите „Писма за естетическото възпитание...“*: В писма 12/13 и 14/15.

230 *„Как всичко се влияе в цялото ...“*: „Фауст I“, Нощ, 447.

231 *Волфова философия*: Кристиан фон Волф, 1679-1754, философ и математик, професор в Хале.

Джон Лок, 1632-1704, английски философ.

233 *„С радост служа на приятелите си...“*: Шилер „Философите, скрупули на съвестта“.

236 *Кристиан Готфрид Кьорнер*, 1756-1831, приятел на Шилер. По-късно пруски държавен министър.

238 *„Само през зората на красотата...“*: Шилер в поемата си „Художниците“.

239 *Йохан Каспар Фридрих Мансо*, 1760-1826, в своето писание „Отплатен дар на небрежните готвачи от Ваймар и Йена. Поетично послание“, Лайпциг 1797 г.

241 *Готхолд Ефраим Лесинг*, 1729-1781.

- 241 *„Ако Бог стоеше пред мен...“*: В „Теологични съчинения“. Пълни съчинения на Лесинг, редактирани от Карл Лахман, Лайпциг 1897, том 13, страница 23 и сл.
- 243 *Прозаичен химн на природата*: В „Научни съчинения на Гьоте“, редактирано и коментирано от Рудолф Щайнер в „Германска национална литература“ на Кюршнер (1883-97), препечатка Дорнах 1975, GA Bibl.-No. Ia-e; том 2, страници 5-7.
- 246 *Какво Хебел изисква като необходимо условие на трагичното*: Фридрих Хебел (1813-1863) в „Предговор към <Мария Магдалена>“[^], „...защото трагичното трябва да се яви като нещо необходимо обусловено от самото начало, като нещо, подобно на смъртта, присъщо на самия живот и абсолютно неизбежно.“
- 248 *„Може ли някой да ви покаже...“*: Писмото на Шилер до Гьоте от 1 март 1793 г.
Тази гледна точка напомня на разговор между Шилер и Гьоте...: Вижте писмото на Шилер до Вилхелм фон Хумболт от 9 ноември 1795 г. в „Кореспонденция между Шилер и Вилхелм фон Хумболт“, Щутгарт 1900 г.
- 249 *Гледната точка на Шилер... която Хебел по-късно формулира*: Вижте бележката на страница 246.
- 250 *Томас Карлайл, 1795-1881, английски историк.*
- 251 *„Макс, остани с мен...“*: „Смъртта на Валенщайн“, действие 3, сцена 18.
- 253 *Едуард Шуре, 1841-1929. „Sanctuaires d'Orient“* е преведен на немски от Мари Щайнер-фон Сиверс под заглавието „Die Heiligtümer des Orients“, Лайпциг 1923 г.
Рихард Вагнер, 1813-1883.
- 258 *„Но какво правиш...“*: „Вилхелм Тейл“, действие 1, сцена 3.
- 259 *Фридрих Теодор Визебер, 1807-1887.*
Едуард фон Хартман, 1842-1906.
Густав Теодор Фехнер, 1801 -1887.
- 259/260 *«Димитрий»...«нежелаещ да властва над робите»*: Първо действие: Димитрий в разговор с царя. Буквално: «Не искам да властвам над душите на робите».
- 261 *Вилхелм фон Хумболт: „Той стана светът...“*: От главата „Предварителен спомен“ към „Кореспонденция между Шилер и Вилхелм фон Хумболт“, Щутгарт 1900.

261 *Карл Гуцков*, 1811-1878.

263 *Каролин фон Шлегел*, 1763-1809, съпруга на *Август Вилхелм фон Шлегел*, 1767-1845, по-късно омъжена за Шелинг.

264 *Фридрих фон Шлегел*, 1772-1829, брат на *Август Вилхелм фон Шлегел*.

264/265 *Думите на Шилер*: „Човек е истински човек само когато играе“: в „За естетическото възпитание на човека“, Петнадесето писмо.

265 *Лудвиг Тик*, 1773-1853, поет романтик.

265 *Теодор Кьорнер*, 1791-1813, поет, загинал като герой в Освободителните войни.

266 *Бащата на Кьорнер* : *Кристиан Готфрид Кьорнер*, 1756-1831, писател.

В книга за Шилер: «Речи на Шилер», изнесени от *Якоб Грим*, *Лудвиг Дьодерлайн*, *Фридрих Теодор Вишер*, *Август Щобер*, *Карл Грюнерт*, *Карл Гуцков* и др. Улм 1905 г.

Якоб Грим, 1785-1863, лингвист.

Ернст Курциус, 1814-1896, археолог и историк.

Морис Карriere, 1817-1895, философски писател.

270 *Ото Брам*, 1856-1912, литературен историк и критик, съосновател на „Freie Bühne“ в Берлин.

Школа Шерер: *Вилхелм Шерер*, 1841-1886, германист, професор по история на литературата в Берлин.

Петер фон Корнелиус, 1783-1867, немски художник; Карикатури за нибелунгите.

271 *Якоб Минор*, 1855 -1912, литературен историк.

273 „*Коя религия изповядвам?*“: *Шилер*, *Оброчни плочки*, № 30 „*Моята вяра*“.

276 *Кристиан фон Волф*, 1679-1754, философ и математик, професор в Хале.

Александър Готлиб Баумгартен, 1714-1762, философ.

Сократ, ок. 470-399 г. пр.н.е.

277 *Ахил*, около 525 до около 455 г. пр.н.е.

- 279 *«Помислете какво...»*: Гьоте: Изказване за хомункулуса във *«Фауст»* II, Лаборатория, 6992.
- 280 *Гьоте изразява това, като нарича красотата проява на законите на природата*: Максими и размисли 183.
- 282 *„Далеч зад него в невестествен блясък...“*: Гьоте, Епилог към *„Камбаната“* на Шилер.
- 283 *„Само той заслужава свобода и живот...“*: *„Фауст“* II, Дворец 11575.
- 287 *Волфганг Кирхбах*, 1857-1906, писател, една от водещите фигури на Обществото *„Джордано Бруно“*.
- 292 *Вилхелм Оствалд*, 1853–1932, немски физик, химик и философ. На срещата на естествените учени в Любек през 1895 г. той изнася реч на тема *„Преодоляването на материализма“*. Вижте също неговия труд *„Лекции по естествена философия“*, 1902 г.
- ... е основано списание* : *«Annalen der Naturphilosophie»*, редактирано от професор Вилхелм Оствалд, 14 тома, 1901-1921.
- 299 *Тихо де Браке*, 1546 -1601, датски астроном.
- 302 *Морис Метерлинк*, 1862-1949, белгийски писател; произведението му *„Сватбата на пчелите“* е публикувано на немски език в Йена през 1901 г.
- 304 *Ангелус Силезиус* (Йоханес Шефлер), 1624-1677. *„Без мен Бог би могъл ...“*: Буквално: „Бог не може да създаде нито един червей без мен; ако не го държа при Него, той трябва незабавно да се срути“ в *„Херувимският скитник“*.
- 307 *Лудвиг Бюхнер*, 1824-1899, философ материалист, най-известната работа *«Kraft und Stoff»* 1855.
- 311 *Монизъм и теософия*: Рудолф Щайнер пише за тази лекция до Вилхелм Хюбе-Шлайден на 13 октомври 1902 г. (вижте *«Писма, том II»*, Библия, № 39):
- „Бях изненадан от интереса, който предизвика моята лекция „Монизъм и теософия“ (в Обществото „Джордано Бруно“). Волфганг Кирхбах председателстваше дискусията вечерта на лекцията и той също беше изключително заинтересован. Това беше публика, свикнала да чува за монизма, основан на възгледите на Хекел. Публична дискусия за моята лекция ще се проведе вдругиден.“*

да се случи. По време на лекцията аз също така характеризирах г-жа Безант и целия ѝ начин на мислене. Всичко сега ще зависи от това дали сме способни да действаме по такъв начин, че да не бъдем смятани за компрометирани, като се присъединим към теософското движение. Знаех какво рискувам онази вечер. Но се нуждаем от силно решение „или-или“. Граф *Хьонсброех* напусна залата след първите ми няколко изречения. Говорих четиринадесет часа пред останалите около триста души, под – мисля, че мога да кажа – най-интензивно внимание.

Със сигурност не тая илюзии, но мисля, че повечето от присъстващите си тръгнаха със съзнанието, че стоят пред нещо, което не могат да игнорират. И тази публика на обществото „Джордано Бруно“ ме познава като човек, добре запознат с естествените науки. Между другото, в същия ден, както ми казаха, Франц Хартман събрал своите берлински последователи в дома на Раатц на План-Уфер. Така че там нямаше нищо от това, което в Берлин е известно като мнозинство от теософите.

И аз се обърнах към хората с истинска немска теософия. Средната част на лекцията ми беше интерпретация на изречението, което И. Х. Фихте написа през 1833 г. в книгата си за <себепознанието>:

„Ако Вечният се е разкрил като безкрайно саморазкриващия се Дух, тогава е постигнато най-висшето посредничество на всички нива на познание и противоположни гледни точки на съзнанието. *Философията се е превърнала в теософия* ... Сега да видим какво ще се случи...“

312 според Хекел в 22-рото звено от неговия органичен родословен път: «Естествена история на сътворението» том 2, част 2: Обща филогения, животински род или верига на предците на човека; Берлин 1898 и «Върху родословното дърво на човечеството», лекция в Йена 1865.

312 Давид Фридрих Щраус, 1808-1874, немски свободомислещ протестантски теолог,... възхвалява факта, че естествената наука ни е изкупила от чудеса: в труда си „Старата и новата вяра“, Бон 1881.

Карл фон Лине 1707-1778, ботаник, ...през 18 век е казал...: в «Genera plantarum», 8-мо издание, Vindobonae 1791, том I, страница IV.

- 313 *Адолф фон Харнак*, 1851-1930, протестантско-либерален църковен историк, „Същността на християнството“, 4-то издание. Лайпциг 1901, стр. Улф.

Робърт Г. Ингерсол, „Модерен здрач на боговете“, превод на немски от Волфганг Шаумбург, Лайпциг, без дата.

Галилео Галилей, 1564-1642.

- 314 ... *е публикувана книга от сина на Фихте*: Имануел Херман Фихте, 1797-1879, философ и психолог, „Принципи на системата на философията“, Първи раздел: Познанието като самопознание. Хайделберг 1833.

„*Нека разгледаме природните същества...*“: пак там, стр. 316 и сл.

- 315 *(Лудвиг) Фойербах*. .. който казва, че човекът е създал Бог по свой образ: В „Същността на религията“, Лайпциг 1851, стр. 224, се казва дословно: „Защото не Бог е създал човека по свой образ, както е казано в Библията, а човекът е създал... Бога по свой образ.“

Дюбок нарича теософията женска философия: Шарл Едуард Дюбок, 1822-1910, поет и писател, в списание «Zukunft», изд. Максимилиан Харден, година 1901, брой от 1 март, Берлин.

- 316 *Антоан Виерц*, 1806-1865, белгийски художник, живял в Брюксел (Музей Виерц).

Ото Леман-Русбюлти , писател, управляващ директор и понякога втори председател на Giodano Bruno-Bund.

- 318 *В писанията на философията Веданта*: Брихадараньяка Упанишад 3.2.11 и сл.: „...Яджнавалкя“, казва Караткарава Артабхага, „когато гласът на починалия влезе в огъня, дъхът му във вятъра, окоето му в слънцето, духът му в луната, слухът му в небесата, тялото му в земята, пространството на собствената му същност, космите по тялото му в растенията, космите по главата му в дърветата, кръвта и спермата му във водата, къде остава човекът? Дай ми ръката си, скъпи Артабхага“, казва той. „Само ние двамата искаме да знаем това. Нашето знание не е за обществено потребление.“ И двамата излязоха и разговаряха. Това, което обсъждаха, те наричаха карма. Човек става добър чрез добри дела, лош чрез зли дела. След това Джараткарава Артабхага замълча. Цитирано от «Upanisha-den», Diederichs Taschenbuchausgaben, 1964.

ИНДЕКС НА ТЕМИ И ИМЕНА

- Абдера 28
Тайната вечеря 144
Адалберт от Бремен 161 183
Адалберт от Прусия 159
Ахил 40
Благородство 128, 140, 150, 154, 164, 166,
174, 181, 184 Адолф от Насау 187
Адрианопол 116 Египет 34, 35, 131, 204, 214 Еон Светлина 214, 215
Есхил 253, 255, 277
Естетика 259, 267, 271, 276
Африка 117, 193
Северна Африка 132
Агридженто 22 Алани 110
Аларих 116 Алберт Велики 169
Алберт I (император) 186
Алберт Австрийски 187
Александрия 180 Александър Велики 37 133
Александрия (Александрия) 45 87 Алфонсо Кастилски 184
Америка 96
Амиен, Петър от 166.179 An ända 214-216
Анаксагор 23.27 Анаксимандър 19.21 Анаксимен 21
Ангел Силезий 18, 49, 208, 304
Англо-сакси (народ) 129
Англосаксонци (държава) 133
«Annalen für Philosophie» 239
Аполоний (от Тиана) 85
Тома Аквински 42.48
Аквитания 121
Араби 131-133, 142, 143, 159
Арианство, Арий 90, 96, 110, 111, 119, 130
Арийци 107
Аристофан 28 Аристотел 17, 19, 21, 22, 26, 36-42, 44, 50, 51, 53, 120, 133, 201, 202, 206, 268, 276, 277, 280
Аритметика 151, 152 Арий, Арианство 90, 96, 110, 111, 119, 130
Арнулф от Каринтия 153, 156 Езиния 108, 113
Азия 131, 132 Азока 97
Астрономия 151, 152, 211
Асура 108
Атанасий 90, 110, 111 Атина 23, 34, 35, 37, 43
Атила 121, 122
Аудумбла 108 Августин 46, 48, 52, 203, 313
Август 73, 86
Авиньон 188 Авари 139
Бейкън, Франсис от Верулам 66, 305
Барбароса, Фредерик 169, 180, 181
Варнава (Йосиф) 89
Базел, Съвет от 211 г. Селски съюзи 192

Баумгартен, Александър
Готлиб
276
«Естетика» 276 Бавария
(хора) 139 Бавария (провинция)
138 139 155 Държавни
служители 82-84 128 142 147
150
163, 173, 191 Берген (град)
175 Берлин 94, 271, 304 Бернар
от Клерво 180 Превод на
Библията 110, 116, 172
Образование 85, 152, 164, 165
Епископ 156, 159, 164, 166, 173,
177 Епархия 156, 161, 187,
190 Кръвна общност 112
Бьоме, Якоб 49 Бохемия (земя)
188, 189 Бохемия, Отокар фон
186 Бонифаций, Винфрид 129
Буйон, Готфрид фон 180,
182 Брахе, Тихо де 299, 303
Брам, Ото 270 Бранденбург
(земя) 106, 115,
188 Брандес, Георг 66
Бремен, Адалберт фон 161 183
Бреслау 175 Британство 129
Братски общности 103 Бруно,
Джордано (sa Giordano-
Бруно-Бунд) 52, 143, 212, 215,
227, 230, 292, 315 Печат на
книги 97, 101, 125,
192 Бюхнер, Лудвиг 62, 269,
273,
307 311 граждани, Готфрид,
235 август

Бунзен, Роберт Вилхелм 267
„Спектрален анализ“ 267
Бургундия (страна) 160
Бургунди (хора) 115, 121 Бътлър
(от „Валенщайн“ на Шилер)
250 Византия 116

Цезари 81, 84, 86, 90, 92
Калигула 84
Каноса 160 161
Каракала, Марк Аврелий 81,
92 Карлайл, Томас 250
Кариер, Мориз 266 Картезиус
(Рене Декарт) 52,
53 Карус, Т.
Лукреций 44
„За природата“ 44 Кастилия,
Алфонсо от 184 Хати 106, 112
Химия 97, 132, 143 Херуски
(хора) 127 Хилдерих М. 137
Китай 162 Китайци 113 Чит
214-216 Хлодвиг 111, 162
Християнство 46, 51, 73-75, 83,
84, 87-92, 109-111, 117, 119,
120, 122, 123, 125, 129-132,
134, 144, 146, 148, 158, 162,
180-184, 189, 190, 193, 278,
317 Христос (sa Jesus) 46, 47,
49,
111, 130, 160, 165, 166, 182,
204, 207, 210 Хрипф,
Николай, от Куза
Николай Кузански

Цицерон, Марк Тулий 31
Клерво, Бернар от 180 г.
Клермон (град) 179 Клуниаци
159 Ключи 159 160 Колумбан
129 Корнелий, Петър 270
Курций, Ернст 266 Кузан с.
Николай Кузански Кипър 43,89
Кирена 34

Датчани 139 156
Данте, Алигиери 17,68,101,160,
170 268 Дарвин, Чарлз 23, 61,
266, 298
„Произходът на
видовете“ 61 266
„Борбата за
съществуване“ 23 Демокрит
23,24 Декарт, Рене 52, 53
Германци 103,107,129
Германия 66, 97, 107, 109,
125, 147, 150, 152, 154, 159,
166, 167, 169, 170, 171, 184,
211, 222, 225, 238, 315
Централна Германия 175
Северна Германия 175
S üddeutschland 99, 171, 174
Деви 108 Диалектика 150 151
Диас, Бартоломео 193 Диоген
(от Синопа) 31 Дионисий
Ареопагита 199 200 Дионис 253
255 277 docta ignorantia, De 199-
216 Догма, догматизъм
83,84,89,
90, 94, 129, 132, 144, 165,
166,
183

Догматическо право 83
Доктор 151
Доминиканци 182 188
Дунав 106, 109, 114, 116, 145
Селска общност 112, 113, 147
Гръцка драма 247, 249,
277 Тридесетгодишна война
242 Дрезден 229,261 Дуализъм
230-232,234,288-290
318 Dubos, Julius 315,316 Du
Bois-Reymond, Emil 57, 271

Eckermann, Joh. Питър 263
Екхарт, Майстор 49, 151, 171,
199, 204, 207-209, 212
Еда 107 Собственост 112,
113 Елба 105, 152
Елевзински мистерии 253
Елза ъ 192
Емпедокъл 22, 23, 27, 28
Англия 125, 133, 144 Открития,
велики 97, 124,
125,162,185,193 Епикур,
эпикуреец 42,44 Еразъм
Ротердамски 193 изобретения,
големи 97,101,124,
125 162 185
Ерфурт 138 175
Еринии 250 Есеи
97 Евклид 32-35
Еврипид 23 253

Фехнер, Густав Теодор 259,
266, 267 «Подготвително
училище по естетика» 266

- Фойербах, Лудвиг 62, 315
 Фихте, Имануел Херман 314
 Фихте, Йохан Готлиб 59, 60,
 172 314 финландци (хора)
 156 Флоренция 191 франки
 (хора) 110, 115, 117
 119-131, 133, 136-139, 146,
 148,
 150 162 франка (село) 144
 155 160 кренвирши, «Der
 Frankfurter»
 216
 «Theologia deutsch» 215, 216
 Франция 85, 86, 99, 116, 125,
 152, 154, 167, 171, 188, 221,
 238
 Южна Франция 121 177
 францисканци 182
 свободомислеци,
 „Свободномислещият“
 285-319 Свобода, осъзнаване
 на свободата
 104, 118, 145, 154, 169, 172,
 173,
 222, 274, 275 Фридман, д-р
 Херман 287 Фридрих Х.
 (император) 182 Фридрих М.
 (император) 191 Фридрих
 Барбароса 169, 180,
 181 фризийци 106, 112, 127
 принцове 147, 166, 185, 186, 188
 194

 Галилей, Галилей 51, 313, 315
 Галия 115, 117, 118
 Гали 111
 Галус 129
 Гама, Васко де 194
 Дух, както казва Светият Дух
 203
 Духовно акушерство 30, 36
 Спокойствие 208

 Парична икономика 116, 131
 Обща собственост 112, 135
 Геометрия 151, 152 Гепиди 110,
 122, 126 Германски народи 75,
 90-92, 98-100, 103-
 107, 109, 111-117, 119, 121,
 123,
 125-127, 129, 133-135, 140,
 147,
 159 183 Германия 91 97
 Жерсон, Жан Шарлие дьо 190
 История 96 История на
 Средновековието
 94-105
 Римска история 73-93
 Гибелини 180 Джордано Бруно
 Лига за единен мироглед
 285-319 Театър „Глоуб“ 70
 Гнозис 199, 203, 214 Гобино,
 Джозеф Артър Граф
 317 Гьоте 20, 59, 62, 64, 66,
 96,
 151, 209, 218, 219, 221, 225,
 230, 232-240, 243, 245, 248,
 249, 256, 261-265, 267-271,
 275,
 277, 279-283, 303
 „Епилог към „Камбаната“ на
 Шилер“ 261
 «Егмонт» 235
 „Фауст“ 151, 230, 234, 238,
 271
 «Великата Кофта» 281
 „Химн на природата“ 230
 «Ифигения» 235
 Доктрина за метаморфозата
 293, 294
 Оригинално растение 236
 «Вилхелм Майстер» 238, 239,
 248, 263

«Ксениен» 239 263
Джорджия 28
Готи (също остготи, вестготи)
110, 111, 117-119, 121-123,
125, 126, 146 Готически 177
Божи приятел от Горната
страна
209 Годфрид Буйонски 180,
182 Годфри Страсбургски 171
Гракхен 100 Гракх 79 Граф,
виж също Ландграф 139, 147,
149,
156 Граматика
150
Григорий Величанство 60, 164,
165, 180 Гърци 98, 99, 103, 104,
109,
202 238 268 Гърция 29, 34,
82, 98 100,
101, 103, 104, 106, 107, 133,
150, 193, 277 Гръцка драма
247, 249 Гръцка култура 19, 41,
98,
146 Гръцка драма 277 Гръцка
мистериозна драма
253 Гръцка трагедия 253, 254
257 Гръцки мироглед
17-45,47,52 Грим, Херман
219, 270, 275 Грим, Якоб 266
Големи имения 118, 119, 127-
129, 136, 139, 142, 149, 154,
157 Недвижими имоти 100, 126,
128, 136,
138, 140, 141, 144, 149, 155,
185
гвелфи 180

Гюнтер (Песен на Валтариел)
121 Гутенберг, Йохан
Генсфлайш
до 192 Гуцков, Карл
261,266

Хабсбург, Рудолф фон 184, 186
Хабсбургите 184
Адриан 81
Хекел, Ернст 59, 61, 298, 299,
300, 303, 308, 312
«Световна загадка» 298-300
Hagen von Tronje (Waltharal)
121 Хагенау (Елза њ) 192
Халис (река, настоящо име: Ки-
sil-Irmak) 19 Хамбург 175
Търговия 140, 141, 157, 158,
173,
182 Занаяти, майстори 36
140,
157, 158, 169 Ханс фон
Кьолн 161 Хансе 175
Харнак, Адолф 51, 64, 313
„Същността на
християнството“ 51 Хартман
фон дер Ауе 141 Хартман,
Едуард фон 63, 259,
273
„Философия на
несъзнаваното“ 273
„Несъзнаваното от гледна
точка на теорията за произхода
и дарвинизма“ 273 Хато от
Майнц 153 Кмет на двореца
128 Акушерство, духовно 30,36

Хебел, Фридрих 246, 249, 255, 258
«Юдит» 258 Хегел, Георг
Вилх. Фридр. 17,
60, 61, 105, 145, 267, 305, 314
Хайделберг 171 Свети Дух 203,
204 Свещена Римска империя 74
Хенри I 155, 157 Хенри II 103,
155 Хенри III 155, 161, 163
Хенри IV 155, 160, 161, 164,
165, 180 Хенри V 155 Хенри
Лъвът 181 Хенри
Люксембургски 187
188 Хенри Гордият 181
Хелианд 130 165 елини 98
Хелмхолц, Хер. Ludw. Ферд. v.
212 Генозис 206 Хераклит
21, 22, 24, 27 Хердер, Йохан
Готфрид фон 103,
222, 229, 232-234, 241, 263,
266,
269
„Идеи върху историята на
философията на
човечеството“ 229 Херкулес 106
Херминони 106 Херули 116, 146
Херцоци 147, 155, 156, 158, 185,
186 Хилдесхайм 175
Хьолдерлин, Фридрих 287
«Към природата» 287
крепостни селяни
140, 141, 156, 166, 169
Хохенщауфен (племе) 182, 187

Holbach, Paul Heinrich Dietrich,
Baron von 221 «Systeme de la
nature» 221
Холгерс, Мария 287
Хотентоти 312
Омир 85, 109, 268
Хор 204
Копита 112 136
Хуманизъм 193
Хумболт, Вилхелм фон 133,
249, 261
Хюм, Дейвид 54, 55, 231
Хуни 110, 116, 121, 122, 139
Хус, Йоханес 189, 191
Хипноза 316, 318, 319

Ибсен, Хенрик 219, 226
Идеализъм 257, 261, 273, 275,
276 281
Илиада 107
Имунитет 137 138 Индийци 106
109 247 Индия 97 193 194
Ингерсол, Робърт Г. 313
Ингвеонес 106 Ирландия 99 119
133 144 Ирмин 106 Изида 204
Исландия 107 Израел 141
Истваенос 106 Италия 117, 125,
139, 153, 160
167, 170, 171, 191, 193, 225,
268
Северна Италия 126, 169,
175, 180
Южна Италия 35

Якоб фон Молай 183

Ясомиргот, Хайнрих 184
 Йена 235,239,241
 Йерусалим 180
 Исус (са Христос) 51 130
 Йоан Кръстител 183
 Йоан (1 писмо от Йоан) 46
 Орден на Свети Йоан 182
 Йосес (Варнава) 89
 Евреи 86 108 178
 Юдаизъм 45, 46, 86
 „Философски писма“ или
 „Теософия на Юлий“ на
 Шилер) 242, 243, 245, 247
 Юстиниан 125

Кант, Имануел 20, 42, 54-57, 59,
 221, 222, 229-234, 242-244, 249,
 276 , 279, 281, 290, 295, 313
 „Критика на практическия
 разум“ 230 „Критика на
 чистия разум“
 230 „Критика на
 способността за
 преценка“ 276
 Карл Велики 91, 110, 111, 122,
 131, 135, 137-139, 141, 147-
 149, 154, 158, 165
 Чарлз Плешивият 144 200
 Чарлз I , над 152 г.
 Чарлз IV, 188 г.
 Каролинги 128, 137, 152, 153,
 155
 Картаген 117
 Каталунски полета 121,122
 Категоричен императив 231,232
 Катари 177, 179, 187
 Катарзис 206, 277, 278, 280
 Католическа църква 76, 84, 92,
 103, 130

Келти 99, 107, 116, 119, 120,
 129,
 133,148 Кеплер, Йоханес 51
 Еретици 169,177,179, 180,187
 Кирхбах, Волфганг 287, 291,
 293,297,305 Кирхоф, Густав
 Роберт 267
 «Спектрален анализ» 267
 Кисю-Армак (река Халис) 19
 Китион 43 Клазомена 23
 Климент Александрийски 87
 Клопщок, Фридрих Готл. 223
 «Месия» 223 Манастир 36,
 133, 138, 141, 142,
 145, 150, 162, 164, 165, 191,
 192 Кьон (Берлин) 318 Кьолн
 161, 171, 174, 175, 192
 Кьонигсберг 221, 276 Кралство
 128, 136 Кьорнер, Кристиан
 Готфрид 266 Кьорнер, Карл
 Теодор 229, 236,
 242, 265, 266 Колонии 136
 Колумб, Христофор 194
 Компас 101 Конрад I 155
 Конрад II 155 Конрад III 180
 Конрад от Марбург 169
 Константин 90
 Константинополски събор 212
 Констанцки събор 190 Базелски
 събор 211 Констанцки събор
 190 Никейски събор 90, 111
 Коперник, Николай 26, 51, 97
 125, 143, 194, 210, 298, 299,
 304, 306, 315

Крафт-Ебинг, Ричард Фрайхер
от 318 г. Кребс, Николай
Кузански

Вижте кръстоносните походи
на Николай Кузански 159, 162,
164, 166,

167, 176, 180, 181, 182, 241
чл. 254-256, 270, 272, 275,
280 287

Кусайън, The

на Свети Николай
Кузански в Киф 181,
182; Киници 31, 32;

Киносарги 32;

Киренаици (хора) 32

Лахман, Бенедикт 305

Лаерт 106

Ламарк, Жан Батист Пиер

Монетеде 298 299 Ламберт от
Херсфелд 192 Ламетри, Жулиен
Офрей дьо 221 Ландграф (са
граф) 140 Лампсак 23

Ломбардци 106, 126, 130, 139,

146 Латинци 109 Лехфелд
158 Леман- Русбюлд, Ото 316,
318,319 Лайбниц, Готфрид

Вилхелм,

Барон фон Ленгефелд,
Шарлот фон Лъв Велики, 122
Лесинг, Готхолд Ефраим, 66

241,268,269,276,277
Линей, Чарлз фон 312 Липе
(река) 106,109 Лок, Джон
54,231

Логика 42,150,223,244 Логос
203,207,210 Лондон 66, 70,175
Лотар L 149 Лорейн 160 Лоце,
Рудолф Херман 305 Льовен
(Франция Льовен) 156 Луциан
84,85,87

«Сънят» 84

Лукреция 86

Луи Благочестиви 149 Луи

Детето 153 Любек 175

Люгенфелд 149 Лутер Мартин
50, 51, 56, 103,

172 Люксембург, Хенри от
187 г.

188

лидийци 19

Метерлинк, Морис 302

Магдебург 175

Майстор 151

Унгарци 156-158

Маджордомо 128

Манхайм 226

Манус 106 113

Мансо, Йохан Каспар Фридрих
239 Ману 106 Марбург

169 Мариенбург (замък)

183 Мариус, Гай 79 Марко
102

Марлоу, Кристоф 70

Мартел, Карл 133,137

Маркс, Карл 61,267

„Критика на
политическата
икономия“ 267

Материализъм 24, 94, 144, 168,
200, 220, 221, 227, 272, 273,
292 312 Математика 26, 55,
58, 96, 132,
148 199 Математика 199
Маурен 132, 133, 139, 142 162,
167 Mayer, Roben 288
Македония 37 Meder (хора) 19
Medici (Mediceer) 191 Medicine
132 143 Megara 34 Megarians 32
Meister Eckhart 49, 151, 171,
199, 204, 207-209, 212
Меровинги 120, 126, 128, 136,
137 Мерзебург 138
Месопотамия 132 Метафизика
223 Микеланджело, Буонароти
267
268 270 Милич
(Милициус/Милиц/че-
Чиш Милец), Йоан 103
Малък, Яков 271 Митра 181,182
Средновековие, История 94-195
Средновековие, Светоглед
46-57 Централна Германия
175 Монаси , монашество 92,
119
120, 129, 141-144, 148, 162,
169 171 182
Мохамед 131 132
Молай, Яков от 183
Молешот, Яков 62
Монголи 96 182 186

Монизъм 230, 232, 290, 295,
296, 297, 311-319 Мур, Карл
(от „The
Разбойници 227 Морал
276, 278 Ориент 165, 167
Моисей 241 Мюке, Йохана
95 Мюлер, Йоханес 212
Монети 141 Музика 151,
152, 256 Муспелхайм 108
Елевзински мистерии 253
Мистериозна драма 256, 277
гръцки 253 мистериозен култ
253 мистицизъм (мистици) 49,
50, 129,
142, 171, 176, 177, 199-216

Насау, Адолф фон 187 Природно
стопанство 116,131 Естествени
науки 19, 57, 59,61-
63, 148, 169, 269, 272, 287-289,
291, 292, 295, 296, 311-315,
318 Нови светогледи 57-65
Нойман-Хофер, Ото 68
Неоплатонизъм 45 Модерна
епоха, светогледи 46-57
Никейски събор 90,111 Николай
317 Нидерландия 211,242 Долна
Австрия 184 Ницше, Фридрих
43,247,253
254, 256, 272
„Раждането на трагедията от
духа на музиката“ 253, 256, 272
Нифлхайм 108

Николай Кузански 210-216 «De docta ignorantia (На заучено невежество) » 212, 214, 215 Номинализъм 168, 182 Северна Африка 86, 132 Северна Германия 175 Северна Италия 126, 169, 175, 180 Нормани 152, 153, 156

Оберланд, приятел Божий от 209-та

Октавио (от „Валенщайн“ на Шилер) 246

Октавий 80

Или 105

Одоакер 125

Одисей 106

Австрия, Албрехт фон 187

Австрия (държава) 139, 150, 153, 154, 161 Долна Австрия 184

Оптиматс 79, 80

Ориент 141, 159, 162, 176, 182, 193

Произход 87

Озирис 204

Остготы 110, 116, 117

Източна Пруссия 183

Оствалд, Вилхелм 292

Ото I 155-157

Ото, Илинойс 155

Ото II. 155, 159

Отокар от Бохемия 186

Падерборн 138 Палацки, Франц 102, 103 Палестина 86, 97, 108, 166, 182 Производство на хартия 162

Папа 74, 91, 130, 131, 137, 139, 153, 160, 161, 164, 180, 183, 188 190 Парацелз 49 212

Париж (град) 151 152 190

Парменид 24-26, 29

„За природата“ 25

Парцифал 99 Пасау

158 Паулсен, Фридрих

64 Павел, апостол

47, 199 Пеласгер 98

Пелопонеска война 29

Пенциг, д-р Рудолф 298

Перикъл 23 Перси 107-109

Персия 108, 163 Петър

Амиенски 166, 179 Петър

93 Свещеник 151

Pfaffengasse (регион Рейн) 188

Пфалц 189 Pfeiffer, Franz 215

Phidias 85

Филип Македонски 37 Филон, Юда 45 Философия 52, 57, 143, 223,

256, 287, 314, 315 Физика

27, 96, 97, 223 Пиколомини, Макс (от Шилер

(Валенщайн) 250, 251 Пипин (син на Карл Велики) 149

Пипин Малкият 137, 139 Платон (виж Неоплатонизъм) 33-

38, 45, 120, 129, 146, 151, 199-

216 Плерома

214-216 Плотин

45 Поатие 133

Полша 161
 Pontifex Maximus 73, 74, 87, 91
 Португалия 193
 Прага 103,171,189
 Прусия (земя) 159 183
 Източна Прусия 183
 Западна Прусия 183 Частна
 собственост 112,113,135
 Продик 28 Пролетариат 79,80
 Протагор от Абдера 28,29
 Протестантство 313 Псевдо-
 Дионисий 200 Пиро 44 Питагор,
 питагорейци 26, 27,
 35,214,215,230

 „Философски писма“ на Шилер)
 242
 Рафаел, Санти 267 270
 Рационалист 200
 Реализъм 168,182,280,295
 Право, юриспруденция 127, 136,
 139, 160, 179
 Право, Догматическо право 83
 Закон, Римляни 76, 78, 81, 83,
 100
 Германска империя 164
 империя 74-77, 79, 86, 89-92, 97,
 98, 103, 115, 116, 146, 163
 Райхел, Ойген 67
 Религия, религиозни 18, 46, 50,
 51, 53, 56, 62, 86-88, 107, 111,
 113, 119, 131, 132, 165, 253-
 256, 273, 313-315
 Ренесанс 68 193
 Ройхлин, Дезидерий 193
 Ричард от Корнуол 184

 Рейн 106, 109, 115, 145, 171,
 174, 175, 188, 192 Съдии,
 (Юриспруденция) 128
 137 Рийд (място) 158
 Рицарство 79,170 Римляни 86,
 98, 99,104,105, 109,
 111, 115, 116, 146 Римско
 християнство 117 Римска
 история 73-93 Римска култура
 84 Римско право 76, 78, 81, 83
 Римска империя 74-77, 79, 86,
 89-92, 97, 98, 103, 115, 116,
 146 163 Римски мироглед 75
 Роланд (легенда за Роланд) 99
 102 Рим 73-77,79, 80-83, 85-
 88,100,
 101, 107, 116, 117, 120, 122,
 129, 130, 133, 144, 161, 165,
 176, 180-182, 184, 190
 Романски архитектурен стил
 177 Ротердам, Еразъм от 193
 Русо, Жан Батист 221, 222,
 227 Рудолф Хабсбургски 184,
 186 Рудолф Швабски 180 Русия
 96, 107, 125, 175 Рюсбрук,
 Йоханес 210, 215

 Саксония (хора) 110, 127, 130,
 137, 138, 146, 148, 165
 Саксония (провинция) 155 161
 Сингър , Фриц 318 319
 „Deme-trius” на Шилер 260
 Сарацини 167
 Съб 215 216
 Савонарола, Джироламо 190

Schäfer , д-р (Берлин) 304, 306,
 309 Шелинг, Фридрих
 Вилхелм
 Йохан фон Шерер, Вилхелм 60,
 314; 270 ; 101, 162, 176; Шилер
 64, 66, 69, 217-283; „За
 благодатта и достойнството“
 235 «Месинската булка»
 253,
 255-257 «Писма за
 естетиката
 Образование на човека »
 225, 243, 274, 277 Писмо
 до Гьоте 64, 233 «Деметрий»
 255, 259, 260 «Дон Карлос»
 229, 232, 248 «Фиеско» 227,
 228, 248 «Прорицателят на
 духове» 281 «Богове на
 Гърция» 277 «Орлеанската
 дева» 252,
 255 «Интрига и любов»
 227, 228
 248,268 «Артистите» 247
 «Песента на камбаната» 261
 263 «Мария Стюарт»
 252,255 Маркиз на Поза (от
 «Дон
 Карлос ») 229 232 «Наивен
 и сантиментален
 Поезия » 238 Октавио
 („Валенщайн“) 246
 „Философски писма“ 242
 247 „Разбойниците“ 227, 268
 „Сцената, разглеждана като
 морална институция“
 226 279

„Разходката“ 245
 „Теософията на Юлий“ 242
 243, 245 „За връзката между
 животинската и духовната
 природа на човека“ 223
 „Валенщайн“ 239, 240, 242,
 245-252, 260, 265 „Какъв е
 смисълът и целта на
 изучаването на универсалната
 история?“ 236, 241 „Каква е
 връзката между материята и
 духа?“ 223 „Вилхелм
 Тейл“ 255, 258 „Ксения“ 239,
 263 Шлегел, Август Вилхелм
 66,
 263-265 Шлегел, Каролина
 фон 263 Шлегел, Фридрих фон
 264 Схоластика 49, 50, 53, 57,
 142,
 143,168,211,313 Шопенхауер,
 Артур 63, 278,
 305 Шотландия 119 125
 Писар (множител) 151
 Институт за писане 191
 Шрьоер, Карл Юлий 218 219
 Шуре, Едуард 253 277
 «Светилите на Ориента» 253
 Шваби, Рудолф от 180 Швабия
 (държава) 155 189 Черно море
 107 116 Швейцарска
 конфедерация 186, 258 Братя на
 меча 183 Скот Еригена 120 144
 200 «За разделението на
 природата» 120 144 Коприна
 тъкане 162

Семнони 115
 Сензуализъм 231
 Шекспир 66^72, 249, 259, 264, 268 313
 «Кориолан» 70
 «Хамлет» 69-71
 „Хенри V.“ 67
 «Юлий Цезар» 70
 «Крал Лир» 70
 «Макбет» 67.69-71
 «Отело» 69.70
 «Ричард ДИ» 249
 „Любовният труд е напразен“ 70
 „Както ви харесва“ 70
 Сигизмунд (Зигмунд), император
 189,190 Зигфрид (Песен за Нибелунгите) 102 Синопа 31
 Сицилия 35 Скандинавия 108
 Скептицизъм 42,44 Славяни 99,166,183
 Сократ 28, 30-32, 34-36, 257,
 278 Сомнамбулизъм 316
 Изтънченост 28-30,43,83
 Софокъл 253 Испания 99, 115-117, 132, 133,
 139,167 Спектрален анализ 267
 Спиноза, Барух 57,58
 Спиритуализъм 281,311,318,319
 Градове 101, 102, 123-125, 131, 133, 140, 143, 145, 153, 157, 158, 162, 164, 169, 170, 172-179,185-187,189,191,192,194
 Стагира 36 Племя, Племенно родство
 106, 109, 110, 112, 113, 119, 121, 123, 126, 127, 132, 136, 137, 147, 149, 152, 154, 155, 163
 Щайнер, Рудолф 94, 95, 291, 293,
 294-296, 298, 305, 307, 311, 316-319
 „Философия на свободата“ 64
 „Мирогледи и философии на живота през 19-ти век“ 64
 Щерн, д-р Вилхелм 304, 308
 Щирнер, Макс 63, 274
 „Егото и неговите собствени“ 274
 Стоицизъм 42, 43
 Страсбург 171
 Страсбург, Готфрид фон 171
 Стратфорд 69, 70 Щраус, Фридрих 312
 Южна Германия 99, 171, 174
 Южна Франция 121, 177
 Южна Италия 35
 Швеция 106
 Сусо, Хайнрих 49, 171, 212, 215
 Сирия 132

 Тацит 97, 105-107, 109, 113
 „Германия“ 97, 105
 Тасило 139
 Таулер, Йоан 49, 171, 190, 204, 208, 209, 212
 Бартер 141
 Рицари тамплиери 182 183
 Терцки (от „Валенщайн“ на Шилер) 250
 Тертулиан 88
 Тайландци 19, 21, 27, 305
 Темистокъл 23
 Theologia deutsch 171, 215, 216
 Теософия 311-319

Томас Аквински 42, 48, 49
Тракия 37
Тюрингия 187
Тюрингия 127 147
Тиек, Лудвиг 66, 265
Тициан, Вечелио 176
Толстой, Алексей, граф 219, 226,
 272 Танцът на смъртта
177 Трагедия 253, 254, 257
Тристан (Героична сага) 99
Турци 186, 193, 194 Туисто
106, 113

Угриер 156
Улфила (Вулфила) 110, 116
Унгария (Земя) 158, 161, 188
Университети 171 Невежество
на учените 212 Упсала 110

Вандали 116, 117, 119, 122
Васалитет, Васалитетска
система 118
 127, 128, 155, 156 Веда 202
Веданта мъдрост 214, 215, 308,
 317 318 Венеция 176, 193
Винета 175 Вишер, Фридрих
Теодор 259,
 266, 267, 271
 «Естетика» 271 Миграция на
народите 98, 110, 117,
 118, 123, 135, 140, 146, 162, 194
Фогт (съдия) 149 Фогт, Карл 62
Волтер, Франсоа Мари Аруе
де 222

Вагнер, Рихард 253, 254, 256
Истина 20, 25, 28, 30, 46, 48-50,
 52-55, 58, 59, 62, 89, 151, 255,
 269, 280, 291, 298-310
Валденси 177, 187
Валенщайн, херцог на
 Фридланд 242, 246, 247
Валтер фон Хабенихт 179
Валтер фон дер Вогелвайде 134
Валтари (Валтер от Аквитания,
 песен на Валтариус) 121
Ние 108
Висла 105
Ваймар 232, 235, 239
Завой 156
Светогледи 17-65, 75, 220 , 240,
 269, 270, 272, 285-319
Везер 106, 152
Вестготи 110, 114, 116, 117, 119,
 132
Западна Пруссия 183
Уиклиф 103, 189, 191
Видукинд 137
Виланд, Кристоф Мартин 222
Виена 171, 176
Вирц, Антон Йозеф 316
 „Човекът на бъдещето“ 316
Вили 108
Виле, д-р Бруно 287, 294
Винкелман, Йохан Йоахим 268,
 269, 277
Винфрид Бонифаций 129
Наука 18-20, 129, 131-133, 143,
 146, 148, 150, 151, 162, 167-
 169, 172, 182, 220, 231, 254,
 255, 291, 293, 298-310, 313,
 314, 316
Волф, Каспар Фридрих 53, 54,
 231, 276

Волфрам фон Ешенбах 141 171
Вотан 108, 113 Вулфила
(Улфила) 110 116

Ксения 239, 263

Имир 108

Зенон от Китион
43 Z безбрачие
161, 165

Митнически
служител, Каспар
176 Зола, Емил
219 Кипър 43, 89

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ПЪЛНО ИЗДАНИЕ

Структура според: Рудолф Щайнер - Литературният
и художествено творчество. Библиографски преглед
(Номерата на библиографията са в *курсив* и са в скоби)

А. ПИСАНИЯ L

Произведения

„Научни съчинения“ на Гьоте, въведение и коментари от Р. Щайнер, 5 тома ,
1883-97, ново издание 1975 (*последно*); отделно издание на въведенията,
1925 (1)

Очертания на епистемологията на светогледа на Гьоте, 1886/2J

Истина и наука. Прелюдия към „Философия на свободата“, 1892 (3)

Философия на свободата. Очертания на един съвременен мироглед, 1894 (4)

Фридрих Ницше, борец срещу времето си, 1895 (5)

Светогледът на Гьоте, 1897 (6)

Мистицизмът в зората на съвременния интелектуален живот и връзката му
със съвременния мироглед, 1901 (7)

Християнството като мистичен факт и мистериите на древността, 1902 (8)

Теософия. Въведение в свръхсетивното познание за света и човешката съдба,
1904 (9)

Как човек може да придобие знания за висшите светове? 1904/05 (10)

От Акашовите записи, 1904-08 (11)

Етапите на висшето познание, 1905-08 (12)

Очерк на окултната наука , 1910 (13)

Четири мистериозни драми, 1910-13 (14)

Духовното лидерство на човека и човечеството, 1911 (15)

Антропософски календар на душата, 1912 (*в 40*)

Път към себепознанието на човека, 1912 (16)

Прагът на духовния свят, 1913 (17)

Загадките на философията в тяхната история, очертани, 1914 (18)

Загадката на човека, 1916 (20)

От загадките на душите, 1917 (21)

Интелектуалната природа на Гьоте, разкрита чрез неговия „Фауст“ и чрез
приказката за змията и лилията, 1918 (22)

Основните проблеми на социалния въпрос в жизнените потребности на
настоящото и бъдещето, 1919 (23)

Есета върху тройния социален ред и ситуацията във времето 1915-1921 (24)

Космология, религия и философия, 1922 (25)

Антропософски насоки , 1924/25 (26)

Основи за разширяване на изкуството на лечението според духовно-научните
прозрения, 1925 г. От д-р Р. Щайнер и д-р И. Вегман (27)

Моят живот, 1923-25 (28)

Събрани есета на Илинойс

Есета по драматургия 1889-1901 (29) - Методологични основи на антропософията 1884-1901 (30) - Есета по културна и съвременна история 1887-1901 (31) - Есета по литература 1886-1902 (32) - Биографии и биографични скици 1894-1905 (33) - Есета от «Луцифер-Гнозис» 1903-1908 (34) - Философия и антропософия 1904-1918 (35) - Есета от «Гьотеанумът» 1921-1925 (36)

III. Публикации от наследството

Писма - Пословици - Сценични адаптации - Чернови за четирите мистерийни драми 1910-1913 - Антропософия. Фрагмент от 1910 г. - Събрани скици и фрагменти - От тетрадки и документи - (38-47)

Б. РАЗГОВОРИТЕ РАБОТАТА

I. Публични лекции

Берлинската серия от публични лекции, 1903/04 до 1917/18 (51-67) - Публични лекции, серии от лекции и университетски курсове в други части на Европа 1906-1924 (68-84)

Лекции на II за членове на Антропософското общество

Лекции и лекционни серии с общо антропософско съдържание - Хри-
Стология и евангелски размисли - Хуманитарни науки
Човешки изследвания - Космическа и човешка история - Духовното
Контекст на социалния въпрос - Човекът в неговия контекст
с Космоса - Карма Отражения - (91-244)

Лекции и трудове върху историята на антропософското движение
и Антропософското общество (251-263)

III. Лекции и курсове по отделни области на живота

Лекции по изкуство: Общи художествени въпроси - Евритмия - Формиране на речта и драматично изкуство - Музика - Изобразително изкуство - История на изкуството (271-292) - Лекции по образование (293-311) - Лекции по медицина (312-319) - Лекции по естествени науки (320-327) - Лекции за социалния живот и тройния социален ред (328-341) - Лекции за работниците по реконструкцията на Гьотеанума (347-354)

В. ХУДОЖЕСТВЕННОТО ПРОИЗВЕДЕНИЕ

Точни репродукции на картини и графични дизайни и скици на Рудолф Щайнер в художествени портфолия или като отделни листове: проекти за изографисването на Първия Гьотеанум - учебни скици за художници - програмни изображения за евритмични изпълнения - евритмични форми - скици за евритмичните фигури и др.

*Томовете на Пълните съчинения на Рудолф Щайнер
са еднакво екипирани в рамките на отделните групи
предлага поотделно.*

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ПЪЛНО ИЗДАНИЕ
ПРЕЗЕНТАЦИИ
ПУБЛИЧНИ ЛЕКЦИИ

*Публикации от лекционните трудове на
Рудолф Щайнер*

Основата на антропософски ориентираната духовна наука се формира от трудовете, написани и публикувани от Рудолф Щайнер (1861-1925). Освен това, той е изнесъл множество лекции и курсове между 1900 и 1924 г., както публично, така и за членове на Теософското, по-късно Антропософско общество. Първоначално самият той е искал лекциите му, които винаги са били изнасяни импровизирано, да не се записват писмено, тъй като са били предназначени като „устни съобщения, не за публикуване“. След като обаче от неговите ученици са били правени и разпространявани все по-непълни и неточни преписи, той се е почувствал длъжен да регулира процеса на преписване. Той е поверил тази задача на Мари Щайнер-фон Сиверс. Тя е била отговорна за назначаването на стенографите, управлението на преписите и прегледа на текстовете за публикуване. Тъй като Рудолф Щайнер е можел сам да коригира преписите само в много малко случаи поради липса на време, неговата резерва трябва да се вземе предвид по отношение на всички публикувани лекции: „Просто ще трябва да се приеме, че в ръкописите, които не съм прегледал, могат да бъдат открити грешки.“

След смъртта на Мари Щайнер (1867-1948) започва издаването на пълно издание на произведенията на Рудолф Щайнер в съответствие с нейните насоки. Този том е част от това пълно издание. Където е необходимо, допълнителни подробности относно изходните текстове могат да бъдат намерени в началото на бележките.